

280

K 28

Dr. Katona Gyuláné Szentendrey Katalin

**A SZENTENDREI KATOLIKUS
EGYHÁZ ÉS PLÉBÁNIA
TÖRTÉNETE
1002-1992**

HUNGA-COORD KIADÓ

234293

Szentendre

2003 JÚN. 07

HELYTÖRTÉNET

HELYTÖRTÉNET

2019 JÚL 09.

Dr. Katona Gyuláné Szentendrey Katalin

**A SZENTENDREI KATOLIKUS
EGYHÁZ ÉS PLÉBÁNIA
TÖRTÉNETE**

1002-1992

Szentendre, 1996

Címlapon:

Szentendre város Keresztelő Szent Jánosról elnevezett
plébániatemplomának pecsétje 1836. (SZRKPL)

Hátsó borítón:

Kőből faragott XIV. századi napóra
a plébániatemplom toronypillérén.

Első oldalon:

Szentendre város pecsétje

Szaklektor
dr. Dóka Klára

Fotók
Gajzágó Jolán

A kutatás lezárva: 1992. december 31.

© Dr. Katona Gyuláné Szentendrey Katalin

ISBN-963-85019-1-x

Tartalomjegyzék

ELŐSZÓ	9
BEVEZETÉS	11
TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK	13
I. RÉSZ	15

- ① **A katolikus egyház kialakulása Szentendrén (1002-1323)** 15
 - Dunamenti falu a veszprémi püspökség birtokában (1002)
 - Szentendre nevének első említése (1146)
 - A szentendrei főesperesség, egyházi központ kialakulása
 - Szentendre királyi birtok
 - A szentendrei főesperes a királyné alkancellárja
 - A szentendrei főesperesség megszűnése a XIV. század elején
- ② **Birtokadományozások Szentendrén (1323-1541)** 22
3. **A hódoltság kora, betelepülések (1541-1690)** 23
4. **A lakosság lélekszáma, etnikai és vallási összetétele (1705- 1992)** 27
 - A különböző vallású lakosok lélekszámának alakulása
 - A katolikusok születési és halálozási számát befolyásoló tényezők
5. **Az egyház története a város történelmében (1690-1992)** 36

II. RÉSZ	49
----------------	----

- ① **A katolikus plébánia kialakulása és működése a török megszállásig (1332 - 1541)** 49
 - Szentendre plébániája "parochia exempta"
2. **A plébánia története a hódoltság alatt és Szentendre felszabadulása után (1541 - 1723)** 51
 - A bosnyák ferencesek pasztorálása a hódoltság idején
 - A plébánia működése 1690 után a jezsuiták és ferencesek vezetésével
3. **A plébánia szervezete és működése (1723-1992)** 54
 - A plébánia újjászervezése (1723)
 - Beiktatott plébánosok működése Szentendrén
 - 1777-ben az "exempt" jelleg megszűnése után a plébánia az Óbudai Esperesi Kerület tagja

4. Liturgia - paraliturgia	79
A liturgia és a paraliturgia kultusza	
A liturgia, a hitszónoklatok és a nép nyelve a szertartások alatt	
Vallási népszokások, hagyományok	
5. A Szentendrei Római Katolikus Egyházközség működése.....	87
Az egyházközség szervezete	
Dalárdák, énekkarok, kórusok	
"Szent Cecilia Kórus"	
6. Vallásos egyesületek és hitbuzgalmi társulatok	94
7. Egyházi iskolák	99
Katolikus iskolák a XX. század előtt	
Római Katolikus Fiúiskola	
Érseki Leányiskolák	
Szentendrei Római Katolikus Egyházközségi Gimnázium	
8. Szenthelyek - kultuszhelyek - szakrális emlékek	111
<i>a) Katolikus plébániatemplom</i>	
A templom épülete	
A patrocínium	
A templom belső tere, berendezése	
A templom harangjai	
<i>b) Szent Péter és Pál templom</i>	
A templom története, patrocínium	
A templom épülete és berendezése	
<i>c) Katolikus plébánia</i>	
Az épületek története	
Az épületek leírása	
<i>d) Kápolnák, keresztek</i>	
<i>e) A katolikus egyház temetői</i>	
III. RÉSZ	145
1. A Szentendre-Izbég Katolikus Lelkészség története	145
Történeti előzmények	
<i>a) Az izbégi egyházi szervezet kialakulása és működése</i>	
Leányegyház - káplánság - lelkészség	
A lelkészség szervezete és működése	

b) Szakrális emlékek

A templom története, patrocínium

Keresztek, Mária ház

IV. RÉSZ..... 157

1. Szentendre történelmi egyházainak ismertetése 157

Bevezetés

a) Protestáns egyházak Szentendrén

Református egyház

Evangelikus egyház

b) A Szentendrei Szerb Pravoszláv Egyház

c) Izraelita - zsidó egyház

d) Baptista egyház

V. RÉSZ 177

1. Ökumenizmus Szentendre egyházai között 177

EPILOGUS 178

JEGYZETEK 178

IDEGEN NYELVŰ KIVONAT..... 207

FORRÁS ÉS IRODALOMJEGYZÉK, RÖVIDÍTÉSEK..... 233

FÜGGELÉK 243

1. A katolikusok lélekszámának összesítő táblázata (1705-1992)

2. A Szentendrei Plébánia papjainak névjegyzéke

a.) Az egyház javadalmaiba beiktatott plébánosok

b.) A katolikus plébánián működött káplánok, hitoktatók

c.) Szentendrén született papok

d.) Szentendrén eltemetett papok

3. Izbég Lelkészség papjainak névjegyzéke

4. Úrnapi körmenet felállási rendje: 1934.május 31-én; 1978.május 28-án

5. A bértálás szentségének kiszolgáltatásával kapcsolatos istentisztelet, szertartás és fogadtatások rendje

6. Dokumentumok két egyházközség határvonaláról

DOKUMENTUMOK ÉS KÉPEK JEGYZÉKE..... 272

ELŐSZÓ

A Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége (METEM) titkársága nevében 1988 decemberében **dr. Szántó Konrád** OFM, a METEM szaktanácsadója és **dr. Uzsoki András**, a METEM titkárságának vezetője a következő kéréssel fordultak az országban lévő plébániák vezetőihez, plébánosaihoz. *"A magyar egyháztörténetnek mintegy tucatnyi kutatási területe közül időrendben és sürgősségben a legfontosabb a plébániák történetének részletes feldolgozása, megírása és publikálása. (...) Alapvetően szükséges, hogy e munkálatokban résztvegyenek a plébániák vezetői, lelkészei és Plébános úr által e munkára felkért, arra alkalmas világi kutatók, történészek. (...) Magyar Egyháztörténetünk e nemes vállalkozásának sikerében bízva, a Pax, a Bonum és a Gaudium jegyében is kérjük Plébános úr egyetértését és erkölcsi támogatását."*

A Szentendrei Római Katolikus Plébániára küldött megkeresésre **dr. Kiss György** plébános 1989. január 20-án engem kért fel a feladat elvégzésére, mivel már hosszú évek óta folytattam egyháztörténeti kutatást a plébánia levéltárában. A plébános úr felkérésére készséggel csatlakoztam a METEM munkájához és elvállaltam a Szentendrei Római Katolikus Plébánia történetének megírását. Ezután, mint a METEM kutatója, több éves kutatás és feldolgozás után a vállalt feladatot elvégeztem.

Szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik munkámat segítették. Elsősorban **Kecskés Péternek**, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum muzeológiai osztályvezetőjének, aki helytörténeti kutatásaimat múzeumi munkatervembe vette és sok segítséget nyújtott, valamint **Rassy Tibor** muzeológusnak, aki az Országos Levéltárban végzett kutatásban volt segítségemre.

Nagy köszönettel tartozom **Soós Sándornak**, a Ferenczy Múzeum igazgatójának, aki engedélyezte a fotók laborálását a múzeumban és **Gajzágó Jolán** fotóművésznek, aki az összes fényképet elkészítette.

Végül hálásan köszönöm **dr. Dóka Klárának**, a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Alapítvány Kuratóriuma tagjának, hogy munkám lektorálását elvállalta.

A szerző

BEVEZETÉS

Szentendre egyháztörténetének legkorábbi szakaszával az egyháztörténeti szakirodalomban megjelent munkák foglalkoznak. Ezekben több adat és információ jelent meg az egyház középkorára vonatkozólag, bár e közlések nem mindig íródtak elsődlegesen Szentendréről, hanem valamely más egyházzal kapcsolatban kerültek említésre. A plébánia történetének mégis ezek a legfontosabb dokumentumai. Egy részüket a Pest megyei Régészeti Topográfia Szentendre középkorát tárgyaló része foglalta össze az említett irodalom forrásmegjelölésével.¹

Új forrás *Tettamanti Sarolta* templomtéri ásatásának dokumentálása, melyben a cinterem kutatásakor előkerült kis kőház maradványainak feltárásával Szentendre középkori egyházának oklevéltári ismereteit támasztja alá az „*Ásatás Szentendrén a templom téren*” című cikkében és a topográfiában, valamint az „*Újabb régészeti adatok Szentendre középkori településtörténetéhez*” című munkája.²

A hódoltság idejéről a bosnyák ferencesek történetét feldolgozó monográfiák foglalkoznak a Szentendrére települt katolikus dalmátok pasztorálásával és a plébániával.³

Sok forrásértékű adatot közöl a témára vonatkozólag *Dóka Klára* „*Szentendre története írásos emlékekben*”⁴ című monográfiája a XIX. század végéig, valamint *L. Gál Éva* „*Az Óbudai uradalom a Zichyek földesurasága alatt*” című, a XVII-XVIII. századot felölelő munkája.⁵ *Voit Pál* „*Szentendre művészeti emlékei*”⁶ és *Horler Miklós* „*Szentendre*” című munkája többek között a katolikus templomokat és egyéb szakrális műemlékeket ismerteti.⁷

Közvetlenül a tárgyhoz kapcsolódó munka alig készült. Az első *Cs. Tompos Erzsébet* tollából származik, aki 1959-ben vezette a plébániatemplom műemléki felújítását s a feltárás és helyreállítás eredményeit adta közre „*A szentendrei plébániatemplom építéstörténete*” című dokumentációjában.⁸ A szerző már előszavában jelezte, hogy a templom építéstörténetére vonatkozólag nem állt rendelkezésére oklevéltári adat, ezért több esetben csak feltevésre szorítkozott. A feltárás azonban sok értékes bizonyítékot hozott napvilágra, így munkája fontos dokumentuma lett a templom épületének és építéstörténetének. A kevés forrás között - melyre Cs. Tompos Erzsébet támaszkodhatott - egy téves információ is szerepelt,

amely a kutatók számára hosszú ideig problémát okozott. A tévedés abból adódott, hogy a XIII. században az akkori Visegrád megyében három Szent Andrásnak szentelt templom volt, - Szentendrén, Visegrádon és az Esztergom melletti Szentkirályon - és ezek felcserélése okozta a bonyodalmat. A korábbi irodalomban elterjedt, hogy Szentendre templomát 1294-ben az esztergomi János lovagok lerombolták. A későbbi kutatások bebizonyították, hogy nem Szentendre templomát, hanem az Esztergom melletti Szentkirály Szent András nevű templomát rombolták le.

A tévedés paradox módon mégis hasznára lett a templom történeti feldolgozásának, mivel annak korrigálása *Vas Józsefet* mélyrehatóbb kutatásokra készítette. Két tanulmányt is készített. A "*Tévedések egy műemlék körül*" című munkájában a helyreigazítások mellett a plébániatemplomra, a "*Szentendre neve*" című tanulmánya vizsgálata kapcsán pedig a római katolikus egyház történetére vonatkozóan sok értékes információt közölt, de ezen munkák is a XVIII. század elejével lezáródnak." Az egyház- és plébániatörténet irodalmának ismertetése ezzel be is fejeződik.

Összegezve tehát megállapíthatjuk: az egyház történetének a XVIII. század elejétől való feldolgozása fehér folt Szentendre helytörténeti irodalmában. A Szentendrei Római Katolikus Egyház és Plébánia történetéről mindezideig nem készült egy egységes és átfogó monográfia, így ezzel a munkával minden kutató továbbra is adós maradt.

Ugyanakkor meg kell említeni, hogy Szentendre egyháztörténetének megírása speciális problémákat is felvetett: talán az egész országban nincs még egy helység, ahol ennyiféle etnikumú és vallású nép él egymás mellett, s akiknek az élete úgy összefonódott, hogy szinte lehetetlen szétválasztani az egyháztörténetet a helytörténettől. Éppen ezért - ha csak érintőleg is -, de elkerülhetetlen a többi egyház rövid történetének ismertetése, annál is inkább, mivel a plébánia levéltárában sok dokumentum található különböző egyházakkal kapcsolatban, másrészt pedig, mert "*A modern egyháztörténetírás igényei közé tartozik az ökumenikus szellem is*". Az elmondottak alapján tehát az egyház története egyben Szentendre története is, mint köztudott: "*Az egyháztörténet a nemzet történetének fontos része*".¹⁰

A fentiek előrebocsátásával adom ezt a monográfiát a Tisztelt Olvasó kezébe, remélve, hogy örömét leli Szentendre egyháztörténetének megismerésében.

TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

A Duna jobb partjának Esztergom és Budapest közötti szakasza a századok, sőt évezredek folyamán a Kárpát-medence történelmének egyik legjelentősebb területe volt. Ebben a térségben, a fővárostól húsz kilométerre északra, a Duna partján fekszik Szentendre, a Pilis és a Visegrádi-hegység nyúlványainak karéjában.

A várost körülvevő hegyek, a Duna mentén elnyúló sík terület és a városon át a Dunába folyó öt patak, előnyös feltételeket teremtettek az ember megtelepedéséhez. Ezek a földrajzi és természeti adottságok határozták meg mindvégig Szentendre történelmének alakulását is.

E kedvező adottságok tették lehetővé, hogy az újabb kőkorszakban, mintegy 4500 éve telepedett meg itt az ember. Az előkerült régészeti leletek bizonyítják, hogy a réz-, bronz-, majd a vaskorszak emberének már jelentős települése volt és a kontinuitás azóta végig kimutatható.¹ Az első név szerint is ismert népek az időszámításunk előtti évszázadban az illyr eredetű azalus és a kelta eredetű eraviscus törzsek voltak. Ezt az őslakosságot a rómaiak hódították meg az időszámításunk szerinti első évszázadban. A rómaiak a Dunántúl területét Pannónia provincia néven a birodalomhoz csatolták, melynek a Duna képezte természetes határát, s a folyó bal partján élő harcias törzsek - quadok és markomannok - ellen hatalmas erőrendszert, limest építettek. Vonala mentén katonai erődökben, táborokban, őrtornyokban nagy létszámú katonaság biztosította a birodalom északi provinciájának védelmét. Pannónia székhelye és katonai központja Aquincum volt, északi védelmi erősségét Szentendrén állították fel a II. század első éveiben. A katonai tábor az *Ulcisia Castra* nevet kapta. A név az *vlk* illyr szóból származik, jelentése farkas. A település neve tehát "farkasvárt", vagy "farkastábort" jelenthetett. A katonai tábor a Bükkös-pataktól délre terült el. Helyőrségét a II. század második felétől a szírek gyalogos íjász ezrede alkotta, majd a III. századtól a római polgárokból szervezett új lovas íjász ezred állomásozott itt.

Az előkerült leletek is igazolják: a rómaiak minden tekintetben jelentős kultúrát teremtettek. A castrum -a katonai tábor-, a padlófűtéssel ellátott fürdő, terazzo padlóval burkolt és freskóval díszített villák, a temetőkből előkerült faragott sírkövek és szarkofágok, oltárkövek s egyéb tárgyak, mind az itt állomásozó katonaság és a helyi lakosság magas kultúráját és

életszínvonalát bizonyítják. A rómaiak korszerű úthálózatot építettek, s a belső úthálózaton kívül két országút haladt itt keresztül. A fő-út Aquincumból kiindulva, a város területét átszelve, a Duna vonala, a limes mentén létesített táborokat kötötte össze.²

A fogadalmi oltárkövek feliratai alapján a kelta őslakosság és a rómaiak sokistenhívő, pogány vallásúak voltak, de a sírokból előkerült ékszeres-ládikák vereteinek ábrázolása a korai kereszténység elterjedését is igazolja Szentendrén. Az egyik lemezen a diadalmenetet tartó Hercules alakja és a Constantin császárt dicsőítő felirat felett Jézus szerepel, a kenyérszaporítási jelenetben. Egy másik lemezen a Jézus feltámadását megörökítő jelenet mellett Dániel látható az oroszlánok között.

A szentendrei ládavereteken sajátságos a pogány császár- és istenkultusz, és a keresztény vallás szinkretikus megjelenítése.³ A római tábortól délre, egy IV. században épített, díszes kiképzésű ókeresztény sírkápolnát és egy hozzáépített sírkamrát tártak fel a régészek.⁴ A római birodalom belső bomlásával az V. században gyengülni kezdett a hatalmas limes-rendszer is és nem tudott ellenállni a Keletről jövő nomád népek támadásainak. A 430-as évek elején itt is megszűnt a római uralom, és a hunok akadálytalanul foglalták el Ulcisia Castra-t.

Attila halálát követően - 453 után - különféle germán népek érkeztek, köztük a longobardok, akik mintegy száz évig tartózkodtak itt, majd 568 táján tovább vonultak Itáliába. A longobardokat a dél-oroszországi sztyepéről jövő avarok követték és a IX. század elejéig uralták ezt a területet. A város közepén feltárt sírban talált remekmívű arany- és ezüst ékszerek tanúsítják, hogy a VII. század elején Szentendre avar fejedelmi központ lehetett. Az avarokat birodalmuk bukása után a IX. század elején szláv népek követték. E két letűnt nép - avar és szláv - ittmaradt lakosságát egy újonnan megjelent hódító szállta meg a IX. század végén, a honfoglaló magyarság.⁵

I. RÉSZ

1. A katolikus egyház kialakulása Szentendrén (1002-1323)

Dunamenti falu a veszprémi püspökség birtokában (1002)

Szentendre nevének első említése (1146)

Szentendre történelmében a honfoglalás után ismét földrajzi fekvése volt a meghatározó. A honfoglalás idején kezdetben a fejedelmek, törzsfők és nemzetségfők voltak a telepítők. Szentendre környékén Árpád vezértársa, Kurszán kende telepedett le, s halála után ez a terület továbbra is a fejedelmek nyári szálláshelye maradt. A fejedelmi birtok védelmére Taksony fejedelem 955 után hadvezérét, Aport jelölte, aki Szentendrénél építette ki nyári szálláshelyét. Az ő nemzetségéről nyerte a mai Bükkös-patak az Apor, az Apurig-patak nevet, a falu pedig az *Apor*, vagy *Apor-ügy* elnevezést.¹

Az államalapítás után az uralkodó a nemzetségi szállásföldeknek csak mintegy harmadát hagyta meg az ősfoglaló kezén, a területek két harmad részét elkobozta. Ezekből a birtokokból adományozott az egyháznak,² melynek ekkor két jövedelmi forrása volt: a javadalmazások és a tized. A javadalmak jogalanyául mindig az illető egyházat jelölték, a veszprémi püspökség jogalanya például a Szent Mihály egyház volt.³

Ennek értelmében adományozta Szent István az Apurig-patak mellett fekvő falut is a veszprémi püspökségnek. Az oklevelet, melyben a király rendelkezik, 1002-ben állították ki “...*Stephanus Dei gratia Pannonorum rex ... Necnon concedimus, donamus atque largimur ... in comitatu Vyssegradiensis civitatis villam unam sitam super Danubium, latere ex cuius dextro rivus, qui Apurig nuncupatur ... (István Isten kegyelméből a pannóniaiak királya ... Továbbá átengedjük, adjuk és adományozzuk... Visegrád vár megyéjében a Duna fölött fekvő falut, amelynek jobb felén az Apurig nevű patak folyik...)*”⁴

Az alapítólevél szerint István Veszprém, Fehérvár, Kolon és Visegrád várak megyéjét rendelte a veszprémi püspök joghatósága alá. Visegrád

megye a későbbi Pilis megye jobb parti részét és Esztergom megye Duna jobb parti területét foglalta magába, Kolon pedig a későbbi Somogy és Zala megyéket.⁵

Az oklevél felsorolja, hogy az említett helységek “... minden törvényes haszonélvezetükkel és tartozékaikkal, úgymint szolgálóikkal, rétjeikkel, szőlőikkel, szérűikkel, épületekkel, halászsattal, vadászattal, vizekkel és vízmedreikkel, malmokkal, utakkal és bárminemű jövedelmekkel...” kerültek át az egyház birtokába.⁶ Miután megkezdődött a nagy-kiterjedésű egyházmegye megszervezése, az Apurig falunak hosszú időre fontos jelentősége lett az egyházmegye kormányzásában. Az adományozott birtokon, a püspökök - curia episcopalist - püspök udvarházat állítottak fel, ahol irodát is működtettek.

A XIII. században az egyházi igazgatás élén az elit helyezkedett el, melynek tagjai három csoportba tömöríthetők. Az elsőbe az érsekek és püspökök, a másodikba a főesperesek tartoztak, - akik egyházi joghatósággal bírtak és az egyházi igazgatást irányították -, a harmadik csoportot pedig azok a klerikusok alkották, akiknek nem mindig papi a szolgálati jellegük, hanem ők voltak az írásos munka végzői. Ilyen klerikus írnok volt *Fulco* is, aki a veszprémi püspök udvarházában tevékenykedett. *Fulco* vendégdiákként jött külföldről és kezdetben Kálmán király öccsénél, Álmos hercegnél diákoskodott, majd 1113-tól a veszprémi püspök irodájában dolgozott öregségéig. Itt írta meg végrendeletét is, mely Szentendre számára páratlan értékű forrás, mivel általa több fontos és hiteles adat birtokába juthattunk.⁷

“...Tudja meg minden hívő, hogy én *Fulco* jövevény ideérkezésem után az első időben Álmos herceg mellett teljesítettem íródeáki szolgálatot. Az ő távozása után Szerafin érseknek, majd a veszprémi egyház főpapjainak, Máténak, Nanának, Martyrusnak, valamint Péter és Pál püspököknek jó emlékü szolgálatában álltam egész öregségemig ... Kelt a Duna melletti szentendrei püspöki kuriában az Úr Megtestesülésének 1146-ik esztendéjében. ... in curia episcopali Sancti Andree secus Danubium...”⁸ *Fulco*nak köszönhető tehát az a jelentős adat, hogy a települést 1146-ban Sanctus Andreas-nak nevezték.

Fulco még egy szempontból említésre méltó. A legújabb álláspont szerint a Szent Imre legenda valószínű szerzője is *Fulco* volt. Mindezek alapján tehát a Szent Imre legenda 1130 körül Szentendrén készült.⁹ Érdekes momentum még, hogy *Fulco* testvére, *Vido* pedig “comes capellae” címet

viselő főpap volt, a veszprémi királyi kápolnában. “...eodem tempore comes capellae Vido frater Fulconis”.¹⁰

A szentendrei főesperesség, egyházi központ kialakulása

A XI. és XII. században a káptalanok tagjai egyszerű életet folytató klerikusok voltak, házuk és ellátásuk alig különbözött a szerzetesekétől. Ez a körülmény indíthatta II. János veszprémi püspököt arra, hogy káptalanja javára adományozzon. Az 1184-ben kiállított oklevelét a magyarországi pápai követ is megerősítette, ebben Fehéregyház, Ősi és több helységgel együtt Szentendre egyházait 17 márka jövedelemmel, a szűkölködő kánonokoknak adta ellátás céljára.¹¹ A hatalmas területű egyházmegyét ezután tíz rezidenciából kormányozták: Veszprém, Fehérvár, *Szentendre*, Ősi, Nova, Óbuda, Budavára, Germend - prope Budam -, Sümeg és Szentbékka.¹²

Némely káptalannál a prépost egyúttal főesperes is volt. A főesperesek szokásjog alapján egyházi joghatósággal bírtak. Ők képezték az első fórumot, tőlük a püspökhöz lehetett fellebbezni. Évenként egyszer a plébániákon alapos vizsgálatot tartottak.¹³ A XIII. század elején Szentendre is főesperesség rangjára emelkedett. Ezt bizonyítja III. Honorius pápának egy 1226. július 4-én kiadott bullája, melyben a bakonybéli és vértesi apátoknak, valamint a szentendrei főesperesnek “*archidiacono de Sancto Andrea*” utasítást adott a zágrábi püspök és a szentmártoni apát közötti peres ügy rendezésére.¹⁴ Egy 1240. március 25-én kelt oklevél - bár a telki és kánai apátok földjeire vonatkozik - Szentendre számára mégis fontos, mivel az oklevelet itt állították ki. “...*Apud S. Andreas in curia episcopali iuxta Danubium...*”¹⁵ Ez az oklevél tanúsítja, hogy a szentendrei főesperesség mint egyházi joghatóság valóban tevékenykedett.

Sümeg mellett Erekén 1240. június 27-én Bertalan veszprémi püspök állított ki oklevelet, melynek záradékából tájékoztatást nyerünk a veszprémi egyházmegyei tisztek betöltéséről és arról, hogy az egyházmegye ekkor hat főesperességre volt felosztva.

“...Kelt az Úrnak 1240. esztendejében, június 27-én, amikor Henrik volt a prépost, Lőrinc a kántorkanonok, János olvasókanonok, Jákó somogyi, Aba szentendrei, Favus zalai, Kalenda fehérvári, Péter veszprémi, Germanus segesdi főesperes.”¹⁶ Az oklevél szerint tehát Aba volt az első ismert szentendrei főesperes.

Nincsenek adataink arra vonatkozólag, hogy mekkora lehetett a falu, mely 1002-ben a veszprémi püspök tulajdonába került. Az azóta eltelt majd 240 esztendő mindenestre nagy fejlődést hozott a kis falu számára, mivel a püspöki kúria, majd a főesperesi székhely fontos rangot jelentett az egyházi hierarchiában. Ezek után joggal feltételezhetjük, hogy a település is ennek megfelelően fejlődhetett. Annál nagyobb pusztítást, rombolást végezhetett itt a tatár 1241-ben, amikor a Buda-Visegrád-Esztergom térségében a településeket, köztük Szentendrét is felégette, kirabolta.

A tatárjárás után IV. Béla újjáépítő politikájában nagy hangsúlyt helyezett a várak, erődítések építésére. E célból a királyné 1250-ben megkezdte Visegrád várának építését, ugyanakkor a király Budát tette székhelyévé. Ez a körülmény kedvező kihatással volt a Buda és Visegrád között fekvő Szentendrére is, amely ugyancsak újjáépült romjaiból és a főesperesség is folytatta működését. II. Pál veszprémi püspök kérésére 1257. november 20-án IV. Béla megerősítette a veszprémi püspökség Szent Istvántól kapott alapítólevelét.¹⁷ Ezzel Szentendre egyházi joghatósági szerepe is újra megszilárdult. Egy 1267. szeptember 8-án kiállított oklevél szerint *Demeter* szentendrei főesperes Henrik veszprémi préposttal folytatott vizsgálatot egy ügyben.¹⁸

A XIII. század végén az egyházi birtokok terjeszkedése növelte az egyházellenességet és szította az egyház elleni hangulatot. Ennek következménye az a példátlan eset is, hogy Domokos visegrádi várnagy, miután a veszprémi egyházat elpusztította, 1283. március 31-én feldúlta Szentendrét és a Kecskeszigetet is.¹⁹ 1295 márciusában István pilisi apát Békásmegyeren, a veszprémi püspök földjeivel határos birtokán földeket adott bérbe Szentendre lakóinak.²⁰ 1295. április 28-án III. Endre király átírt egy korábbi oklevelet, melyben Benedek veszprémi püspök mellett, mint hivatalos egyházi személy, a szentendrei főesperes is részt vett “...*Rugas archidiacono de Sancto Andrea...*”²¹ 1295. június 15-én Benedek veszprémi püspök a budai nagy tizedet, továbbá a szentendrei, a szentjakabi, a keszői, a nyéki és a tétényi tizedeket 140 márkáért két ispánnak bérbe adta.²²

1297. január 14-én Lodomér esztergomi érsek felszólította a nagyszigeti papokat, hogy Benedek veszprémi püspöknek és *József* szentendrei főesperesnek - akik ellen fellázadtak - egyházi és világi ügyekben engedelmeskedjenek. A Buda melletti szigeten élő premonstreieket pedig figyelmeztette, hogy a szentendrei főesperes jogainak sérelmére ne végezzék szabálytalanul a szertartásokat.²³ Az oklevélből megállapítható, hogy a

“nagysziget” is a szentendrei főesperesség joghatósága alá tartozott. 1298. május 14-én József “de Sancto Andrea” szentendrei főesperes is képviselte a veszprémi püspököt a bélakúti apáttal folytatott perében.²⁴ 1298. május 24-én a veszprémi püspök, a káptalan és az esztergomi János-lovagok között is folytatódott egy per, melyben a szentendrei főesperes József “...*magister Joseph archidiaconus de Sancto Andrea...*” is részt vett.²⁵ 1298. június 12-én a veszprémi püspök és a bélakúti apátság közötti perben a püspököt ugyancsak József főesperes képviselte.²⁶ 1300. augusztus 16-án Ágnes királyné, III. Endre felesége megemlékezvén arról, hogy őt Benedek veszprémi püspök kente fel és koronázta királynévá, a veszprémi egyháznak - melynek ő a kegyura, s amelyben a királynék trónszéke áll -, visszaadta a jogtalanul elvett nagyszigeti tizedeket.²⁷

A következő évben egy szokatlan esemény történt. 1301. április 28-án Tralusius visegrádi ispán Kekus Falu (ma Pilisszentlászló) lakóit önkényesen áttelepítette Szentendrére. Ezért János kalocsai érsek megbízta a pilisi apátot és Pál mester budai kanonokot, hogy szólítsák fel őket és a falusi bírót, a villicust, hogy hagyják el a veszprémi püspök birtokát. Amennyiben pedig nem engedelmeskednek, sújtsák kiközösítéssel őket.²⁸ 1301. július 6-án VIII. Bonifác pápa parancsára a kalocsai érsek megbízottai összehívták Kekus falú bíróját és az áttelepült népeket, majd felszólították őket, hogy hagyják el a területet. Mivel nem távoztak, ezért papjuknak, a szentendrei híveknek és a vidék lakosságának jelenlétében kihirdették előttük a kalocsai érsek kiközösítő határozatát.²⁹ 1310. október 4-én József veszprémi kanonok és a szentendrei főesperes a veszprémi püspök nevében tiltakozott az esztergomi érseknél a püspöknek és a káptalannak járó tizedek elmaradása miatt.³⁰

1311. május 28-án Gentilis bíboros, magyarországi pápai legátus idézőlevelet bocsátott ki a veszprémi egyházmegye főespereseinek “...*archidiaconos in ecclesia Vesprimiensi predicta...*”, közöttük “...*Joseph de Sancto Andrea*” József főesperesnek is.³¹ 1314. augusztus 1-jén egy hagyatéki ügyben a tihanyi konvent előtt a veszprémi káptalan képviselője József mester szentendrei főesperes volt.³²

1318 körül - Márton székesfehérvári főesperes végrendelkezett hivatalos egyházi személyek előtt, akik között a felsorolásban a szentendrei főesperes neve “*magister Joanne archidiacono de Sancto Andrea...*” Húsz év után új főesperese volt tehát Szentendrének, János mester személyében.³³

Szentendre királyi birtok

A szentendrei főesperes a királyné alkancellárja

1318. június 29-én I. Károly király a káptalan beleegyezésével átvette István veszprémi püspöktől a veszprémi egyház szentendrei birtokát, amely eddig püspöki udvarházként működött, mivel Visegrád várának ellátása szempontjából - fát szállító hajó- és szekérvámjával, malmaival, szőlőivel, szántóival, kaszálóival és egyéb tartozékaival - számára nélkülözhetetlen volt. Cserébe más Zala megyei birtokokat adott, s egyben kötelezte magát, hogy a püspökséget az esetleges támadókkal szemben ő és utódai megvédi. A király továbbá kijelentette, hogy az elcserélt földek egyházi jogait és tizedeit "*decimis villae sancti Andree*" a jövőben is a veszprémi püspökök, főesperesek és a szentendrei egyház "*ecclesia sancti Andree*" magisterei, illetve rectorai részére tartja fenn.³⁴

A szerződést tartalmazó oklevél nemcsak tartalma miatt volt nagy jelentőségű Szentendre történetében, hanem ebből ismeretes először, hogy a templom neve "*ecclesia Sancti Andreae*", Szent András. Ameddig Szentendre a veszprémi püspök birtoka volt, Esztergom és Buda között vámmentességet élvezett. Miután királyi birtok lett, I. Károly király 1320. július 19-én elrendelte, hogy a jövőben a Szentendrén és Bogdányban (Bagdan) lakó királyi népek a szigeti apácáknak vámot fizesse.³⁵

1321. novemberében Rufinus de Civinio pápai követ a pápai tizedet a veszprémi egyházmegye néhány javadalmasától is behajtotta. A felsorolásban mint a veszprémi egyházmegyéhez tartozó főesperesség, Szentendre is szerepelt "*...Item vacavit semel archidiaconatus Sancti Andree in dicta Vesprimiensis...*"³⁶

1323. május 28-án három oklevél is készült a főesperes kérésére. I. Károly király a veszprémi egyház képviselőinek, köztük János szentendrei főesperesnek a kérésére két Somogy megyei földadományozásról szóló oklevelet írt át.³⁷ I. Károly király a veszprémi káptalan képviselőinek, köztük János mester szentendrei főesperesnek a kérésére megerősítette Erzsébet királyné négy oklevelét, amelyekben Somogy megyében adományokat tett.³⁸ I. Károly király a veszprémi káptalan kanonok képviselőinek - köztük János mester főesperesnek a kérésére átírta és megerősítette IV. László király 1275. évi oklevelét, melyben a veszprémi káptalannak tett adományokat.³⁹ 1323. június 26-án I. Károly király a veszprémi egyház képviselői - köztük János szentendrei főesperes - kérésére megerősítette

Izabella királynénak egy 1276-ban kiadott oklevelét.⁴⁰ A királynéi alkancelláriáról 1200 után történik említés, mely méltóság betöltésének joga a veszprémi egyházáé volt. Az alkancellári tisztet jobbára prépostok viselték, akik több ízben ugyancsak a veszprémi káptalan prépostjai közül kerültek ki, és némely káptalannál a prépost egyúttal főesperes is volt. Ez a magyarázata, hogy a továbbiakban több alkalommal a szentendrei főesperesek prépostok és királynéi alkancellárok is voltak egy személyben.⁴¹

1323. július 18-án Károly király, János mester szentendrei főesperes és királynéi alkancellár kérésére megerősítette Erzsébet királynénak a veszprémi egyház részére egy 1283-ban történt adományozását.⁴² Ugyanez év december 18-án Károly király János mester szentendrei főesperes és királynéi alkancellárnak, Henrik veszprémi püspök képviselőjének kérésére átírta saját, 1321-ben tett adománylevelét Ker falu vámszedési jogáról.⁴³

A szentendrei főesperesség megszűnése a XIV. század elején

Amint már korábban szó volt róla, a nagykiterjedésű veszprémi egyházmegye ősi kialakulása után hat főesperességre volt felosztva: a veszprémi, a somogyi, a zalai, a segesdi, a fehérvári és a szentendrei főesperességre. Az oklevelek alapján a szentendrei főesperesség 1226-tól volt adatolható és 1240-től már név szerint is megnevezték a főespereseket.⁴⁴ Az 1332-1337. évi pápai tizedjegyzékben ugyancsak hat főesperesség volt felsorolva: a veszprémi, a somogyi, a zalai, a segesdi, a fehérvári és - a szentendrei helyett - a budai.⁴⁵ A két felsorolást összehasonlítva feltűnik, hogy míg öt változatlan, addig a szentendreit kihagyták a felsorolásból - s helyére újat, a budait jelölték.⁴⁶ Figyelemre méltó az is, hogy János mester egy 1323. december 18-i oklevélben még szentendrei főesperes és királynéi alkancellár, a következő oklevélben már azt írják, hogy a káptalan prépostja és királynéi kancellár, "szentendrei főesperes" nélkül.

A névcsere magyarázatára az irodalomban nem alakult ki egységes álláspont. Az egyik vélemény szerint a XIV. század elején véget ért Szentendre egyházigazgatási szerepe és az egyházi központot áthelyezték Budára, vagyis Szentendre helyett Buda lett a főesperesség.⁴⁷ A másik nézet szerint a szentendrei főesperesség csupán nevet váltott és a továbbiakban budai főesperességgé működött.⁴⁸ A veszprémi egyházmegye kialakulásakor magában foglalta többek között az akkori Visegrád - később

Pilis megye -, valamint Komárom és Esztergom megye Duna jobbparti területének egy részét és Fejér megye északkeleti területét. Nem maradt fenn pontos adat, hogy ebből a területből mi tartozott a szentendrei főesperességhez. A XIV. század elején kialakult budai főesperesség területe azonban már ismert, melynek határai nagy vonalakban: északon Neszmély és Nyergesújfalu között a Duna képezte a határt, északkeleten Nyergesújfalu és Budakalász között, keleten Budakalász és Adony között húzódott, délnyugaton pedig Adony és Nyergesújfalu között volt a határ. Kimaradt belőle az Esztergom-Budakalász-Dunahajlat által határolt terület.⁴⁹

Az 1332-1337. között készített pápai tizedjegyzék a fenti határokon belül felsorolta a plébániákat. A földrajzi elhelyezkedés, valamint későbbi dokumentumok alapján egyértelmű, hogy a szentendrei főesperességet felosztották és úgy alakították ki a budai főesperességet. Mindezt egyházszervezeti átrendezés kapcsán hajtották végre és nem csupán névcseréről volt szó.⁵⁰ Szentendre azonban nemcsak, mint főesperesség szűnt meg, hanem az említett plébániák között sem szerepel, ami viszont külön magyarázatra szorul.

2. Birtokadományozások Szentendrén (1323-1541)

A város területén öt - akkor még bővízü - patak folyt, rajtuk sok malom működött, melyek vétel és ajándékozás címen több ízben is gazdát cseréltek, és főleg egyházi kezelésbe kerültek. 1346. november 24-én a felhévízi keresztes konvent Szentendre faluban lévő malmának fele részét Becsei Töttösnek elzálogosította.⁵¹ 1358. március 9-én I. Lajos király Szentendre királyi falu határában a Kékespatakon egy malmot, s a malomhoz tartozó területet a kékesi pálos remetéknek adományozta.⁵²

Újabb malom adományozást és cserét rögzített két oklevél. 1456-ban Christel Tamás szentendrei jövevény Sződön lévő malmot adott egy szentendrei szőlőrészért a kékesi Szent László kolostor pálos szerzeteseinek.⁵³ 1458-ban Bogdani István Imre nevű unokája pedig malomhelyet adományozott a Kékespatakon a Szent László kolostornak.⁵⁴ 1464. július 25-én Mátyás király kötelezte a "*Bogdan és Zenthendre*" birtokokon lakó királyi jobbágyokat, hogy a szigeti apácáknak továbbra is fizessenek vámot.⁵⁵ 1468-ban a visegrádi várnagy arra utasította a Szentendre birtokon levő gazdatisztjeit, hogy segítsék az óbudai apácákat a visegrádi erdőben a fa-

vágásban.⁵⁶ 1475-ben Mátyás király is adott egy malmot a Kékespatakon a Szent László kolostornak.⁵⁷ 1482-ben július 18-án a budai káptalanban állítottak ki birtokbaiktatási oklevelet. A hivatalos emberek mellett a megjelent szomszédok között *“Zenthendrew-i Barthus Albert”* neve is szerepelt.⁵⁸

1483. július 31-én a budai káptalan ugyancsak egy birtokba iktatásról tett jelentést Mátyás királynak Pazandok pusztája közelében a pilisi malom mellett. *“A beiktatást végző hivatalos királyi emberek: Morga-i Gáspár, Barcai János, Szentendre-i Benedek kancelláriai jegyző és Káptalani János pap, a Szent János oltárának javadalmasa.”*⁵⁹ 1522. március 16-án a budai káptalan be akarta iktatni Henzelffi Istvánt, az elhunyt *“Zentendrei Ispán Ábrahám fia István szentendrei nemesi háza, szőlője és egyéb birtokai tulajdonába. Azonban ennek többen ellentmondtak.”*⁶⁰ 1528-ban Henzelffi István a fehéregyházi pálosoknak adott három szentendrei házat, melynek birtokában I. Ferdinánd király Zeremlyéni Zsigmondot erősítette meg.⁶¹ 1539. március 31-én Budán kelt oklevélben János király utasítást adott *“Szentendre (Zenthendred) falu bírájának és esküdteinek, hogy Kereszthnyh János özvegyének Erzsébetnek panasza ügyében tartson vizsgálatot s a tőle jogtalanul elvett erdőt, kaszálót, 16 márka büntetés alatt mielőbb adassa vissza.”*⁶² Ez volt az utolsó oklevél a török megjelenése előtt.

3. A hódoltság kora, betelepülések (1541-1690)

A XV. század elejéig Szentendre lakossága színmagyar és katolikus volt. Ekkor jelentek meg a török elől menekülő első népcsoportok a Balkánról, s a szórványos kisebb mozgásokon kívül, mintegy négy nagyobb hullámban települtek Szentendrére is. Első ízben Zsigmond király 1428. december 30-án kiadott oklevele alapján a várossal szemben a szentendrei - akkor még Rosd - szigetre és a város északi részén a Pap szigethez közel bolgárokat telepítettek le. A balkáni népek szokása szerint új telephelyüket, a városnak ezt a részét és a szigeten lévő földeket *“Bolgár”*-nak nevezték. A bolgárokkal együtt bizonyára jöttek szerbek, albánok, macedonok, de ezt az oklevél nem tünteti fel, csak feltételezhető.¹

Bosznia elfoglalása (1463) után a bunyevác lakosság tömegesen menekült Dalmáciába: egy részük a tengerparton Spalato (ma Split) és Clissa (ma Klis) környékén maradt, de a harcok miatt sokan tovább menekültek és

az ottani lakosság egy részével együtt Magyarországon kerestek menedéket. Szentendrre is jöttek ekkor dalmátok és bunyevácok.²

A tenger melléki Benkovác katolikus plébániájának krónikája is dokumentálja, hogy korábban Klis környékéről sokan elhagyták hazájukat, Magyarországra mentek és Szentendrén telepedtek le. Ezek a jövevények gazdagok voltak. *“...Ovo je bio bogati kraj Kasnijesu ostavili svoj kraj narod iz okolice KLISA u većem broju, te su prošli kroz ove krajeve, ali ne ostadoše ovdje nego krenuše na sjever; a onda u Mađarsku, i nastaniše se u grad SZ:ENDRE...”*³ A dalmátok is a város középkori magjától a katolikus plébániatemplomtól északra, a Szamárhegyen telepedtek le, mert ebben az időben az idegenek csak a településen kívül helyezkedhettek el.

Buda elfoglalása (1541) után a török egy védővonalat épített ki a város megtartására, s ekkor, 1543-44. között került Szentendre is török uralom alá. A török közigazgatásban Szentendrét a budai szandzsákhoz csatolták és 1546-ban Hüszejn csausz timár birtoka, majd több pasa tulajdona lett. A török uralom alá került területeken nyomban megszervezték a közigazgatást, összeírták a helységeket és az ott élő törzslakosságot (“rájákat”), alattvalókat név szerinti nyilvántartásba vették. Szentendrén 1546-, 1559- és 1562-ben írták össze a lakosokat, a felsorolásban a magyar nevek mellett sok a “Bolgár” és a “Tót” név, mely ebben az időben macedon és horvát-dalmát etnikumot takar.⁴

Az 1592-ben megindult hosszú háború alatt, 1596 elején Pálffy Miklós esztergomi főkapitány a Buda környéki lakosságot tervszerűen áttelepítette Esztergom környékére. Ez a magyarázata, hogy 1602-ben a Pilis megyében fekvő Tahitótfalu, Pócsmegyer, Szigetmonostor, Dunabogdány, Szentendre helységeket pusztának nyilvánították. A lakosok a zsitvatoroki béke (1606) után visszatértek, erről az 1608. szeptemberében kelt levelükben írták: *“...Im az falut az iövevéniek megh szállották vala mi velünk egyetemben...”*⁵ Az eddig ismert dokumentumok ellenére újabb források mégis azt bizonyítják, hogy ezen a területen a hódoltság alatt nagyobb volt a lakosság folytonossága, mint ahogy a nyilvántartások alapján feltételezhető.

A török terjeszkedése az 1683-ban Bécsnél elszenvedett vereség miatt végre megtorpant, és ettől kezdve az egyesített keresztény seregek a Duna vonala mentén viasszaszorították őket. 1684. július 10-12. között Szentendrénél Lotharingiai Károly, az egyesített seregek vezére - aki maga is súlyos veszedelembé került - nagy csatát vívott a törökkel. A város déli részén, a Dunától a Bükkös-patak, római castrum és a Kőhegy vonalában

álló keresztény és a Tófenék, Pomáz, Kőhegy vonalában felsorakozott török sereg között dult a "Szentendrei ütközet". Bár a törököt nem sikerült megsemmisíteni, de a keresztény seregek a csatát megnyerték és július 12-én az ellenség visszavonult Buda alá.⁶ Szentendre ekkor megszabadult ugyan a töröktől, de a járványok, a vonuló csapatok s a Buda felszabadításáért vívott további harcok miatt egyik legnehezebb korszakát élte át.

A harcok alatt a lakosság ismét elmenekült, ezért a várost 1685-86-ban lakatlannak vélték. A szentendrei szegény jobbágyok így panaszkodtak: "...Buda első szállásátúl fogva mindenkor el köllött futnunk, soha azulta nem volt bizonyos lakásunk, hanem buidostunk..."⁷ De voltak, akik itt maradtak, amint a dalmátoknak a kamarának írt leveléből kiderül: "...nos pauci Catholici qui ibidem permansibus alys alio discendentibus ... mi kevesen katolikusok akik itt maradtunk, míg némelyek máshová mentek..."⁸

Buda felszabadítása után, 1686-87-ben volt a bunyevácok, sokácok és dalmátok utolsó betelepülési hulláma, ekkor tömegesen települtek át Bosznia-Hercegovinából és Dalmáciából.⁹ Ide is jöttek, így írja a Benkováci Krónika: "...Kada su čuli, da ovi u Mađarskoj dobro žive počeli su i ovi iz okolice Benkovca K njima seliti, jer su jedni druge privlacili..." (Mikor megtudták, hogy a Magyarországra települtek jól élnek, a Bankovác környékiek is megkezdték a Magyarországra költözést, mivel egymást vonzották.)¹⁰

Az utolsó, nagy menekültcsoport 1690-ben érkezett Magyarországra, amikor a visszavonuló török ismét erőre kapott és sorra foglalta vissza a már felszabadított területeket. A Balkán különböző vidékeiről jött népek, Belgrádban csatlakoztak III. Aršeniye Čarnojević pátriárkához s a Duna vonala mentén és Buda környékén telepedtek le. Szentendrére körülbelül ezer családból álló csoport is érkezett Milutinovics István belgrádi bíró vezetésével.¹¹ Velük a Balkánról ideirányuló népmozgás lezárult.

A török utáni első összeírás "*Beschreibung Szent Andree in Piliser Comitatus 1696*" szerint a családfők száma 1454, becslés alapján mintegy hatezer lélek. Az emigrált népek közül sokan csak átmenetnek tekintették az áttelepülést és 1699-1701. között tömegesen visszavándoroltak. 1699-ben 329 családot számláltak.¹²

Az 1689-ben megjelent "*Inpopulationale patens*", telepítési királyi rendelet értelmében, telepítési biztosok szervezésével az egyes uradalmak birtokosai németeket és szlovákokat telepítettek Pest megye elnéptelenedett területeire. A német nyelvterületről jött frankok, bajorok, svábok, alsó-

ausztriai népcsoportok több német és osztrák tartományból és Morvaországból érkeztek az Óbudai uradalomhoz tartozó - Óbuda, Budakalász, Csobánka, Pilisvörösvár, Pesthidegkút, Üröm - helységekbe. Szlovákokat Árva, Turóc és Liptó megyékből hívtak a Pilis-megyei falvakba Pilisszentlászlóra, Pilisszentlélekre, Szántóra, Piliscsabára.

A XVIII. század elején, de főleg a nagy pestisjárvány (1739) után jöttek át először szórványosan, majd mind többen és többen Szentendrére. Végre a XVIII. század elejére ez a hosszú ideje tartó, három irányból áramló betelepülés befejeződött.¹³

Az előzményekből nyilvánvaló, hogy a település egységes magyar és katolikus képe a betelepülések során megváltozott. A különböző népek életében és kapcsolatában az etnikai hovatartozás és a vallás lett a meghatározó tényező.

A Balkánról jött népek közül a horvát dalmátok és a Bonszniából jött bunyevácok katolikusok voltak. Nemcsak etnikumban, hanem vallásban is különböztek a bolgárok, a bosnyákok másik része, a görögök (makedo-cincárok) és a szerbek, akik a pravoszláv vallást követték. A hódoltság után visszajött, vagy idetelepült magyarok katolikusok és protestánsok voltak. A szlovákok nagy százalékban evangélikusok voltak, de jöttek katolikusok is. A német nyelvterületről származók a katolikus valláshoz tartoztak.

Problémát jelentett, hogy a meghatározás pontatlansága következtében az összes Szentendrére települt délszlávot egységesen szerbnek, az összes német nyelvterületről betelepülteket egységesen svábnak nevezték. Kétségtelen, hogy a meghatározást nehezíti az is, hogy az egyes népcsoportokat a történetírók sem nevezték mindig pontosan. Így például a katolikusokat, akik a Balkánról jöttek illyr katolikusoknak nevezték, egyes szerzők szerint a dalmátok, szerbek és horvátok, akiket rácoknak is neveznek.¹⁴

A szentendrei katolikus anyakönyvek és schematizmusok a dalmátokra "*dalmati vagy dalmatissa de Szentendrő*" vagy "illyr" kifejezést használtak. A pravoszlávokat etnikumra való tekintet nélkül schizmatikusoknak, "orthodoxoknak", "óhitűeknek", "nem egyesült görögöknek", valamint ugyancsak egységesen "rasciani"-nak nevezték.

A tévedés és keveredés két okból eredhet. Elsősorban a betelepüléskor az adminisztratura németajkú tisztviselői ismerethiány miatt vallásra és etnikumra való tekintet nélkül - talán a könnyebbség kedvéért - a betelepülőket egységesítették. A másik ok is ismerethiányra vezethető vissza. Ugyanis a bizánci liturgiához tartozó szlávok az egyházszakadás (1054)

után etnikumok szerint tagolódva alkottak egyházi szervezetet, mégis mindannyian görög szóval "ortodoxoknak", azaz igazhitűeknek vallották magukat, akik az igaz hit, vagyis az ortodoxia követői. Szláv nyelven az igaz hit *pravoszlávot* jelent. Innen ered tehát az a téves asszociáció, amely csak a magyar nyelvben okoz problémát, mivel a hasonló hangzású *szláv* szóval, mint etnikummal cserélik össze. Ezen az alapon emlegetik a pravoszlávokat - bár vallásukat kívánnák jelölni vele - nemzetiségi nevükön rasciani (rácok), görögkeleti szerb, vagy görögkeleti görögnek.¹⁵

Szentendrén nem közömbös tehát a délszláv népek szempontjából, hogy ha pravoszlávról beszélünk, ezen csakis vallást érthetünk, mely jelen esetben lehet szerb, bolgár, bosnyák, macedon etnikumhoz tartozó. A horvát-dalmátok pedig a latin liturgiához tartozó római katolikusok.

4. A lakosság lélekszáma, etnikai és vallási összetétele (1705-1992)

A különböző vallású lakosok lélekszámának alakulása

A lakosság számának meghatározására 1700 után sem lett kedvezőbb a helyzet, mert a törököket követően betelepült szentendreiek hosszú ideig nem engedték magukat összeírni. A város 1766-ig az óbudai uradalomhoz tartozott, az uradalmi összeírásból mégis kimaradt, mert megtagadták az adatszolgáltatást. Az országos és megyei összeírásokból nem tudtak teljesen kimaradni, csak hogy 1770-ig aránytalanul kisebb adatokat vallottak be. Évekig két adókönyvet vezettek és az adót a kisebb alapján fizették, melyből a házak felét kihagyták, amely az adóalapot képezte. A XVIII. század első felében készült összeírások adatait ezért fenntartással kell kezelni.

Ennek ellenére a különböző összeírásokat mégis érdemes egybevetni, mert e korai adatok így is bizonyos támpontot adnak.¹

1715-ben 255, 1720-ban 240, 1725-ben 323 adózó családfőt írtak össze, de az említett okok miatt e számok nem tükrözték a valóságos állapotot.²

A következő években csak a katolikusokról van adat, mert a pravoszlávok megtagadták az adatszolgáltatást. Sőt, 1727-ben még elköltözéssel is fenyegetőztek. 1727-ben 39 katolikus családfőt számláltak.³

A canoni vizsgálatok rendszerint az állami szervek közreműködésével történtek, ezért közokiratnak minősültek. Az egyházlátogatások alkalmával készített jegyzőkönyvekben közölték a lakosság lélekszámát vallások szerint. Ennek ellenére 1766-ig a pravoszlávok ehhez is megtagadták az adatszolgáltatást. Ezért 1732-ben csak a katolikusok számát jegyezték fel, "*Numerus Animarum 300 circiter Romano Catholici*" akiknek száma körülbelül 300 fő volt.⁴ Az 1756-os egyházlátogatás jegyzőkönyve szerint a lélekszám "*exceptis schismaticis*", a pravoszlávok kivételével 1722 fő katolikus, közöttük 2 kálvinista és 3 luteránus.⁵ Még 1761-ben sem volt lehetséges a pravoszlávok lélekszámának megállapítása "*...Schismatici numerum (...) rescire non fuit possibile (...) Catalogum incolarum reposuerunt*", mert a lakosok névjegyzékét elrejtették és nem szolgáltatták ki az adatokat a káplánnak, aki összegyűjtötte.⁶

Az 1767-es óbudai - nem nemesi - lakosságot felölelő lélekösszeírás közölte első alkalommal a pravoszlávok adatait is. Katolikusok = 1497, pravoszlávok = 2132, összesen a lakosság lélekszáma = 3629 fő.⁷

1773-ban tüntették fel első alkalommal külön Szentendre és külön Izbég lakosainak számát:

	Szentendre	Izbég	összesen
katolikus	1782	154	1936
pravoszláv	1783	253	2036
	3565	407	3927 ⁸

A pravoszlávok száma ekkor érte el a maximumot. Szentendrén már csak egy volt a különbség, míg Izbégen százszal többen voltak a pravoszlávok.

1784-ben az első magyarországi népszámlálás alkalmával az összlakosság száma: Szentendrén = 3501, Izbégen = 428 = 3929 fő.⁹

1811-re megkezdődött a pravoszlávok számának csökkenése. Az evangélikusok és reformátusok számát már nem a katolikusokéval együtt, hanem külön jegyezték fel.

katolikus	2030
pravoszláv	1681
ágostai evangélikus	10
helvét	5
	3726 ¹⁰

1813-tól nemcsak a canonica visitatiók jegyzőkönyveiben, hanem a fő-egyházmegyei schematizmusokban is közölték a lélekszám vallás szerinti megoszlását. Az adatokat, az illetékes egyházak adták meg és a plébánia összesítette a schematizmusok számára.

1822-ben meglepő csökkenést mutatnak a számok. Ez a nagy ingadozás a XIX. század folyamán többször is megismétlődött. Oka a szerbek nagyobb csoportokban való visszavándorlása, másrészt a gyakori járványok.

<i>1822-ben:</i>	katolikus	2150
	pravoszláv	1295
	ágostai és helvét	97
	zsidó	6
		3548 ¹¹

A vallási szigorítások enyhülése már lehetővé tette a protestánsok számának emelkedését. Első alkalommal jegyezték fel zsidókat. 1846-ban annak ellenére, hogy a legtöbb valláshoz tartozók lélekszáma emelkedett, az összlélekszám mégis kevesebb lett, mert a pravoszlávok száma oly mértékben csökkent.

<i>1846-ban:</i>	katolikus	2300
	pravoszláv	700
	ágostai evangélikus	30
	helvét	100
	zsidó	25
		3155 ¹²

Feltűnő, hogy 1855-ben a pravoszlávok lélekszáma nem csökkent, a legnagyobb emelkedés az ő létszámukban jelentkezett. A statisztikák és feljegyzések nem adnak erre magyarázatot. Lehetséges, hogy 1846-ban az izbégi pravoszlávok számadatait nem adták hozzá.

<i>1855-ben:</i>	Szentendre	Izbég	összesen
katolikus	2101	295	2396
pravoszláv	683	234	917
református	127	21	148

	Szentendre	Izbég	összesen
evangélikus	30	5	35
zsidó	57	8	65
tanuló	163		163
összesen	3161	563	3724 ¹³

Az 1881-, 1900-, 1910-es népszámlálás a legjelentősebb, mert vallási és nemzetiségi megoszlásban adja meg a lakosság számát. Bár 1881-ben a dalmátok és szlovákok némi pontatlanság miatt közös számon kerültek a kimutatásba, a következő két kimutatás már teljes értékűen közli a település története számára oly fontos adatokat.

1881-ben:

nemzetiség		vallás	
magyar	995	katolikus	3022
német	1244	görög katolikus	5
tót	1051	pravoszláv	741
szerb	743	evangélikus	61
egyéb	2	helvét	184
külföldi	72	zsidó	216
beszélni nem tudó	120		
	4229		4229 ¹⁴

1900-ben:

magyar	1857	katolikus	3622
német	1121	görög katolikus	9
szerb	600	pravoszláv	613
szlovák	859	református	226
dalmát	375	evangélikus	127
horvát	8	unitárius	4
oláh	2	zsidó	221
	4822		4822 ¹⁵

1910-ben:

magyar	2971	katolikus	4317
német	916	görög katolikus	23

nemzetiség		vallás	
szlovák	941	református	368
dalmát	259	evangélikus	114
horvát	4	pravoszláv	631
szerb	579	zsidó	217
oláh	2	unitárius	2
rutén	1	egyéb	1
5673		5673 ¹⁶	

A századfordulóra a város összlélekszáma fokozatosan emelkedett s a vallási és nemzetiségi összetétel teljesen átalakult. Továbbra is csökkent a szerb-pravoszlávok száma, amely az újabb elvándorlás mellett, már vegyes házassággal, gyér szaporulattal és az öregek kihalásával magyarázható. De csökkent a németek és szlovákok száma is, a dalmátokat már fel sem tűntették a nemzetiségek között. Ugyanakkor hirtelen emelkedett a magyarok száma. Ennek a jelenségnek az oka részben az, hogy a századforduló után megindult magyarítás Szentendrét is elérte. A mind jobban asszimilálódó németek, dalmátok és szlovákok közül az új generáció nem tagadta ugyan meg német, dalmát, vagy szlovák eredetét, de aki már Szentendrén született, hovatartozásban, lélekben és már anyanyelvben is magyarnak vallotta magát. Az etnikai számok alakulása a vallási megoszlás számában azért nem jelentkezett, mert nagy százalékban katolikusok voltak.

Az I. világháború Szentendrén is szedett áldozatokat. Az összlakosságból a háborúba bevonult 460 katonából a fronton hősi halált halt 105 fő.¹⁷ Mindezek következtében 1920-ra a város összlakosságának a száma az alábbiak szerint alakult etnikai és vallási megoszlás szerint:

magyar	6512	katolikus	6077
német	200	református	560
szerb	300	pravoszláv	300
szlovák	180	evangélikus	84
román	5	zsidó	150
egyéb	3	görög katolikus	7
		unitárius	2
		egyéb	20
7200		7200 ¹⁸	

1938-ban a vallási megoszlás Szentendrén és Izbégen:

	Szentendre	Izbég	összesen
katolikus	4948	763	5711
református	547	281	828
evangélikus	104	88	192
pravoszláv	114	115	229
zsidó	221	11	232
egyéb	9	11	20
	5943	1269	7212 ¹⁹

A II. világháború áldozatairól nem készült kimutatás. Nagy csapás érte a zsidókat, akik közül 149-en pusztultak el a koncentrációs táborban.²⁰ Az utolsó vallási megoszlás szerinti kimutatás 1945-ben készült:

	Szentendre	Izbég	összesen
katolikus	6056	1456	7512
református	823	419	1242
evangélikus	248	46	294
pravoszláv	178	58	236
görög katolikus	102	7	109
unitárius	13	-	13
zsidó	32	7	39
egyéb	10	-	10
	7462	1993	9455 ²¹

A politikai rendszerváltás után 1945-től a város összlakosságának a számát a népszámlálásokban és a statisztikai összeírásokban már csak az állandó népesség és lakó népesség szerint adják meg, vallási és etnikai kimutatást többé nem készítenek. Szentendre lakosságának a száma 1945. és 1992. között a duplájára emelkedett. Az újonnan beköltözők vallási hovatartozásában természetesen megoszlottak, - többféle vallás között. 1963-tól hivatalosan a baptista egyház is megkezdte működését.

A katolikusok születési és halálozási számát befolyásoló tényezők

A lakosság lélekszámának összehasonlító vizsgálata szerint a katolikusok száma állandóan emelkedett. Ez azonban nem mindig a természetes szaporulatnak az eredménye, hanem a különböző migrációk és a még ma is tartó betelepülések következménye volt.²² Már a kezdeti időkben is előfordult, hogy járványok miatt a születések több alkalommal alatta maradtak a halálozási számoknak. 1731-ben 48 születés és 92 halálozás, 1732-ben 52 születés és 83 halálozás volt.

Az 1740-es évektől megugrott a szaporulat. 1749-ben 127, 1751-ben 113, 1754-ben 140 volt a születések száma, az 50-60 halálozással szemben.

1758-ban 117 születésre járvány miatt 280 haláleset jutott, mely 163 fő csökkenést okozott. Megdöbbentő az 1772-es év statisztikája, amikor kolera járvány miatt a 147 születéssel szemben 343 haláleset volt. Ebben az esztendőben csak a katolikusoknál 196 fő volt a csökkenés. Kiugró az 1776-os esztendő a 346 születési számmal, mert a 204 halálozás ellenére 142 fő volt a szaporulat. Az 1780-1783. között eltelt négy év alatt csak csökkent a lélekszám:

1780-ban	146 születés	287 halálozás	141 csökkenés
1781-ben	99 születés	307 halálozás	208 csökkenés
1782-ben	148 születés	244 halálozás	96 csökkenés
1783-ban	198 születés	258 halálozás	120 csökkenés
4 év alatt			565 csökkenés

A XIX. század elején 1804-1812. között minden évben magasabb volt a halálesetek száma, mint a születéseké. 1819-ben különösen alakult, mert 190 születéssel szemben "csak" 132 haláleset volt, abból 98 gyermek halt meg torokgyíkban. Borzalmas lehetett egész évben ez a rengeteg gyermek-halál, előfordult, hogy egy családból több gyermek is áldozatául esett a kórnak. Íme:

1 éves = 24 2 éves = 7 3 éves = 13 4 éves = 2 5 éves = 4 6 éves = 9
7 éves = 1 8 éves = 6 9 éves = 3 10 éves = 14 12 éves = 2 13 éves = 8
14 éves = 5. Szomorú statisztika.

1828-1831. között vérhas járvány szedte áldozatait:

1828-ban	145 születés	275 halálozás	130 csökkenés
1829-ben	140 születés	293 halálozás	153 csökkenés
1830-ban	130 születés	334 halálozás	204 csökkenés
1831-ben	86 születés	429 halálozás	343 csökkenés
4 év alatt			830 csökkenés

1866-ban 181 születés volt és 228-an haltak meg, közöttük sokan kolerában. 1872-ben 184 születés és 210 halálozás volt, s ismét nagy arányban fordult elő torokgyík.

A XX. század elején az összeírások kimutatásaiban közzétették a város lakosságának 1901-1909. között történt születési és halálozási számait. Összehasonlítva a katolikus lakosság számával:

év	születés		halálozás	
	összlakosság	katolikus	összlakosság	katolikus
1901	173	130	127	107
1902	156	128	133	101
1903	152	136	127	94
1904	157	128	138	122
1905	159	139	143	118
1906	150	122	117	106
1907	173	155	125	102
1908	166	138	129	105
1909	190	159	120	99 ²³

A XX. század elejétől enyhültek a XVIII-XIX. századra jellemző nagy járványok, s a születések száma felette maradt a halálozások számának. Ettől kezdve 1945-ig a természetes szaporulat valóban szaporulatot jelent. Csupán az I. világháború idején fordult elő, hogy a halálozások száma az átlagnak felelt meg és nagy mértékben csökkent a születések száma.

1916-ban	74 születés	84 halálozás	10 csökkenés
1917-ben	87 születés	112 halálozás	25 csökkenés
1918-ban	81 születés	136 halálozás	55 csökkenés
3 év alatt			90 csökkenés

A II. világháború idején 1944-ben hirtelen 369-re ugrott a születések száma. Ennek oka, hogy a Budapesthez közeledő front miatt Szentendrére telepítették a Szent Rókus Kórház szülészeti osztályát. Az itt született gyermekeket helyben keresztelték és anyakönyvezték.

A politikai rendszerváltás után 1945-től csak a főegyházmegyei schematizmusok közölték hivatalosan a katolikusok lélekszámát, a plébánia jelentése alapján. E számok azonban többé már nem tükrözték a katolikusok valóságos számát. A politikai nyomás hatására megváltozott az emberek magatartása és féltek a hit megvallásától. A valláshoz és az egyházhoz való viszonyulásuk is megváltozott.

1945-ig az egyházi adó közadónak minősült, s az adózók nyilvántartása részben mutatóként szolgált. Az egyházi adók eltörlése után 1960-tól vált gyakorlattá az önkéntes megajánlás, ezt azonban sokan nem merték vállalni. A hívek számának így szinte két mutatója alakult ki. Az egyik csoport, akik vállalták a felajánlást, továbbá szentmisére jártak, felvették a szentségeket és igénybe vették az egyházi temetést, tehát nyíltan gyakorolták vallásukat. A másik csoportba sorolhatók, akik nem mertek nyíltan vallani, vagyis hozzájárulást nem fizettek, egyházi temetést is féltek igényelni, legfeljebb gyermekeiket igyekeztek megkereszteltetni. Az említett okok miatt nehezen lehetett a lélekkatasztert elkészíteni. 1947-ben Izbég külön lelkészség lett, azóta külön anyakönyvi joggal rendelkezik. Ettől kezdve a születési és halálozási adatok külön vannak feltüntetve a schematizmusokban. A város összlakosságának száma az állandó jellegű beköltözéssel folyamatosan emelkedik. Természetesen ezt a gyarapodást már nem tudja a katolikusok száma követni, mert az új lakosok között nemcsak többféle vallású van, de nagy százalékban vannak felekezeten kívüliek is.

	összlakosság	katolikus	
		Szentendre	Izbég
1947	7345	6030	-
1970	13008	8000	1400
1991	20265	12000	3500 ²⁴

Az újabb rendszerváltás után a demokráciában mindenki szabadon gyakorolhatja vallását. Ez nem jelenti azt, hogy mindenki él is vele, de visszatérhettek azok, akiket 1947 után a kényszerűség kárhozottatott szilenciumra.

Mindezeket összegezve, statisztikai értelemben nemcsak a vallásukat rendszeresen gyakorlók tekinthetők katolikusnak, hanem azok is, akik annak lettek keresztelve. Dogmatikus értelemben az egyháztagsághoz szükséges a keresztség és az igaz hit vallása.²⁵

5. Az egyház története a város történelmében (1690-1992)

Szentendre életében a XVII. század végén kezdetét vette egy újabb korszak. E történelem által létrehozott különleges szituációban többféle etnikumú, nyelvű és vallású népcsoportok kerültek össze s kezdték meg az együttélést, amely ilyen paraméterek alapján nem is lehetett zökkenőmentes.

Még a török uralom idején 1659. július 30-án gróf Zichy István győri főkapitány királyi adomány címen megkapta az óbudai uradalmat, - a hozzá tartozó Szentendrét is -, örök birtok gyanánt.¹ A Budai Kamarai Felügyelőség azonban meg akarta szerezni ezt a Buda környéki területet azon a címen, hogy a földesúr azt jogtalanul birtokolja. Bár Zichy a királyi adománylevéllel igazolta tulajdonát, a kamara 1690-ben mégis erre a területre irányította a menekülőket, amint egy levelükben később maguk is írták: “...mi görög vallású szentendrei lakosok, mivel hazánkban Őfelségétől *Litterae protectionalest* kaptunk, Őfelsége szárnyai alá végre követtük a mi Urunkat a Patriarchát egészen Budáig. Őfelsége itt (Budán) időző tisztviselői megmutatták nekünk Szentendre praediumot, ahol sem házat, sem szőlőt nem találtunk, hanem a pusztán helyezkedtünk el...”²

1691. április 22-én Zichy István mint földesúr panaszt tett a bécsi Haditanácsnál, hogy a szerbek az ő engedélye nélkül, “...*Diese Razen meine Unterthanen vertrieben, ja gar etliche umgebracht undt mein Dorf St. Endre wieder mein Willen über 6000 Seelen besetzt (haben)...*” települtek Szentendrére.³ Mégis engedélyt kaptak a maradásra, és “...gróf Zichy István kijelentette, hogy ő a földesúr, akivel éves szerződést kötöttünk...” közölték a szerbek.⁴

De adódott más nehézség is, mert a menekülők 1690. november 19-én érkeztek Szentendrére és december 18-án pedig már “... vizály támadt a katolikus és görög rációk között amiatt, hogy az *Administratio* - nem tudva

a szentendrei katolikus rác község létezéséről, - csak a görög bírónak (ad judicem Rascianorum) adott parancsot, s ennek a katolikusok nem akartak engedelmeskedni...”⁵ A katolikus rácok (dalmátok) pedig itt voltak, amint a kamarához intézett levelükben saját maguk leírták. “*Siquidem priori anno ad Sanctam Andream prope Budam totius loci incendio etiam Catholicorum templum conflagravit, jam vero nos pauci Catholici qui ibidem permansimus alys alio discendentibus ... ac eodem depauperati incendio...*”⁶ Mivel a korábbi években az egész helység és a katolikusok temploma is leégett, “*így már mi kevesen katolikusok akik itt maradtunk, míg némelyek máshová mentek ... és a tűz miatt elszegényedtünk...*” Végül a földesúr “*Zichy István 1700. január 1-én Szentendre területének használatát (1000 rhenusi forintért) bérbe adta a város katolikus és gör. keleti lakosainak.*”⁷

A lakosok között a továbbiakban sem simultak el az ellentétek. Problémák származtak például abból, hogy 1733 előtt 1 katolikus és 3 pravoszláv prétor kormányozta a várost, emiatt a szentendreiek meghallgatása után a vármegye 1733-ban elrendelte, ezentúl 3 éven át egy görögkeleti és 1 éven át katolikus bírója legyen a városnak.⁸ A város előljáróit tehát felekezet szerint jelölték ki, akik a különböző etnikai csoportokat vallási hovatartozás szerint képviselték. Azonban Tyro Popovics görög bíró bujtogatására a pravoszlávok nem ismerték el 1737-ben a soros bírót, Paprika Pétert, aki már korábban is volt bíró.

A megye, hogy rendet teremtsen, néhány szerbet bezáratott, a bíró és a szenátorok azonban megszöktek. Erre 138 szentendrei pravoszláv nyilatkozatot írt alá, hogy “*...A megválasztott Pápista Bírót igaz Bíránkul fogunk ösmerni úgy, mint közönséges Bíránkul mindenekben...*” Írásukra rátették a város pecsétjét, melyen a húsvéti bárány volt, “*CIVITAS SANCTI ANDRE*” felirattal.⁹

Az új földesúr, Zichy Miklós 1738. január 1-jén új szerződést kötött, az évi bért felemelte és a szerződésben a további békétlenség elkerülésére elrendelte, hogy a város a bíróval együtt tizenhárom esküdtet válasszon - négyet katolikus, kilencet pedig pravoszláv részről -, akik közül három évig pravoszláv, egy évig katolikus bírót választottak.

A városi magisztrátust egyben az úriszéknek rendelte alá, mely 1738. január 4-én kiadott utasítását “*Instructio pro Magistratu oppidi Szent Endre*” tizenöt pontban foglalta össze, “*az görög hűtön lévőknek, úgyszintén az római catholicusoknak...*”

Ennek 4. pontja kimondta: *"Botránkozással tapasztalván a Méltóságos Uraságh, hogy a múlt üdőkben az igazságnak szolgáltatása nem úgy folyt amint kellett volna azért a Magistratusnak viszont keménnyen parancsoltatik, hogy kivált az igazságnak szolgáltatásában, minden személy válogatás nélkül magok hites hivatályok szerint szorgalmasan eljárni, valamint gazdagnak, úgy szegénynek egyaránt tegyen igasságot..."*¹⁰

A surlódások ekkor már nemcsak etnikai és vallási türelmetlenségből eredtek, hanem oka volt az is, hogy a dalmátok, magyarok szegények voltak, megélhetési forrásuk a földművelés, szőlőművelés volt, s kevés kis földjük kezdetben még nem jövedelmezett. A németek vagyonosabbak voltak, iparral, szőlővel és borral foglalkoztak és állatot tartottak. A macedonok, szerbek, bolgárok közül ide a vagyonosabbak jöttek, itt pedig a kiváltságok miatt mint irták *"...csak árendát fizetünk és más teher alól mentesek leszünk, mindent a házak építésére és a szőlők művelésére használtunk fel."*¹¹ Ezen felül iparral, de főleg kereskedelemmel foglalkoztak és gyorsan meggazdagodtak.

1766-ban Grassalkovics kamarai elnök elkészítette Szentendre első urbáriumát. A város Bécsben tiltakozott a számukra előnytelen rendelkezések ellen és kérték annak törlését, valamint azt, hogy a tanácsban a katolikusok ne legyenek a pravoszlávokkal egyenlő számban képviselve és Szentendre szabad királyi város legyen.¹²

A szentendrei vezető réteg ellenállása még a nagyhatalmú kamaraelnökkel szemben is olyan erős volt, hogy a kamarának sok évi küzdelem után is csak 6000 forintra sikerült felemelni a város árendáját. Nem engedték a lélekösszeírást és megakadályozták a város birtokának mérnöki felmérését is.¹³ 1767-ben a kamara ismét pert indított a Zichy család ellen és azt megnyerve a visegrádi és óbudai uradalmat - közte Szentendrét - a "Szent Korona" javainak elidegeníthetlensége címen visszacsatolták a koronához.¹⁴ Az uralkodó sürgette a város urbáriumának rendezését, melyben a Zichyekhez hasonló szerződést kívánt kötni. Ez ellen azonban a város szegényebb része protestált.

A katolikusok 1770-ben a kamarai elnöknél kérelmezték, hogy a tanácsban a pravoszlávokkal egyenlő arányban legyenek képviselve, és a bírót felváltva választhassák. Csak 1772-ben érték el céljukat, amikor már személyesen folyamodtak az udvarnál, s kieszközölték, hogy ezentúl a város bíróját a két vallást követők közül évenként váltakozva, a tanácsbelieket pedig egyenlő arányban választhatják.¹⁵

1772-ben elkészült a város úrbéri tabellája, amely a határ felmérése alapján meghatározta az egyes családok földjeit, a szolgáltatásokat, a robotot, a kilencedet.¹⁶ 1773. május 24-én kelt és augusztus 13-án kihirdetett szerződés értelmében Mária Terézia a szentendrei koronabirtokot, annak minden tartozékaival Szentendre város katolikus és görög keleti lakosságának évi 6000.- forintért bérbeadta, s a szerződés értelmében a szentendreieket valamennyi szolgálmány szerződése alól felmentette.¹⁷

1773-ban a katolikusok és a pravoszlávok lélekszáma már teljesen egyforma volt. Ez némileg érvényesült a magisztrátusnál, mert 1774-től megváltozott az ügyintézés és a tárgyalás addigi szerb nyelve s az ügyiratok cirill írása mellett a latin nyelvet is bevezették.¹⁸ Nagy jelentőségű volt a város további fejlődésére, hogy 1777-ben elnyerte az országos vásártartási jogot.¹⁹

Időközben a városban egyre halmozódtak a korrupciók és törvénytelen-ségek - dézsma beszedéssel, az igazságtalan törvénykezéssel, kettős adózással - , s a nép elégedetlenségét váltották ki. A torzsalkodás azonban a tanácson belül is fokozódott, a gyűlölködések miatt megindult a feljelentések és vádaskodások áradata.

Ezt a zavaros helyzetet használta ki Ráby Mátyás, aki korábban a magyar kamarai osztály segédírnoka volt, de csalás és feljelentgetés miatt elbocsátották. Azzal az ürüggyel, hogy II. József utasítására - akivel személyesen soha nem is találkozott - jött Szentendrére, megtévesztve a helyi magisztrátust és a megyét, vizsgálatot kezdett, miközben maga is ugyanolyan korrupciókat követett el, mint amelyeket felfedezett, vagy leleplezett. A felekezetek között pedig tudatosan szította az ellentétet. Ő maga vallásos nem volt, az egyházakat és az egyházi embereket is csak eszköznek tekintette és egymás ellen játszotta ki őket.

Ráby számtalan feljelentését 1787 márciusában egy kijelölt bizottság felülvizsgálta. Találtak is több szabálytalanságot, sok mindenre fény derült, végül a megye leváltotta a régi tanácsot, és újat választottak.

Több pontból álló instrukciót adtak ki azzal a céllal, *“... hogy amennyiben a magisztrátus ennek alapján tevékenykedik, helyre fog állni a nyugalom és a rend, pártatlanul végzik munkájukat a tisztviselők és az igazgatási szervek a görögkeleti és katolikus közösség közötti hosszú esztendőök óta fennálló gyűlölködés és bizalmatlanság pedig megszűnik...”*²⁰

Annak ellenére, hogy Ráby feljelentéseinek valóban többször volt alapja, de azzal, hogy még jobban egymás ellen úszította a szentendreieket,

sokkal többet ártott, mint amennyit állítólag használni akart. Végül a kamara is megelégedte Ráby deviáns magatartását és 1796-ban a bécsi rendőrség kiutasította.

1818-ban a királyi ügyek igazgatója pert indított a város ellen azon a címen, hogy az 1773-ban kötött szerződésbe több olyan királyi haszonélvezet került bele, mely a várost nem illeti meg. A pert a város nyerte meg, tehát jogaiban meghagyták.²¹ 1830-ban a közigazgatásban a szerb és latin nyelv után a magyar nyelv használatára tértek át. Az 1848-as szabadságharcban a császárhű német és szerb lakosság nem vett részt, csupán az itt állomásozó katonaságot élelmezte.

1872-ben az alispán utasítására Szentendre rendezett tanácsú várossá alakult. A város élén többé nem bíró, hanem polgármester állt. Tanács-testületét - 24 választott és 24 virilis képviselő - háromévenként választották és jelölték újra. A város javainak kezelését, adminisztrálását tisztikar látta el.

Annak ellenére, hogy ekkor csupán a lakosság 17,52 százaléka volt pravoszláv, a városvezetésben mégis megtartották vezető szerepüket, így Szentendre első polgármestere az addigi bíró, a macedón származású Dumtsa Jenő lett.²²

A város már 1865 óta szorgalmazta a regáléjogok megváltását, végre - hosszú utánjárás és adósság felvétele után - 1886-ban sikerült megszerezni az örökváltságot.²³ Az örökváltsági szerződés 6. pontja értelmében, *“Mindazon jogok és kötelezettségek, melyek szerint a kir. kincstár mint földesúr az úrbéri szabályozás tárgyává tett erdő és legelőterületből a szentendrei lelkészek, tanítók ... - és más törvényes jogosultak - ... a fennálló vagy netalán felállítandó községi népiskola részére a törvényileg meghatározott illetményeket kiadni tartozott volna, - teljes mértékben a kincstár jogaiba lépő Szentendre városára megy át....”*²⁴

A katolikus egyház - a többi felekezettel együtt - 1723 óta kapott juttatásokat a Zichy családtól, Szentendre akkori földesurától, a plébánia kegyurától. A plébános és a kántortanító fajárandóságot és illetményföldeket kapott. 1859-től pedig a katolikus iskola és a tanítók is kaptak fa és földilletményt, amit azonban hamarosan elvontak.²⁵

A katolikus egyház 1891-ben azzal az indoklással, hogy új iskolát hoztak létre, továbbá hogy a katolikusok lélekszáma megnövekedett, - a rendelkezések értelmében - kérte a járandóság megemelését. A polgármester és a képviselőtestület a város szorult anyagi helyzetére hivatkozva először

a felekezetek fadeputátumának teljes megvonását akarta, majd mégis minimális hozzájárulás mellett döntött. Ezt természetesen a katolikus egyház a vármegyénél megvétózta, azzal az indoklással, hogy *“quod uni justum, alteri sequum”*, ami az egyiknek jogos, a másiknak méltányos, *“hoc exigit justitia”*, ezt követeli az igazság.

Az 1891-es népszámlálás szerinti 4266 fős lakosságból a felekezetek a következő felosztás szerint kapták a fájárandóságot a várostól:

katolikus	3225 fő	82 m3
görög katolikus	6 fő	-
görögkeleti	595 fő	195 m3
envagélikus	78 fő	-
református	186 fő	27 m3
zsidó	176 fő	24 m3

Egyben azt is kimondta a képviselő-testület, hogy a katolikus tanintézet semmi néven nevezett egyéb városi segélyezésben nem fog részesülni. Ugyanakkor *“A szerb hitközség, a lélekszám csökkenése következtében megüresedett plébániák és csökkenő - tehát nem létező - iskolák után is megtarthatta az illetményt, miért vonták el az emelkedő létszámú katolikusoktól 1859-től a jogos illetményt, s az új iskolák után miért nem kaphatják?”*²⁶

Hasonló okok miatt robbant ki 1908-ban a felekezeti és etnikai okokból eredő ellentét. *“A város az egyes hitfelekezeteknek támogatás címen juttatott földek elbirtoklás által megszerzett tulajdonjogát kívánta rendezni, a város vagyonát képező ingatlanok elidegenítésével.”* Ezt a határozatot a katolikus egyház is sérelmesnek tartotta és megvétózta a következő indoklással: *“...Szent Endre város az általunk az arányos segélyezés iránt benyújtott kérelmet egyszerűen irattárba helyezve, a földeket a következő módon és arány szerint akarja megosztani: gör. keleti szerb egyházközség, mely a lakosság 12,71 %-át teszi, amely a leggazdagabb az összes felekezetek közül, s a nagy javadalmú püspököt is tagjai közé sorolja 32 h. 1532 n.ölet, a most kérdés alá eső földterületnek (49 h. 384 n.öl) 66,93 %-a, tehát a 12,71 %-ot képviselő 66,93 % arányban, vagyis az őt megillető aránykulcsnak több mint ötszörösében részesülne... Ezzel szemben a 75,30 % lakost magában foglaló róm. katolikus egyház, amelyhez a népesség legszegényebb része tartozik, a felosztás alá kerülő ingatlanokból*

9 h. 1015 n.öl területű ingatlant, vagyis az összes ingatlanok 19,56 %-át kapja, amely az őt megillető támogatásnak csak a negyed részével volna kielégítve.” *“Még kiáltóbb a felosztás méltánytalansága, hogy a gör. keleti szerb egyház egy iskolát tart fenn egy tanerővel, a róm. katolikus egyház pedig egy fiú és egy leány iskolát összesen tíz tanerővel...”*

Azért nyújtottak be fellebbezést, mert méltánytalannak tartották a város magatartását, annál is inkább, mivel jogosnak érezték, hogy a katolikus egyházat közösségének magas létszáma, valamint már a magyar középkorban elnyert egyházközponti státusza alapján megillette volna, hogy *“...végre valahára a róm. katolikus egyházközség segélyezése is a törvényszerű igazságos arálynak megfelelően adassék ki...”*²⁷

A XX. század elején a lakosság megelégtelt már a város vezetésében uralkodó permanens viszályokat és túlkapásokat, már csak azért is, mert a nép között sem az etnikai, sem a vallási különbözőség nem okozott olyan ellentéteket, mint a város vezető rétegében. Bizonyítja ezt az a tény is, hogy a különböző etnikumú és vallású családok évszázados együttélése után az újabb generációk mind jobban közeledtek egymáshoz, baráti viszonyba kerültek egymással, sőt házasságot is kötöttek. Ezzel a megokolással a következő polgármestereket már nem a helybeli születésűek közül, hanem idegenből választották azzal a céllal, hogy pártatlan vezető kerüljön a város élére, aki békességet teremtsen.

*“Még ki sem bontakozhatott a reménykeltő összefogás, mikor a megváltozott politikai helyzet és az I. világháború megállította a gyönyörűen elindult törekvéseket. /.../ A háború ... hadsegélyezés, közélélmzés, rek-virálások ... kizökkentettek a rendes kerékvágásból és amikor már kezdtünk a rendes nyomon járni, jött a forradalom. 1918 vége, majd 1919. március 21-e az összes kereteket felborították...”*²⁸

A kommunizmus első szele sötét előjele volt a későbbi korszakának. Első ténykedésként 1919. május 27-én az egyházak javait, iskolákat, földeket, ingatlanokat elvették. A Tanácsköztársaság bukása után augusztus 25-én adták vissza jogos tulajdonosaiknak.²⁹ Amit nem tudtak visszaadni, *Kucsera Ferenc* katolikus káplán ártatlanul kioltott fiatal élete volt.

Dr. Kucsera Ferenc 1915-ben mint újmisésként került Szentendrére káplán-nak. A hívek gyorsan befogadták és megszerették. Hamarosan bekapcsolódott a közéletbe és még a nem katolikus körök is tisztelettel és közmegbecsüléssel övezték. 1919-ben a proletárdiktatúra idején hősiesen kiállt a nép mellett.

Szentendrén március 22-én kiáltották ki a diktatúrát és megalakították az új munkástanácsot. A törvénykezésből eltávolították a vezetőket és a rendőrség helyett felállították a Vörös Gárdát. A törvénytelenések sorozata döbbenetet váltott ki a városban és szervezkedni kezdtek a kommunista uralom ellen. Harangzúgás volt a jel az összehangolt ellenállás megindítására.³⁰ A templomtorony kulcsait Kada Mihály plébános adta át az ellenállás vezetőinek március 22-én, mikor mint naplójában feljegyezte *“Nocte veniunt pro clavibus. Éjjel jöttek a kulcsokért.”*

Rá két napra, 24-én házkutatást tartottak a plébánosnál és a káplánnál. Kucserát korábbi kommunista-ellenes cikkeiért letartóztatták és elvitték. Másnap délig tartották zárva, majd kiengedték. A következő napokban még többször tartottak házkutatást a plébánián és a káplántól tárgyakat is elvittek.³¹

Március 29-én lefoglalták a zárdát, az iskolákat kivették az egyházi vezetés alól és beszüntették a vallásoktatást. Az egyházak földjeit, ingatlanjait lefoglalták. A polgárokat ugyanúgy zaklatták. *“Minden a miénk jelszóval”* zsarolni kezdték a jómódú iparosokat, kereskedőket, elkobozták vagyontárgyaikat. A városban fokozódott az elégedetlenség. A kommunisták az összeesküvéstől való félelmükben túszokat kezdtek szedni. Végül betelt a pohár. Június 24-én este óriási tömeg gyűlt össze a Fő téren és tizenegy órakor megadták a jelt, félreverték a harangokat a fegyveres akció megindítására. Nyomban leszerelték a Vörös Őrséget, de hiába osztották ki a fegyvereket, Budapestről terrorista különítményt küldtek a zendülés leverésére. A terrorcsapat a szentendreiekkel listát íratott az ellenállókról, akiket rövid idő alatt elfogtak. Kucserát a szentendreiek nem iratták fel a listára, ám a kerületi vörösparancsnok telefonon adott utasítást, hogy tartóztassák le. A parancsra vörös katonák indultak a plébániára. A különítmény parancsnoka felszólította; nevezze meg, hogy ki harangozott. Kucsera először némán hallgatott, majd többszöri felszólításra is csak annyit mondott, hogy több ember volt. A pártházba kísérték, és újra faggatták, de a válasz az volt, *“már mindent megmondtam”*. A fiatal pap - bár tudta, mi vár rá - tisztában volt vele, ha beszél megmenekülhet, de inkább feláldozta önmagát. Nem árulta el paptestvérét és azt a többgyermekes családapát, aki meghúzta a harangot. Ekkor rövid tanácskozás után kimondták a halálos ítéletet. Kivitték a Duna partjára és a parancsnok vezényletére négy önként jelentkező fegyveres végrehajtotta az ítéletet. Holttestét csak másnap szállították el, hívei addig ott virrasztottak, sírtak mellette.³²

A halotti anyakönyvbe a következőket jegyezték be: *“Halál neme löseb. Haldoklók szentségében nem részesült. - Temetkezés helye: Június 26-án a terrorcsapat az alsó temető árkába koporsó nélkül elhantolta. 28-án exhumáltatott és a temetőn ásott sírba beszentelés mellett eltemetett. - Szentelő Sagmüller József apát esperes, óbudai plébános.”*³³ Ekkor még csak a temetőn belül, a kerítés mellett merték eltemetni. A polgármester 1921. március 23-án a hatósági anyakönyvben a halál okának kiigazítását a következőkre rendelte: *“A nemzeti ügy és a keresztény erkölcs szolgálatában vértanú halált halt.”* 1924-ben a Mária Terézia utcának azt a szakaszát, melyen utolsó útjára kísérték, dr. Kucsera Ferenc utcának nevezték el.³⁴ 1928-ban exhumálták és a temető közepén a nagykereszt mellett kapott dízsírhelyet, majd 1929-ben síremléket. 1928. június 25-én halálának színhelyén a Dunaparton, Szentendre Város és a Római Katolikus Egyház emlékkeresztet helyezett el.³⁵

1949-ben a Kucsera Ferenc utcát Május 1. utcára változtatták át.³⁶ 1950-ben az emlékkeresztet ismeretlen tettesek a Dunába dobták. 1976-ban az alsó temető szanálásakor - immár harmadszor - exhumálni kellett és végül a kálvárián a többi szentendrei paptestvére mellett helyezték örök nyugalomra.

1989. június 25-én a katolikus egyházközség Kucsera Ferenc halálának hetvenedik évfordulójára *“Emléklapot”* adott ki és a Legényegylet I. világháborúban elesett fiatal tagjainak, hősi halottainak és Kucsera Ferenc mártírhálálának emléket állító táblát visszahelyezték a volt Legényegylet székházának falára. 1992-ben Szentendre Város Önkormányzata a Május 1. (korábbi dr. Kucsera Ferenc) utca nevét Kucsera Ferenc utcára változtatta.³⁷

*“A városi önkormányzatban 1919 után úgyszólván mindent előlről kellett kezdeni. Az első teendő a romok eltakarítása, a rendetlenségek, adósságok megszüntetése és a fegyelem és a tekintély helyreállítása volt. ...Az 1921-es esztendő már a rend jegyében indult meg.”*³⁸ 1920-ban a város 7200 lakosából már csak 300 fő volt a szerb pravoszláv. A szerbség lélekszámának ilyen arányú csökkenése a közigazgatásban - majd 200 évig tartó hegemoniájának a megtörését is jelentette. Mindettől természetesen független tény, hogy Szentendre a magyarországi pravoszláv egyház központja volt és maradt is.

A katolikus egyház fentiekkel kapcsolatos magatartását példázza Német László plébános 1925. május 25-én a bérnálással egybekötött harangszen-

telés alkalmával írt feljegyzése: *“Az egyházi ünnepségek befejezése után a Hercegprímás Úr a városházán fogadta a bankettre érkező vendégeket, ...a városból, az egyházközség, a városi hivatalok tisztviselőit, a szentendrei másvallású lelkészeket, az állami hivatalvezetőket... Az ünnepi ebéd befejezése után őeminenciája dr. Csernoch János meglátogatta dr. Zubkovics György budai gör.kel. szerb püspök urat, akihez még Temesvárról kedves ismeretség fűzte őt. ...dr. Zubkovics püspök igen magas kultúrájú, a katolikus egyházi irodalom iránt erősen érdeklődő, azt jól ismerő mély lelki-ségű, imponáló megjelenésű, kétségtelenül nemzetiségét szerető, de közéleti szerepelésben bölcs magatartású főpap.”*³⁹

A két egyházfő magatartása 1925 után meghatározta a két egyház egymás iránti magatartását is. *“A katolikus plébánia a szerb egyházi férfiakkal a társadalmi udvariassági összeköttetést tartja. Ez abban áll, hogy az úgynevezett “szvecsár” napján, ami minden családban a keresztségre való áttérés gondolatát ünnepli a családfő védőszentje tiszteletével egybekötve, s mint ilyen a család legnagyobb ünnepe a ház megszentelésével egybekötve, - udvariassági látogatást tesz a katolikus papság, amit ők a katolikus plébános névünnepén viszonzoznak. Társadalmi téren tehát megvan az udvariassági viszony.”*⁴⁰ Hasonló gesztus volt, hogy a katolikus körmenetek alkalmával gyertyák égtek a szerb püspöki palota és a szerb családok ablakában.

Miközben lassan rendeződött a pravoszlávok és katolikusok közötti viszony, bizonyos problémák adódtak a reformátusokkal. Szentendrén a század elején minden felekezetnek volt saját iskolája. A katolikus egyházközség 4 tanerős fiú-, és 4 tanerős leány elemi iskolát és óvódát, a szerb pravoszláv egyház 1 tanerős elemi iskolát, a zsidó hitközség 1 tanerős elemi iskolát tartott fenn. A református gyülekezetnek volt 1 tanerős elemi iskolája, ezen felül polgári leány- és fiú iskolát is működtettek.⁴¹

Szentendre mindkét nemű ifjúságának a magasabb fokú iskolázottság megszerzéséhez ekkor csak három lehetősége volt. Vagy helyben végezte a polgárit, ha tovább kívánt tanulni, vagy a fővárosban járt gimnáziumba, végül valamelyik középiskolai internátusban folytatta tanulmányait, ezt azonban csak nagyon kevés család engedhette meg magának.

1925-ben a katolikus egyházközség - mérlegelve a lakosság igényét és arányát : 80 százalék katolikus, 8 százalék református, 5 százalék izraelita, 4 százalék pravoszláv - kötelességének érezte (egyelőre) egy polgári leányiskola felállítását.

Ez természetes igény volt a katolikusok részéről, ugyanígy természetes volt az is, hogy mindez a reformátusok körében ellenkezést váltott ki, mivel a diákok számának csökkenésével kellett számolniuk. A református iskola igazgatója először Péntek Ferenc, majd Szombathy Béla volt. A katolikusoknak kétségeik voltak, hová irassák gyermekeiket, valóban felépül-e az iskolájuk és nem kerül-e gyermekük a két iskola között hátrányos helyzetbe. Az aggodalmaskodó szülőket a plébános nyugtatta: *“Ez az időszak a meg nem értés ideje. De Péntek után Szombat, majd eljön az Úr napja, a Vasárnap, ami békét teremt ezen a fronton.”*⁴²

Végül is így lett, mert ki-ki megkereste és megtalálta a neki megfelelő és az iskolák rendben végezték az oktatást. Mert most is, mint korábban, főleg a vezetők között folytak a pengeváltások, de a tanítók, tanárok vigyáztak, hogy a gyerekek mindebből ne érzékeljenek semmit. 1935-ben az állam engedélyezte, fiúk és leányok részére egy Római Katolikus Gimnáziumi Tanfolyam beindítását. Az iskola tanulói között minden felekezetből voltak képviselve hallgatók. Az iskola feljegyzései és dokumentumai alapján a gyermekek oktatása, nevelése és hitoktatása a teljes megértés jegyében folyt.

Nem váltotta be a hozzá fűzött reményt, hogy nemcsak a polgármesteri székbe, hanem a képviselőtestületbe is kívülről jött képviselők, Budapestről idetelepült, jómódú virilisták kerültek, 1920 és 1935 között a városvezetés többször is cserélődött. Ennek következményeként *“...a várospolitikai szempontjából a város minden mesterként irányítás nélkül két táborban volt. Egyik tábor a polgármester tábora: szerbek, reformátusok, zsidók, a könnyen sebezhető s ezért könnyen irányítható üzletemberek, s a liberális mentalitású katolikus jobbmódúak tekintélyes része.*

A másik a város aránytalanul nagyobb, de a képviselőtestületben kevés aktív befolyással bíró része: a katolikusság. Míg az előbbi tábor mindegyik részének megvolt a maga egyéni, illetve közületi érdeke, melynek elérésében a város hivatalos politikája volt az egyetlen lehetséges út, vágy, addig a katolikusságnak mint valláserkölcsei és kultúrtestületnek nem lehetett nagyobb átfogó programja... De a lakosságnak katolikus többsége nemcsak belső vallásos életében, hanem a polgári gazdasági várospolitikai és kulturális téren is teljesíteni akarta kötelességét s ki akarta vívni magának a város életében azt a munkateret, azt a tekintélyt, amire őt a többségének ereje kötelezte és jogosította. Több száz éves múltja alapján pedig jussa lett volna.” - írta Német László plébános.⁴³

A II. világháború szerencsére megkímélte a várost. Csupán egy-két ház kapott bombatalálatot, de ekkor személyi sérülés nem történt. Annál nagyobb sérülést okozott testben és lélekben a háborúban elesett szentendrei fiatalok elvesztése, az elhurcolt hadifoglyok, itthagytott hadiárvak, és a helybeli zsidók deportálása, akiknek java odaveszett a haláltáborokban. A plébános feljegyzése szerint Szentendrét 1944. december 26-án szállták meg az oroszok. Így zajlott a karácsony: *"December 24-én az éjjeli mise 5 órakor volt. Utána erős légitámadás. Rendőrségen, Városházán nagy készülődés. December 25-én nincs rendőrség, nincs tűzoltóság, - Politikailag exponáltak is elmentek - Plébánia marad - itt élned és ha Isten akarja - halnod kell. December 26.: Izgatott hangulatban telik el - Hírek az orosz csapatok közelségéről. Tervek küldöttség összeállításáról, mely elébük megy. Dr. Dezsőfi Ferenc a város képviselőjében, Huzsvik Vazul gör. keleti esperes, Vajda István református esperes, Német László kat. plébános. A küldöttség el is indul fehér zászlóval, de a Flórián kápolnától visszajön, mert még a Pomázi állomáson vannak a csapatok. - Egy zászlóalj magyar balszárny jön át a szigetről s a Bubán és Izbég irányában foglal állást. Csakhamar kezdődik is a csetepaté. Mi kérjük a magyar parancsnokot, hogy hagyja fel a reménytelen harcot és ne tegye ki a várost pusztulásnak. Az intervenció sikerült. A magyar csapat letette a fegyvert.*

*Fél 1 óra tájban jött el a plébánia előtt a kálvária felől egy kozák, majd a Kucsera Ferenc utcából egy gyalogos őrszem, kezében revolverrel. Ellenállás nem volt... Elnémúlt és két-három napig hallgatott a harang..."*⁴⁴

1945. január 24-én megkezdte működését a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete, a képviselőtestület és a Földosztó Bizottság. Számbavették az egyházak tulajdonában lévő földeket és 1945. szeptemberben annak ellenére, hogy 50 hold alatt megtarthatták volna, felosztásra kerültek az egyházak által birtokolt földek, melyeket az egyházak tulajdonba kaptak a várostól. Megvonták az egyházak fájárandóságát is. Még 1945-ben elsőnek a pravoszláv egyháztól, 1946-ban a katolikus egyházat szólították fel, hogy igazolja, milyen címen kapják a várostól az egyházak a fájárandóságot és külön véleményt kértek a szerbek járandóságáról.

A plébános jelentésében megírta az egyház állásfoglalását *"...a róm. katolikus egyháznak semmiféle kifogása nincs az ellen, hogy a gör. keleti szerb egyházközség a korábban élvezett tűzifasegély mennyiségét továbbra is megkapja ... arányosításra szükség nincs ... mert meggyőződésem szerint a segélyének beszüntetése annak idején nem háztartási, hanem politikai*

szempontból történt. Mindezekre tekintettel indokoltnak látom annak megadását javasolni, különös tekintettel a Jugoszláviában élő magyarok erkölcsi és anyagi érdekeinek hasonló ügyben való eredményes jogvédelme szempontjából."⁴⁵

1948-tól a kommunista rezsim újabb és újabb rendelkezéseivel fokozatosan igyekezett bénítani és akadályozni az egyházak békés munkálkodását, mindig jobban fejlődő hitéleti, oktatási, kulturális és karitatív tevékenységét. Az összes egyházi iskolát állami tulajdonba vették. 1950-ben végül elvették az egyházaknak mindazon objektumait, melyek adományozás vagy vétel révén voltak az egyházak tulajdonában.

A javak elvesztése érzékenyen érintette az egyházakat, de az egyházak belső életét nem tudták befolyásolni. Pap és hívő ki-ki a saját egyházi közösségén belül ugyanúgy végezte hivatását és tette kötelességét. A katolikus egyház a város életéből kiszorítva külön vált és végezte küldetését.

II. RÉSZ

1. A katolikus plébánia kialakulása és működése a török megszállásig (1332-1541)

Szentendre plébániája “parochia exempta”

Az esztergomi érsek joghatósága kiterjedt bizonyos kiváltságos helyekre, amelyeken mint “*exempt*” helyeken érseki joghatósággal bírt. A kiváltságos plébániális egyházaknak teljes tizedjövedelmük volt, amelyet maguk szedtek be. Ezen kívül parókiájukban minden peres ügyet, amely az elsőfokú egyházi bíróság elé tartozott maguk intézhettek el, mivel igazságszolgáltató jogkörük olyan nagy volt, mint a főesperesé. A veszprémi egyházmegye területén is voltak bizonyos plébániák, melyek ki voltak véve a veszprémi püspök joghatósága alól és mint “*parochia exempta*”-k egyenesen az esztergomi érsek alá tartoztak. Ezek főleg a királyi birtokon keletkezett plébániák voltak.¹

Pontos adat a főesperesség megszüntetésére és a plébánia átszervezésére nem ismeretes. Megközelítőleg 1323-1332. között történt, mivel a szentendrei főesperest 1323-ban említik utóljára, az 1332-1337. között felvett pápai tizedjegyzék pedig már az esztergomi érsekség joghatósága alá tartozó plébániák között sorolja fel Szentendrét.

“*Registrum decimarum dioecesis Strigoniensis...*” “...*Item Paulus Sancto Andrea iuratus (de credulitate, extimavit (suum beneficium ad tres marcas, (et est Budensis archydiaconatus et (Vesprimiensis episcopatus, solvit decimam.*”²

A pápai tizedjegyzék több igen lényeges tényrt rögzít. Először is, a legelső adat a szentendrei plébániáról, melynek papja Pál, “*iuratus*” vagyis kerületi esküdt. Megtudjuk, hogy bevallott egyházi javadalma “*suum beneficium*” 3 márka volt, amely után fizette a tizedet.³ Igen fontos momentum még, hogy a jegyzék meghatározza, miszerint Pál a tizedet mint felettes joghatóságához az esztergomi egyházmegyéhez “*dioecesis Strigoniensis*” tartozik fizetni, és “*et est Budensis archydiaconatus et Vesprimiensis episcopatus*” mind a budai főesperesség, mind a veszprémi püspökség területén

fekszik. Mivel ez az első adat az átszervezés óta, a szakirodalom is az 1332-es évet tartja a plébánia keletkezésének.

Amikor Szentendrét 1318-ban a visegrádi várhoz csatolták, a veszprémi püspök számára - amint ezt a szerződésben kikötötték - változatlanul megmaradtak a tizedek. A teljesítés nem mindig történhetett a szerződés szerint, mert egy oklevélben azt rögzítették, hogy *“1407. március 24-én János veszprémi püspök megkapja az elmaradt tizedeket, Szentendre, Keszi, Kálóz, Zenche, Pomáz, Leányfalva, Tah, Várad és Bogdánkissenből”*.⁴

A szentendrei plébánosok a plébánia exempt jellegének megfelelő jogkörüknél fogva ugyancsak résztvettek jogügyletekben, bíraskodásban, nem csak a saját területük, környékük, hanem távolabbi küldetésben is. 1421. június 28-án például a zalai plébánosok között támadt viszály a tized miatt, e perben a választott bírák között volt a szentendrei plébános is *“...Laurentius de Bebews, Dominici de Sancto Andrea...”*⁵

A XV. század első felében számos magyar vonatkozású *“supplicatio”* kérvény maradt fenn, amelyben személyesen fordultak a római kúriához. A supplicatiókban többek között papszentelést, magasabb rendek feladását, de jól jövedelmező plébániát is kértek, mert ebben a korban a római kúriával való kapcsolat sokkal élénkebb, s a személyes érintkezés is sokkal gyakoribb volt.⁶

Szentendréről több alkalommal is nyújtottak be Rómába kérelmet, de kérésük témája sajnos nem ismeretes. A plébániatörténet számára mégis becsesek ezek az oklevelek, mert a kérelmezők listáján megmaradt a XV. században itt működött papok, plébánosok neve. 1419. május 12-én ketten is folyamodtak supplicatioval a kúriához Szentendréről, mégpedig *“...Stephanus Petri de Senthandrea...”* és *“...Nicolaus de Sancto Andrea...”* 1429-ben *“...Jacobus Stephanus de Sulots rect., par eccl. S. Andree de Sancto Andrea ... Jacobus, Szentendre Szent András templomának plébánosa.”*⁸ 1430. március 2-án kelt az a kérvény, melyben többek között *“...Guaspar Michaelis, perp. port. par eccl. S. Andreae de villa S. Andree, acol. Strig. ...Gaspar Michaelis a szentendrei Szent András templom plébánosa, örökös javadalmasa az esztergomi egyházmegyéből fordult kérelemmel a szentszékhez.”*⁹

Budán, Óbudán 1482 óta működött káptalani iskola, ahol a papnak készülő diákokat is képezték. Ebben az iskolában tanult az első, néven ismert szentendrei diák, aki ugyancsak papnak készült, *“Szentendrei Márton veszprémi-egyh. megyei acolytus”* is.¹⁰ Az ő különös esetét

örökítette meg 1495-ben egy oklevél, ami Óbudán a káptalani iskolában történt vele. Egy éjjel az iskolamester borát ellopták. A tolvajok üldözése közben Szentendrei Márton tévedésből a tolvaj helyett a sötétben egy iskolatársát nyilazta le, aki a sérülésébe akkor éjjel belehalt. Szentendrei Márton szerette volna a nagyobb egyházi rendeket is felvenni, ezért a római Szentszékhez fordult felmentésért. A felmentést ugyan 1495. január 31-én megkapta, de a róla szóló oklevelet csak 1497. május 27-én állították ki."

1500. április 3-án keltezett kérvényben a Pilis vármegyében, Veszprémi egyházmegyében lévő Szentendréről, "*Villa S. Andreae, eius plebanus Paulus Nicolai*" a plébános Paulus Nicolai fordult kérelemmel a római kúriához.¹²

2. A plébánia története a hódoltság alatt és Szentendre felszabadulása után (1541-1723)

A bosnyák ferencesek pasztorálása a hódoltság idején

A plébánia működése 1690 után a jezsuiták és ferencesek vezetésével

A török megszállás mintegy 140 évre megpecsételte a plébánia sorsát. A magyar lakosság nagy része a papjaival együtt elmenekült. Szinte csak a betelepült menekültek maradtak itt, akiknek már nem volt hová menniük. A papokat a törökök különösen üldözték, csupán a ferenceseket tűrték meg, közülük is főleg a bosnyákokat, mert szegények voltak, alamizsnából éltek és nem veszélyeztették az általuk kivetett adót. A paphiányra való tekintettel a XVI. századtól a pápaság engedélyezte, hogy a hódoltság területén szervezett lelkipásztorkodást és a plébánosi teendőket a bosnyák ferencesek vegyék át. A magyar püspökök a hódoltság területére nem léphettek, ezért 1649-1673. között több alkalommal bosnyák ferences püspökök bértáltak többek között Buda környékén és Pesten.

A tönkrement rendtartományok miatt a hódoltság területén lelkipásztorkodás érdekében 1514-ben "Bosna Argentina" néven külön helytartósággá alakultak. Más néven "Bosnae-Srebrenicae" magyarul Bányavidéki Rendtartomány. Tagjai három országban működtek: Dalmácia,

Bosznia és Magyarország.¹ Működési területüket Magyarországon minden területre kiterjesztették, ahol a bosnyákok és dalmátok diaszpórái megtalálhatók voltak, Buda és környékén már az egész korai időkben ők végezték a lelkipendozást. “...Anno dein 1541, (...) Urbem dolore occupaverat (...) post recuperationem urbis praefatae 60 annos per nostros zelanter administrata fuere sunt sequentia: Szent Andrinum, Solmarinum, Tarnokinum, Törekbalinum, Hamzabeginum, Ercsinum, Földvarinum, Tökelinum, Csepelinum, Budam, ...quoad Gentem Illyram, ...quoad alios Christicolos Parochialia a nostris administrantur...”² 1541 óta, mikor a várost (Budát) csalárd módon elfoglalták és még a visszafoglalás után 60 évig a szerzetesek buzgón adminisztráltak Szentendrén... és mindazokon a helyeken, ahol csak illyr nép volt és más keresztény parochiakon.”

A püspöki jelentésekből azonban az is kitűnik, hogy a helyzet mindig nehezebb lett. Az 1600-as évek közepén a katolikusok sok helyen már szentmisére sem mertek menni. 1660 körül a budai plébánián és a pesti templomban már csak két ferences volt, egyikük állandóan Esztergom és a környező helységek lelki gondozását végezte, bizonyára az itteni dalmátoknak is.

1687-ben bosnyák ferencesek vezetésével jött a bunyevác, dalmát horvátok utolsó csoportja Bács megye különböző falvaiba,³ de települtek közülük Szentendrére is. Ezek a menekültek azok után a rokonaik után jöttek, akik már régi idők óta itt laktak. Említés történt korábban arról, hogy ennek ellenére a kamara tisztviselői még 1690-ben sem tudtak a “katolikus község” létezéséről. 1694-ben szemére is vetették a kamarának, hogy nem kaptak segítséget a templom befedéséhez, amit eddig ők javígtattak. “Nem szégyell minket és a katolikus vallást itt a schismaticusok között és az Isten házáat barlang módjára tartani...”⁴

Buda visszafoglalása után jezsuiták jöttek Győrből Budára, hogy a ferencesektől átvegyék a lelkipásztorkodást. Széchenyi György prímás engedélyével 1695-ben a Várban, a Felsővízivárosban, Óbudán és környékén a templomokat is átvették a ferencesektől. A Vízivárosban és Óbudán sok volt a bosnyák és dalmát, ezért a nyelvi problémák miatt káplánoknak, kisegítőknak meghagyták őket.⁵ Szentendrén, mely ebben az időben az Óbudai uradalomhoz tartozott, ugyanez volt a helyzet. A jezsuiták megalakulásuk után itt is átvették a plébánia vezetését és mint a Budai Rendház filiáját “S.J.Collegii Budensy instar Filialistarum administrabatur...” adminisztrálták.⁶ A ferenceseket azonban itt sem tudták nélkülözni, mivel a

katolikusok többsége még dalmát volt. E miatt nagy feszültség támadt a ferencesek és a jezsuiták között, mert a jezsuiták a nép nyelvét nem értették. A jezsuiták a ferencesek szemére vetették, hogy *“titkos mesterkedéssel Budán és Szentendrén az illyr népet és nemzetiséget magukhoz láncolták és a S.J. Paterek iránt olyan ellenszenvet teremtettek, sőt valamiképpen az illyreket kényszerítették, hogy a ferences patereket és senki mást ne ismerjenek el plébánosnak. “Patres Franciscanos et neminem aliud pro parochis agnoscant ...” A ferencesek pedig állították, hogy “Se solos ut nullum aliud Illyrorum Parochus esse ... ők egyedül és senki más nem lehet az illyrek plébánosa.”*⁷

A XVII. század végétől ismét ferencesek vették át a plébániát. Az első név szerint ismert plébános *Gregorius Wan* volt.⁸ A plébános 1701-ben arról panaszkodott a kamarai adminisztraturának, hogy 1699-ben sem kapta meg a “sedecima” járandóságot a kerületéhez tartozó Szentendrei sziget helységeiből *“...Monaster; Totfallo, Bogdan,”*, melyek jogfolytonosság alapján tartoztak a plébániához.⁹ 1705-ben *Gregorius Wan* plébános fektette fel a plébánia első anyakönyveit.¹⁰

A Gyakovári Zsinat 1706-ban kimondta, hogy a jövőben a bosnyák ferenceseknek tilos plébániát elfogadni, vagy plébánosi funkciókat végezni a püspök engedélye nélkül. Kimondták még a zsinaton, hogy tilos magánházakban szentmisét bemutatni, tilos tiltott időben és előzetes hirdetés nélkül házasságot kötni, és a plébánosok kötelesek anyakönyvet vezetni. A rendelkezésre azért került sor, mert a bosnyák ferencesek között a sok üldöztetés, menekülés és világi házakban való elhelyezkedés miatt lábra kaptak a visszaélések.¹¹

A fentiek értelmében *Gregorius Wan* 1707-ig volt plébános. A plébániát a továbbiakban is a *“Buda Ordinis Min. Obs. Provinciae Bosniae Argentinae”* a buda-vízivárosi bosnyák ferencesek adminisztrálták. 1723-ig nem volt beiktatott plébános, ekkor szervezték át a plébániát.

A török hódoltság után a plébánia név szerint ismert papjai:

Plébános: 1699-1707 *Gregorius Wan*

Káplánok, kisegítők:

1708-1709 *P. Joan Derbaz. S.J.*

1709-1712 *Fr. Jacobus*

1710-1711 *P. Augustinus Benkovich*

1713 *P. Bonaventura Kokich*

1714	P. Joan Bartolovich
1714	P. Antonius Ivanov,
1714-1716	P. Stephanus Budimir,
1717	Fr. Ferdinandus a Salinis,
1717-1719	Fr. Joannes de Vares,
1717-1721	Fr. Ferdinandus Budimir,
1718	Fr. Dominicus Rudich,
1717-1723	P. Stephanus Budimir ¹²

Ezzel a bosnyák ferencesek az 1541 óta tartó, a plébánia történetének szinte legnehezebb 182 éve alatt kifejtett áldásos működésüket és önálló irányításukat befejezték. Azokban az időkben voltak támaszai, segítői, sokszor orvosai a népnek, amikor a legnagyobb szükség volt rá, hogy hitükben vigaszt találjanak és erőt merítsenek. 1723 után mint káplánok és kisegítők még évekig álltak az egyház és népük szolgálatában Szentendrén.

3. A plébánia szervezete és működése (1723-1992)

A plébánia újjászervezése (1723)

Beiktatott plébánosok működése Szentendrén

A plébániát 1723-ban szervezték újjá. Az első valóságosan beiktatott plébános *Franciscus Makay* nagyváradi kanonok volt. "*Anno vero 1723. die 15-a Decembris in veram ac realem Parochiam erecta est. In realem primum Parochum investito D. Francisco Makay.*"¹

Plébánosságának kilenc éve alatt:

A plébánia 1800-ban leégett és erre a korra vonatkozó iratok, kézzel írott könyvek nagyrészt megsemmisültek, szinte csak az anyakönyveket tudták megmenteni. A plébánia első - ismert - canonica visitatioját 1732. februárjában végezték, Makay plébános távozása után egy hónappal, ezért az abban foglaltak még az ő tevékenységéhez fűződnek. A vizsgálat jegyzőkönyvében az olvasható, hogy az addig "Szent András" néven ismert

és említett templom, ekkor Keresztelő Szent János "*Ecclesia honori S. Joannis Baptistae dedicata*" tiszteletére van ajánlva. Ez az első adat arra vonatkozólag, hogy a patrocíniumot megváltoztatták.²

A jegyzőkönyv adja az első részletes leírást a templom épületéről, felszereléséről, berendezéséről. Ír a plébánia épületéről, elhelyezkedéséről. Felsorolja, hogy az 1705-ben felfektetett születési anyakönyv után, 1723-ban Makay plébános bevezette a halotti és házassági anyakönyveket. A kegyúr ekkor örökösödés folytán: gróf Zichy Péter. Részletezi a plébánia vagyoni állapotát, gazdaságát. Ezek között sorolja, hogy 30 pozsonyi mérő szántó van a kalázi út mellett és "...in parva Insula penes Viam Vissegrádiensem..." említi a kis szigetet a visegrádi út mentén, ahonnan a szénát nyerték. Felsorolja a templom számára felajánlott szőlőskert és egyéb kegyes adományokat.³ A várostól kapott fa deputatumot, valamint a sedecima járandóságként kapott gabonát és bort.

Káplánoknak és kisegítőknak, továbbra is a bosnyák ferenceseket küldték ki Budáról, mert a dalmátok nyelvi problémái miatt még szükség volt rájuk. De a ferencesek már magyarul is beszélhettek, mert az egyik pater, aki magyarul köszöngetett, így kaphatott ragadványnevet: ugyanis 1727-ben a halotti anyakönyvbe úgy jegyezték be, hogy "*P. Petru Isten-megálgya*" végezte a temetést.

A plébánia papjai:

Plébános: 1723-1732 D. Franciscus Makay

Káplánok, kisegítők:

1724	P. Adamus Krim S.J.
1725	P. Petrus Lipovach Fr.
1726	P. Franciscus Páll
	P. Josephus Hartl
	P. Stephanus Budimir Fr.
	P. Adefonsul Latini Fr.
1727	P. Christomus Simon,
	P. Michael Perkovich Fr.
	P. Laurentius
1728	P. Emericus Budai Fr.
1727-1729	P. Bonaventura a Gradischa Fr.
1729	P. Paulinus Csicsman
1731	P. Bernardinus ab Eszék Fr.
	Nicolaus Tarincsevich ⁴

1732. februárjában, *Mathias Temesváry* lett a plébánia beiktatott javadalmasa.

Plébánosságának két éve alatt:

Nyomban beiktatása után 1732. februárjában volt a már említett canoni vizsgálat, melyet Sigismundus Berényi püspök végzett a plébánián.

A plébánia papjai:

<i>Plébános:</i>	1732-1734	Mathias Temesváry
<i>Kisegítők:</i>	1733-1734	Georgius Horányszky
		Michael Szlavik ex Collegio Szécséniani
		Fr. Bartholomovics a Buda
		P. Lucas Csilich
		P. Elocarin Fabrius
		P. Antonius a Pakray ⁵

1734. november 11-től a plébánia javadalmasa *Marcus Rupcsics*. Beiktatását végezte Pater Stephanus Cserko, a Jézus Társaság Budai Collegiumának helytartója.

Plébánosságának huszonöt éve alatt:

A pestis elleni védőszentek "Szent Rókus, Sebestyén és Rozália" tiszteletére 1739-ben kis kápolnát építettek. A plébános és a hívek munkájával és adományaiból 1743-1756. között végezték a templom épületén a legnagyobb átalakítást és kicserélték a berendezést. 1756-ban canoni vizsgálatot tartottak és számba vették a plébánia új szerzeményeit, oltárokat, harangokat és név szerint felsorolták az adományozókat.

1744-ben Csobánkán - a régi Borony faluban - a szentendrei plébánia pasztorált, mert a borosjenői anyaegyház plébánosa nem értette a nyelvüket.⁶ A bosnyák ferencesek 1757-ig működtek, ekkor a magyarországi bosnyák rendházakat megszüntették és azokat a kapisztránus rendtartomány vette át. Szentendrén a továbbiakban 1900-ig nagyrészt kapisztránus ferencesek voltak a káplánok, kisegítők. A plébános 1759. január 16-án elhunyt.

A plébánia papjai:

<i>Plébános:</i>	1734-1759	Marcus Rupcsics
------------------	-----------	-----------------

Káplánok és kisegítők:

1753-1754	P. Dominicus Gosteiger
1757	P. Narcissus Wallner
1758	P. Michael Bozari
1759	P. Michael Jelaschich ⁷

1759. február 2-án beiktatták *Stephanus Tóth* plébánost. A beiktatást Michael Volgesperger esperes, óbudai plébános végezte.

Plébánosságának négy éve alatt:

1761-ben Voglsperger esperes vizsgálatot tartott a plébánián. A jegyzőkönyvet mindenre kiterjedően részletesen inventáriummal készítették.

Leírták, hogy *“a templom jövedelmét a plébános két templomfelügyelővel kezeli. A pénzt és a könyveket a pénzes ládában őrzik két kulccsal. Egy a plébánosnál, egy a templomfelügyelőnél van, hogy egyik a másik nélkül kinyitni ne tudja.”*⁸

1762-63-ban kálváriát építettek, melyet augusztus 27-én a plébános áldott meg.⁹

A plébánia papjai:

<i>Plébános:</i>	1759. II. 2. - 1763	Stephanus Tóth
<i>Káplán:</i>	1760-1763	P. Joannes Markovics. ¹⁰

1764. I. 7-től *Joannes Markovics* lett a plébános.

Plébánosságának kilenc éve alatt:

1766-ban Pozsonyban rendelkezést adtak ki a plébániák összeírására. Ebben felsorolták a főegyházmegyéhez tartozó Buda környéki kiváltságos plébániákat is, *“Viae Regiae, Neo-Budensis, Buda-Eörsensis, Szent-Endrensis et Telkensis”*, köztük Szentendrét is.¹¹

A plébánia papjai:

<i>Plébános:</i>	1764. I. 7. - 1773	Joannes Markovics
<i>Káplánok:</i>	1765-1767	Joannes Klebs
	1768-1773	Joannes Nagy - Ajtaj ¹²

1773. július 7-én beiktatott plébános *Bernardus Tóth*.

Plébánosságának hat éve alatt:

1773-ban meghatározták és kijelölték az esztergomi főegyházmegyéhez tartozó budai főesperesség területén lévő exempt plébániák szentségimádási rendjét és módját *“SSS. Eucharistia Sacramenti 24 horas adoratio ejus ordo et methodus”*

“18 augusti Buda-Land-Strass et Budaeörs, 19 “ Buda-Neüstiff cum Telk., 20 “ Buda-Vetus, 21 “ Sanctus Andreas seu Szent Endre, 22 “ Bekas-Meggier”.¹³

A kincstár a Zichyektől visszaperelte az óbudai uradalmat - benne Szentendrét is - és a terület ismét koronauradalom lett. Ennek értelmében

1773-tól a kegyúri jogok is a kincstárra szálltak át. 1779-ben új plébánia épült és a régi plébániát iskolává alakították át.¹⁴

A plébánia papjai:

Plébános: 1773. július 7. - 1780 júliusig Bernardus Tóth

Káplán: 1773-1780. között az anyakönyvekben csak "Káplán" bejegyzés van, név nélkül. 1780. július és augusztus hóban két hónapig "per P.P. Franciscanos Provincia, S. Joannis a Capistrano" ferences paterrek adminisztrálták a plébániát.¹⁵

1777-ben az "exempt" jelleg megszűnése után a plébánia az óbudai esperesi kerület tagja

Az első országos méretű rendezésre, melyre az ősi egyházmegyék hatalmas kiterjedése miatt volt szükség, 1776-77-ben az egyházmegyék felosztásával, új püspökségek megalapításával került sor.

Amikor Mária Terézia 1777-ben megalapította a székesfehérvári püspökséget, a székesfehérvári egyházmegye területéhez csatolták egész Fejér megyét és Pilis megyéből azokat a területeket, amelyek az alapítás előtt a veszprémi egyházmegyéhez tartoztak.

A felosztáskor a veszprémi egyházmegye budai főesperességének területén fekvő exempt plébániákat és Visegrád exempt plébániáját, melyek felügyeletileg eddig is közvetlenül az esztergomi érsek joghatósága alá tartoztak, nem az új székesfehérvári püspökséghez, hanem ez alkalommal területileg is az esztergomi főegyházmegyéhez csatolták.¹⁶

Ugyanakkor az "exempt" kiváltságos jelleget megszüntették és a korábbi Buda környéki exempt plébániákat az óbudai alesperesi kerület felügyelete alá tartozó plébániák közé sorolták be.¹⁷

A rendezés után 1780. október 13-án "*in realem Parochiae Sz. Endrensis Possessionem investiti*", a Szentendrei Plébánia valóságos javadalmába Simon Polakovics plébánost iktatták be.¹⁸

Plébánosságának harminckét éve alatt:

1781. augusztus 16-án kongregatiót tartottak az óbudai alesperesi kerülethez tartozó plébániák plébánosai és adminisztrátorai számára. A megjelentek a jegyzőkönyvet személyesen írták alá. Ennek alapján az alábbi plébániákat sorolták ide az átszervezés után:

“Josephus Mertinger	Parochus	Budaörsiensis
Joannes Np. Hartmann	Parochus	Békás-Megyeriensis
Josephus Richard Cini	Parochus	Aquaetic.
Domonicus Laidnekcker	Parochus	Arcensis
Josephus Mechler	Parochus	Suburbii Pest
Georgius Edenhoffer	Parochus	Suburbii Pest
Caietanus Pfuster Schmid	Parochus	Neo-Bud.
Fr. Ladislaus Spaits ord.min.	Aministr.	Aquaetica
P. Petrus Maier Ord.S.Ben.	Paroch.Vic.	Jenő
Alexander Mayr Ord. Erem.	Prior et.	Via Regia
Aug.	Administr.	
P. Josephus Luster Ord.		
Mni. Obs.	Administr.	Taban”.

“Pestiensi et. St. Endrensi exceptis” Pest és Szentendre kivételével, mert a plébánosok nem voltak jelen és a jegyzőkönyvet nem írták alá.¹⁹

1783. június 27-én Carolus Rupp alesperes vizsgálatot végzett a plébánián. A jegyzőkönyvben felsorolták a plébánia fontos dokumentumait.²⁰ 1796-ban díszes külsőségek között került sor a visitatoria. *“Április 24-én Bartal Pál az óbudai kamara prefektusa értesíti a bírót, hogy gr. Batthyány József bíbornok esztergomi érsek május 5-én kánoni vizitáció céljából Szt.E-re érkezik, itt időzése alatt a városházán óhajt lakni és társaságában kijön József kir. herczeg és helytartó is. A tanács elhatározza, a városházának alapos tatarozását, a vendégek fogadására Kalászig küld küldöttséget és nagyszámú lovasbandériumot.*

Miután az élelmezés költségét a bíbornok fedezi, Bellanovits János bíró kiküldi a város kamarását, hogy a beszerzendő élelmiszerek ügyében, a bíbornok udvari prefektusával, valamint a szakáccsal tárgyaljon.”²¹

A vizsgálat több fontos új adatot rögzített a plébániára vonatkozólag. Szentendre plébániája, mint “Ecclesia Matria” van feltüntetve. Azon a jogon került erre sor, hogy 1791. szeptember 18-án Szentendre egyik kerületében, Izbégen “filiát” létesítettek. Külön dokumentumban rögzítették az anyaegyház és a filia közötti szerződést.²²

A több alkalommal említett tűzvész 1800. augusztus 6-án pusztított a városban, amikor a Čiprovačka templom, (mai Péter-Pál templom), a plébánia és 200 első osztályú ház a tűz martaléka lett.²³ 1805-ben új iskolát építettek a templomhegyen.

1811. szeptember 9-én Carolus B. Berény püspök tartott vizsgálatot.
1812. február 26-án Simon Polakovics plébános 58 éves korában helyi plébánosságának 32. évében elhunyt.²⁴

A plébánia papjai:

Plébános: 1780-1812 Simon Polakovics

Káplánok és segédlelkészek:

1785	P. Adalbertus Kovalovszky
	P. Joannes Sticzaj
	P. Florianus
	P. Ladislaus
	P. Adalbertus Martinovics
1796	Franciscus Bukoviczky
1798	P. Josephus capucinus
1799	P. Odilo capucinus
1801	P. Alexander Varjú
1802	Matthias Zwanczer
1802-1805	Gaspar Friedrich Giacone
1803-1804	P. Joannes Horváth
1803-1804	Franciscus Szekfü
1804	Joannes Rissák
1804-1811	Georgius Bíró
1805-1808	Joannes Csery cap.
1803	P. Augustinus Németh
1808	Joannes Nep. Mauzini
1808-1811	Franciscus Csernik
1808-1811	Stephanus Csápkay
1810	Joannes Kara
1810-1814	Josephus Bublik
1812	Jacobus Mojsch ²⁵

1812. június 12-én a kerületi esperes beiktatta az új plébánost, *Josephus Grillert*.

Plébánosságának tizenhét éve alatt:

1815-ben Carolus Berény püspök bérmált Szentendrén. 1822-ben Szentendre királyi koronavárosban “...*Regis Coronale Oppidum S. Andrea ... Alexander á Rudna et Divék-Újfalu*” hercegprímás tartott visitatiót. Az esemény jelentőségét és fontosságát érzékelteti, hogy a jegyzőkönyvben

leírták, milyen ceremóniával végezték a vizsgálatot. *“Március 25-én Gyümölcsoltó Boldogasszony szent ünnepén a város határában összesereglett hívekkel a Szent Flórián és Sebestyén kápolnában felöltve az egyházi ruhákat, körmenetben a plébániatemplomhoz vonultunk, ahol a vizsgálat sikeréért nyilvánosan imádkoztunk és atyai áldásomat adtam a hívekre.”*, majd a plébánián lévő szállására vonult vissza a főpásztor.

Másnap a szokások szerint a plébániatemplomban a szentmise után megvizsgálták a felszereléseket, öltözeteket, az oltárokat és az oltárköveket újra lepecsételték. Majd a temetőbe vonultak, ahol a halottaknak megadták a tisztességet, és a temetővel szomszédos kálváriára is átmentek. Az iskolában a tanulókat *“studiosus e Doctrina Religionis”* vallástanból vizsgáztatták.

Ezután következett a vizsgálat másik része a bizottság előtt, melynek összetétele: az egyház részéről 5 fő, melyet a prímás képviselőjében Batthyány Lajos esztergomi kanonok vezetett, és az állami delegáció 5 fő, gróf Cziráky Antal, a m. kir. kamara alelnökének vezetésével, Pest vármegye prominens képviselői, valamint Szentendre város bírása Josephus Miszl 5 képviselővel, akik közül három katolikus. A plébánosnak a pontokba foglalt kérdésekre kellett számot adnia a plébániáról, kápolnákról, szertartásokról, iskolákról, hívekről, temetőkről és a templom és a plébánia számadásáról.²⁶

A plébánia papjai:

<i>Plébános:</i>	1812-1829	Josephus Griller
<i>Káplánok és kisegítők:</i>	1816-1818	Michael Kováts
	1819-1820	Leopold Simonovits
	1822	Stephanus Moyses
	1823	Alojsius Hachis
	1825-1829	Alexius Albrecht ²⁷

1829. március 25-től plébános *Joannes Nep. Farkas de Nagy József*.

Plébánosságának hét éve alatt:

Ezen idő alatt vizsgálat a plébánián nem volt. A plébános 1835. október 19-én 53 éves korában Szentendrén elhunyt. Josephus Vishoffer alesperes temette el.

A plébánia papjai:

<i>Plébános:</i>	1829-1835	Joannes Nep. Farkas de Nagy József
------------------	-----------	---------------------------------------

Káplánok és kisegítők:

1829	P. Vintentius capistranus
1831-1844	Ignatius Viszauer
1833	P. Basilius Kutanovich OSJ
1834	P. Enrico Tomisevich capistr.
1835-1836	P. Antonius Schauer OSJ ²⁸

1836- március 8-án Stephanus Kollár segédpüspök beiktatta *Joannes Murcsics* plébánost.

Plébánosságának negyvenhárom éve alatt:

1846. augusztus 9-én canoni vizsgálatot tartott Michael Fekete de Galántha főesperes. Megállapították, hogy a templom 500 főt befogadó kicsinysége miatt bővítésre szorulna. A 2300 fő katolikus érdekében, amint jegyzőkönyvbe vették *“In Scto Andrea vel amplior Ecclesia, vel unus adhuc sacerdos necessario sequitur ... vagy tágasabb templom, vagy még egy pap elkerülhetetlenül szükséges”*.²⁹

Az 1848. évi XIII. t.c. törvénybe iktatta a papi rendnek a tizedről való lemondását. A tized megszüntetése által a szentendrei plébános 210 akó bort és 30 forintot vesztett el a továbbiakban esztendőnként.³⁰

1855-ben a Buda-Pest esperesi kerülethez “Ofen-Pester Distrikt” tartozó Buda környéki plébániák száma 19-re bővült.

Alesperes: Szántófy Antal

Plébániák: 1. Szentendre, 2. Békásmegyer, 3-10. Buda 8 plébániával, 11. Buda-Eörs, 12. Óbuda, 13. Telky, 14-19. Pest 6 plébániával.³¹

1864. május 29-én elhunyt Komacsek Vendelinus káplán. 1879. április 22-én elhunyt Murcsics Joannes plébános. Josephus Ráth apát, budai főesperes temette el.

A plébánia papjai:

Plébános: 1836-1879 Joannes Murcsics

Káplánok és kisegítők:

1836	P. Hugolinus Sztano OS Fran.
1837	P. Anselmus Javorcsik
1839	Franciscus Zsivkovics
1844	Aloysius Brich
1845-1864	Vendelinus Komacsek
1850	P. Timotheus Sztancsik OS Fran.
1864	P. Celsus Friedrich

1864	Aloysius Radischis
1865	Franciscus Vanya
	P. Methodius
	P. Joachim Kissanik OS Fran.
1865-1867	Franciscus Koperniczky
1868-1870	Paulus Blaho
1869-1870	Martinus Hojics
1871-1872	P. Maurus Imhoff
1871-1879	P. Timotheus Sztancsik
1871-1879	Antonius Molecz ³²

A plébánia vezetését 1879. április 22-től az új plébános kinevezéséig Antonius Molecz káplán látta el és az utóbbi években a plébános betegsége miatt már egymaga végezte a lelkipásztori teendőket. 1879. április 23-tól Molecz káplán tért át - az anyakönyvek, a plébánia levelezése, valamint egyéb összes adminisztrációjában - a latin és német nyelv helyett a magyar nyelvre.³³

1880. február 8-án *Kratochwill Ferencet* nevezték ki plébánosnak.

Plébánosságának tizenhat éve alatt:

Azonnal bekapcsolódott abba a harcba, melyet már elődje kezdett meg a Római Katolikus Iskolaszék jogainak érdekében az önkormányzat ellen és az alispánig vitte az ügyet. Már akkor sok haragost szerzett magának. 1889-ben megalakította az első egyesületet, a "Fillér Nőegylet"-et, mely egy leányiskola létrehozását tűzte ki célul. 1890. október 5-én dr. Komlóssy Ferenc főegyházmegyei főtanfelügyelő áldotta meg az Érseki Leányiskolát és óvodát.

1890-95. között az akkori kegyúrnál, a pénzügyminiszternél kiharcolta és kivitelezte a templom bővítését. Ezért sok támadás érte és feljelentést terjesztettek fel ellene.

1895-ben canoni vizsgálatot rendeltek el és több hiányosságot állapítottak meg a templom és iskola gondozása miatt. A hívek másik része kérelmet nyújtott be a plébános védelmében mondván, "...*ha Kratochwill Ferenc plébános nincsen, akkor már a templomunk romba dőlt volna, de ő kieszközölte a javítást, mely a canonica visitatioba nem is volt felvéve ... annak jó karban tartása nem a hitközség terhe, hanem a pénzügyminisztériumnak kötelessége leszen mint Pátronusnak ...*"

Mindezek ellenére, - vagy okán - 1896. március 3-án a bíboros főpásztor a plébánost (ab officio et beneficio) a hivatalból és a javadalomból felfüggesztette s helyébe ideiglenes minőségben Kada Mihály szentendrei káplánt nevezte ki adminisztrátornak. A hívek kérelmet nyújtottak be visszahelyezésére, de a plébános lemondott és eltávozott hivatalából.³⁴

A plébánia papsága:

Plébános:	1880-1896	Kratochwill Ferenc
Káplán és kisegítő:	1879-1892	Molecz Antal ferencrendi
	1893	Januska Vazul ferencesrendi
		Szakács Viktor
	1893-1896	Kada Mihály ferencrendi ³⁵

1896. szeptember 30-tól ideiglenes adminisztrátornak, 1900. január 27-én plébánosnak nevezték ki *Kada Mihályt*.³⁶

Plébánosságának huszonöt éve alatt:

Elődjét követve folytatta a harcot a katolikus egyház jogaiért. Az idők folyamán mindig nehezebben valósultak meg a kegyúri jogok, de főleg a kötelességek teljesítése, melynek értelmében a templom, plébánia és az iskolák új épületének felállítása, továbbiakban a gondozása is a kegyúr kötelessége volt. A kézi és írásnap számat az egyházközségnek kellett adni. A kincstárhoz tartozóknál - így Szentendrén is - 1899 óta a kegyúr a földművelésügyi miniszter lett.³⁷ A helyzet ettől semmivel sem lett jobb, mert köteteket tesz ki a kéréseknek és folyamodványoknak a száma s mégsem tudták elérni, hogy a templomot helyreállítsák. Mint utóbb kiderült, több kérvényt a miniszter megbízottja, a gödöllői erdőgazdaság nem is továbbított a minisztériumba.

A plébánia teljesen lehetetlen helyzetbe került, mert a kegyúri segítséget nem kapta meg, a hívek az egyházi adót keservesen tudták fizetni és az egyház a várostól sem kapta meg a kötelező juttatásokat. Nem volt miből javítani az épületeket, nehezen tudták fizetni a tanítókat, ezért - főleg a sajtó részéről - sok ellenséges támadás érte a hitközséget. A plébános hiába írta a kérelmeket "*Mennyi keserű szemrehányást kell ezért híveim részéről s az itt megforduló fővárosiaktól lenyelnem akik mind azt hiszik, hogy a pap nemtörődömsége az oka ezeknek az állapotoknak, azt csak a jó Isten tudja.*" A kényszerhelyzetben a polgármesterhez fordultak, aki határozatot hozott, hogy "*1898. január 1-től a végrehajtás útján beszédett felekezeti adók a közpénztárba lesznek befizetve.*"³⁸ 1912. április 27-én dr. Stephanus

Rochivat főesperes tartott visitatiót. A korábbi vizsgálatoktól eltérően, már csak kérdőpontokra adott rövid válaszokat rögzítettek a jegyzőkönyvben.³⁹

1886-1914. között sorra alakultak a katolikus társadalmi egyesületek. Közülük többnek szervezője és alapítója volt a plébános, de Kada Mihály sokat munkálkodott a városért is. 1913-ben szervezője és alapítója volt a "Szentendrei Városfejlesztő Egyesület"-nek. Tevékenyen részt vett a sportélet szervezésében, de főleg a turisztikában és "...annak jeléül hogy Szentendre turista feltárása Főtisztelendő úr nevéhez fűződik..." a Magyar Turista Szövetség Tanácsa és a Turista Egyesületek a Nyerges hegység egy kilátó pontját 1921 márciusában nagy ünnepség keretében, "Kada csúcs"-nak nevezték el. A háború kitörése után 1914-ben a plébános volt a megalapítója a Vöröskereszt Egyesület-nek, a legényegyletben kórházat állítottak fel a sebesült katonák számára és a város közreműködésével sebesülteket helyeztek el a fiúiskolában és a zárdában is.⁴⁰

Az 1919-es eseményeket korábban már ismertettük. Itt csak megemlékezünk róla, mert Kada Mihály plébánosságának idején történt, hogy a kommunizmus "első látogatása" nem tartott hosszú ideig, de ittlétüket emlékezetessé tették.⁴¹

1923-ban az esperesi kerületeket ismételten átszervezték. Különválasztották a pesti és a budai esperesi kerületet. Az átszervezés után a következő plébániák tartoztak a Főszékesegyházi Főesperesség 1. sz. Budai Esperesi kerületéhez, esperes: Sagmüller József 1. Békásmegyer, 2. Buda-jenő, 3. Bp.-Vár, 4. Bp.-Krisztinaváros, 5. Bp.-Lipótmező, 6. Bp.-Városmajor, 7. Bp.-Tabán, 8. Bp.-Kelenföld, 9. Bp.-Felsővíziváros, 10. Bp.-Alsóvíziváros, 11. Bp.-Országút, 12. Bp.-Újlak, 13. Bp.-Óbuda, 14. Buda-örs, 15. Szentendre.⁴²

Az egyházat és a szerzeteseket ért durva meghurcolás és fiatal paptársának kivégzése a plébánost lelkiileg tönkretette, idegeit annyira megviselte, hogy testileg is összeroppant és 1925. február 16-án elhunyt.⁴³

A plébánia papjai:

Plébános: 1900-1925 Kada Mihály

Káplánok és kisegítők:

1896-1900	Puhán Ferenc
1897-1900	Marczinka Imre
1900-1902	Gramantik Ágoston
1902	Skrzpiecz József
1903-1905	Jurassi Pál

1905-1906	Hlavaty István
1906-1914	dr. Zsiska Pál
1915	Tarek Mihály
1915-1919	dr. Kucsera Ferenc
1919-1920	Soltész István
1920-1923	Szomszély Antal ⁴⁴

A szentendrei plébánia vezetésére a hercegprímás 1925. március 8-tól adminisztrátornak, 1926. április 28-tól plébánosnak *Német Lászlót* nevezte ki. Az új plébánost május 16-án Sagmüller József prelátus óbudai esperes plébános iktatta be hivatalába.

Plébánosságának harmincnégy éve alatt:

1925. május 25-én dr. Csernoch János hercegprímás bérált dr. Meszlényi Zoltán primási titkár kíséretében. Az ünnepi alkalom harangszenteléssel volt egybekötve. A szertartáson Pest vármegye képviselői mellett a város vezetősége és a helyi egyházak képviselői is részt vettek, akiket az egyházi ünnepség után a hercegprímás a városháza nagytermében ünnepélyesen fogadott.⁴⁵

A hitélet, erkölcsi nevelés és kulturális élet vezetése és irányítása érdekében a plébános és a káplánok szervezésével újabb hitbuzgalmi egyesületek alakultak a hívek minden rétege számára.⁴⁶

Német László plébános, aki ugyancsak híve volt a sportnak és az ifjúságot is sportolásra buzdította, 1930-ban újjászervezte a MOVE Szentendrei Sportegyletet. Ő kezdeményezte és tette hagyománnyá a Szent István napi vízi ünnepséget. Az ifjúság részére versenyzést, csónakversenyt és este lampionos csónakfelvonulást rendeztek a Dunán.

A plébános nagy célkitűzése volt az iskolák fejlesztése és az elemi iskolák mellett a magasabb képzés megvalósítása. Mint írta "...1925. májusban már egyre határozottabb formát öltött a katolikus egyháznak vágya és elhatározása egy katolikus polgári leányiskolának létesítése... Esztergomban az ügyet Öminenciájának lereferáltam s kifejeztem nézeteimet, hogy a katolikus polgári iskola föllállítható és ezért fel is kell állítani. - A válasz rövid, határozott volt: Hát csináld meg!"⁴⁷ 1930. szeptember 15-én dr. Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás bérált. Ez alkalommal megáldotta a kibővített zárdát és az újonnan épített polgári leányiskolát.⁴⁸

1933-ban Breyer István végzett vizsgálatot a plébánián. Ez volt egyben az utolsó úgynevezett canonica visitatio, mely Breyer püspök látogatásával

be is fejeződött.⁴⁹ 1934. június 3-án bérált dr. Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás.⁵⁰ 1934. június 8-án betörték a plébániatemplomba és elvittek négy kelyhet és több ezüst szelencét.⁵¹

1936-ban változás történt a budai esperesi kerületben. Esperes lett: Molnár László, alperes: Német László. A plébániák száma is bővült, mert tizenhatodikként Csillaghegyet is a kerülethez csatolták.⁵²

Az egyházi épületek javítása érdekében ugyanúgy kellett folytatni a harcot, mint eddig. A plébánia épülete - mely még 1779-ben épült - 1936-ban már nemcsak kicsi és korszerűtlen, hanem lassan életveszélyes is volt. A plébános hiába kért segítséget, ezért a földművelésügyi miniszternek mint kegyúrnak panaszolta: *“A szentendrei r.k. plébániaépület az idők folyamán úgy lerongyolódott, hogy ... idegenek nem akarják elhinni, hogy ebben a házban lakik a több mint 6000 hívő plébánosa, s hihetetlennek tartják azt, hogy ennek az épületnek kegyura a Nagyméltóságú Magy. Kir. Földművelésügyi Miniszter Úr.”*⁵³

1936-ban a Szentendrei Katolikus Hitközséget, az új szabályzatok értelmében egyházközséggé szervezték át. Ebben az évben megkezdte működését a Római Katolikus Gimnáziumi Tanfolyam.⁵⁴

Az esztergomi érsek 1937. január 1-jétől engedélyt adott a második kápláni állomás felállítására. 1939. szeptember 10-én bérált Meszlényi Zoltán püspök.⁵⁵ 1944. április 5-én a katolikus egyházközség megvásárolta a pravoszláv, úgynevezett “Čiprovačka” - korábban is Szent Péter és Pál tiszteletére szentelt templomot. Az 1944. június 25-re kitűzött bérálás, az állandó légiveszély miatt elmaradt.⁵⁶

1946-ban az egyházi szervezeti beosztásban ismét változás következett. Mindszenty József bíboros érsek a következő határozatot hozta:

“...A Székesegyházi Főkáptalan meghallgatása után elhatároztuk, a jelen dekretumunkkal a 217. canonban biztosított jogunknál fogva meg is valósítjuk, a budapesti esperesi kerületek kisebb egységekre osztását és az eddigi három esperesi kerület helyett hétnek a felállítását...”

A budai részen 3 esperesi kerület létesült:

1. A Szent Péter és Pál apostolokról elnevezett óbudai esperesi kerület: 9 plébániával,
2. A Szent Jobbról elnevezett Budai Esperesi Kerület: 10 plébániával,
3. A Szent Keresztről nevezett Buda környéki esperesi kerület, 5 plébániával: 1. Szentendre, 2. Békásmegyer, 3. Csillaghegy,
4. Budaörs, 5. Budajenő plébániákkal.

“...A kerület első esperesévé kinevezzük Német László protonotárius kanonok, szentendrei plébánost...”⁵⁷

1945-ben a háború befejezése és az orosz megszállás után egy ideig a plébánia folytatta megszokott belső életét. Az egyházi iskolákban változatlanul folyt a tanítás, a hitéletben is ugyanúgy folytatódott minden, mint addig. 1946. május 26-án Mindszenty József bíboros hercegprímás bérált Szentendrén. A főpásztor homíliájában így szólt a hívekhez: *“Kedves szentendrei Híveim! Kívánva kívántam eljönni hozzátok, egyházmegyém egyik legnagyobb hívő közületébe nemcsak azért, hogy gyermekeiteknek megadjam az ifjúság küzdelmeire a Szentlélek Isten hathatós segítségét, hanem azért is, hogy titeket, ifjakat, és öregeket, valamennyiőtöket szemtől-szembe láthassam...”*

A mi őseink bölcs emberek voltak. A helység területén itt látom a különböző hitvallások iskoláit. Azért vonultak a maguk különböző hitvallásos iskolájukba, hogy egyenetlenség ne háborítsa őket, hogy a vallásközösség se terjedjen, hogy a hitük alapelemeit jól megtanulják, abból semmit fel ne adjanak. ... Éppen ezért ha a ti őseitek bölcsek voltak és hitvallásos szellemű iskolákat állítottak fel itt, úgy ragaszkodjatok ezekhez az iskolákhoz ti is, hogy gyermekeitek a ti szent hiteteknek szellemét ne csak a hittanórán, hanem az összes tantárgyak oktatása alatt is befogadhassák lelkükbe. A ti gyermekeitek így majd a szeretet szellemét tanulják, azt, amire a kinyilatkoztatás tanította őket a hitvallásos iskolákban...

Azt tegyétek, amit áldott szülőitek, áldott nagyszülőitek és az ősök cselekedtek. S akkor majd úgy kétszáz esztendő múlva új emberek állanak itt a templomban, s új főpásztor jön majd megint közéjük: vigasztaló és erősítő feljegyzéseket idézhet a mi korunkból is, mint ahogyan vigasztaló emlékezést hoztam ide nektek, kétszáz esztendővel ezelőttről...”⁵⁸

1947. július 15-én a főegyházmegyei főhatóság engedélyezte az izbégi káplánság felállítását és működését. 1948. március 7-én a határok megvonásával a Szentendre Római Katolikus Plébánia és a Szentendre-Izbég Római Katolikus Káplánság végleges szétválása megtörtént.⁵⁹

Az államhatalom részéről megindult szigorítások és rendelkezések az egyházat is súlyosan érintették. Az ingatlanok lefoglalásakor az államosítási bizottság az irgalmas nővérek rendházát, clausurákat is igénybe vette, s mert a nővérek a továbbiakban nem tanítottak, *“...az államosítási bizottság megállapítása szerint jogtalanul lakják az iskola természetbeni lakásait. A bizottság ezen döntésével biztosítani kívánja az iskola növendékeinek*

demokratikus szellemben való nevelését, mely tekintve hogy szóban levő szerzetes nők közvetlen az iskolával egybeépült tanítói lakásban laknak, nem látja egészen biztosítva...”⁶⁰

A plébános a vallás és közoktatásügyi miniszternél tett panaszt. *“Teljesen sérelmesnek tartjuk az államosítási bizottság diktatórikus eljárásának azon mulasztását, amellyel annyi fáradságot sem vett magának, hogy a rendi tagok elhelyezésére az ingatlanon helyet jelölt volna, - amelynek lehetősége pedig fennállott...”⁶¹*

Az iskolákon kívül az egyház tulajdonában lévő házingatlanokat - a plébánia és a harangozó lakása kivételével - állami tulajdonba vették. Államosították: az Érseki Leányiskolákat, a Római Katolikus Fiúiskolát, a Római Katolikus Egyházközségi Gimnáziumot, a Katolikus Legényegylet székházát, az iskolaszék tulajdonában lévő igazgatói és kántortanítói lakást, valamint a plébániatemplomnak, mint önálló jogi személynek a tulajdonát képező két ingatlant, az egyház legrégibb objektumát az Alkotmány utcai házat és pincét s a Fő téren lévő kegyes alapítványi lakóházat.⁶²

Az állami tulajdonba vételt az akkori párt- és állami hatóság megbízottai hajtották végre. Az egyház képviselőjében az ingatlanokat Behinszky Béla káplán, Szentendrey József, az egyházközség világi elnöke és Drobilitz István templomgondnok adta át és írta alá a jegyzőkönyveket. Ennek következményeként Szentendrey József nyugdíját fiktív rendeletszámmal, “concepcio” alapján két héten belül megvonták és soha többé nem adták vissza.⁶³

1950. szeptember 10-én bérmált dr. Hamvas Endre csanádi püspök, esztergomi apostoli adminisztrátor.⁶⁴ Ettől kezdve bérmálások alkalmával már csak a templomon belül, a szentség kiszolgáltatásakor tartották a régi ünnepélyességet. 1950-ben tervbe vették a plébániatemplom műemléki helyreállítását, mely 1957-ig elhúzódott. Nagy anyagi megterhelést jelentett az egyház számára, hogy a kegyúri támogatást megszüntették. 1945-ben még arról értesítették a plébániát, hogy *“...az áll. és koronauradalmi erdőhivatalt érintő összes kegyúri kötelezettségek egyelőre változatlanul fennállnak.”*

1947-ben még végeztek javításokat, de 1950-ben, a templom tatarozását érintő kérelemre már nem is válaszoltak. Az 1956 után életbelépett rendelkezés értelmében az e célra létesült Állami Műemléki Osztály segítséget nyújtott a templom helyerállításához.⁶⁵ 1954. október 17-én bérmált dr. Hamvas Endre.⁶⁶

A plébánia igyekezett az egyház életét ezekben a nehéz időkben is úgy irányítani, hogy a belső hitéletben minél kevesebb külső hatás érződjön. A hitoktatás bejelentési kötelezettsége jelentett 1948 után némi megtorpanást, mivel a szülőket kompromittálta és állásukat veszélyeztette. A fiúk 71 százaléka, a leányok 74 százaléka jelentkezett iskolai hitoktatásra. A legkritikusabb időkben is elérte a leányoknál a 67-68 százalékot, a fiuknál az 58-60 százalékot. Az eredmény a hitoktatók érdeme s nekik köszönhető, mert ahogy Szappanyos Béla írta *“Káplán társaimmal együtt szinte családról-családra szerveztük esztendőről-esztendőre a hittanbeiratást. Kanonok úr nem is sejtette ezt a tudatos szervező tevékenységünket. Hála Istennek volt is eredménye, mert hosszú ideig megmaradt a hittanra beiratottaknak viszonylagos magas száma.”*⁶⁷

A hitbuzgalmi és társadalmi egyesületeket is megszüntették, de folyamatossá vált az együttműködés a Nemzetközi Katolikus Karitással és állandó jelleggel rendeztek nagyszabású segélyakciókat. Korlátozták a körmenetek útvonalát és rendőrségi bejelentését kötelezővé tették. 1958. szeptember 26-án dr. Endrey Mihály püspök bérmált.⁶⁸

1959. június 28-án Német László plébános még megtartotta aranymiséjét. Két hónap múlva, augusztus 29-én, szentendrei plébánosságának 34. évében elhunyt. A temetési szertartást dr. Endrey Mihály püspök végezte.

A plébánia papjai:

<i>Plébános:</i>	1925-1959	Német László
<i>Káplánok és hitoktatók:</i>	1924-1925	Magyary Gyula dr.
	1925-1928	Vajda János
	1929-1931	Tarda Jenő
	1931-1932	Kéty János
	1932-1934	Fazekas István
	1934-1937	Harsányi Béla
	1937-1940	Földes József
	1938-1940	Pálos Iván
	1939-1941	Élő József
	1940-1941	Erős László
	1942-1944	Fábián János dr.
	1942-1944	Kereszthegyi Gyula
	1944-1945	Horváth József (1912)
	1944-1946	Csatlós Ferenc dr.

1945-1946	Mezősi Béla
1946-1949	Nagy László
1947-1949	Pogonyi Tibor
1948-1953	Behinszky Béla
1952-1957	Kapás László
1953-1959	Szappanyos Béla dr.
1958-1959	Mayer Miklós
1958-1959	Káta Miklós ⁶⁹

1959. szeptember 2-től a főhatóság *dr. Szappanyos Bélát* bízta meg adminisztrátornak.

Mint adminisztrátor kilenc hónapig, de Német László betegeskedése miatt már négy éve vezette a plébániát. Ezekben a kritikus időkben igen jelentős volt az énekkar működése, ezért igyekeztek azt felerősíteni: a Cecilia Kórus mellett 1957 után egy 50-60 tagú gyermekénekkart is létrehoztak. Sajnos sokáig nem működhetett, mert külső nyomásra fel kellett oszlatni. 1956-57-ben a plébániakertben lévő régi gazdasági épületeket átalakították énekkari teremmé. Ez a terem később nagy szolgálatot tett, mert itt tudták megtartani a hitoktatást is. 1958-ban Szappanyos Béla irányításával, az ő és a hívek kétkezi munkájával helyreállították a nagyon tönkremenet kálváriát.⁷⁰ 1960 februárjában az eddig hivatalosan kivetett és beszedett "egyházi adó" megszűnt. Ezentúl a hívek adományait önkéntesen ajánlották fel az egyház segítésére.

1960. június 2-án a helyi pártbizottság tiltakozása miatt, a főhatóság utasítására Szappanyos Bélának el kellett hagyni a plébániát.⁷¹

A plébánia papjai:

<i>Adminisztrátor:</i>	1959-1960	Szappanyos Béla dr.
<i>Káplán, hitoktató:</i>	1959-1960	Káta Miklós
	1959-1960	Mayer Miklós ⁷²

1960. július 20-án *Horváth Gyulát* Szentendre plébánosává nevezték ki. Az ünnepélyes beiktatást dr. Schwartz Eggenhoffer Artur, a főegyház-megye apostoli kormányzója végezte október 23-án.⁷³

Plébánosságának tizenhat éve alatt:

1963. október 27-én bérmált Endrey Mihály püspök.⁷⁴

1962-63-ban kicserélték a Péter-Pál templom berendezését. 1967-ben orgonát szereltek be.

1968-ban az alsó temetőt végérvényesen lezárták, a Szamárhegyen lévő temetőbe pedig egyelőre nem engedélyezték új sír nyitását. Ettől kezdve a Sztaravodai úton lévő köztemetőbe lehetett csak temetkezni.⁷⁵ 1969. május 11-én bérált dr. Szabó Imre püspök.⁷⁶ 1969. február 16-án a plébániakert nagy részét a városi tanács kisajátította. 1970-re mindkét templom javításra szorult. 1971-ben a Péter-Pál templom, 1973-ban a plébániatemplom javítását végezték.⁷⁷ 1974. június 30-án bérált dr. Lékai László püspök.⁷⁸ 1974-ben az alsó temetőből 10 méternyi sávot közút céljára elvettek. A közleményt a plébánia az újságból tudta meg. A kisajátítók nem sokat törődtek azzal, hogy a temető magántulajdon. 1976. februártól valamennyi sír szanálásra került. Október 10-én a temetőt busz pályaudvar céljára kisajátították.⁷⁹

A hatvanas évek elejétől a politikai légkör hatására az iskolai hittanbeiratások és a templomi keresztényoktatásra járók száma fokozatosan csökkent. 1968-ra ez a tendencia megállt, a templomi oktatás stagnált és a hittanbeiratkozás valamelyest emelkedett. 1970-ben az iskolai hittanoktatás ismét csökkent, a templomi oktatás emelkedett: 1971-73-ban mindkét helyen stagnált, majd 1974-75-ben növekedett. Pontosan beigazolódtott, hogy a hittanbeiratás természetes függvénye a politikai helyzetnek és a szülők szívesebben járatják gyermekeiket a templomi oktatásra, majd a plébániára, mint az iskolába, ahol név szerinti nyilvántartásba voltak véve.⁸⁰

1976. november 14-én Horváth Gyula plébános egészségi állapota miatt nyugdállományba vonult.⁸¹

A plébánia papjai:

<i>Plébános:</i>	1960-1976	Horváth Gyula
<i>Káplánok és hitoktatók:</i>	1960-1961	Kátai Miklós
	1960-1961	Mayer Miklós
	1960-1963	Laky Vilmos
	1961	Pálmai Imre
	1961-1968	Dorn Antal
	1963-1964	Mikolai Bálint
	1964-1965	Erdővégi András
	1965-1967	Kovács István
	1967-1968	Bokor István
	1968	Bolberitz Pál dr.
	1968-1969	Érszegi Gábor
	1969	Ávéd Antal

1969	Tavas Gellért
1969-1972	Opalényi Mihály dr.
1970-1975	Horváth József (1936)
1973-1974	Vargha Miklós
1973-1975	Molnár Alajos
1975-1976	Antal János ⁸²

1976. november 15-én Lékai László prímás *dr. Kiss Györgyöt* nevezte ki plébánosnak. Az új plébánost november 28-án Pálos Iván esztergomi segédpüspök iktatta be.⁸³

Plébánosságának tizenhat éve alatt:

A bíboros főpásztor a plébánosi kinevező okiratban a múlt hagyományainak ápolását és a II. Vatikáni zsinat reformjainak lehetőség szerinti bevezetését jelölte meg a plébános feladatának.

A fentieket Kiss György így iktatta célkitűzéseibe: *“Elsősorban a liturgiában láttam ennek lehetőségét... Szentendrén adott volt az ökumenikus gondolat terjesztése és ápolása. Már az 1977. januári imahéttől kezdődően teljes szívvel belekapcsolódtam és ki is alakult a testvéri kapcsolat mind az ortodox, mind a protestáns egyházak vezetőivel. (református, evangélikus és baptista egyházakkal.)”*

Ez már az úgynevezett “puha kommunizmus” ideje volt, de az Állami Egyházügyi Hivatal Szentendrére különösen figyelt, nehogy az egyház átlépje a kijelölt kereteket. Így emlékezik a plébános: *“A hitoktatás ekkor még csak a templomi keretek között folyhatott a gyér létszámú iskolai hitoktatáson kívül. Éppen ezért nagy merészségnek számított, hogy 1977 nyarán a plébánia udvarán lévő melléképületek - volt istálló, pajta, kamra - teljes átépítésével kialakítottunk két hitoktatási termet mellékhelyiségekkel és egy kis karitász szobát.*

...Esztergomból Pálos püspök többször is üzent, hogy veszélyes, nem engedélyezik. Arra hivatkozva azonban, hogy az iskola nem tud megfelelő hitoktatási termeket biztosítani, felajánlottuk, hogy az iskolai hitoktatást a mi helyiségünkben tartjuk. Az Oktatási Osztály bejelentésünket elfogadta. Az iskolák igazgatói örültek, hogy a beiratkozási kínos procedurától megkíméljük őket, hogy 1979-től az iskolai hitoktatást meg is szüntettük. ...Ez a hittanterem kialakítás egyben precedens értékű is volt, sokan megtekintették, a főhatóság is nemsokára megkezdte a tárgyalást a plébániai hitoktatás lehetőségért.”⁸⁴

1978. év február 11-re virradóra betörtek a plébániatemplomba és elvittek két ciboriumot, amelyek - az egyik ciborium fedőjének kivételével - hamarosan megkerültek.⁸⁵

1978-ban Izbég területi kiigazítást kért a főegyházmegyénél, 1979-ben megtörtént az egyházközség új határainak kiigazítása az izbégi egyházközség javára, Kiss György plébános írja: *“Mivel hagyományosan hozzánk tartozó utcákat érintett, tiltakoztam a Főhatóságnál. Emiatt Lécai bíboros úr megneheztelt rám, ezt azzal is érezte, hogy nem ő jött bérálni hozzánk és a Péter-Pál templom új Mária szobrának megáldására sem...”*

1979. május 6-án Pálos Iván esztergomi segédpüspök bérált Szentendrén⁸⁶ Ide is érkezett a kóros paphiány, mert 1979. szeptember 2-án a bíboros főpásztor értesítette a plébánost: *“...dispozíciós gondjaim megoldására átmenetileg kénytelen vagyok egyik munkatársát elhelyezni. Sajnálatomra új munkatársat egyelőre küldeni nem tudok ...Kérem, hogy lelkipásztori munkájukat, az új adottságnak megfelelően igyekezzenek megoldani. Természetesen adandó alkalommal a második kápláni státus betöltéséről is gondoskodom.”* 1982. május 12-én bérált Pálos Iván püspök.⁸⁷

1982. májusban a főhatóság dr. Kiss György plébánost a kerület espereshelyettesévé nevezte ki.

Ekkor a Buda-környéki espereskerület felosztása:

Esperes: Dr. Brogli Ferenc tb. kanonok, rómaifürdői lelkész

H. esperes: Dr. Kiss György érseki tanácsos, szentendrei plébános

1. Békásmegyer plébánia, 2. Budajenő plébánia és filia: Telki, 3. Budaörs plébánia, 4. Csillaghegy plébánia, 5. Rómaifürdő lelkészség, 6. Szentendre plébánia, 7. Szentendre-Izbég lelkészség.⁸⁸

1983-ban megkezdték a templomok felújítását, s minthogy egyben az épületek korszerűsítését is el kellett végezni, az egyházközségnek nagy gondot jelentett a hatalmas anyagi fedezet előteremtése.

A Péter-Pál templom felújítása 1983-1991. között az adományozók, az egyházközség és a hívek nyolc évi áldozatos anyagi- és fizikai segítségével 1991. október 13-ra II. János Pál pápa magyarországi látogatásának tiszteletére és a templom építésének 200. évfordulójára elkészült. 1991. november 24-én dr. Paskai László esztergomi érsek celebrálta az ünnepi szentmisét és megáldotta a templomot. Az ünnepélyes benedikáláson résztvettek a testvéregyházak képviselői is.⁸⁹

A plébániatemplom helyreállítása 1986-1991. között valósult meg. A helyreállítás költségvetésének hatalmas összege, már-már kétségessé tette

az újjáépítés megvalósítását. Végül a Petőfi Kulturális és Hagyományörző Egyesület Kun Csaba elnök vezetésével, és a Ferences Gimnázium P. Soós Ányos OFM tanár vezetésével segítettek az egyházközségnek: összefogva az egyházközség képviselőtestületének tagjaival, lelkes ifjú és felnőtt hívekkel, "Szentendrei Búcsú" címen rendezvénysorozatot indítottak el, négy nyáron keresztül számtalan bel- és külföldi együttes, továbbá szóló szereplő adott színvonalas műsort. A befolyt összeg tiszta jövedemét a templom helyreállítására fordították. Időközben más helyről is jött segítség. Kiss György plébános kérésére jelentős összegű adomány érkezett külföldről, pénzadománnyal járult hozzá az OMF, a városi tanács, valamint több helyi cég, vállalat, s a hívek közössége, így lehetővé vált a munkálatok folytatása. 1989. július 27-én a templom külső tatarozása befejeződött. Augusztus 20-án főpapi szentmise keretében áldotta meg dr. Dékány Vilmos segédpüspök.⁹⁰

A művészi restaurálási munkák a szentélyben még folytatódtak, de a templom már használható volt. Écsy Gábor káplán, aki az operatív munkákat az egyházközség részéről összefogta és a segítőkkel együtt végezte, a munkák befejeztével így köszönte meg a sok segítséget: *"A plébániatemplom tatarozása nemcsak a régi szentendrei híveknek, hanem Szentendre hívő ifjúságának is szívügye volt... A hívek összefogása, a város műemlékeiért aggódó emberek gondoskodása tette lehetővé, hogy Szentendre legrégibb középkori emléke visszanyerje külső méltóságát."* A kívül-belül felújított templomot 1990. november 25-én Angelo Acerbi érsek apostoli nuncius áldotta meg. A benedikáláson részt vettek Szentendre egyházainak képviselői is.⁹¹

Az egyházközség életében eközben: 1985. május 12-én bérmált Pálos Iván püspök.⁹² 1986-ra a hitoktatásra járók száma öröndetesen emelkedett. 1987. május 10-én bérmált dr. Paskai László prímás érsek.⁹³

1989. elején Szentendre egyházmegyei beosztása: Budai főesperesség, - főesperes: dr. Fábián János protonotárius örkanonok, budavári plébános

1. Budai espereskerület: 12 plébániával

2. Óbudai espereskerület: 8 plébániával

3. Buda-környéki espereskerület: 8 plébániával, titulusa: Szent Kereszt, esperes: Szentgyörgyvölgyi Zoltán érseki tanácsos, budaörsi plébános, h. esperes: Dr. Kiss György érseki tanácsos, szentendrei plébános. 1. Budapest - Békásmegyer plébánia 2. Budapest - Békásmegyer - Boldog Özséb plébánia 3. Budajenő plébánia 4. Budaörs plébánia 5. Budapest -

Csillaghegy plébánia 6. Budapest - Római fürdő lelkészség 7. Szentendre - plébánia 8. Szentendre-Izbég lelkészség.⁹⁴

1989. május 7-én bérált dr. Paskai László prímás érsek.⁹⁵ 1990. januárjában az érseki főhatóság jelentést kért az állami tulajdonba került egyházi ingatlanokról. A plébános jelentése alapján:

- Érseki Leányiskola, óvoda, zárda épülete
(ma Bajcsy Úti Általános Iskola),
- Római Katolikus Fiúiskola (ma Templomdombi Iskola),
- Tanító és kántor lakás a Templom téren (ma Czóbel Múzeum),
- Legényegylet székháza a Kucsera Ferenc utcában (ma bérlakások),
- A templomhoz tartozó lakóház és a templom pincéje
(ma borozó és lakás az Alkotmány utcában),
- Lakóház a Fő tér 9. szám alatt (ma illatszerbolt és bérlakás).

A jelentés ismertette az egyházközség rövid- és hosszú távú tervét az ingatlanok visszaigénylésére és azok jövőbeni funkciójára.⁹⁶

1990. január 28-án Kiss György plébános infarktussal kórházba került.⁹⁷ Az egyházközség 1990. szeptember 14-én benyújtotta igényét államosított javainak visszaszerzésére a Szentendrei Önkormányzathoz.⁹⁸

1990. október 7-én iktatták be az újonnan kinevezett budai-szentendrei szerb pravoszláv püspököt dr. Daniló Krstić személyében. Az ünnepségen részt vett dr. Paskai László bíboros esztergomi érsek. A szentendrei egyházközség képviselőjében dr. Kiss György plébános Isten áldását kívánta az új püspöknek és az egész ortodox egyházmegyének, miután negyven év múltjával ismét van püspöke.⁹⁹

Az egyházközségi "Karitás" Farkas Mária vezetésével korábban is sok feladatot látott el. 1989-től a rászorulókat segítése mellett a határokon túl élő magyaroknak is nagyon sok segítséget nyújtanak. 1991. március 18-án Bogláriné Mailáth Edina kezdeményezésére és javaslatára megnyílt a "Betánia Közösség", amely hétköznapiakon körülbelül negyven idős, magányos embernek biztosít kedvezményes étkezést a plébánián. Emellett 10-13 óra között közös együttlétet kínál azoknak, akik magányosságuk miatt szenvednek és igénylik a megértő közösséget.¹⁰⁰ 1991. június 2-án bérált dr. Dékány Vilmos esztergomi segédpüspök.¹⁰¹

A plébános betegszabadsága miatt a szinte egy időre torlódó tennivalók - templomok tatarozása, egyházi javak visszaigénylése, stb. - és a lelkipásztori feladatok kisegítésére második káplán kiküldetését kérte. A kérést a főegyházmegye nem tudta teljesíteni. 1991. július 25-én dr. Szepezdi

Ervin általános helynök meghatalmazta Écsy Gábor káplánt az egyházi ingatlanok visszaigénylésének ügyében való intézkedésre.¹⁰² Az önkormányzat a tulajdonjog rendezése előtt engedélyt adott az Alkotmány u. 4. szám alatt visszaigényelt lakóház használatbavételére, a Betánia közösségben szolgálatot teljesítő ferencrendi nővérek számára.¹⁰³ 1992. április 7-én a Szentendrei Önkormányzat határozatot hozott, amelyben biztosítja a volt Érseki Leányiskola, óvoda és rendház épületében az egyházi óvodai és iskolai képzés megindítását.¹⁰⁴ 1992. májusában dr. Dékány Vilmos segédpüspök megbízta Écsy Gábor káplánt a visszaigényelt ingatlanok ügyében való tárgyalásra és megállapodások megkötésére.¹⁰⁵ 1992. május 30-án bér-mált dr. Dékány Vilmos esztergomi segédpüspök.¹⁰⁶

1992. augusztusban dr. Kiss György plébános megromlott egészségi állapota miatt, a nyugdíjazását kérte. 1992. augusztus 30-án a bíboros főpásztor a plébánost szeptember 1-jei hatállyal felmentette plébánosi tiszte és megbízatása alól, viszont továbbra is Szentendrén maradhat lelkipásztori szolgálatban.¹⁰⁷ Ez utóbbi a plébános kérése volt, akinek a sok gond és probléma leadása után a feladata kizárólag az maradt, amit beiktatásakor lelkipásztori feladatának kitűzött: "Elsősorban a liturgia..."

A plébánia papjai:

<i>Plébános:</i>	1976-1992	dr. Kiss György
<i>Káplánok:</i>	1976-1982	Schunk János
	1976-1979	Tomanovich József
	1980-1982	Sisa István
	1982-1983	Kemenczei Gábor
	1982-1984	Vértesaljai László
	1984	Écsy Gábor ¹⁰⁸

1992. szeptember 1-jén a bíboros főpásztor *Blanckenstein Györgyöt* nevezte ki Szentendrére plébánosnak. Az új plébánost Szentgyörgyvölgyi Zoltán esperes érseki tanácsos budaörsi plébános iktatta be hivatalába. A szertartáson résztvettek a testvér egyházak vezetői, lelkipásztorai is.¹⁰⁹

Plébánosságának ideje alatt:

1992. szeptember 1-jén örömteli feladattal kezdhette lelkipásztori munkájának első napját. Negyvennégy év után ő tarthatta az újjászervezett katolikus óvoda és iskola I. évfolyamának az első Veni Sanctét.

1992. október elején megkezdődött a kálvária felújítása. Ha a templomok után a kálvária is elkészül, az egyház összes szakrális emléke vissza-

nyeri eredeti szépségét. Majd egy kis idő múlva, - ahogyan századokon át - minden kezdődik előlről!

Az egyházi év kezdetén 1992. adventjén a plébános a lelkipásztori levélben szólt az egyházközség híveihez:

“Kedves Testvérek!

Beiktatásomkor az Esperes úr jelképesen átnyújtotta az evangéliumos könyvet és a templom kulcsait. Az Egyházközség jelképes átadásának pillanataiban örömet és lelkesedést éreztem, de egyben félelmet is. Mindkét érzés ugyanarról a töről fakadt. Beiktatásomkor említettem, hogy egy kicsit úgy érzem, hogy hazajöttem, mert sok minden ideköt Szentendréhez, gimnáziumi évek, sok-sok barát és emlék. Egy élő, dinamikus közösséget láttam magam előtt. A félelmet a nagy felelősség miatt is élem meg. Tudom mit jelent ifjúságot nevelni, szomorkodókat vigasztalni, temetéseken együtt-érezni, haldoklókat felkészíteni a nagy találkozásra, jegyeseket elindítani a házasság sokszor rögös útján, az evangéliumot hirdetni mindenki számára, hogy a reánk bízottak eljussanak Istenhez. Mindennek megfelelni és a saját korlátaimat látni bizony nem könnyű dolog.

Nagyon köszönöm a szeretetteljes fogadtatást. Jól esett, hogy mindenütt mosolygós arcokat láttam, amikor először találkoztunk.

Ezzel a gondolattal szeretnék beköszönni minden keresztény családhoz és egyben kegyelemteljes Adventet kívánni, amely legyen fontos készületi idő a Karácsony szent ünnepéhez.”¹¹⁰

1992. december 31-én a plébánia papjai:

Plébános:	1992 -	Blanckenstein György
káplán:	1984 -	Écsy Gábor

A plébánia adatai:

SZENTENDREI RÓMAI KATOLIKUS PLÉBÁNIA

2000 Szentendre Bajcsy Zsilinszky u. 2., T: 26/312-545

Anyakönyvek:

Kereszteltek: 1705-től

Házasultak és halottak: 1723-tól

Plébános: Blanckenstein György

Káplán: Écsy Gábor

4. Liturgia - paraliturgia

A liturgia és a paraliturgia kultusza

A plébánia újjászervezése (1723) óta az istentiszteletek és egyéb szertartások, a karácsonyi ünnepkör, valamint az évközi idő liturgiáját az esztergomi főegyházmegye kánoni előírása szerint végezték és végzik ma is.¹ A liturgia emelkedettségét a ritus külsőségeiben is megnyilvánuló kultuszával igyekeztek fokozni. A kezdeti időkben egyes helyi szokások alakultak ki, melyekből hagyomány teremtődött, s az I. vagy a II. világháborúig megőrződött, de többségük napjainkig is fennmaradt.

A szertartások alatti áhitatot biztosította, hogy a templomban meghatározott ülésrend volt. Az első padtömbben az evangéliumi oldalon ültek a nők, a lecke oldalon a férfiak, egyesületek szerint. A hátsó padtömbben az egyesületen kívüliek. A fiúk a szentélyben álltak, a lányok a padok között. A templom előcsarnokában a torony alatt elhelyezett hosszú padon ültek régi idők óta a szegényház öregjei, akiknek a templomból kijövő emberek pénzt osztogattak.

Az 1930-as évektől a tanulóknak bevezették a diákmisét, a lányok az evangéliumi oldalon ültek az irgalmas nővérekkel, a fiúk a lecke oldalon a tanítókkal. Az ülésrend 1945-ig érvényben volt, szinte mindenkinek megvolt a saját helye a templomban. A hívek számának emelkedésével már nem lehetett tartani a megszokott helyeket és az ülésrend felbomlott.

Az ünnepek fényét emelték, amikor a toronyban felállított "mozsarakból" díszlövéseket adtak le. A plébániatemplomnak fizetett lövészei voltak e célra, akiket "díszhuszároknak" is neveztek, mert díszruhában ők voltak a szentsír őrei is. Az 1700-as évek közepétől az 1920-as évekig számtalan számla található, melyeket a mozsarakhoz a lövésnél használt finom lőporért, "repszto porért" és korpáért fizettek ki. A huszároknak 40-45 liter bor és élelem volt a fizetség a lövésért és az őrtállásért. Díszlövessel búcsúztatták az ó-évet és köszöntötték az újat. Díszlövessel indult a körmenet feltámadáskor és díszlövést adtak le Húsvétvasárnap, Pünkösdkor, Úrnapján, Mindenszentek napján és Karácsony ünnepén. Az I. és II. világháború között a rendőrség, katonaság, cserkészek, egyesületek tagjai állhattak "megtiszteltetésből" őrséget a szentsírnál, majd 1948-tól a ministránsok, hittanosok és 1990-től ismét a cserkészek is.

A II. világháborúig volt szokásban, hogy az asszonyok felmentek a kálváriára, keresztutat jártak éjfélkor és háromig imádkoztak, mert akkor történt a feltámadás, ahogy itt mondták "*Auferstehung*", vagy dalmátul "*krisnye*". Hazafelé megmosdottak a Bükkös-patakban, hogy jelképesen lemosásuk a bűneiket. A húsvéti gyónást is igyekezett mindenki elvégezni, nemcsak azért mert kötelező volt, hanem valóságosan is bűnbánatot gyakoroltak. Ezt igazolandó, még 1925-ben is "Gyónócédulát" kaptak a paptól.

Ósi nevén Epiphania, január 6-án Vízkereszt vagy Háromkirály ünnepén a házszentelés régen ismert és gyakorolt liturgikus hagyomány. Szokása főleg ott terjedt el, ahol ferencesek voltak a plébániákon. Szentendrén is bizonyára ők honosították meg és a pap még az 1930-as évek végén is egy ministráns kíséretében járt és sorra beszentelte a házakat. Sokan még ma is tartják e régi szép szokást.

Helyenként a városháza felszentelése is szokásban volt.² Ennek itt egészen egyedi története van. Szentendrén még a XX. század elején is az volt a szokás, hogy Vízkereszt napján a városházát csak a pravoszláv vallás szertartása szerint szentelték be. 1906-ban egy képviselő indítványozta, hogy szüntessék meg azt a gyakorlatot, hogy a város egész közönsége tulajdonát képező városházát speciálisan csak egy felekezet szentelhesse be. A képviselőtestület ülésén Kada Mihály plébános is sérelmesnek tartotta a katolikus egyházra nézve ezt a megkülönböztetést. A polgármester előterjesztése alapján a képviselő-testület azt a határozatot hozta, hogy ezentúl a városháza a régi szokásnak megfelelően a görögkeleti, de a továbbiakban a katolikus vallás szertartása szerint is legyen beszentelve.³

Az 1700-as évek elejétől a század végéig szokásban volt, hogy az oltárokon különböző "votivokat", fogadalmi ajándékokat helyeztek el. Látható volt az oltárokon különböző koszorú ezüsből vagy aranyozva, különböző testrészek - kéz, láb, szem - ezüsből, arany érmék, keresztek, gyermek figurája ezüsből, sőt egy Nepomuki Szent János "színaranyból". Ezek - mint leírták - különböző, ismeretlen városokból származó ajándékok. Nem kétséges, hogy a dalmátok hozták magukkal e szokást, mert itt semmi elfogadható csoda, vagy közbenjárás nem történt, de a püspöki rendelkezés vagy főhatóság nyilvános jóváhagyása sem volt hozzá. A hívek a saját házuk szokása szerint gyakorolták.⁴

Az egész egyházközösséget megmozgató ünnepi rendezvények voltak a processziók vagy körmenetek és a búcsújárások vagy zarándoklatok.

A két legnagyobb - a feltámadás és az úrnapi - körmeneten a pap a baldachin alatt vitte az oltáriszentséget. Mindkét körmenetnek helyi szokás szerint kialakult rendje volt. Ezt a rendet az 1950-es évek elejéig tartották. Napjainkban a körmenetek rendje egyszerűbb, a mai viszonyoknak megfelelően alakult ki. Ugyancsak meghatározott útvonala volt a körmeneteknek. 1723-tól a XX. század elejéig a feltámadási körmenetet éjjel tartották a templom körül. Azóta este sötétedéskor, égő gyertyával vonulva, a templomhegyet kerüli meg a menet és a Fő teret érintve tér vissza a plébániatemplomba. Az úrnapi körmenetet az 1700-as évektől a Piac tér körül - a mai Fő tér - tartották. Később a plébániatemplomból indulva, egyik évben északra, a felső városrészen a Szamárhegy-Bogdányi utcán, a másik évben dél felé, a Dumtsa Jenő és Kucsera Ferenc utcán át vonult a menet. 1950 óta a Péter-Pál templomból indulva, a Bükkös-patak - Bajcsy-Zsilinszky utcán tartják a körmenetet. Régen is, ma is lombsátorral díszített négy sátor állítanak és az útvonalat virágszirommal díszítik.

Körmenetek voltak még 1723-tól Szent György napján a "Szent György" hegyen álló kereszthez. A mai Kálvária dombot nevezték korábban Szent György hegynek. A kálvária felépüléséig - 1763 - jártak ide körmenettel. Az 1730-as évek elejétől Szent Márton napján a határba mentek, a Sztaravodai út elejére, ahol a pap megáldotta a búzát és imádkozott, hogy bő termés és jó kenyér legyen. 1953-ban volt utoljára körmenet. Azóta a levágott búzát a templomban áldja meg jelképesen a pap.⁵ Szent Orbán ünnepén a Bogdányi (ma Ady Endre u.) úton lévő Szent Orbán tiszteletére emelt kereszthez tartottak körmenetet. A patak partján álló kereszt fölé lombsátrat emeltek tölgyfagallyakból és az abban elhelyezett oltárnál könyörögtek a jó szőlőtermésért, hogy a jég el ne verje a város nagy részének évszázadokig megélhetést adó szőlőt. Utoljára 1953-ban volt Orbán napi körmenet, melyet Német László plébános szerint a nép nagyon szeretett.⁶

Az áldozócsütörtök előtti három napot keresztjáró napoknak nevezik. A XIX. század elejétől az első napon körmenettel mentek a kálváriára, második nap a "Szent Rókus és Flórián" kápolnához, harmadik nap a plébániatemplom előtti kereszthez. Az 1950-es évek óta már nem tartanak körmenetet, a hívők "könyörgő szentmisén" vesznek részt a templomban.⁷

Valószínűleg a korábbi időkben is megtartották a helyi búcsút, de csak 1723-tól van feljegyzés, hogy "*a plébániatemplom védőszentjének ... in memoriam et honorem S. Joannis Baptistae dicata Patrociniis diem...*

Keresztelő Szent Jánosnak az emlékére és tiszteletére”, valamint *“a város patronusának Szent András apostolnak, a város védőszentjének ünnepén ... in Festo S. Andreae Apostoli Patrono Locī...”* a Piac téren - mai Fő tér - tartottak körmenetet.⁸ A Péter-Pál templom búcsúját 1944 óta ünneplik, amióta a templom a katolikus egyházközség tulajdonába került. Napjainkban már nem tartanak körmenetet, hanem a búcsú napján ünnepi nagymisén emlékeznek meg a templomok és a város védőszentjének név-ünnepéről.

Az 1700-as évek közepétől különböző búcsúhelyekre és a környékbeli helységek templomainak búcsújára zarándokoltak. Arra vonatkozólag nincs feljegyzés, hogy meddig jártak búcsúkra, de az 1920-as években már nem voltak szokásban. Pünkösdi ünnepén a németek az Óbuda feletti Kiscellbe zarándokoltak, de sokan jártak az ausztriai Máriazellbe is. Templomok búcsújára mentek Szentháromság ünnepén a szigetre Monostorra (Szigetmonostor), Szent László ünnepén a róla elnevezett faluba (Pilis-szentlászlóra), Szent Mihály arkangyal ünnepén a két Dunán keresztül Dunakeszire.⁹ Kada Mihály plébános 1914-ben a Szentföldre vezetett zarándoklatot.

A legismertebb zarándokhely a szentendreiek számára a csobánkai plébániához tartozó erdei Szentkúti Kápolna *“Sarlós Boldogasszony”* titulussal. A hagyomány szerint 1840 körül egy, nyáját a forrásnál itató pásztornak megjelent a Szűzanya, s azóta gyógyulásuk is ismeretesek, melyet a szentkút forrásának tulajdonítanak. A forrás fölé 1844-ben kápolnát emeltek és a környék legkedveltebb zarándokhelye lett. 1938-ban Tilmann Alfonz csobánkai plébános adományokból új kápolnát emeltetett. Ezt a kis kápolnát az 1980-as évek végén a kitelepített német lakosság adományai-ból átépítették és kibővítették. A szentendreiek is régóta felkeresik a kegyhelyet, de *“processzióval”* 1933 óta zarándokolnak, mindig pap vezetésével, s a legtöbben gyalog teszik meg az utat. Szentendréről most is minden szeptember 8-hoz közeli vasárnapon változatlanul indul a csobánkai zarándoklat.¹⁰

A liturgia, a hitszónoklatok és a nép nyelve a szertartások alatt

A liturgia nyelve az istentiszteleteken és az egyéb szertartásokon ősidőktől kezdve a latin volt. 1965-ben a II. Vatikáni Zsinaton hozott általános ren-

delkezés értelmében Szentendrén is áttértek a magyar nyelvű liturgiára. Az egyházi énekek, katekézis és a szentbeszédnek nyelvének megválasztása már nem volt ilyen egységes, mert *"ehhez a parókiához négyféle nemzeti-ség tartozott. In hac Parochia quadruplicis nationis Populum deprehendere licet. Germanicum, Hungaricum, Illyricum et Slavicum. Német, magyar, dalmát és szláv (szlovák)."*¹¹ Kezdetben az énekeket és a katekézist németül és dalmátul tartották, nyilvánosan. Később az volt a gyakorlat, hogy hetenként váltakozva következtek a nyelvek a szertartásokon és istentiszteleteken, vagy pedig a meghatározott istentiszteletek meghatározott nyelven folytak. A temetéseken az énekeket saját nyelvükön énekelték.

Ugyanez vonatkozott a hitszónoklatok nyelvére is. A papok általában több nyelven beszéltek, így nem okozott problémát a szentségek kiszolgáltatása és a homiliák elmondása sem. Az evangéliumos könyveket magyar, német és dalmát nyelven írták. 1868-ban Bagó Márton budai nyomdájában német, magyar és dalmát nyelvű imakönyvet nyomtattak, külön Szentendre számára. A XX. század elejéig a keresztlő emléklapokat is három nyelven, magyarul, németül és dalmátul állították ki.¹²

Kada Mihály plébános a század elején még három nyelven mondta a homiliát, de az ekkor megindult általános magyarítási törekvések hatására ő is szorgalmazni kezdte a magyar nyelv használatát, sőt egységesítését is a szentbeszédben és az egyházi énekekben. Jelentésében 1907-ben még azt írta, hogy *"az istentisztelet alatt a nép nyelve váltakozva magyar, német, dalmát, tót. A hitszónoklatok nyelve magyar, német tót."* 1913-ban már problémák adódtak, hogy német vagy dalmát nyelven énekeljenek-e a nagymisén. Kada plébános pedig bízta a híveket, hogy gyűjtsenek aláírást és kérvényezzék az egyházi főhatóságnál a kizárólag magyar nyelvű istentiszteletek elrendelését.¹³ A hitközség közgyűlésén azonban többen tiltakoztak, hogy amíg az öregebbek élnek, ne történjék változtatás. 1917 júliusában a hitközség képviselő-testülete mégis meghozta a döntést, melynek alapján a plébános felterjesztette a kérelmet, majd a hercegprímás engedélyezte, hogy a szentendrei templomban a nyilvános istentisztelet nyelve ezentúl a magyar legyen. Azt azonban kikötötte, ha a nyugtalanság nagyobb méreteket ölt, a németajkúaknak mégis tanácsos rövid homiliát mondani németül.¹⁴ A nép azonban - főleg az idősebb - nem nyugodott bele, s 1918-ban kérelmet nyújtottak be: *"... Kerjük, hogy az elmaradot istentisztelet Három Nyelvét, óhadjuk haladéktalanul Éleiben leptetését, azonban hogyha fő tisztelendő Urnak, farasztó és nehezére esik a német Pre-*

dikaczio, aszt némileg elnézük és elmarathat, hanem az éneket okvetlenül megtartani akarjuk - ... - és most pediklen nem kerjük hanem követel-jünk.”¹⁵

1923-ban azt írta az egyházközségi jegyző, Szomszély Antal káplán, hogy *“Négynyelvű kath. népünk nemzeti érzésére jellemző, hogy eddig a templomunkban négy nyelven folyt az istentisztelet, most pedig - minden nagyobb megrázkódtatás nélkül keresztül lehetett vinni azt, hogy már csak egy, azaz magyar nyelven történik...”*¹⁶ Ekkor a dalmátok sérelmezték az egynyelvűség használatát és panaszt küldtek a hercegprímáshoz. A felsőbb rendelkezés után ha nem is a régi gyakorlat szerint, de meghatározott istentiszteletek továbbra is különböző nyelveken folytak. 1925-ben, amikor Német László plébános vette át a plébániát, a következőket jegyezte fel: *“... Szentendre lakossága az Osztrák-Magyar Monarchia képét adja. Erősen keverék nép, legkevesebb a tiszta magyar.. Az egyházközség életében különösen az istentisztelet nyelvében van többnyelvűség...”*¹⁷ Ezután a negyvenes évekig egyszer egy évben németül és kétszer dalmátul szólhattott az ének, a plébános németül és “tótul” mondta a prédikációt, főleg karácsonykor. Napjainkban már csak kétszer egy évben, december 8-án és karácsony első napján, a “pásztormisén” hangzik fel dalmát ének a templomban, a szentbeszédet pedig magyarul hallgatják, mert a kevés dalmát közül is alig érti valaki a nyelvüket.

Vallási népszokások, hagyományok

Szentendrén az idemenekült népeknek az anyanyelven kívül a szokások voltak az óhazához kötődés szálai, ezért azokat igyekeztek generációkon keresztül átörökíteni és megőrizni. Természetesen a régről eredő színes szokásokban sok ősrégi elem, babona és varázslat keveredik a vallási ritu-sokkal, így egy részük a rontást, a bajt, betegséget tartja távol, másrészt a jó egészséget, szaporodást, gyarapodást biztosítja. A vallási kötődésű népszokások az egyházi ünnepkörhöz kapcsolódnak, illetve az ember életét kísérik végig a születéstől a halálig.

Advent kezdetén - december 4-én -, Szent Borbála napján a dalmátok mandulaágot törtek és vízbe tették hajtatni. Az úgynevezett “borbálaág” karácsony estére kivirágzott - s mivel ez az ismételten megújuló élet jelképe -, mint ilyennek, a karácsonyi asztalnál volt jelentősége. December

13-án, Luca napján búzát ültettek. A karácsonyra zöldelő búzát, eredeti szokásként az Adriáról hozták magukkal a dalmaták és Magyarországon főleg ott honosították meg, ahol a hódoltság idején a franciskánusok pasztoráltak. Jelentése, hogy a búza minél sűrűbben sarjad, annál gazdagabb termést ígér.¹⁸ A búza ültetése Szentendrén általánosan elterjedt.

Külön szertartása volt a borókaág beállításának. Kicsi állványban mindig abba a sarokba helyezték, ahol a Mária kép volt. Aranyozott és ezüstözött papírba csavart dióval, manduláva díszítették, de még mézeskalácsot és szőlőt is akasztottak rá. Elétették a kivirágzott mandulaágot, ide került a Luca napján elültetett búza, közepében piros pohárban, a "kandiló"-ban egész ünnep alatt égett a mécses. Ide tették - mint pásztorok ajándékait - a karácsonyi tányért, melyek aljára szalmát helyeztek, erre került alma, dió, szőlő, hagyma, fokhagyma, só, paprika és három ostya, végül a "madovo palemu", a mézes pálinka.¹⁹ Ezután következett a karácsonyi asztal megterítése. A terítő alá szalmát tettek, úgy helyezték rá a tányérokat, a sárgaréz gyertyatartókat, melyekben egész ünnep alatt sárga faggyúgyertya égett. Az asztal alá is szalmát szórtak és az egész szobát beterítették szalmával, mely a betlehemi istállót jelképezte. A vacsora mindig hét órakor volt a harangszó után, s egy szertartással kezdődött. Először mindenki kapott egy kortyot a mézes pálinkából. Majd a mama diót dobott a szoba négy sarkába, miközben mondta: *"Ó ti szegény sarkocskák, ti se maradjatok árván!"* A diók ottmaradtak egész ünnep alatt a sarkokban. Ezután a "majko", a család legöregebb nő tagja gerezdekre vágott egy almát, annyi részre, ahányan voltak, majd mézbe mártotta és mindenkinek adott belőle. Akinek a vágott mag jutott, azt jelentette, hogy egész éven át betegeskedni fog. A fokhagymát is darabokra vágta, letört az ostyából, belecsavarta és ugyancsak mézbe mártva azt is kiosztotta, mert megóv a bajtól. Ezt követően ülhettek csak le az asztalhoz. A karácsonyi vacsora mindig böjtös volt. Vacsora végeztével csak a morzsákat söpörték le, különben minden maradt a szobában. A magyarok a németektől meghonosított szokásként karácsonyfát állítottak, aranydióval, piros almával, szőlővel, szaloncukorral díszítették. A böjtöt mindannyian szigorúan tartották, csak kenyeret és vizet fogyasztottak.

Karácsony este jártak a betlehemesek. Magyarul és dalmátul is előadták a kis Jézus születésének történetét. Éjféli miséről hazajövet csak ruhástól feküdtek le a szalmára a földön, mert reggel hatkor mentek a dalmátok a pásztorok miséjére, melyen még a mai napig is felhangzik: *"O Slavna*

Bethlemska Ti si Stalica! U kojoj podni Sinka Divica!" Ó dicső Betlehem, te vagy a hely, ahol fiút szült a Szűzanya!"

Január 6-án háromkirálykor, vízkereszt napján jártak a dalmát "zvezdárók", a csillagvivők. Fiatal legények egy botra erősített csillagot vittek, mely forgott, s miközben házról-házra járva énekelték *"Magas égen lásd a hajnalcsillagot három király..."* A háziak megajándékozták őket. Gyertyaszentelőkor mindig ugyanazt a gyertyát vitték szenteltetni. Ha beteg volt a háznál - főleg haldokló -, akkor mellette meggyújtották. Jelentőségét a dalmát mondás is alátámasztja: *"Ne legyen szerencséje, s ne égjen a gyertya a halálos ágyánál."* A németek zivatar idején is égették.

A másik nagy ünnepre, a húsvétra ugyancsak böjtölve készültek. A dalmátoknál fekete vasárnapon (a szenvedés vasárnapján) mindig mákos ételnek kellett lennie, mivel a mák fekete, fehérvasárnapon (húsvét második vasárnapján) pedig túrósnak, mivel a túró fehér. Virágvasárnap barkát vittek szentelni. A dalmátok nagymise után hazamenet egy barkaszemet "cisa mate"-t lenyeltek. Súlyos betegnek a kezébe tették a barkát. Ez a szokás is a rontás, baj, betegség elűzésére szolgált. A németek a szentelt barkát az ágy feletti szentképre tűzték. Húsvétvasárnap a dalmátok annyi részre vágta föl egy tojást és szeleteltek fel egy almát, ahány családtag volt. Ennek az volt a jelentősége, hogy ha valaki másutt van, valami történik vele, vagy eltéved, gondoljon arra, hogy kívül és hol fogyasztotta húsvétkor az almát és a tojást, s akkor hazatalál.

A német molnárok honosították meg védőszentjük, Nepomuki Szent János kultuszát. Május 16-án "János fejevételének" ünnepén körmenetben, zászlókkal vonultak le a Dunapartra. Ott várták a Pap sziget felől lassan csurgó, fáklyákkal, virágokkal feldíszített csónakokat, dereglyéket, melyek egyikében Szent János szobrát usztatták le a vizen. A nép a parton több nyelven énekelte *"Szent János, Szent János, Szent János hallgasd meg hívőid fohászat..."* A nyári napforduló megünneplése az ókorból ered. A szokást a kereszténység is átvette és a Balkánról kiindulva terjedt el Európában. Az V. század óta a keresztény egyház az új kalendárium szerint június 24-én Keresztelő Szent János tiszteletére szenteli a nyári napfordulót. Szentendrén e napon ünnepelték a plébániatemplom búcsúját, Keresztelő Szent János névünnepét. A litánia után a dalmátok a templom-hegyről körmenetben indultak a Sztaravodai út és a Csapás út elágazásához. Gyerekek kis gazdasági szerszámokat - gereblyét, sarlót, ásót, kapát, vasvillát és kis puttonyokban szőlőfürt utánzatokat vittek. Amikor a rezesban-

dával kísért menet az elágazáshoz ért, már lobogott a máglya, melyet körbeálltak. A dalmátok seniorja, a "starešina" kulacsal a kezébe mindenkit felköszöntött és ivott mindenki egészségére: "živeo", éljen! Utána jelt adott "škociti": ugorjatok! A parázsló tüzet tíz-tizenkét legény fehér ingben, nemzeti színű szalaggal átkötve, háromszor ugrotta át, majd mindannyian körbetáncolták a sötét éjszakában világító máglyát. "Szent Iván tüze", kultikus célzattal gyújtott tűz, amely a tűz tisztító, gyógyító, termékenyítő erejébe vetett archaikus hitből lángol föl.²⁰ Így keveredett Szentendrén a népszokásokban a már említett ősrégi elem a vallási ritusokkal. Keresztelő Szent János napja, "Ivan dan"-on, Szent Iván napján, Szent Iván tüzevel.

Mindenszentek estéjén a gyászmise után fél óráig harangoztak a halottak lelkiüdvéért. Erre az időre annyi gyertyát tettek ki az ablakba, ahány halottja volt a családnak. Még ma is élő szokás, hogy mielőtt megszegik a kenyeret keresztet rajzolnak rá. A leesett kenyérdarabot megcsókolják. Asztalra ülni nem szabad, mert oda a kenyér kerül. A régről megmaradt, ma is élő köszönési formák: Adjon Isten! Hozta Isten! Isten vele! Isten áldja!²¹

5. A Szentendrei Római Katolikus Egyházközség működése

Az egyházközség szervezete

A legrégibb időkben a szentendrei egyházközség - szervezetileg mint római katolikus hitközség - úgy működött, hogy a városi képviselők katolikus tagjai külön képviseletté alakultak, melynek egy katolikus vallású városi tanácsos vagy bíró lett az elnöke. Később ez a képviseleti testület maga választotta saját kebeléből elnökét, s időközönként az elköltözöttek vagy meghaltak helyét kiegészítette. 1869. október 25-én a király jóváhagyásával a katolikus egyház világi képviselőinek választására kiadott utasítás módozata, lebonyolítása és jelentősége pontosan olyan volt, mint a hatósági választásoknak. Az utasításban meghatározták, hogy "Szentendre az 1. sz. esztergomi érseki megyében, a 2. sz. Budavár választókerülethez tartozik: Budai nyolc plébánia, óbudai, szent-endrei-, békás-megyeri,

buda-eörsi és jenői plébániákkal."¹ Az 1870 után megtartott szentendrei választásokat a főegyházmegye azonban nem tartotta szabályszerűnek, ezért 1890-ben elrendelte, hogy *"A szentendrei hitközség alakítson egy bizottságot, amely kidolgozza saját hitközségi szervezetének szabályzatát, elkészültéig pedig más hitközségek szabályzatát alapul véve működhet."*²

A Szentendrei Római Katolikus Hitközség 1896. április 22-én megtartott népgyűlésén megszerkesztette és elfogadta a "A szentendrei róm. kath. autonóm hitközség alapszabályai"-t, melyet Kada Mihály plébános felterjesztésére 1897. február 5-én Waszary Kolos hercegprímás és Wlassics Gyula kultuszminiszter hagyott jóvá.

A szabályzat mindenekelőtt kimondja: "A hitközség autonóm"

"1.§ A szentendrei róm. kath. autonóm hitközség egyetemét a Szentendrén lakó és a Szentendrén ingatlan tulajdonnal bíró összes róm. kath. hívek képezik."

11.§ A képviselő-testület: 48 választó joggal bíró rendes tagból és 12 póttagból áll.

Állandó választás alá nem eső tagok: 1. plébános, 2. a mindenkori segédlelkész és kántortanító, 3. hitközségi ügyész, pénztáros és gondnok.

59.§ Rendelkezett az iskolaszék működéséről, mely mint önálló hatóság jár el.

60.§ alapján az iskolaszék tagjai: 1. a mindenkori plébános hivatalánál fogva, 2. a kántortanító és a képviselők közül 12 tag. A képviselő-testület és iskolaszék tagjai 3 évenként 6 évre választatnak.³ 1897-től 1936-ig e szabályzat értelmében tartották Szentendrén a hivatalos választásokat, és a katolikus hívek szavazatai alapján jelölték ki a képviselőket.

Az egyházközség 1932-ben Német László plébános szerkesztésében "Szentendrei Egyházközségi Értesítő" címmel egy füzetet bocsátott útjára. Már az első szám is sokat ígérő volt, mert az érdekes cikkek az egyesületek történetéről, az iskolák és az egyházközség életéről, eseményeiről adtak tájékoztatást a híveknek. Köszöntőjében így ír Német László: *"...elindultam, hogy az Úr szentendrei szőlőjének alázatos munkása legyek ... indulok egy lépéssel tovább és közelebb híveim lelkéhez."*

Köszönnöm kell, mert benyitok házakba, ahol nem voltam, s kopogtatok ajtókon, ahol remélem, hogy a zárt ajtók mögött nyitott szívek dobognak.

Hét év előtt ezzel a jókívánsággal nyitottam nálatok ajtót: Békét hozok nektek ... Ezzel a jókívánsággal köszöntelek Mindnyájatokat, legyen a ti otthonotok a ti lelketek a Szentlélek hajléka, az igazság és a szeretet ott-

hona. Ezzel a vággyal szívetekben vegyétek és olvassátok a ti egyházközségi értesítőtök első számát. Mindnyájatokat szeretettel köszönt a Plébános."⁴

1934-ben az egész országban egységesen a hitközségeket egyházközségekké szervezték át. Az ebből az alkalomból kiadott "Katolikus egyházközségek igazgatási szabályzat"-át, melyet Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás és Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter hagyott jóvá, 1936. január 3-án a szentendrei képviselő-testület módosítás nélkül egyhangúlag elfogadta. A főhatóság utasítására a leglényegesebb változás a régi alapszabályok megszüntetésével az addigi autonóm jelleg feladása volt.

Az 1.§ értelmében minden katolikus plébánia egyházközséget képez, melynek minden katolikus a tagja, ha annak területén ingatlana, vagy két hét óta állandó lakása van.

Az egyházközség minden tagja választói névjegyzék alapján választja meg a képviselő-testületet. Tagjainak számát a hívők lélekszáma alapján határozták meg és összetétele kinevezés útján hat évre 7 fő, hivatalból 13 fő, választás útján 30 fő.

22.§ Az egyházközségi képviselőtestület tagjai: hivatalból elnöke a plébános, a kegyúr, káplánok és hitoktatók, az egyházi iskolák képviselői, a karnagy vagy kántor. A képviselő-testület világi tagjai közül választja meg három évre világi elnökét, az egyházközség gondnokát, jegyzőjét és pénztárosát.⁵

A hitközségből átalakult egyházközség és iskolaszék képviselő-testülete, az új szabályzat értelmében működött tovább. 1948-ban az iskolák államosításával az iskolaszék megszűnt.

1984. július 10-én Lékai László bíboros prímás érsek jóváhagyásával és az Állami Egyházügyi Hivatal láttamozásával - próbaidőre - életbe lépett a "Magyarországi katolikus egyházközségek általános szervezeti szabályzata", mely meghatározza:

Az egyházközségnek azok a megkeresztelt katolikus hívek a tagjai, akik tartósan az egyházközség területén laknak és valamilyen módon (például bejelentkezéssel vagy egyházi hozzájárulás vállalásával) kifejezik, hogy az egyházközséghez kívánnak tartozni. Az egyházközséget a püspök által kinevezett plébános vezeti, akit a hívők közösségét képviselő egyházközségi képviselő-testület és tanács támogatnak feladatai ellátásában. A képviselő-testület tagjaiból alakult egyházközségi tanács a plébános szűkebb körű tanácsadó és támogató testülete. Tagjainak megbízatása öt évre szól.⁶

1986. április 28-án a plébános és a papok segítségével az egyházközségi képviselő-testületi tagokból hat bizottságot alakítottak és meghatározták a bizottságok célitűzéseit.

I. Lelkipásztori bizottság, II. Liturgikus bizottság, III. Karitatív bizottság, IV. Pénzügyi bizottság, V. Fejlesztési bizottság, VI. Kivitelezési bizottság.

1989-ben a plébánia papsága "Péter-Pál útján" című lelkipásztori levelet adott ki és indított el útjára a szentendrei katolikus egyház hívei számára, melyben az egyházi évhez kapcsolódva az ünnepkörök szerint az adott liturgiához fűznek lelkipásztori gondolatokat, tanácsokat, tájékoztatást. Emellett beszámolnak az egyházközség híreiről, s minden, a híveket is érintő és érdeklő témáról.

Dr. Kiss György plébános és Écsy Gábor káplán a lelkipásztori levél első számában így szóltak a hívekhez:

"Címünk: Péter-Pál útján szeretné kifejezni, hogy egyik templomunk védőszentjeinek méltó utódai vagyunk. Szent Péter és Pál nyomdokain akarunk haladni és így közelebb kerülni az Úrhoz. A két nagy apostolféjedelem utat mutat arra, hogyan kell győzelmesen megvívni azt a harcot, amelyre Jézus hívott meg minket. BÉKESSÉG E HÁZNAK = ÉS MINDEN LAKÓJÁNAK! Urunk, Jézus Krisztus mondta apostolainak, amikor küldte őket: Ha betértek egy házba, először ezt mondjátok: Békesség e háznak!

Ez a lelkipásztori levél is Jézus békéjét akarja szolgálni. Új eszköz arra, hogy egyházközségünkben növelje és erősítse az együvé tartozás tudatát és örömét."

1991. októberben a Szentendrei Római Katolikus Egyházközség létrehozta a "Péter-Pál Alapítványt". Célja:

1. Templomok, egyházi épületek működéséhez szükséges anyagi és tárgyi feltételek biztosítása.
2. Karitatív, oktatási és kulturális tevékenység szervezése, működtetése.
3. Minden egyéb már meglévő, vagy a későbbiekben elhatározásra kerülő egyházközségi cél anyagi és szellemi támogatása.

Az alapítvány vagyona közadakozásból, jótékony célú gyűjtésekből, rendezvények, bérleti díjak, felajánlások bevételeiből növelhető.

Az alapítványt kuratórium kezeli. Tagjai:

Alapító: dr. Kiss György plébános

Kuratóriumi tagok: Écsy Gábor, Tolonics Gyula, dr. Hargitay László, az Egyház-Tanács tagjai.⁸

1992. decemberében a Magyar Püspöki Kar véglegesen jóváhagyta a "Magyarországi katolikus egyházközségi képviselőtestületek szabályzata" című munkáját. Ebben kimondja: *"Az új egyetemes egyházjog plébániának magát a hívek közösségét nevezi, ezért az egyházközségről, mint külön egyházi fogalomról már nem szükséges rendelkezni. Megállapítjuk, hogy ezentúl az egyházközség szót mint a plébánia közösségének szép régi magyar elnevezését használjuk."*

A szabályzat figyelembe véve a közben történt jelentős változásokat, meghatározza és pontokba foglalja az egyházközségi képviselő-testületek feladatait és irányítását. Az új szabályzat 1993. március 1-jén lép majd érvénybe, s attól kezdődően minden intézkedés, amely az új szabállyal ellentétes, érvénytelen.⁹

A Szentendrei Római Katolikus Egyházközség világi vezetői:

Képviselői vezetők, elnökök:

1822 körül	Tuharszky József előljáró
	Hambalek András, Czaupper Ferenc
1842 körül	Simkó András főbíró,
	Czaupper Antal tanátsnok,
	Georg Schaeffer vormunder, Schönhardt János
1868-1870	Pálffy Richárd
1870-1878	Szauer Ede
1878-1881	Szelvényi Imre

Hitközségi elnökök:

1890-1911	Tuharszky Ferenc
1912-1913	Bellovits Endre
1914-1915	Bednárz János
1916-1921	Czibulka János
1921-1925	Bednárz János
1925-1928	Huszár Elek dr.
1929-1933	Baumgartner György

Egyházközségi elnökök:

1934-1936	Bednárz János
1937-1960	Szentendrey József
1960-1972	Farkas Gábor
1972-1982	Rédly Pál
1982-	Silacher Miklós ¹⁰

Dalárdák, énekkarok, kórusok

A legkorábbi adatok szerint 1732-ben már előírták, hogy az egyházi év ünnepein, a liturgiákon és egyéb alkalmakkor milyen énekeket kell énekelni. Az énekeket a kántortanítók tanították, de arra vonatkozólag nincs adat, hogy mikor kezdtek kórusban énekelni, bár ekkor már fából készült kórus volt a templomban.

A XIX. század végétől segélyező és temetési egyesületek alakultak, melyek tagjai az egyházi szertartásokon és a temetéseken saját kórossal vettek részt. A Német Szőlőművesek Temetési és Segélyezési Egyletét Brandtner János alapította 1891-ben. Kórusuk, a "Zunf Gesang" 1940-ig működött. A dalmátok temetési és segélyezési egylete, a "Dalmatin Brat" alapítása is a századfordulón jöhetett létre, mert zászlójukat 1921-ben szentelték. Kórusuk régen passiót is énekelt dalmátul. Napjainkban már kevesen vannak, de még ma is énekelnek a dalmát miséken és temetéseken. Az egyik legrégibb egyesületnek, a Katolikus Legényegyletnek is volt dalárdája. A huszas évektől Tábor Frigyes zene- és énektanár vezette a dalárdát. Német László plébános írta feljegyzéseiben, hogy 1925-ben a beiktatásán nagyon szépen énekeltek. A dalárda magyar nyelven énekelt temetéseken, és a passiót is ők énekelték a negyvenes évek végéig. 1933-tól a mindenkori kántorok vezették a férfikart.¹¹

Női kar is működött. Az Érseki Leányiskolák felállítása idején a polgári iskola tanulóiból alakult az iskola énekkara. Kezdetben Tábor Frigyes és Budinszky Géza vezetésével, 1932-től Német László plébános vette át az énekkar vezetését. Az iskola énekkara egyházi szertartásokon és nyilvános szerepléseken is sikeresen működött 1948-ig, az iskola államosításáig.¹²

A mindenkori kántorok egyházi szolgálatban nemcsak a szertartásokon, liturgiákon orgonáltak és énekeltek, hanem tanították is az énekeket a híveknek, gyerekeknek, felnőtteknek századokon át. A dalárdákat és a kórusokat is irányították és vezették:

1761-1777	Michael Kovarik
1811 körül	Franciscus Sklina
1822 körül	Paulus Fischer
1846 körül	Joannes Kulhanek
1867-1880	Rehorovits József
1880-1887	Szlovák János
1887-1888	Mocsányi István

1888-1894	Brózsits Pál
1894-1898	Róth György
1898-1900	Schidló Bertalan
1900-1910	Györe Ödön
1910-1919	Ivanits Lajos
1921-1928	Balogh József
1929-1930	Bálintffy Béla
1930-1935	Budinszky Géza
1936-1944	Mohácsi Ferenc
1944-1950	Kovács Lajos
1950-1952	Lencz István
1952-1969	Gyapjas János
1969-1981	Pásztor Gábor
1982-1983	Varga István
1984	Szatmári Imre ¹³

“Szent Cecília Kórus”

Német László, az Érseki Leányiskolák igazgatója az iskola végzett növendékeiből, a jó hangú kóristákból alapította meg 1935-ben a Szent Cecília Kórust. A kórus egyre több művet vett fel repertoárjába és mind gyakrabban szerepelt nemcsak nagyobb ünnepeken az egyházi liturgiákon, hanem egyéb ünnepélyes alkalmakkor, jótékonysági hangversenyeken, s mindig nagy sikert aratott. Több alkalommal az iskola kórusával együtt léptek fel, 1940-ben a Zeneakadémián rendezett “Éneklő Ifjúság Dalverseny”-en sikerrel vettek részt.¹⁴

A Zárda-iskola fennállásának ötvenedik évfordulóján, 1940-ben a Cecília Női Kara és a Legényegylet Férfi Kórusa a plébániatemplomban tartott ünnepi misén együtt énekelte Deák-Bárdos: Szent Imre miséjét. Ekkor érlelődhetett meg a gondolata egy vegyes kórus létrehozásának, amelyet később Német László megalapított. Az 1944-ben katolikus tulajdonba került Péter-Pál templom első búcsúmiséjén énekeltek először együtt “hivatalosan”, majd 1945-től vegyeskórusként működtek tovább.¹⁵

Meghatározó volt a kórus életében, szakmai színvonalában és felkészültségében Tegzes György karmester munkássága 1955-1973. között. Repertoárjukban többek között Palestrina, Monteverdi, Bach, Beethoven,

Schubert, Mozart, Händel, Liszt, Bartók, Kodály, Halmos, Bárdos és még több híres szerző műve szerepelt. Elismerten nagy művészi teljesítményt nyújtottak egyházzenei áhitatok, passiók, búcsúk, valamint egyházzenei hangversenyeken, különböző budapesti (egyetemi-, tabáni-, városmajori-) és számos vidéki (dunabogdányi, nagybörzsönyi, stb.) templomban, s a pomázi és csobánkai búcsúk alkalmával. Jelentősebb nyilvános fellépésük volt 1963-ban a máriaremetei és a székesfehérvári összevont nagykórusú hangversenyeken, ahol Wener Alajos vezényelte a kórusokat, - Bárdos Lajos pedig két alkalommal szerepelt a kórus élén. A Szentendrei és Pomázi Egyesített Énekkar kórusfelvételét Tegzes György karnagy vezényletével 1965-1966-ban négy alkalommal közvetítette a Vatikáni Rádió. A kórus 1992-ben a pomázi Teleky kastélyban adott hangversenyt s nagysikerű vendégszereplésen volt Wertheimben és Zilahon.

Szentendre zenei kultúrájában jelentős szerepet tölt be a Szent Cecília Kórus. A hosszú múltra visszatekintő kórus több évtizedes működése során sok szép zenei élményt nyújtott és nyújt ma is nemcsak Szentendre és az ország több városában, hanem külföldön is a vokális zene kedvelőinek.

Karvezetők, karnagyok:

1935-1944	Német László
1944-1949	Kovács Lajos
1949-1955	Német László és meghívott karnagyok
1955-1973	Tegzes György
1973-1990	Silacher Miklós
1990	Szatmári Imre ¹⁶

6. Vallásos egyesületek és hitbuzgalmi társulatok

A város lakosságának jelentős része iparral, kereskedelemmel és szőlőműveléssel foglalkozott. Az egyes iparágak kézműves mesterei a XVII. század végétől érdekvédelmi szervezetet, céhet alakítottak. A szentendrei céhek életében a város speciális tényezői - etnikum és vallás - is szerepet kaptak. Mária Terézia rendelte el az egységes szabályzatok bevezetését, különös hangsúlyt helyezve a katolikus vallás gyakorlására. Szentendrén a katolikus vallású - magyar és német - céhtagoknak többek között meghatározták:

- Egyházi körmeneten közösen vonuljon fel "minden tisztos céh lobogó zászlókkal".

- A plébániatemplom szentségimádási napján január 29-én kijelölték, hogy délelőtt 10 órától este 6 óráig az egyes céhek milyen időpontra vannak beosztva és mely városrész csatlakozik hozzájuk:

"10-11 óra között az Oltáriszentség kihelyezésekor az egész katolikus közösségnek részt kell venni a szentségimádáson.

11-12 óra között a cipőkészítő vargák céhe mesterek, legények mindnyájan és velük azok a háztulajdonosok és lakásbérlők, akik a Bogdányi utca kezdetétől a Piac térig (mai Fő tér), innen a patakig a Fő utca bal oldala és a Duna között laknak.

12-1 óra között az összes csizmadia kézműves mesterek és legények és velük azok a hegyi (Szatmárhegy) lakosok, akik a felső tizedszedő háztól a Kissanyik Mihály házáig laknak. (mai Bartók Béla u.)

1-2 óra között az összes kádárműves mesterek és legények, valamint a kalaposok, nyergesek és azok is akik a hegyi kereszttől (Tabakos kereszt) lefelé a Piac térig és a Keresztényi háztól a patakig a Fő utca innenső oldalán laknak.

2-3 óra között az összes szabóműves mesterek és legények és velük mindenki, aki a patak tulsó oldalán a Kálvária hegytől a Kastraiszen jegyző házáig lakik.

3-4 óra között az ács, kőműves, asztalosmesterek és legények, az összes iskolás gyerekek és mindazok, akik a Felső utcában balról és jobbról laknak.

4-5 óra között az összes kovács, lakatos és bognár mesterek és legények és mindazok, akik a Sebestyén kápolna mögötti utcákban laknak.

5-6 óra között a litánián mikor az Oltáriszentséget az áldás után elzárják, az egész közösség részt vesz."

A céheket Magyarországon az 1872-ben kiadott 8. sz. törvény szüntette meg. A megszűnt céhek különböző egyesületekbe szerveződtek.

Szentendre katolikus társadalmának már a múlt század vége óta működtek egyesületei, melyek nagy részét a plébánosok alapították, egyben ők voltak az egyesületek egyházi vezetői és elnökei is. Jellegüket tekintve hitbuzgalmi társulatokra és kulturális, társadalmi egyesületekre oszlottak.

Jelentősebb egyesületek:

Római Katolikus Fillér Nőegylet:

Alapítva: 1889. május 5-én, 17 taggal.

Az alapító tagság által választott vezetőség: Kratochwill Ferenc plébános, Fadgyas János ügyész, Schäffer Ágoston pénztárnok, Steger Ferenc ellenőr, Wirker György titkár, Csanády Istvánné elnök.

Célja: *“Pest megyébe kebelezett rendezett tanácsú Szent-Endre városban” Római Katolikus Fillér Nőegylet “oly célból alakult meg, hogy Szent Endrén kisdédóvódával összekötendő róm. kath. és magyar jellegű leányiskolát létesítsen a Paulai Szent-Vinczéről nevezett zárdából nyeren-dő, a magyar nyelvet tökéletesen értő és tanító képesítettséggel bíró nővé-rek vezetése alatt...”*

Az egyesület 1893-ban, az iskola megindulása után feloszlott.²

Római Katolikus Legényegylet:

Alapítva: 1899. július 29.

Alapította Kada Mihály plébános, de létrehozásában fáradhatatlan munkát végzett Marczinka Imre káplán. Vaszary Kolos hercegprímás jóváhagyta a legényegylet alapszabályait és elfogadta a fővédnökséget.

Az egyesület célja az iparostársadalomban a keresztény világnézet és a hazaszeretet ápolása. Kulturális tevékenységet is folytattak és az egylet színjászó gárdája mindig színvonalas színielőadásokat mutatott be. Az előadott darabokat Szőke Lajos, a Nemzeti Színház örökös tagja választotta ki és ő is tanította be. Dalárdájának működése, az előzőkből már ismeretes. A legényegylet kezdetben a plébánia Püspök utca 409. szám alatti házában (mai Alkotmány u. 4.) kezdte meg működését. Az épület életveszélyes állapota miatt 1907-ben a Mária Terézia utcában (mai Kucsera Ferenc utca) lévő házat vásárolták meg egyesületi székház számára.

1902. július 20-án szentelték fel az egyesület zászlaját. Zászlóanya: Hüttl Dezsőné, született Hauszmann Gizella.

Működéséről Német László plébános így vélekedett: *“A Kat. Legényegylet volt a szentendrei r. kat. egyház legáldásosabb munkáját végző kultúregyesülete. Ez nevelte a katolikus ifjúságot és komoly tudású iparossá Szentendre katolikus férfi táborát. Működésének áldását az egyesületi tagság révén a helybeli nem katolikus iparosok is érezték.”*

Az egyesület 1899-ben 203 taggal alakult és 1948-ban szűnt meg, ekkor 293 tagja volt.³

*Szentendrei Keresztény Gazdakör
és Szentendrei Keresztény Munkásegylet*
Alapítva: 1904-ben.

Alapította Kada Mihály plébános. Első elnöke: Leitner Samu, titkára: dr. Zsiska Pál káplán.

A gazdakört a plébános azzal a céllal alapította, hogy a keresztény kisembereket - különösen a kiskgazdákat és mezőgazdasági alkalmazottakat - egy táborba tömörítse. 1907-ben a gazdakört keresztény munkásegyletté alakították, bevonva az iparosokat, kereskedőket, gyári munkásokat is.

Zászlószentelés: 1909. augusztus 19. Zászlóanya: Dietz Andrásné.

Alapítva: 125 taggal, megszűnt 1948-ban, 150 taggal.⁴

914. sz. Endre Cserkészcsapat

1925. őszén alakult, Német László plébános javaslatára.

Alapító: Vajda János káplán, az első parancsnok és Balogh József tanító, az első tisz.

Alapításának célja a helybeli iparos ifjúságnak cserkész szellemben való nevelése az iparos középosztály utánpótlására. Szervező testülete a katolikus legényegylet volt. A felnövekedett ifjak pótlására megalakult a Farkas-kölykök csapata. 1941-ben a plébános javaslatára átszervezték a cserkészcsapatot és egységesen az egyházközség irányítása alá vonták. A cserkészletből kikerült fiúk automatikusan kerültek át a legényegyletbe.

A csapat indult 1925-ben 18 fővel. Beszüntették 1948-ban. Létszáma ekkor: 95 cserkész, 32 farkaskölyök. Csapatzászló szentelése 1929. Zászlóanya: Baumgartner Jánosné, aki a zászlót adományozta.⁵

Szent Vince Szeretetegylet
Alapítva: 1927. január 16-án.

Gulyás Róza irgalmas nővér főnöknő kezdte szervezni. Az első tisztikar: özv. Pausán Illésné elnök, dr. Steiner Ferencné titkár, özv. Ürmös Péterné pénztáros, Gergely Hedvig irgalmas nővér a gondnok. A szociálkaritatív működéshez az anyagi feltételeket a tagok adományán felül színielőadások, teadélutánok rendezéséből teremtették elő. Minden karácsonyra a környékbeli textilgyárak s a helyi kereskedők és iparosok is

küldtek adományokat az egyesületnek. 1930-ban és 1931-ben ingyen konyhát létesítettek a város támogatásával, 1932-től az ebéd akciót az egyesület önállóan folytatta. A szegényeket otthonaikban felkeresték és szükség szerint pénzsegélyt adtak a rászorulóknak. Az egyesület 1948-ban megszűnt, működését tovább nem engedélyezték.

Alakult 1927-ben 70 taggal, megszűnt 1948-ban 115 taggal.⁶

Katolikus Kör

Alakult 1926. október 3-án.

A helybeli tisztviselők és az értelmiségi közönség kulturális egyesülete. A Katolikus Kör vagy más néven "Férfi Liga" 1931. december 14-én feloszlott.⁷

Credo

Alapítva: 1932. március 13-án.

Német László plébános lelkipásztor indítványára a Katolikus Kör Credo egyesületté alakult. Egyházi elnök: Német László plébános, világi elnök: Wein Jakab, jegyző: Neurohr Miklós, pénztáros: Szentendrey József. Az egyesület munkáját a szeretet nevében kezdte és a "Credo" jelszóval dolgozva, mind nagyobb értéket képviselt a szentendrei társadalom számára. Zászlószentelés: 1934. május 10. Zászlóanya: vitéz Szentendrey Józsefné.

Az egyesület 1932-ben alakult 116 taggal, megszűnt 1948-ban 75 taggal.⁸

Jelentősebb hitbuzgalmi társulatok voltak a nők és gyermekek számára, s alapításuktól 1948-ig működtek:

Élő Rózsafüzér	(1912)
Mária Kongregáció	(1925)
Boldog Margit Leánykör	(1932)
Szívgyárda	(1932)
Oltáregylet	(1935) ⁹

Élve a lehetőséggel, egyes egyesületek 1989 után újjászerveződtek.

914. sz. ENDRE cserkészcsapat

A szentendrei 914. sz. ENDRE cserkészcsapat a régi tagok szervezésével, 1989. február 15-én alakult hivatalosan újjá és a Magyar Cserkész-

szövetség tagjai sorába kérte felvételét. Fenntartó testülete a katolikus egyházközség Kiss György plébános vezetésével. Csapatparancsnok Czibulka Gyula, cserkészisztek ifj. Horváth Endre, Kárpáti László, Mészáros András, Hudek Mihály, Machál István.

A csapat célkitűzése az önként jelentkező gyermekek testi, szellemi és lelki felkészültségének fejlesztése, a magyar történelmi, népi és kulturális hagyományok ápolása. A csapat létszáma megalakuláskor 57 fő, 1991-ben 67 fő.¹⁰

Kolping Egyesület

Alapítva 1990. november 4-én.

A Szentendrei Legényegylet hagyományait magába foglalva, annak utódjaként jött létre. Szervezője és alapítója: Láng György és Szőnyi László. Alapításkor 16 fővel indult, 1991-ben 58 tagja volt.

Elnök: Schmidt Károly, titkár: Szőnyi László, egyházi elnök: dr. Soós János Ányos OFM tanár, vezetőségi tag: Silacher Miklós, gazdasági vezető: Ádám Jánosné.

Az egyesület célkitűzése a magas színvonalú iparos képzés, a kézművesség ápolása és fejlesztése, erkölcsös keresztény magatartás, valamint a karitatív tevékenység gyakorlása. Kapcsolatot tartanak a Németországban és Svájcban lévő Kolping Szövetségekkel, akiktől jelentős támogatást is kapnak.¹¹

7. Egyházi iskolák

Katolikus iskolák a XX. század előtt

A középkorban ott volt iskola és folyt tanítás, ahol plébánia és plébános működött. A városi plébániai iskolák a polgárság, a falusi plébániai iskolák pedig a klerikosok képzését végezték. Szentendrén 1332-től plébánia és plébános is volt, így a kis falunak is lehetett iskolája. Az előzőekből már ismeretes, hogy egy helybeli diák, Szentendrei Márton, aki papnak készült az alsóbb képzést itthon, Szentendrén kaphatta a plébániai iskolában, majd 1495-ben Budán tanult tovább a káptalani iskolában.¹

A török hódoltság idejéről nincs információ, de Szentendre történelmének ismerete alapján nem feltételezhető, hogy itt iskola működhetett. A hódoltság után a XVIII. század elejétől az egyes felekezetek saját iskolát létesítettek. Az első katolikus iskolát 1723-ban alapította a gróf Zichy család mint kegyúr. Tannyelve német-magyar-szlovák és (illyr) dalmát volt.² 1732-ben az iskolának öt tanulója volt, de a tanító felnőtteket is tanított. Ekkor már épült az új iskola, hogy több tanulót tudjon befogadni. A gyermekek létszámának növekedésével már ez az épület is szűknek bizonyult, ezért 1756-ban bővítették és újjáépítették. Az első két iskolaépületről és helyéről nem maradtak feljegyzések.³

1777-ig a szentendrei iskolák egyházi felügyelet alatt állottak. Tannyelvük az anyanyelv volt. A Ratio Educationis bevezetésével az iskolák működésében és vezetésében a helyi kis iskolákban minden változatlan maradt. Tananyaguk: vallás- és erkölcsi ismeretek, bibliai történetek, egyházi énekek, olvasás, írás és számolás. A tanító felettese a plébános volt. Ő választotta ki és alkalmazta a tanítókat. Köteles volt látogatni az iskolát és hitoktatást tartani. Az ellenőrzést a főesperes gyakorolta és canoni vizitatio idején a gyerekeknek bizottság előtt vizsgán kellett számot adni tudásukról, s ezt a látogatási jegyzőkönyvben is rögzítették.⁴

1779-ben elhatározták, hogy új iskolát építenek. Már a tervek is elkészültek, de menetközben mégis megváltoztatták az elképzelést és inkább új plébániát építettek (a mai plébánia helyén a Bajcsy-Zs. utcában). A régi plébánia épületet (ma Rákóczi F. u. 1. Népművészetek háza) pedig átalakították iskolának.⁵

1800. augusztus 26-án az iskola teteje leégett és az épület is károkat szenvedett. A kegyúr segítségével, támogatásával és az egyházközség munkájával helyreállították. A kis épület a gyerekek mind jobban emelkedő száma miatt már nem sokáig felelt meg iskola céljainak. Ezért 1805-ben a Templomhegyen két tágas teremmel és tanítólakással új épületet (mai Czóbel Múzeum) emeltek.⁶

Az 1806-ban kiadott királyi dokumentum az Oktatási Nevelési Rendszerben szabályozta a városi kis iskolák működését és bevezették az első hivatalos tantervet. A tanulókat három osztályba kellett osztani, külön tanítóval. Az úgynevezett "Schola Trivialis" mindhárom osztályában német, magyar, dalmát és szlovák nyelven tanítottak.⁷

Az 1845-ben kiadott Magyarország Elemi Tanodáinak Szabályai értelmében négy osztályt kellett felállítani. A Szentendrei Nemzeti Tanoda alsó

két osztályában *“Ker. kath. hit és erkölcsstan, Ószövetség, olvasás, írás és számvetés.”* A felső két osztályban *“Ker. kath. hit és erkölcsstan, Ótestamentumi szent történetek, helyes olvasás, írás, számvetés, magyar történelem, földleírás, szavallás és egészség szabályok”* voltak felvéve a tanmenetbe. Az 1846/47-es tanévben 41 fiú és 26 leány, összesen 67 tanuló járt az iskolába. A XIX. század közepéig a leányokat és a fiúkat közösen oktatták. A helyszűke miatt 1859-ben egy külön alosztályt állítottak fel a leányok számára, de ez rövid működés után megszűnt, mert az iskolának járó tűzifát és egyéb támogatást a város nem adta meg.⁸

1868-ban a Népoktatási Törvény kötelezővé tette az iskolalátogatást. Az iskolát hat osztályos elemi népiskolává szervezték, 6-12 éves korig tartó iskolakötelezettséggel. Ennek megfelelően az iskola 1867-től *“Szentendrei Róm. Kath. Népiskola”* néven működött, alsó I-II., felső elemi tanoda III-IV. és ismétlő V-VI. osztállyal. Az 1867/68-as tanévben 43 fiú és 28 leány, összesen 71 tanulója volt az iskolának. Az 1883/84-es tanévben a 168 fiú és 116 leány, összesen 284 tanuló felekezeti és nyelvi megoszlása:

katolikus	275	német	133
parvoszláv	5	magyar	59
református	3	dalmát	62
zsidó	1	szlovák	25
		szerb	5

A diákok minden év végén a kerületi esperes és a hitközség tanácsa előtt vizsgát tettek. Az eddigi tantárgyak bővültek: írás-olvasás, magyar, német, dalmát nyelven szónoklatokkal, a történelemhez csatolva: polgári jogok és kötelességek ismerete, valamint ének és testgyakorlat. Az 1887/88-as tanévben a 108 leány és 156 fiú, összesen 339 tanulónak már szinte megoldhatatlan volt az oktatása. Ezért ismét felvetődött egy önálló leányiskola létesítésének a gondolata. Kratochwill Ferenc plébános megvásárolt e célra két üres telket a Templomhegy északi oldalán. A kegyúr kifogása miatt a hercegprímás nem egyezett bele, hogy a leányiskola oda épüljön. Ezért a prímás másik telket vásárolt a plébániához közel - az akkori Mária Terézia (ma Bajcsy-Zs. u.) utcában. 1890-ben a leányiskola elkészült, s ezzel a koedukált oktatás megszűnt.⁹

Római Katolikus Fiúiskola

A fiúk a Templomhegyen maradtak a korábbi épületben (ma Czóbel Múzeum), de a XX. század elejére olyan mértékben növekedett a gyermekek száma, hogy leányok nélkül is szűk lett az épület. 1910-ben 236 leány és 246 fiú, összesen 482 iskoláskorú gyermek járt a katolikus iskolákba.

1910-ben döntés született: az iskolával szemben a korábban lányok számára vásárolt telken új iskolát építettek a fiúk számára. Az építkezés nagy összefogással indult. Hozzájárult Szentendre város 232.180 téglával 10.000 korona értékben. A bíboros hercegprímás 6.000 koronával, Kada Mihály plébános 1883 koronával, az egyházközség kézi és ígás munkáerővel, a többit a földművelésügyi miniszter mint kegyúr adta hozzá. Az egyemeletes épület 1912-re lett kész, a tantermek száma öt, két iroda és egy szoba-konyhás altiszti lakás volt benne. Neve: "Római Katolikus Elemi Fiúiskola". Az intézményben I-IV. elemi és V-VII. ismétlő osztályban oktatták a fiúkat. 1929-ig az iskola felettese, igazgatója a mindenkori plébános volt, aki mellett főtanító vezette az iskolát. 1929-től a fiúiskolának külön kinevezett igazgatója lett. A tanítók egyike egyben kántor is volt.¹⁰

1948-ban az egyházi iskolák megszüntetésével a Római Katolikus Fiúiskola is állami tulajdonba került.

A szentendrei katolikus iskolák vezetői, főtanítói, igazgatói:

"Katolikus Iskola" (1732-1805)

1732	Martinus Bucsány "Rector Scholae"
1756	Franciseus Podolecz "Schola Rector"
1761	Michael Kovarik "Ludi Magister"
1791-1795	Karl Lonyár "Schulmeister"
1795	Johann Schnirtz "Schulmeister"

"Schola Trivialis" (1805-1844)

1805	Paulus Fischer "Promagister"
1811	Franciscus Sklina "Rector Scholae"
1822	Georgius Lefanty "Ludimagister"

“Szentendrei Nemzeti Tanoda” (1845-1867)

1855

Albert Haintzer “Oberlehrer”

“Szentendrei Róm. Kat. Népiskola” (1868-1909)

1867-1881	Rehorovits József főtanító
1882-1887	Szlovák József főtanító
1888-1894	Brózik Pál főtanító
1898-1900	Schidló Bertalan főtanító
1900-1909	Györe Ödön főtanító

“Szentendrei Róm. Kat. Fiuiskola” (1910-1949)

1910-1929	Györe Ödön főtanító
1929-1943	Láng Tivadar igazgató-tanító, (1921-től 1929-ig tanító)
1943-1948	Balogh József igazgató-tanító (1923-tól 1943-ig tanító) ¹¹

Érseki Leányiskolák

A leányiskola létesítésére 1889-ben megalakult a “Szentendrei Fillér Nőegylet”, hogy gyűjtésükkel megalapozzák egy kisdédóvóval egybekötött, magyar jellegű katolikus iskola felállítását.¹²

Az iskolaügy így is nehezen haladt, ezért Simor János hercegprímás sietett a hitközség segítségére, és megbízta Cselka Nándor kerületi esperest, hogy vásárolja meg a plébániához közeli, a Mária Terézia u. 6. szám (ma Bajcsy-Zs. u.) alatti 633 négyszögöl ingatlant a rajta levő házzal és hozzátartozó épületekkel.

A hercegprímás rendelkezésére az épület funkcióját a telekkönyvi bekebelezésben így tüntették fel *“Esztergomi Főegyházmegye javára tulajdonjoggal azon korlátozás mellett kebeleztetik be, miszerint ezen ingatlanság, csakis róm. kath. iskola céljára használható.”* A vásárolt épület a Nesko család régi, tekintélyes kismemesi kuriája volt, oszlopos belső udvarral és istállóval, présházzal és egyéb gazdasági épületekkel, de már nagyon romos állapotban. Az átalakítás tervének elkészítésére és művezetésére

Hauszmann Alajos műépítészrt kérték fel, aki a feladatot készségesen vállalta és önzetlenül végezte.

Az egyházközség a leányiskolát a Szent Vince szeretet-leányainak, az Irgalmas Nővérek tanítórendjére bízta. Ezért az épületet a célnak megfelelően átépítették, és a nővérek számára zárdát s három osztálytermet alakítottak ki. Simor János hercegprímás személyesen akarta az új iskolát megáldani, de súlyos betegsége, majd halála ebben megakadályozta, ezért képviselőjében Komlóssy Ferenc főegyházmegyei főtanfelügyelő áldotta meg a rendházat és az iskolát 1890. október 5-én. Az iskola fenntartását az alapító hercegprímás vállalta. A hitközség a fűtést, világítást és cselédtartást fizette.¹³ 1891-ben Vencel Antal, a budapesti papnevelde igazgatója az apácák megsegítésére megvásárolta a zárda szomszédságában lévő 372 négyszögöl telket, konyhakert céljára.¹⁴

1892-ben megnyílt az óvoda. 1893-ban az önkormányzat itt szeretne volna elhelyezni a város összes óvodáskorú gyermekét is, a bővítéshez azonban nem akart hozzájárulni. Sőt, még azt kívánták volna, hogy a szegény gyermekeket ingyen lássák el. A polgármester felajánlott 500 forintot, ugyanakkor a város közgyűlése változatlanul elutasította a fa- és földjárandóságra már 1890. decemberében beadott kérelmet. Azzal az indokkal utasították vissza, hogy *“a r.k. egyház követelési joga és jogos igénye nem áll ugyanolyan szolgáltatásokra, mint a régi iskolákra nézve, amelyekre vonatkozólag a város kötelezettségét a canonica visitatio állapítja meg.”*¹⁵ Az esztergomi székeskáptalan segített és a hitközség helyett kifizette az átalakítás költségeiből még fennmaradt tartozást és felállította a 80 fős óvodát. Vaszary Kolos hercegprímás pedig vállalta az iskola további fenntartását és támogatását.

A leánytanulók száma is egyre növekedett, ezért bővíteni kellett az iskolát. A Szentendrei Fillér Nőegylet maradék tőkéjét ismét a főpásztor egészítette ki. 1903-ban két tanteremmel megtoldották az épületet, a tanterők számát ötre emelték, így óvodában, négy elemi és két ismétlő osztályban oktatták a leányokat. Az iskola igazgatója a mindenkori plébános - ekkor Kada Mihály -, az intézet vezetője pedig a mindenkori főnöknő volt. 1913-ban a főegyházmegye az iskola segélyezését beszüntette. Fenntartását a továbbiakban a hitközség vállalta és államsegélyt is kapott az iskola.¹⁶

1925-ben az új plébános, Német László vette át az iskola igazgatását. Ekkorra mindig nagyobb igény mutatkozott az iskola újabb bővítésére, de leginkább a fejlesztésére. Német László kezdeményezésére 1925. június

9-én a hitközség elhatározta, hogy a leányok számára új iskolaépületet épít és polgári iskolai képzést indít el az irgalmas nővérek vezetésével. A határozatot a bíboros hercegprímás jóváhagyta. Az új épület felépítésének alapjául Tuharszky Ferenc hitközségi világi elnök és felesége, Dietz Paulina alapítványa szolgált, melyben családi házukat a hitközségnek adományozták, azzal a kikötéssel, hogy csakis leányiskola céljára használható fel. Az épület a Rákóczi utcában (a mai Rákóczi Iskola helyén) állt. Ezt a hitközség elcserélte a Mária Terézia utcában (mai Bajcsy-Zs. u.) a régi plébánia és a már működő elemi leányiskola közötti ingatlannal, a volt Schäffer-Piacsek féle házzal, melyben akkor a rendőrség volt. A rajta lévő épületet lebontották és a már meglévő zárda és leányiskola mellé emelték az új polgári iskola épületét. A költségekhez 60.000 pengővel járult a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium. Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás utasítására a vallásalapból 50.000 pengő támogatást adtak, a *Szentendrei Római Katolikus Hitközség* pedig 40.000 pengővel segítette az építkezést.

Az egyemeletes épület Möller Károly műépítész tervei alapján épült fel: volt benne 8 tanterem, iroda, szertár, tornaterem, vízvezetékekkel és központi fűtéssel. Egyidejűleg átalakították a korábbi iskolát és a zárda épületet. Itt nyert elhelyezést a kápolna és a clausurák, a nővérek belső helyiségei. Az épületegyüttes - udvarral, tornapályával - 1 kataszteri hold 222 négy-szögöl területen helyezkedett el.¹⁷

A polgári iskola az 1925/26-os tanévtől felmenő rendszerrel indította meg az oktatást. Mire az első IV. polgári osztály beiratkozott, elkészült az új épület. Dr. Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás 1929. szeptember 15-én áldotta meg az új, s átalakított iskolát és zárdát. Neve "Érseki Leányiskolák" lett, melyben óvoda, I-IV. elemi osztály, V-VI. ismétlő osztály és I-IV. polgári működött. Igazgatója Német László plébános, az intézet vezetője pedig a főnöknő, irgalmas nővér volt. Az elemi iskolában négy, az ismétlő osztályokban egy, a polgáriban négy tanerő, - hét irgalmas nővér és két civil tanár és tanítónő - tanította a gyermekeket.

A hitközség azért bízta az egész iskolát Szent Vince szeretet-leányainak, az Irgalmas Nővérek tanítórendjére, mert célkitűzésük volt: "*Oktassuk a gyermekeket a beszéd és írás tudományára, tegyük őket alkalmassá a kenyérkeresésre. S amíg ezen nagy földi cél szolgálatában fáradoznak, egyben érjük el a másik még fontosabb célt, gyűjtsuk ki a gyermek lelkében az emberi tudás fénye mellett a hit világosságát.*"¹⁸ Az iskolát az egész járásból látogatták a tanulók, s évek során az irgalmas nővérek valláserkölcsei és

hazafias nevelése, továbbá a tanulmányi színvonal alapján a hasonló iskolák között előkelő helyre sorolták.

Az Érseki Leányiskolákat 1948-ban az iskolák államosításakor állami tulajdonba vették. Az államosított iskolaépületben a Szentendrei Városi Tanács művelődési osztálya, majd 1990-től a Szentendre Városi Önkormányzat, mint üzemeltető működtette az iskolát "Bajcsy Úti Állami Általános Iskola" néven.¹⁹

1991. augusztus 5-én az esztergomi érseki főhatóság elrendelte, hogy a plébánia visszakérheti a telekkönyvi bejegyzésben nevén szereplő ingatlanait. A Szentendrei Önkormányzathoz 1991-ben benyújtott és 1992. február 28-án megerősített kérelme alapján a képviselő-testület 1992-ben határozatot hozott: *"...abból a célból, hogy az Önkormányzat által fenntartott és működtetett (Szentendre, Bajcsy-Zs. Úti Ált. Iskolában) az Egyházközség kérése alapján 1992/93. tanévtől keresztény szellemű általános iskolai képzés induljon."* A megállapodás húsz pontban rögzíti a munkajogi problémákkal kapcsolatos kikötéseket.

Az 5. pont alapján, amikor az iskola keresztény szellemű osztályainak száma az összes osztályok számának 50 százalékát eléri, az önkormányzat az iskola fenntartását az egyházközségnek átadja azzal, hogy a kifutó évfolyamoknál a tanítás-tanulás folyamatában az egyházközség biztosítja a világnézeti semlegességet. A 7. pont biztosítja, hogy keresztény szellemű tagozat irányítását az iskola tagozatvezető igazgatóhelyettese lássa el.²⁰

A katolikus egyházközség határozatot hozott, melyben biztosítja az egyházi óvodai és iskolai képzés megindítását a volt érseki leányiskola, óvoda és rendház épületében.²¹ Az iskola épületének - mint volt egyházi ingatlanak - tulajdonviszonyi rendezése későbbi megállapodásban történik. Az 1992/93-as tanévben a katolikus óvoda három csoporttal, a katolikus iskola két első osztállyal kezdte meg a működését. *"...Istennek hála egyházunk visszanyerte működési szabadságát és ezzel lehetőség nyílt arra is, hogy nevelői és oktatói tevékenységét minden iskolatípusban végezhesse..."* PÜSPÖKI KAR 1992."

Az iskola igazgatói és a zárda főnöknői:

"Róm. Katolikus Leányiskola" (1890-1929)

Igazgató:	1890-1925	Kada Mihály plébános
	1925-1929	Német László plébános
Főnöknők:	1890-1893	Riegl Sarolta irgalmas nővér
	1893-1916	Alt Csianna irgalmas nővér

1916-1924	Girst Alba irgalmas nővér
1924-1928	Gulyás Róza irgalmas nővér

"Érseki Leányiskolák" (1929-1948)

Igazgató:	1929-1948	Német László plébános
Főnöknők:	1929-1940	Ernetz Grácia irgalmas nővér
	1940-1946	Polgár Ottilia irgalmas nővér
	1946-1948	Harsányi Alexia irgalmas nővér ²²

Szentendrei Római Katolikus Egyházközségi Gimnázium

Szentendre városának a harmincas évek előtt nem volt középiskolája. Bár 1793-ban létesült itt egy szerb gimnázium és tanítóképző, de 1816-ban átköltözött Újvidékre. Azóta Esztergom és Budapest között nem volt középiskola, ezért egy gimnázium létesítésére már régóta nagy volt az igény. Annál is inkább, mivel továbbtanulásra csak két tanonciskolában, továbbá a katolikus polgári leány, valamint a református polgári leány és fiúiskolában volt lehetőség.

A mind nagyobb igény nyomására 1930-ban Malatinszky Gyula ny. tanár több helybeli tanulót tanított és készített elő magánvizsgára. A jó eredményre a szülők felfigyeltek és 1932/33-ban már tizenhat magántanulója volt. Ez adta az indítást és az érdekelt szülők néhány tagjával - Kun István, dr. Borágh Iván, Szentendrey József - úgynevezett tanfolyamot létesítettek, Liber Béla tankerületi főigazgató szakmai segítségével. A tanfolyam szépen haladt, amikor Malatinszky tanár váratlanul meghalt. Az oktatást ekkor Krajcsovits Márton fiatal tanár vette át és a következő évben ő is komoly eredményeket ért el tanítványaival.

A harmadik év után sajnálatos módon bizonyos ellentétek miatt, a tanfolyam feloszlott.

Krajcsovits Márton tanár és Szentendrey József az egyházközség világi elnöke ekkor elhatározta, hogy mindent elkövetnek a gimnázium megmentése érdekében. Szentendrey József felhívást intézett a negyedik elemi akkor és a következő években végző gyermekek szüleikhez, támogatásukat és együttműködésüket kérte. Személyesen járta végig a várost és agitálta a szülőket, hogy járassák ide gyermekeiket. Kérelmüket a szülők nevében az egyházközségi tanács és vezetőség elé terjesztette. Egyben egy nagyará-

nyú, az egész járásra kiterjedő pénzgyűjtést kezdeményezett. Ehhez a munkához már Deim Ferenc, az egyháztanács titkára is csatlakozott.

Első ízben a gödöllői premontrei rend, majd a ferences rend keresett kapcsolatot a város akkori vezetőivel, azonban az ezirányú tárgyalások megghiúsultak. Ezért a Szentendrei Római Katolikus Iskolaszék nevében kérelmet intéztek a felettes szervekhez egy gimnáziumi tanfolyam engedélyezése iránt. Az elvi engedélyt megkapták és felsőbb utasításra a piarista rend támogatásával, az 1935/36-os tanévben húsz tanulóval, - a katolikus egyházközség mint fenntartó, s Német László plébános egyházi vezetésével - megindították az első osztályt. Krajcsovits Márton lett a vezető tanár. A tanfolyam tanulói rendszeresen jártak a város által biztosított - Rákóczi úti - épületbe, ahol szaktanárok tanították őket s év végén a Váci Piarista Gimnáziumban magántanulóként szóbeli és írásbeli vizsgát tettek. Az iskolát más felekezetűek is látogatták, akiknek a hitoktatásáról gondoskodtak.²³ A gimnáziumi tanfolyam működését 1936. február 13-án - a V.K.M. 31.442/1936. sz. 1. sz. határozatával - Kemenes Illés főigazgató írásban is engedélyezte.²⁴ A Budapesti Tankerületi Főigazgatóság az iskola felügyeletét áthelyezte az Újpesti Állami Könyves Kálmán Gimnáziumba, így a tanulók az 1936/37, 1937/38, 1938/39, 1939/40-es tanévben ott vizsgáztak. A város is segítőkész volt. A Rákóczi utcai kétemeletes épületnek a földszintjét és a II. emeletét - ahol addig a levante otthon és a tanonciskola volt - díjtalanul átengedte és a működtetéséhez is biztosított pénzösszeget. Az egyházközség az addig beszerzett berendezéseket és felszereléseket az iskola tulajdonába adta át.

A szép eredmények alapján az iskola-tanács döntött és megkezdte az előkészítést a "nyilvános jog" megkérésére. Kellő indokok alátámasztásával 1939. január 15-re elkészítették a felterjesztést a közoktatásügyi miniszterhez. A tervek szerint az iskola címe "Szentendrei Róm. Kat. Érseki Gimnázium", melynek fenntartója a *Szentendrei Római Katolikus Egyházközség* és Szentendre megyei város.²⁵ Újabb felsőbb rendelkezésre az 1940-41-es tanévtől a Budapesti Szentbenedekrendi Bencés Gimnáziumhoz tartoztak. Ekkor már nem a tanulók mentek el vizsgázni, hanem a bencés tanárok jöttek ki s helyben folytak az évvégi írás- és szóbeli vizsgák.

A "nyilvános jog" kérelmének beadása azonban halasztódott, mivel Német László plébános és az egyházközségi tanács egyes tagjai nem a gimnáziumi iskolatípust támogatták, hanem felső tagozatú kereskedelmi

középiskola létesítésére kívántak nyilvános jogot kérni.²⁶ Ez nagy törést jelentett az intézmény életében, ezért sokan, akik humán képzést kívántak gyermekeiknek adni, elvitték a tanulókat. Részben ezek az okok, részben egyéb személyi problémák miatt 1941-ben eltávozott az iskolától az egyik lelkes alapító tag, a kiváló vezető tanár, Krajcsovits Márton és több tanártársa is. Az új koncepció merőben ellentétes volt azzal az elképzeléssel, melyet ők elindítottak és amiért annyit dolgoztak, hogy nyilvános jogú, nyolc osztályos humán főgimnáziuma legyen Szentendrének.²⁷ A szülők ellenállása miatt a kereskedelmi iskola tervét elvetették és a gimnáziumi tanfolyamot az 1942/43-as tanévtől átszervezték, Német László plébános lett az igazgató. A tanulók továbbra is a bencés gimnáziumhoz tartoztak, fenntartója továbbra is a *Szentendrei Római Katolikus Egyházközség* volt. Az 1942/43-as tanévben ért el a VIII. osztályba az 1935-36-os tanévben beiratkozott első évfolyam, de az említett okok miatt úgy megcsappant a létszám, hogy az akkor beiratkozott huszonhárom főből, csak öten tettek sikeres érettségi vizsgát.²⁸

A háború után az iskola "Szentendrei Róm. Kat. Gimnáziumi Tanfolyam" néven folytatta működését és Kálmán Béla, az iskola egyik tanára lett a megbízott igazgató. Az 1945-46 és 1946-47-es tanévben ismét a váci piaristákhoz tartoztak és náluk tettek évvégi és érettségi vizsgát. A nyolc-osztályos általános iskola bevezetésével az újabb osztályok - most már csak a felső négy osztályban - örömdetesen ismét feltöltődtek diákokkal és megindult az új élet.

1947. szeptember 26-án a Vallási és Közoktatási Minisztérium miniszterének leiratában közölte: *"Szentendre város közönsége kérelmére engedélyt adok, hogy a szentendrei gimnáziumi tanfolyam gimnáziummá szerveztessék át, melynek fenntartója a Szentendrei Róm. Kat. Egyházközség. Az 1947/48-as iskolai év kezdetével a gimnázium IV., V., VI., VII., VIII. osztályának megnyitását engedélyezem. - ... -*

Tudomásul veszem, hogy a Szentendrei Róm. Kat. Egyházközség Képviselőtestülete a gimnázium létesítésének és fenntartásának összes terheit - ... - képviselőtestületi határozatában a folyó iskolai évtől kezdődően folytatólagosan vállalta biztosítani. - ... -

Tudomásul veszem továbbá, hogy az iskola végleges elhelyezésére felajánlott Szentendre megyei város Képviselőtestülete a közgyűlés határozatával a gimnázium végleges elhelyezésére felajánlja a volt csendőrlaktanya és csendőrtiszti lakás épületét. - ... -

Az iskola elnevezését a következőben állapítom meg: "Szentendrei Róm. Kat. Egyházközségi Gimnázium".²⁹

A nyilvánossági jog elnyerése alapján az iskola az 1947/48-as tanévben mint önálló gimnázium kezdte működését a megkapott épületben. Az igazgató dr. Gelléri Emil lett. A több mint tízéves próbálkozás eredményének, a nyilvánossági jog elnyerésének nem sokáig örülhettek. Az osztályok létszáma feltöltődött, kiváló tanárokat verbuváltak a tantestületbe, de tanév közben, 1948-ban, az egyházi iskolák államosításával, a gimnáziumot is - mint egyházi iskolát - államosították. Az iskola "Szentendrei Áll. Gimnázium" néven működött tovább. Az igazgató Gelléri Emil maradt és a tanári karban sem történt változás. 1949/50-es tanévben végzett az az utolsó évfolyam, mely még nyolcosztályos gimnáziumot fejezett be. A következő tanévtől nyolcosztályos általános iskola elvégzése után négy gimnáziumot végeztek a soron következő évfolyamok. Terveket készítettek a régi, kis és korszerűtlen épületekből álló "laktanya" átalakítására, de csak egy kisebb rendbetételre kerülhetett sor, mert újabb fordulat következett be az iskola életében.

Az állam és az egyház között történt megegyezés alapján a ferences rend megbízást kapott 1950. szeptember 9-én a gimnázium vezetésére. A Szentendrei Ferences Gimnázium 1951-től a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett ferences rendtartomány tulajdona lett. A gimnázium dr. Nagy Konstantin igazgató vezetésével, 15 tanárral, 79 fiú, 45 leány, összesen 124 diákkal nyolc osztályban kezdte meg az oktatást az 1950/51-es tanévben.³⁰ A szentendrei egyházközség számára nagy öröm és elégtétel, hogy volt iskolájuk újra egyházi kezelésbe került és hálásak voltak a ferenceseknek, amiért annak ellenére, hogy nem voltak tanítórend, elvállalták az iskolát.

A Ferences Gimnázium működésének negyvenedik évfordulóján P. Hegedűs Kolos tartományfőnök így emlékezett a múltra: *"A Kapisztrán Szent Jánosról Nevezett Ferences Rendtartomány 1950-ben a gondviselő Isten akaratából, történelmi lehetőséget kapott, hogy az új megváltozott körülmények között - fennállása során először - kizárólag nevelő-oktató munkát vállaljon, és így szolgálja Isten ügyét és munkálja a földi haza javát. A ferences atyák az emberi tudás és kultúra ismereteinek átadása közben megismertették növendékeikkel a vallásos igazságokat és közvetítették számukra a maradandó keresztény értékeket is. ... A ferences atyák rádöbbsentek, hogy munkájuk nem átmeneti, rövid ideig tartó feladat, hanem a magyar egyház 40 évig tartó vándorlása során nekik szánt küldetés.*

Éppen ezért azt magukénak tartották és igen nagy áldozatokat hoztak érte. Csak így érthető, hogy Szentendrén az egykori csendőrlaktanyából fokozatosan korszerű, a városképbe is jól illeszkedő új iskolát építettek, melynek legszebb része az áhitatot keltő, imádságra hangoló kápolna. Az iskolából kikerülő diákok ragaszkodása, újra és újra visszatérő látogatása, a Ferences Öregdiákok Egyesületének megalakulása jelzi a ferences szellem vonzó és megtartó erejét.

*Ez a négy évtized nem úgy épül be a ferencesek magyarországi történetébe mint elhibázott lépés, sajnálatos kitérő, "szükséges rossz", hanem maradandó nyomot hagyó, javunkra való nagyszerű vállalkozás. Ezért némi büszkeséggel tekintünk erre az emberöltőnyi időszakra, az abban rejlő hősies erőfeszítésre, példás helytállásra és jóleső örömmel köszöntjük a jubileumát ünneplő Szentendrei Ferences Gimnáziumot, ennek a ferences vállalkozásnak szép jelét."*³¹

8. Szenthelyek - kultuszhelyek - szakrális emlékek

a) Katolikus plébániatemplom

A templom épülete

A középkori Szentendre a Duna és a Bükkös-patak védővonalának szögében, a Görög utca, Alkotmány utca és a Városháza által határolt területen alakult ki. A település magja a templomdomb, középpontjában a tér feletti magaslaton, meredek szakadék felett áll a katolikus plébániatemplom, melynek építési ideje a XIII. századra tehető.¹

Szentendrén - mint középkori történelméből ismeretes - a XII. század közepén püspöki udvarház, majd főesperesség, egyházi központ volt, ezért joggal feltételezhető, hogy már a korábbi időkben is volt templom. Figyelemre méltó továbbá, hogy a mai templom sekrestyéje alatt egy több helyiségből álló, csontkamrának használt építmény helyezkedik el, melynek nyugati és többi fala a középkorban nem egyszerre épült. Nyugati falának közepe táján románkori keskeny ablaknyílás van alul rézsüs kikép-

zéssel, ami arra utal, hogy az épület vagy helyiség, amelyikhez az ablaknyílás tartozott, az úgynevezett csontkamrától nyugatra lehetett és ennek keleti zárófalában volt. A nyugati falban egy enyhe délkeleti irányú törés látható, mely a sekrestye falában is megvan, tehát az a két fal kétszintre osztott helyiséghez tartozhatott.² Az összetartozást még az is bizonyítja, hogy a sekrestye, a mai templom legrégebbi része ugyancsak boltozott, mint az alatta levő helyiség is, a templom viszont 1751-ig síkmennyezetes volt.

Az elmondottak alapján a templom alatt lévő épületmaradványok csakis egy korábbi templom részei lehetnek. Ezt a feltételezést még az is alátámasztja, hogy 1980-ban a templomtoronytól északkeletre egy 4x6 méteres téglalap alakú, 2 osztású észak-déli irányú kis épület került feltárássra. A falak alapját a sziklába mélyítve rakták le.³ Építésének kora a XIII. századra datálható.

Összegezve megállapítható: a föld alatt lévő épületmaradványok a hajdani egyházi központhoz, püspöki kúriához és főesperességhez tartoztak. A domb tetején állt a kis "Sanctus Andreas" templom és mellette az egyházhoz tartozó épületek. Az épületegyüttes egészen a tatárjárásig állhatott, akkor dőlt romba és pusztult el. E teóriát a feltárást vezető régész, Tettamanti Sarolta is elfogadja: *"Feltételezzük, hogy a jelenleg álló XIII. századi templomnál egy 100 évvel korábbi, mindenképpen kisebb egyház volt Szentendre első temploma. Erre és őt kibővítve épült a későbbi."*⁴

A ma álló templomnak műemléki feltárását 1954-1956. között Cs. Tompos Erzsébet végezte. Ennek alapján a templomnak négy építési korszakát állapította meg, melyet az utólag előkerült levéltári dokumentumok is megerősítenek. Az első 1241-1290. közöttre tehető. Ekkor épült a hosszház legalsó és legrégebbi padkaszerűen előreugró falszakasza, a sekrestye és az egyeneszáródású szentély.⁵

1979-ben elkészült a mai Veszprém megye középkori templomainak komplex vizsgálata. A vizsgálat kiterjedt az egyeneszáródású szentélyekre is. Megállapították, hogy az egyeneszáródású szentély elterjedésében az egyik vezető szerep a veszprémi püspöké volt. A vizsgálatok szerint a legtöbb a XIII. században épült. A Dunántúlon, sőt az ország területén sem ismert olyan egyeneszáródású szentély vagy templomrom, amelyről biztosan lehetne állítani a XIII. század előtti felépülést.⁶ Szentendre ebben az időben a veszprémi püspökséghez tartozott, tehát egyeneszáródású szentélye a templom építési idejét ugyancsak a XIII. századra határozza meg.

Az első periódusban épült falakat a műemléki feltárás "alapos rombo-

lással lepusztultnak” találta. Ezt a megállapítást hitelesíti az az oklevél, mely leírja, hogy 1283. március 31-én Domokos visegrádi várnagy “elpusztította, feldúlta Szentendrét.” A templomnak tehát 1283-ban már állnia kellett. A templom építésének ideje mindezek után a tatárjárás és a rombolás között történt, ezért 1241-1283. között szinte évre meghatározható. A templom második építési korszaka a XIV. század első felére tehető. Először kialakult a templom mai alaprajza, a poligonális szentély, a hosszház még síkmennyezetes. Ekkor épült a torony, a déli oldalon a csúcsíves, rézsűs keretezésű kapu és a csúcsíves kőrácsos ablakok.⁸ Ebben a formában érte a templomot a török hódoltság, melynek közel százötven éve alatt javítani nem lehetett, mert a török tiltotta. Engedély nélkül egy szeget beütni is szigorúan tilos volt. A műemléki feltáráskor előkerült égett vakolat szerint az épületet nagy károsodás érte. Leégett a tetőszerkezete és a síkmennyezet is. Ezért kértek 1694-ben a dalmátok a kamarától segítséget, 500 egyenes lécet “vulgo Tischel Laden”, közönségesen deszkát a templom befedésére.⁹

A harmadik építési szakaszban 1710-ben a templomot fehérre festették, a párkányzat alatt és az ablakok körül “vöröscsík” vakolatarchitektúrával díszítették. Ezt rendszerint ott alkalmazták, ahol ferencesek voltak. Szentendrén ekkor még ferencesek adminisztrálták a plébániát és gondozták a templomot, - ez a magyarázata.¹⁰

A műemléki feltárás a negyedik építési szakaszt a XVIII. század közepére datálja. A templom falait a jelenlegi magasságra emelték, a belső teret boltozták, ezért a templom külső falain erősítő támpilléreket helyeztek el. E pillérek közé nagyméretű kőkeretes ablakok kerültek. Ekkor épült a kórus a templombelsőből való feljáráttal, a sekrestyéből a templom külső fala mellett felvezető lépcső a szószékre, valamint a déli gótikus kapuzat elbontásával kialakított barokkos bejárat előcsarnok. Az épület átalakítása 1751-ben fejeződött be, amelyet az egyik saroktámpillér homokkő-fedlapjába vésett 1751-es évszám datál. A templom ekkor nyerte mai formáját.¹¹ A feltárás eredményeit a dokumentumok ismét teljes mértékben alátámasztják: a templom legnagyobb átalakítását a canonica visitatiók feljegyzései szerint is 1742-1751. között végezték.¹²

A műemléki feltárás alkalmával a déli homlokzat vakolatarchitektúrájának felületén egy krétarajz vált láthatóvá, mely feltehetően az 1751-ben elkészült állapotában ábrázolta a templomot, csupán a torony mutatott eltérést, mivel a rajzon a toronytestet gazdagon tagozott plasztikus árnyékhatású sisak fedte. Magyarázatát a feltáráskor abban látták, hogy a rajz csu-

pán tervezet lehetett.¹³ Pedig a krétarajz hűen ábrázolta a templomot, amelyet Franz Talherr 1805-ben készített átalakítási tervrajza is dokumentál, ezen ugyancsak hagymasisak fedi a tornyot. Ez a terv megvalósult. Elkészült a hagymasisak és a toronyról azt írták, hogy ezzel a bevégzéssel finomabb lett. Ekkor készülhetett a krétarajz is. A torony azonban 1818 virágvasárnapján a kereszttel együtt ledőlt. A megsemmisült torony helyett újra gúlasisakot tettek rá. Erről a toronyról viszont azt tartották, hogy "hátrányosan épült hozzá."¹⁴

A templom a hívek számának emelkedésével egyre szűkebbnek bizonyult. A bővítésre 1780-ban Franz Gföller építész és Franz Hacker ácsmester tervet készített, de ez az elképzelés és terv nem valósult meg.¹⁵ Hosszú évekig csak javításokat végeztek az épületen, majd csak a XIX. század végén történtek kisebb módosítások. 1870-71-ben a templomhajó padozatát - mely addig a szentély szintjével megegyezett - föld kitermelésével a mai szintre kimélyítették. 1891-ben megszüntették a belső feljáratot a kórusra és az északi oldalon toldalék megoldással új lépcsőfeljáratot építettek.¹⁶ Az 1954 és 1956. között történt műemléki helyreállítás alkalmával, a műemléki szempontok figyelembe vételével a legutolsó barokk átalakítás építészeti rendszerét teljes egészében rekonstruálták. Néhány helyen azonban meghagyták a korábbi stílusjegyeket.¹⁷

Értékes dísze a templom épületének a déli támpilléren 5,8 méter magasan látható napóra, a hazai csillagászat egyik legrégibb tárgyi emléke. A napóra a XIV. század első harmadában készült, tehát a templom második építészeti korszakából való. Nem ez volt az eredeti helye, hanem a templom újjáépítésekor az 1750-es években kerülhetett a torony melletti pillérre. A napórát egyetlen kőből faragták. A pajzs alakú számlap szélessége 32 centiméter, magassága 35 centiméter, a kötömbből másfél-két centiméterre emelkedik ki. A napóra közép-európai viszonylatban is és Magyarországon is egyedülálló műszaki emlék.¹⁸

A toronyóra a XVIII. század végén készült, számlapja 0,57 négyzetméter összfelületű, mutatója vörösrézből való, napot, holdat és csillagot mintázó domborított díszítmény. Az óra ütőszerkezete, a fogaskerekek koszorúja, fogai, küllők, kézi kovácsolással készültek. Az óra súlyhuzamú, súlyok: kőgolyó, illetve öntöttvas (ágyúgolyó?). A korabeli kovácsoltvas szerkezetet 1970-ben szakaszos villamos felhúzásra alakították át, ezzel az óra eredetiségét megszüntették, így már a szerkezetnek technikatörténeti jelentősége nincs.¹⁹ A templomot 1957-ben műemlékké nyilvánították.²⁰

A templom adatai: Patrocinium: Keresztelő Szent János. Helye: Templom tér, a templom saját területe. Hrsz.: 2292, 849 n. ö. Épült: XIII. századi alapokon, többszöri átépítéssel, a mai formáját 1741-1751. és 1890-1895. között kapta. Alapterülete: 200 m², hossz.: 35,40, Szél.: 11,80. Hajó mag.: 13,27, torony mag.: 28,91 m. Búcsúja: Június 24. Szentségimádás napja: március 24.²¹

A patrocinium

Az egyház rendelkezése értelmében egyházait a szentek oltalma, „patrociniuma” alá ajánlotta, s e ténynek oly nagy jelentőséget adott, hogy már a legősibb időkben is a mellettük keletkezett plébániákat a templomcímről nevezte el. A patrocinium, magyarul templomcím, szoros összefüggésben van azzal aszennel, akinek tiszteletére a templomot állították, szentelték, aki egyben az illető templom védője, patrónusa. Később, amikor a parókiát nemcsak egyházi alanyként, hanem közigazgatási helyként is felfogták, akkor már a templom vagy plébánia címe helységnevvé lett.²²

A templomok védőszentjének nevéből származó helynevek típusa Magyarországon igen gyakori és bizonyos kultúrkörökhöz való tartozásra utal. Minden szent tiszteletének megvan a maga virágkora. A veszprémi egyházmegyében a XII-XIII. században igen kedvelt patrocinium volt Szent András apostol. Szent András helynév Nyugat-Európában - Spanyolország, Franciaország, Olaszország és Dél-Németország - volt elterjedve, innen származott Magyarországra.²³

A dokumentumok alapján az első templom patrociniuma „Sanctus Andreas” Szent András volt. Szentendre ekkor a veszprémi püspökséghez tartozott, ezért kapta ezt a patrociniumot és így lett a kor szokása szerint a település neve a templomszentről villa Sancti Andree, Szentendre. Ezzel kapcsolatban két kérdés vetődik fel. Az egyik: hogyan lett a Szent András templom nevéből a helység neve Szentendre és nem Szentandrás.

Mint ismeretes, Szentendre nevét Fulco deák 1146-ban írta le először „Sanctus Andreas” alakban. A középkorban az okleveleket latin nyelven írták, a templom nevét Sanctus Andreasnak. Magyarra fordítása a régi szótárak szerint: „*Andreas = Endre, Ender, András. Nomina propria apud Hungaros usitata. A magyaroknál használatos saját név.*”²⁴ Figyelemre méltó, hogy ebben a korban az oklevelek latin nyelvű szövegében is gyak-

ran használták az Endre alakot. Szentendre neve 1330-ban jelenik meg "Schenth Endre" alakban, de írták "Zenthendre", "Szentendréd" és egyéb alakban is. Az András alakot csak a későbbi idők folyamán kezdhették használni. Ez lehet a magyarázata, hogy míg egyugyanazon szent neve számtalan esetben előfordul - például Szentgyörgy 59, Szentmárton 56, Szentlászló 26 stb. és Szentandrás nevét is 20 helység kapta, addig Szentendre csak egyedüli. A szláv népeknél Szent András csak egy-két kolostorban ismert. A cseheknél és horvátoknál, ha előfordul, az is csak idegen hatásra. Szlovének a délnémettől, horvátok a magyaroktól vették át. Szlovákiában csak egy Svaty' Ondrej - Szentandrás - van.²⁵ Ez tehát ellentmond annak a korábbi véleménynek és feltételezésnek, hogy hozzánk szláv - szerb - közvetítéssel jött és lett Svaty' Ondrej-ből Szentendre. Ezt a szóalakot különben is az északi szláv - szlovák, lengyel, cseh - használja, a szerb "Sentandreja"-nak írja és mondja. A szerbek csak a rigómezei csata, 1389 után jöttek Magyarországra, Szentendrére pedig - az oklevelek szerint - 1420-ban menekültek.²⁶ Másrészt meg azért sem lehetséges, mert az oklevelekben már 1330-ban is használták "Schenth Endre" alakban.

A néveredettel kapcsolatos másik tisztázandó kérdés: mi a magyarázata annak, hogy ha a templom patrocíniuma Szent András volt, akkor ma miért Keresztelő Szent János? A kánoni jog megadja a választ. Ugyanis amennyiben megszenteltségtelenítés - exsecratio - vagy meggyalázás - violatio - történik, a templom elveszti szentelését. Lerombolás útján is elveszti, ha a falak nagy része, vagy teljesen leomlott. A szent jellegétől megfosztott templom jogait és kötelmeit más templomra kell átruházni, ha pedig plébániatemplomról van szó, akkor a titulust is.²⁷ Az első Szent András templom a tatárjárás idején annyira tönkrement, hogy 1241 és 1283. között alapjaiból új templomot kellett építeni. A felsorolt kötelmek alapján az új templom átvette a patrocíniumot attól az első kis templomtól, melynek romjaira ráépült. 1430-ban még említik az oklevelekben "*Szent Endre falu Szent András templomát Eccl. Sancto Andree de villa Sancti Andree*". Az épület történetéből ismeretes, hogy a török elleni felszabadító harcokban a teteje leégett és bizonyára elégett a berendezése és oltára is.

A kánoni jog azt is előírja, hogy addig nem szabad istentiszteletet tartani, amíg a templom és az oltár nincsen megáldva. Az áldás lehet ünnepélyes felszentelés vagyis consecratio, vagy egyszerű megáldás, azaz benedictio simplex. Amint minden felszentelt vagy megáldott templomot névvel, címmel kell ellátni, mint a keresztelezésnél szokásos, úgy minden oltár-

nak is van címe. A főoltárnak mindig ugyanaz a címe, mint a templomnak, amelyet a főoltárkép fejez ki. A fentiek értelmében a Szent András templomnak a főoltár címe is Szent András volt.²⁸

Az első feljegyzés a Keresztelő Szent János templomról 1732-ből való *“Ecclesia hoc consecrata non est, attamen benedicta, ast quando et per quem? ignoratur; in memoriam et honorem S. Joannis Baptistae dedicata... Ez a templom felszentelve nem volt csak megáldva, de mikor és ki által az ismeretlen, Keresztelő Szent János emlékére és tiszteletére ajánlva.”*²⁹

Ebben az időben a katolikusok nagy százaléka dalmát volt, akik a Dalmát tengerparton egymáshoz közel fekvő Benkovác és Klis (Clissa) környékéről származtak. Benkovác plébánosa úgy véli, hogy a később betelepülők hozták magukkal Keresztelő Szent János tiszteletét, mert azon a vidéken igen szeretik és tisztelik. Klis katolikus egyházközségének irataiban az áll, hogy korábban a község főtemplomának patronusa Szent János volt.³⁰ A szentendrei templom helyreállítása után a dalmátok adták tehát a templom és főoltár címét Keresztelő Szent János tiszteletére, és a templomdombot eredetük helyéről *Klissrának* nevezték el.

A régi templomszent is élt még egy ideig, főleg az idősek emlékeztében. Sambati György még 1752-ben így végrendelkezett *“...ha halálom történik az testem a Szent András templomba temessék”*.³¹ Szokás volt még régen, ha a templom eredeti címét megváltoztatták, akkor a régi patrocínium úgynevezett másodlagos, “Sekundärpatrocínium”-má lett és valamelyik mellékoltárra került.³² Szentendre plébániatemplomában a főoltár Keresztelő Szent Jánosnak, a lecke oldalon lévő mellékoltár Szent Andrásnak a “régi patrónusnak” van szentelve és őket ábrázolják az oltárképek is.

A templom belső tere, berendezése

A XVIII. században nagy építkezések folytak a török után romjaiból újjáépülő Budán és az óbudai uradalomhoz tartozó helységeekben. Amikor a Zichy család mint kegyúr 1710-ben helyreállította a templomot, akkor a berendezését is felújították. Az első ismert canoni vizsgálat jegyzőkönyvében felsorolták, hogy ekkor 1732-ben a templomban: *“Három hordozható oltár van. Az oltáriszentség előtt örökmécses ég. A kórus, a szószék és az ülőhelyek fából vannak. A keresztelőkutat hamarosan javítani*

kell. *Orgonája 4 mutatiós, 3 harangja meg van áldva.*”³³ Ezt a berendezést 1745-1755. között a templom nagy átalakítása idején kicserélték.

Az egyházi építkezések fellendüléséhez hozzájárult, hogy a Zichy család nagy művészet-szerető és pártoló volt. Különösen gróf Zichy Miklós felesége, gróf Berényi Erzsébet, aki Óbudán számos művészt foglalkoztatott uradalmaihoz tartozó kegyúri templomok építésére és azok berendezésére, művészi felszerelésére. Felsőolaszországi, majd osztrák és német tartományokból hívta meg a legkiválóbb művészeket. Kiemelkedő volt közülük Bebo Károly szobrász, aki 1740-től dolgozott a Zichyeknek és később udvarmesterük is lett. Így kapcsolódik Bebo művészete patrónusai megbízásából az óbudai grófi udvar mellett az óbudai templomokhoz - óbudai-plébánia, óbuda-kiscelli, trinitarius -, valamint a bogdányi, szántói, budaörsi, zsámbéki, békásmegyeri, perbáli és a szentendrei kegyúri templomok berendezésének - oltárok, szószékek, szobrok - készítésével.³⁴

Szentendre 1773-ig volt a Zichy családé, sajnos mégis kevés információ maradt arra vonatkozólag, hogy az általuk itt foglalkoztatott mesterek miben tevékenykedtek. Ennek oka, hogy az uradalomban pontosan erre az időszakra vonatkozólag a bizonyító számlák “quittungok” javarészt elkalódtak. Szentendrén pedig a plébánia 1800-ban történt leégésekor semmiült meg sok irat. A megmaradt kevés dokumentum alapján azonosítható, vagy analógiák alapján bizonyítható, hogy mely tárgyak kerültek ide az Óbudán tevékenykedő mesterek munkáiból.

A templomban négy oltárt állítottak fel, mindegyik hordozható oltár, írásos pecséttel ellátott oltárkövekkel. A főoltárt 1745-ben “*Comes Nicolaus Zichy et eius consors Elisabetha nata Berényi procurarunt aram majorem 1745*” gróf Zichy Miklós és hitvese Berényi Erzsébet ajándékozta a templomnak.³⁵ Berényi Erzsébet ebben az időben Beboval dolgoztatott, ezért nem kétséges, hogy a plébániatemplom főoltára is az ő műve. A felállítás idején feljegyezték, “*a főoltár retabuluma, oltárépítménye viasz színűre márványozott festéssel és aranyozással van díszítve.*” Eredetileg az oltárszekrény hozzá volt erősítve az oltárépítményhez. “*Ezen volt elhelyezve egy kis lépcsőzetes építmény, közepén a tabernakulum, melynek tetején baldachin volt vörös selyemből, aranyozott rojt díszítéssel. A tabernakulum két oldalán egy-egy térdeplő angyal, mellettük még két fából faragott, festett szobor volt elhelyezve. Az egyik Szent Miklós, a másik Szent Erzsébet, mindketten olyan ábrázolásban, amint a szegények elé hajolva alamizsnát nyújtanak.*”³⁶ Hat ön és négy fából faragott ezüstözött gyertya-

tartó volt még az oltárasztalon. A gyertyatartókat Zichy Miklósnak kiállított számla alapján Vogel Gergely festő Szentendre számára ezüstözte. *„Item nacher St. Andree vier Leichter versilbert.”*³⁷

A főoltárkép Keresztelő Szent Jánost ábrázolja, felette másik képen a Szentháromság. Mindkét képet aranykeretbe foglalták. 1818-ban a főoltárt átalakították. Új oltárkép került az oltárépítménybe. A ma is meglévő kép ugyancsak Szent Jánost ábrázolja, amint a folyóban álló Jézust kereszteni. Felettük a felhőben az Atyaisten és a Szentlélek galamb alakjában, de nem külön képen, hanem ugyanazon a vásznon festette meg a művész. Valószínűleg az első kép az a Szentháromságot szimbolizáló „Istenszem” lehetett, aranykeretben, melyet a második nagyobb oltárkép mérete miatt, az oltárépítmény ívére helyeztek. Az új olaj-vászon kép jobb sarkában lévő datálás szerint *„Jos.Car. Schöffft pinxit. Pestini 1818.”* Carolus Schöffft festette, 1818-ban. Schöffft ugyancsak a Zichy család festője volt. A képről azt írták, hogy finoman festett s puhafából készült kerete feketére festve, körben aranyozva. Valószínűleg ekkor festették át az oltárépítményt sötét bordó és szürke márványozással. Az oltárasztalt is kicserélték egy nagyobb fekete színre festett stipesre és az oltárépítménytől kissé távolabb egy háromlépcsős alapzaton helyezték el. A felújított oltárt 1818-ban Ignatius Lubisits esperes áldotta meg.³⁸ A főoltáron azóta változtatás nem történt, csupán Szent Miklós és Szent Erzsébet szobrát már nem helyezték vissza.

A templomban három mellékoltár van. Kettő a templomhajóban a szentélyt elválasztó diadalív mindkét oldalán a szegletben. Azonos faoltárépítmény van a falhoz erősítve, előtte fából készült oltárasztal, felette az oltár homlokzati középsíkjában nagyméretű, olaj-vászon festmény. Az evangéliumi oldalon van a „Háromkirályok” tiszteletére szentelt oltár. Georgius Berczkovits saját költségén készítette 1748-ban. Az oltárkép a három királyt ábrázolja, amint hódolnak a gyermek Jézus előtt. A kép két oldalán Szent György és Szent Ilona szobra. A felső képen Jézus átadja a mennyország kulcsait Szent Péternek. A kép felett az oltárépítmény tetején Szent Mihály arkangyal szobra zárja be a kompozíciót.³⁹

A lecke oldalon a „Szent András” tiszteletére szentelt oltárt 1755-ben Andreas Gottlieb állíttatta. Az alsó, nagyméretű oltárkép Szent Andrást ábrázolja a kereszttel. A konzolokon Szent József és Szent György szobra van elhelyezve, a felső képen Szűz Mária látható. A kép két oldalán Szent István és Szent Imre szobra áll. Az oltárépítmény tetején a felhők között az Atya és a Szentlélek szobra fejezi be az oltár felépítését. A templom oltá-

rainak oltárkövében különböző szentek ereklyéit őrzik. A Szent András oltár az egyetlen, amelynek oltárkövében ugyanannak a szentnek az ereklyéje van, mint akit az oltárkép ábrázol, azaz Szent Andrásé. E két oltáron minden úgy van elhelyezve, mint felállításuk idején.⁴⁰

A templom északi falánál, a déli bejáratnál szemben Marcus Rupcsics plébános saját költségén állíttatta a "Beata Maria Virginis", Boldogságos Szűz Mária tiszteletére szentelt oltárt. Nem maradt fenn semmi nyoma, hogy volt-e az oltárnak oltárépítménye. Felállításának idejéből mindössze annyi ismeretes, hogy a Szűz Mária oltárt privilégiummal, egyes szombatokra szóló kiváltsággal ruházták fel.

A búcsúengedélyezés joga a pápát illette meg. Az engedélyben megszabták azokat a feltételeket - imák, felajánlások -, melyek teljesítésével bizonyos búcsú elnyerhető. Különleges búcsúval jár az oltárkiváltság, mely a plébániatemplomban egy oltárt naponként vagy örök időkre felruházhathat. Az 1754-ben kapott kiváltság meghatározott időre szólt. Újabb pápai privilégium alapján Szentendre város Keresztelő Szent János templomában 1776. június 3-án VI. Pius pápa, a Szűz Mária oltár egyes szombati napokhoz kötött búcsúengedélyét "*perpetuum ad tempus*", örök időkre adományozta. A kiváltságlevelet "*sub annulo Piscatoris*" vörös viaszpecsétrel látták el, amely Szent Pétert ábrázolta, amint a hálót húzza a csónakban. A kiváltságlevelet "*altare privilegium*" gróf Batthányi I. József hercegprímás adta át a plébániának. A pápai bulla üveg alatt, az oltáron volt elhelyezve.⁴¹

Az idők folyamán nemcsak a templom épülete, hanem a berendezés, főleg az olaj-vászon oltárképek nagyon rossz állapotba kerültek. Ezért 1870 körül a hívek kezdeményezték, hogy cseréljék le az oltárokat, melyhez háromnyelvű felkéréssel gyűjtötték az aláírásokat:

"Azon keresztények nevei, kik kávánják, hogy új oltárok csináltassanak.

Imenati onih kerštjanak, koji žele, de se nove oltare prave.

Namen derjenigen Christen, welche wünschen das neue Altare gemacht werden.

*Paulovits István,
Bogisits Péter,*

*Bartus Simon,
Román Mihály...*⁴²

Bizonyára a Szűz Mária oltára volt a legrosszabb állapotban, mert ezt az oltárt alakították át. A régi kiváltságos oltárképet levették, a privilégiumot tartalmazó bulla is lekerült az oltárról.

Az új nagyméretű olaj-vászon oltárképet az oltárasztal fölé, a falra helyezték. A ma is meglévő oltárképet "Maria Virginis Dolorosa" a Fájdalmas Szűz Mária tiszteletére állították. Témája: "Pieta". A Szűz Máriát ábrázolja Jézus sírbatételénél. A kép Telepy Károly munkája, 1871-ből. Szent Borbála és Szent Katalin szobra most a kép két oldalán posztamensen van elhelyezve.⁴³

1756-ban "*Cathedra sumptibus Ecclesiae facta benevestita splendida. Az egyház költségéből pompás díszítéssel készült a szószék.*" Készítőjének neve ismeretlen.⁴⁴ Bebo Károly 1740-től egymás után készítette a szószékeket különböző templomok számára. Nem kétséges, hogy a szentendrei szószék is az ő keze munkája. Első szószékei között több az azonos plasztikájú, azonos kompozíciójú. Jellemző a mellvéd dudorodásán ülő négy evangélista, valamint a fedélen álló Krisztus. Ilyen azonosság van a zsámbéki szószék (1754) és a karmeliták korábbi szószéke (1743-44) között, de ebben az időben készült az óbudai plébánia (1753), a szántói plébánia (1759), és még számos budai templom szószéke, melyek egy részét a templomátalakító munkálatok során ismeretlen helyre vitték. Így kerülhetett Szentendrére, - hacsak nem egyenesen Szentendre számára készítette - Bebo mester egyik szószéke is.⁴⁵ A szószék alaprajza trapéz, homorú oldalú mellvéddel, faragott és aranyozott díszítésekkel. Párkányán körben a négy evangélista fából faragott, festett ülő szobra van elhelyezve. A kupolán a keresztet tartó Krisztus szobra áll. Belül a hangvetőn a Szentlélek galamb ábrázolása. A kórusra a sekrestyéből vezet feljárat.

A főoltár előtt függő örökmécses Franciscus Makay, az újjászervezett plébánia első plébánosának ajándéka, melyet 1757-ben kelt végrendeletében adományozott a templomnak. Egyben 500 forint alapítványt is hagyott arra a célra, hogy kamataiból a lámpa állandóan égjen.⁴⁶ Az örökmécses trébelt ezüst. Testét három osztótag három domború részre osztja. Kagyló alakú ornamentikával díszített. A mécses áttört párkányban végződik. Fülén 1753. évszám, mesterjeggyel. Bécs városjegye van még beleütve.

A keresztelőkút pontos eredetéről nincs adat. Az 1756-os visitatio jegyzőkönyvében még a régi kutat említették, azzal a megjegyzéssel, hogy rossz állapotban van. 1761-ben már új kútról számoltak be. A kehelyalakú medence és lábazata kőből van faragva, benne kagylóalakú ércmedence.

Fából faragott fedele fűzérrel díszített. Tetejét a Jézust keresztelő Szent János kis szobra díszíti.⁴⁷

A szentélyben elhelyezett főpapi szék az 1930-as évek elején került a templomba. Készítésének ideje nem ismeretes. A szék hátoldalául szolgáló támla fából készült, díszes faragással, három mezőre osztva. A középső mezőben Jézus álló - relief - alakja "Jó Pásztor" ábrázolásban, karján a báránnal, kezében pásztor bottal. A jobb oldali mezőben a pápai tiara, a bal oldaliban a magyar korona van kifaragva. A falhoz illesztett tábla hátoldalán a mives tárgyat minősítő felirat szerint: *"Az 1900. évi párisi nemzetközi kiállítás m.kir.kormánybiztosságának"* címezték Budapestre a Nyugati pályaudvarra, a kiállításra való szállítás céljából. A kiállító neve Langer Ignác.⁴⁸

A templomhajóban függő, két darab tizenöt gyertyával felszerelt bronzcsillárt 1909-ben Szemián Ágoston bronzműves készítette. Ma már elektromosan működik.⁴⁹ 1732-ben tesznek először említést, "Organum Mutationum⁴", négy szólamú változatú orgonáról, 1756-ban 8 mutációsra bővítették. 1779-ben Corte József budai "Orgel und Instrument Meister" tervet készített új orgonához. 1911-ben a plébános jelentette a kegyúrnak, hogy az orgona oly rossz karban van, tovább javítani nem lehet. A Rieger cég elkészítette az új orgona költségvetését, melynek összegét a hívek gyűjtötték össze, de a kegyúr is hozzájárult a költségekhez. 1911. szeptember 13-án állították fel a templomban a 9 szólamú változatú orgonát. 1918-ban rendelkezés értelmében az orgonasípokot hadi célra be kellett szolgáltatni. A kisserelt 25 darab 56 kilogramm súlyú sípot gyors katonai szállítmánnyként kellett feladni. Az orgonát később helyreállították. Eredetileg lábfűjtatóval működött, 1961. december 10-én szerelték át elektromos működtetésűre.⁵⁰

A templom szentélyének falait borító freskókat az 1928-ban alapított Szentendrei Festők Társaságának öt alapító tagja - *Bánáti Sverák József, Onódi Béla, Jeges Ernő, Heintz Henrik és Pándy Lajos* - készítette, 1933-1938. között. Onódi Béla így emlékezik: *"A gondolatot a plébános előtt mi vetettük fel. Mindenki maga választotta meg a témát és dolgozta ki. A szentendrei plébánia ezt a munkát nem tudta honorálni mert nem volt pénze, de a festés ideje alatt a plébánián étkezhettünk. Abban reménykedtünk, hogy egy későbbi időpontban ha lesz pénz, megbíznak bennünket a templom teljes díszítésével. Erre azonban nem került sor."*⁵¹

1932-ban Német László plébános jelentette a főhatóságnak *"...a szentendrei Művésztelep több katolikus festőművésze azt a nemes gondolkodásra*

valló ajánlatot tette a plébániahivatalnak, hogy a szentendrei r.k. plébániatemplom szentélyének mennyezetét és falait művészileg kifestik. Munkadíjat nem kérnek, csak kész anyagkiadásuk megtérítését kérik. - ... - A művészek terveiket Décsy Gézával a Pesti Szent Imre Kollégium prefektusával történt megbeszélés alapján készítik ... úgy érzem, hogy a följajánlott munka a vallásos művészet szempontjából is komoly értéket jelent, amihez a templom úgyszólván ajándékképpen jut. ... ”⁵²

Német László beszámolt főhatóságának a festés állásáról “... Bánáti Sverák József és Pándy Lajos festőművész a szentendrei colonia tagja - ... - több művésztársával együtt a szentendrei r.k. plébániatemplom szentélyében kitűnően sikerült, művészi értékű frescokat festett. Ezeket megszemlélte dr. Szőnyi Ottó úr, az Egyházművészeti Tanács elnöke és azokat egyházművészeti szempontból kifogástalannak tartotta.” ...1934-ben a munkák már nagyjából elkészültek. Még 2 fresco megfestése van hátra, amit tavaszra ígértek a művészek.” A munkát azonban nem tudták befejezni, mivel az egyre nehezedő megélhetési körülmények a művészeket kenyérkereső munkára szorították.⁵³ Az egyházközségnek és a művészeknek közösen mégis sikerült megoldást találni. 1937-ben folytatódott a munkálatok és 1938-ra a szentély művészi kifestése elkészült.

A Jézus életéből vett témákat a művészek maguk választották meg. A képek sajátos különlegessége, hogy az egyes események ábrázolását a bibliai tájak helyett, Szentendre városképébe illesztették. A kompozíció középpontjában az oltár fölött az Atyaisten és galamb képében a Szentlélek áll. (Heintz Henrik, 1938.) A Fiú életének egyes eseményeit az oldalfalakon jelenítik meg történésük szerint. Az oltár evangéliumi oldalán a hírt hozó angyal, a lecke oldalon Mária, amint fogadja az angyali üdvözlést Jézus fogantatásáról. (Bánáti Sverák József, 1937.)

Az északi oldalfalon a felső sorban az újszülött Jézus előtt hódolnak a “Háromkirályok”. Az istálló a jászollal a Szentendrei szigeten van, ahová a háttérben látszó Szentendréről csónakon érkeznek a pásztorok. (Bánáti Sverák József, 1933.) A következő képen a tizenkétéves Jézus Szentendre Fő terén tanítja a bölcseket, előttük a dombon a plébániatemplom. (Bánáti Sverák József, 1933.) Az alsó sorban az oltár felől a Városház térre képzelt Simon házában az asztalnál ül Jézus és lábai elé borul a bűnbánó Magdolna. Előtérben a városháza, távolban a plébániatemplom és a szerb pravoszláv püspöki templom. (Pándy Lajos, 1938.) Jézus Pilátus előtti megostorozását ábrázolja a következő jelenet, melyet talán tudatosan nem helyezett a

művész szentendrei környezetbe. (Heintz Henrik, 1938.) A diadalív felett folytatódik az eseménysor, Jézus találkozik az emmauszi tanítványokkal. Hátterben a szentendrei kálvária, távolból a város, a plébániatemplom és a pravoszláv püspöki templom tornya látszik. (Bánáti Sverák József, 1932. I.) A diadalív felől, a tanítványok az emmauszi házban a "kenyértörésről" felismerik Jézust. A képen a plébániatemplom szentélye látható. (Bánáti Sverák József, 1932. I.)

A déli falon folytatódik a két apostol, Péter és Pál jellegzetes ábrázolása. Péter a kakassal, Pált pedig a tanítványok kosárban menekítik le a várfalon. (Bánáti Sverák József, 1938. VIII.) Lent az oltár felől az életképek befejező jelenete Jézus mennybemenetelét ábrázolja. Az apostolok szentendrei tájban búcsúznak a Mestertől. (Bánáti Sverák József, 1938. VIII.) Az egyes képek között az északi oldalon három angyal alakja (Onódi Béla, 1938.) és a déli oldalon lévő három angyal (Jeges Ernő, 1938.) választja el a képeket és témákat egymástól. A mennyezet négy sarkában a négy evangélistát helyettesítő attributum is valószínűleg a két művész alkotása. Márk az oroszlán, Máté az angyal, Lukács a bika és János a sas képében. A mennyezet közepén a Magyarok Nagyasszonya előtt hódolnak a nagy magyar szentek: Szent István, Szent Imre, Szent László, Szent Erzsébet és Szent Margit. (Pándy Lajos, 1938.)⁵⁴

A freskók az évek során - kitéve az idő viszonyosságainak - a fűtetlen templomban lassan pusztulni kezdtek. 1950-ben Heintz Henrik levelet írt a plébániának. *"A napokban Szentendrén jártam és azt láttam, hogy az általunk készített freskók igen rossz állapotban vannak és sürgős javításra szorulnak. Akkor a freskók elkészítésekor még nem rendelkezünk a megfelelő gyakorlattal és technikai ismerettel, most azonban olyan kivitelben tudnám elkészíteni, hogy tartósan végleges lenne."* A főhatóság az engedélyt megadta.⁵⁵ A freskók egy idő után mégis peregni kezdtek. Több alkalommal javították, de a visszatérő romlást nem tudták megállítani. Czveiber Ferenc 1989-ben a freskók állagát aggasztónak tartotta *"Mivel a különböző képeket más-más festő készítette, hatalmas különbségek vannak a felhasznált anyagok, módszerek és a művészi színvonal között és ezáltal természetesen az állapotuk között. A legjobb állapotban Heintz Henrik, a legrosszabb Bánáti Sverák József képei vannak. Gyakorlatuk a falképfestésben nem lévén felhasználtak mindenféle anyagot és módszert. ...A falképeket többször javították, a lábazatot többször átfestették, az aranyozásba bekentek, a nem arany részeket újra átkenték..."*⁵⁶

Az egyházközség tervbe vette a freskók és a berendezés javítását és konzerválását s a munkát művészrestaurátorokra bízta, Czveiber Ferenc, Gál Éva, Gyimóthy Tamásné, Tarr György, Wagner Sarolta a vállalt feladatot szakága szerint 1989-ben megkezdte, a teljes befejezés 1996-ra lehetséges.

A templom harangjai

A templom harangjairól az első adat 1717-ből való. Ettől kezdve folyamatosan követhető a harangok története. 1879. december 31-én a hívek aláírásokkal ellátott beadványt adtak a plébánosnak magyar és német nyelven, melyben kérték, hogy *“...mint egyéb helységekben úgy itt is minden pénteken délután 3 órakor a nagy haranggal harangozzanak.”*⁵⁷ 1880-ban a primás érsek elrendelte, hogy *“...in memoriam Passionis et agoniae Salvatoris hora 3 pomeridiana maxima Cathedralis Ecclesiae campana. A Megváltó szenvedésének és halálának emlékére ezentúl kora délután 3 órakor a templom nagyharangjával harangozzanak.”*⁵⁸

1901-ben Dumtsa Jenő polgármester határozatot adott ki, *“...elhatározzatik, hogy a rom. cath., a szerb püspöki és Péter-Pál templomokban vesélyes felhők elhárítása céljából teljesítendő harangozások esetén az illető harangozók a város közpénztárából templomonként 2-2 korona díjazásban részesítenek.”*⁵⁹ 1909-ben a rendőrkapitány elrendelte a városban előforduló tüzesetek alkalmával a tűzjelzés előírt módon történő teljesítését: *“a.) a tűzjelző r. kath. templom tornyán a tűz irányában nappal egy vörös lobogó, éjjel pedig egy vörös fényű lámpa tűzessék ki.”*⁶⁰

1919-ben a helyi Direktórium megbuktatását június 24-re tervezték. Az akció kezdetére harangzúgással adtak jelt. Szentendrét 1944. december 26-án szállták meg az orosz csapatok. Három napig nem szóltak a harangok...

1945. február 15-én Wolf József rendőrfőnök “Kötelező harangozás”-ról szóló értesítést küldött a plébánosnak *“Az Orosz Katonai Parancsnokság utasítására felkérem, hogy ma 14 órakor 1/2 órára az összes harangokat meghúzatni szíveskedjék azért, mert Buda elesett és az Orosz Parancsnokság ezúton akarja a lakosság tudomására hozni, hogy a németektől megszabadultunk.”*⁶¹

1989-ben könyörgésül Erdélyért egy órán át szóltak a harangok.

A templom harangjai öntési idejük szerint:

1917	Szent András	400 kg	1872-ben eladva
1753	Boldogságos Szűz Mária és Szt. Péter és Pál,	1200 kg	
	1851 átöntve	756 kg	1917-ben leadva
1753	Szent Miklós és Szűz Mária	500 kg	
	1793 átöntve	100 kg	1872-ben eladva
1804	Lélekharang	19 kg	
	1843 átöntve	27 kg	a toronyban
1868	Szent Katalin	1496 kg	1917-ben leadva
1871	Isten Szűz Szülője	480 kg	1917-ben leadva
1871	Keresztelő Szent János és Szent András apostol	206 kg	1917-ben leadva
1925	Magyarok Nagyasszonya	1657 kg	1944-ben leadva
1926	Keresztelő Szent János	196 kg	a toronyban
1926	Szent József	366 kg	1944-ben leadva
1928	Szent András	594 kg	a toronyban
1948	Szent József	357 kg	a toronyban. ⁶²

A felsorolt harangok közül 1917-ben négy, 1944-ben két harangot vittek el hadi célra. A hatóság felszólításában azt írta, hogy a plébánia "önként" szolgáltatassa be a harangokat. A hívek nagy szomorúsággal búcsúztatták a harangokat és mikor a toronyból leengedték, virágot szórtak rá. A Szent Katalin harangot 1917-ben vitték el és amikor kiemelték a toronyból, a kötélszakadt, s a lezuhant harang darabokra tört. Ha új harangot szenteltek, virágkoszorúval díszítették, úgy húzták fel a toronyba és nagy ünnepséget rendeztek.

A plébánia 1948. április 15-én értesítést kapott "*...a háború alatt elvitt egy harangja pótlására a V.M.K. által egyházmegyénk számára rendelkezésre bocsájtott harangércéből 371.-kgr-ot utaltattam ki egyidejűleg. Erről a V.M.K.-t értesítettem... József bíboros, érsek.*" Német László plébános Slezák Ráfael harangöntő mesternél rendelte meg a harangot, az 1944-ben beszolgáltatott Szent József harang pótlására és nevére.⁶³

Két harang került eladásra, az 1793-ban átöntött 100 kilogrammos Szent Miklós és Szűz Mária harang és az 1717-ben öntött, 400 kilogrammos Szent András harang. Az egyházközség 1871-ben két új harangot

öntetett és ezt a két harangot beolvasztásra át akarta adni a harangöntőnek. Erről értesült a református gyülekezet és 1871. június 4-én közgyűlés elé terjesztették *“...a meglevő, de még egészen jó s szép hangzású harangok a harangöntőnek 65 ftjával adatnak által. (...) Nem volna-e kedve a gyülekezetnek ezen harangok közül egyet vagy kettőt, egyházunk számára megvenni.”* Gyűjtést kezdeményeztek és a befolyt összegből megvásárolták a harangokat.⁶⁴

A Szent András harang az eddigi ismeretek szerint a hódoltság után a plébániatemplom első harangja volt és a templom első patrocíniumának nevét kapta.

A harang felirata: “S.MARIA PRO NOBIS ORA”

Rajta relief díszítés: Szűz Mária a gyermek Jézussal.

Másik oldalon felirat:

“SS. ANDREA ORA PRO NOBIS”

JOHANN NUSPICKHER GOSS MICH 1717.”

(Szűz Mária könyörögj értünk. Szent András
könyörögj értünk Johann Nuspickher öntött engem 1717.)⁶⁵

Nuspickher János a török alól felszabadult Buda első harangöntő mestere volt. 1690-ben telepedett le Budán és 1717-ben halt meg. Lehet, hogy ez volt az utolsó harangja. Ő nyitotta meg azoknak a harangöntő mestereknek a sorát, akik a szentendrei harangokat öntötték.⁶⁶ A Szent András harang ma is a református templom tornyában függ. Így menekült meg és azért nem került a harangöntőhöz beolvasztásra, s nem vitték el hadi célra sem, mert ahol egy harang volt a templomban, azt meghagyták.

A plébániatemplomnak jelenleg négy harangja van a toronyban, mind használatban:

Nagy harang: “Szent András”

Súlya: 594 kg

hangja: “Fis”

átmérő: 106 cm

Felirata:

Egyik oldal:

“SZENT ANDRÁS HARANGJA HA KONDULSZ, MINDEN
KONDULÁSOD HÍVJA A HÍVÓT ÉS A TÉVELYGŐT AZ
ÚR ZSÁMOLYÁHOZ
ÖNTÖTTE WALSER FERENC BP.”

Másik oldal:

“AZ URNAK 1928. ÉVÉBEN A MESSZI IDEGENBEN ELHALT
IV. KÁROLY NAGYMAGYARORSZÁG APOSTOLI KIRÁLYA
SZÁMŰZETÉSÉNEK

SERÉDI JUSZTINIÁN DR. MAGYARORSZÁG BÍBOROSA
HERCEGPRÍMÁS PÜSPÖKSÉGÉNEK,
NÉMET LÁSZLÓ PLÉBÁNOS LELKIPÁSZTORKODÁSÁNAK
IDEJÉBEN

ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉS ELHUNYT FÉRJE EMLÉKÉRE
ÚJRA ÖNTETTE ÖZV. DIETZ ANDRÁSNÉ
SZÜL. PIZÁG BORBÁLA

Díszítése: dombormű, Szent András a kereszttel.

Középső harang: “Szent József”

Súlya: 350 kg

Hangja: “B”

Átmérő: 86 cm.

Felirat:

“SZENT JÓZSEF SZENT CSALÁD ŐRE LÉGY ÉLETÜNKBEN
UTMUTATÓNK, HALÁLUNKBAN PÁRTFOGÓNK.

AZ 1938-45-IG TARTOTT II. VILÁGHÁBORÚ ÁLDOZATÁ-
VÁ VÁLT SZENT JÓZSEF HARANG PÓTLÁSÁRA.

KÉSZÜLT AZ ÚR 1948. ESZTENDEJÉBEN MINDSZENTY
JÓZSEF BÍBOROS HERCEGPRÍMÁS ESZTERGOMI
ÉRSEKSÉGÉNEK IDEJÉBEN:

ÖNTÖTTE SZLEZÁK RÁFAEL RÁKOSPALOTÁN.”

Díszítése: dombormű, Szent Józsefet ábrázolja.

Kis harang:

“Keresztelő Szent János”

Súlya: 196 kg

Hangja: “Cis”

Átmérő: 70 cm.

Felirat:

“MAGYAROK NAGYASSZONYA KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK
MINDEN KONDULÁSOM A MAGYAR NEMZET SZÍVE DOBBANÁSA,
KÖNYÖRGŐ IMÁDSÁG NAGYMAGYARORSZÁGÉRT, A MAGYAR FEL
TÁMADÁSÉRT. TEMPLOMUNK VÉDŐSZENTJÉNEK TISZTELETÉRE
A HÍVEK ADOMÁNYIBÓL,
ANNO DOMINI 1926. WALSER FERENC BP.”

Díszítés: Jézus megkeresztelésének domborműve.

Lélekharang: súlya: 27 kg Átmérő: 38 cm.

Felirata:

“DOMINE JESUS SUSCIPE SPIRITUM MEUM”

“1843. HERGUS JÓZSEF”

(Uram Jézus fogadd be a lelkemet.)⁶⁷

b) Szent Péter és Pál templom

A templom története, patrocinium

A Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére emelt, korábbi nevén Čiprovačka templomot, a törökök elől Čiprovačból menekült pravoszláv bolgárok és szerbek építették. Helyén először fatemplom állott, melyet 1708-ban Szent Miklós tiszteletére emeltek. A hívek elhatározásából 1750-ben egy új nagy templom építéséhez kezdtek, melynek először a tornya készült el 1753-ban, a templomot azonban csak 1791-re tudták felépíteni. A hagyomány szerint az új nagy templomhajót ráépítették a korábbi kis templomra, s amikor az új templomot befejezték, akkor bontották le a régi kicsit.¹ Dyonisie Popović püspök javasolta, hogy az új templomot Szent Péter és Pál apostoloknak szenteljék. A Čiporovačka plébánia a javaslatot elfogadta és 1796. június 27-én a szent apostolok tiszteletére felszentelte a templomot. Alig hogy felépült az új templom, 1800. július 25-én a toronnyal együtt leégett és az összes harangja elolvadt. A hívek hamarosan újjáépítették. Egy 1857. évi leltár szerint 5 harangja volt.

Az itteni szerbek egy része 1920 táján visszatért és a templom gazdag felszerelését, valamint ikonosztázionját is magukkal vitték s a Koszovóban lévő Prizren XIV. században épült Bogorodica Ljeviska, Szűz Mária templomában helyezték el.²

Az üres templomot éveken át nem használták, nem gondozták, s annyira tönkrement, hogy a szomszédban lévő házakra és annak lakóira is életveszélyessé vált. A polgármester felszólította a tulajdonost, hogy „...a fenyegető veszély elhárítása végett sürgősen intézkedjék, mert ennek elmulasztása esetén az a fennforgó közérdekre való tekintettel hivatalból fog történni.” Az egyházközség e helyett ajánlatot tett, hogy a templomot a hozzá tartozó ingatlannal együtt 12000 pengő vételár és 1560 pengő kártérítés

mellett hajlandó a városnak eladni, 12 évi részletfizetés mellett. Az akkori képviselő-testületi közgyűlés megragadva a kínálkozó és feltétlenül kedvező alkalmat, a templomot megvette azzal a céllal, hogy azt a honvédelmi miniszternek fogja felajánlani, helyőrségi templomnak. A háború miatt a miniszter azt nem fogadta el, mert a tatarozáshoz sem tudott hozzájárulni, így az továbbra is a város tulajdonában maradt.³

A templom épülete időközben mindig rosszabb állapotba került. Ezért 1942. június 19-én a polgármester határozattal elrendelte a Péter-Pál templom tatarozását. A nagyszabású munkát csak közös összefogással tudták megvalósítani. A munkadíjhoz a hercegprímás 10.000 pengővel járult hozzá, az állványozást, a hozzá szükséges anyagot, valamint anyagszámadásba szereplő tételeket 4.000 pengő értékben a város fedezte. 1944-ig a tető és a homlokzat készült el.⁴ A katolikus egyházközség ekkor tárgyalásokat kezdeményezett a várossal, a helybeli ezred parancsnokával és a főegyházmegyével, mert a plébániatemplom befogadóképessége - 550 fő - miatt a plébánia már nem tudta a Szentendrei 101-es Vasútépítő Ezred legénységének a lelki gondozását ellátni. Az érsekség felhívta az egyházközség figyelmét, hogy szükségesnek látná a templomot nem csak a katonaság, hanem a polgári hívek számára is megszerezni. Az egyházközség ajánlatot tett a templom vételére, a város az ajánlatot elfogadta azzal a kikötéssel, hogy ugyanazon az áron adja, amennyiért vásárolta, 13560 pengő vételáron, 12 évi részletre, de a pénz romlása miatt a hozzá tartozó telek nélkül. 1944. április 5-én megkötötték az adásvételi szerződést.⁵

Annak idején, mikor a város a szerb egyházközségtől megvásárolta a templomot, az 1938. április 20-án kötött adásvételi szerződésben foglalt három kitétel, a város és a katolikus egyházközség között kötött szerződésben már nem szerepelt, mert a katolikus egyház a templomot valódi funkciójában, templomnak és istentiszteleti célra kívánta használni. A szerb egyházközség kikötése volt:

"3.) Eladó szerb egyházközség a jelen vételi jogügylettel kapcsolatban a templomra vonatkozólag a következő kikötéseket teszi, s azokat mint szerződési feltételeket kívánja és tekinti:

a.) A templomépület mindaddig, míg fennáll mint épület korcsmának, mozinak, nyilvános háznak, avagy bárminő olyan helyiségnek, amelynek mulatságra szolgáló jellege vagy célja volna, soha semmi körülmények között nem használható, csak azon esetben, ha ahhoz kérelemre az eladó és felettes hatósága hozzájárul.

b.) Azon esetben, ha a templom lebontatnék, az oltár helyén a köz felé eső részen 4 azaz négy nézetű területű ingatlan az egyházközségnek telek-könyvi kizárólagos tulajdonába átadandó, akinek föltétlen joga lesz ez esetben ahhoz, hogy ezen oltárhelyre egy keresztet emelhessen s azt izlése-sen bekeríttethesse.

c.) A templomépület meghagyása esetén az oltár mögötti részen a vevő város köteles saját költségén félkörben egy mélyedést csináltatni s azt rács-csal körül keríttetni, amely körülkerített mélyedésben az eladó egyház-község jogosult egy szentképet és mécsest elhelyezni. Kijelenti az eladó egyházközség, hogy ez esetben, ha a templom istentiszteleti célra mint templom használtatik bármely más felekezet által, a 4 méter területű ingat-lan tulajdonától, a keresztmelés jogától, valamint a kép és mécses elhe-lyezésétől eltekint, s azt nem kívánja, ellen esetben azokhoz ragaszkodik.”⁶

A templom megvétele után folytatódtak a belső munkálatok, a költ-ségeket a hívek adományaiból fedezték. A honvédelmi miniszter is hoz-zájárult 5000 pengővel, mivel a templomot a honvédség is használni kíván-ta. Az épület ekkor teljesen üres volt, ezért a honvédség egy fából ácsolt ideiglenes oltárt készített, hogy istentiszteletet lehessen tartani. Bár a fes-tési munkálatok még nem voltak teljesen készen, Német László plébános levelet intézett a főegyházmegyei hatósághoz *“Kérem a szentendrei volt görög-keleti Szent Péter és Szent Pálról nevezett templom egyszerű meg-áldására a főpásztori engedély megadását, Öminenciájának személyesen kifejezett óhaja volt, hogy Szentendrének ezt a legnagyobb templomát mi-nél előbb megnyissuk a hívek számára, ugyanakkor utasított, hogy a bene-dikálást magam végezzem el. ... Kérem a templomban felállított szükség-oltár számára egy oltárkőnek a kiutalását.”*⁷ A templom eredeti patroci-niumát megtartva, a plébános 1944. április 23-án Szent Péter és Pál tisz-teletére megáldotta a templomot és megtartotta az első szentmisét az if-júság és a honvédség részére. A munkálatok tovább folytatódtak, ezért a templom csak 1944. október 22-től volt folyamatosan használható. Decem-berben jelentette a plébános a főegyházmegyének, hogy a templom külső és belső restaurálása elkészült, a szentmiséket, szertartásokat már rend-szeresen tartják és a hívek nagyon megszerették.⁸ A katonaság azonban már nem sokáig használhatta...

Még annak idején 1940-41-ben, amikor a város helyőrségi templomot akart kialakítani, Opaterny Flóris építésmérnök terveket készített a temp-lom belső átalakítására. Ebben a kórus kiépítése és az utca felőli kapu meg-

nyitása mellett a torony alatti részen sekrestye és raktár kialakítása is szerepelt. A terv a pomázi templomhoz hasonlóan oldalkápolnával készült, ahol a téli időben lehet misézni és gyűlést tartani. Az épület helyreállításakor az átalakítás anyagiak hiányában nem valósulhatott meg. Az átalakítás megvalósításáról nem mondtak le teljesen. A Szeretetegylet "fiatalasszony" csoportja gyűjtést indított a kórus építésére. Az egyházközség közgyűlése azonban nem szavazta meg, mert a gimnázium épületét kellett sürgősen rendbehozni. 1959-ben tervbe vették a sekrestye kialakítását, de csak 1961-ben valósult meg, olyan módosítással, hogy a főbejárat és az előtér ajtajainak lezárásával alakították ki a sekrestyét.⁹ 1966-ban Horváth Gyula plébános engedélyt kért az egyházmegyei főhatóságtól új orgona felszerelésére a Péter-Pál templomba. Az engedélyt megkapta és 1967. február 12-re elkészült az orgona. A beadott költségvetés tizennégy regiszterre volt méretezve, de egyelőre csak kilenc regisztert szereltek fel.¹⁰

1987-ben a templom esedékes belső tatarozása kapcsán Kiss György plébános tervbe vette a belső tér jelentősebb művészi felújítását és berendezését. A terveket az OMF nem engedélyezte, csak az egyszerű kifestéshez járult hozzá. 1988-ban legalább a régen óhajtott kórusépítést szeretne volna elérni, de az OMF ezt a tervet is elvetette. "Így maradt mindez a jövő lehetőségeire."¹¹ A toronyba egészen új toronyórát szereltek, mely 1985. április 21-től mutatja a pontos időt. A templomnak harangja nincs.

A templom épülete és berendezése

A Péter-Pál templom a Péter-Pál utca és a Kucsera Ferenc utca térré szélesülő találkozásánál épült. A monumentális felépítése ellenére is szép arányú templom, építészeti részleteiben is gazdag műalkotás.

Középtornyos, nyugatra néző főhomlokzatának tengelyében korábban díszes barokk kőkeretezésű záróköves kapuzat volt a főbejárat. Faragott copf stílusú fa rács-kapuszárnyai rekonstrukciók. Az oldalhomlokzatokon lévő két egyforma, vörösmárványból faragott, copf díszkapu, a XVIII. századi márvány épületfaragványok legszebb hazai emléke.

Ma a nyugati kapu a főbejárat. A kapu eredeti tölgyfa szárnyain eredeti bronz szerelvények vannak. A szentély előtti boltmező kétoldalt - a pravoszláv szertartás igényeinek megfelelően, az énekesek számára - a nagyobb templomoknál szokásos oldalapszissal (pevnica) bővül. A pevnica

félkörösen, a hajó kosárívesen záródik. A templomot 1957-ben műemlékké nyilvánították.¹²

A templom eredetileg a pravoszláv liturgia előírásainak megfelelően volt berendezve. Az ikonosztázzal megosztott belső tér a képfal lebontásával még nagyobb lett. 1944-ben az épület helyreállítása után az első és egyetlen berendezés a katonák által készített egyszerű faoltár volt. 1948-ban a Szent Vince Irgalmas Rend feloszlata után az államosított zárda-kápolnából a berendezés átkerült a templomba. A kis kápolna szobrai, padjai, művészi értéket nem képviseltek, a Péter-Pál templom számára ekkor mégis nagy értékük volt. 1952-ben az egyházközség hosszas utánjárására megvásárolhatták a volt Irgalmas Kórház megszüntetett kápolnájának padjait. 1953-ban az esztergomi szeminárium megszüntetett kápolnájából átadták Szent Péter és Szent Pál szobrait, s ez lett egyetlen dísze az egyszerű oltárnak. 1962-ben Horváth Gyula plébános a főhatóságtól kérelmezte és megkapta az államosított szeminárium volt kápolnájának főoltárát s padjait.¹³

Az új liturgia előírásoknak megfelelően a főoltár elé "szembemiséző oltárt" helyeztek el. 1978. március 26-án, húsvétvasárnapon az oltár hívők felőli oldalára felkerült Urbán Teréz és Borsody László keramikus művész-házaspár alkotása, a "Húsvéti Bárány", amely egyben Szentendre város régi címerét örökíti meg a templomban.

1985. október 8-án dr. Szakos Gyula székesfehérvári megyéspüspök szentmise keretében áldotta meg az újonnan elkészült Mária szobrot. A szilfából faragott szobor Markolt Györgyné Gémés Katalin alkotása, Tiedemann Ferencné Parniczky Katalin adományozta a templomnak.¹⁴

A templom adatai:

Tornya 1753-ban, a hajó 1791-ben épült.

Patrocinium: Szent Péter és Szent Pál.

Helye: Kucsera Ferenc u. és Péter-Pál u. torkolata.

Hrsz.: 2362, a templom saját területe: 937 m².

Alapterülete: 300 m²,

Hajó hossz.: 35,30 m, szél.: 15 m.

Hajó mag.: 22,05 m.

Torony mag.: 32,54 m.

Búcsúja: június 29.

Szentségimádás napja: augusztus 15.¹⁵

c) Katolikus plébánia

Az épületek története

A plébánia építésének idejéről nincs adat és természetesen az épület sem tudta a történelem viharait úgy átvészelní, mint a templom. Ha az épület nem is, a hely azonban meghatározható s az újabb kutatások alapján rekonstruálható az egyház javainak középkori elhelyezkedése, amely a török időkig fennállott. A török utáni 1690-es évektől ismét szervezetten működött a plébánia, de épületéről először csak az 1732-es canonica visitatio tesz említést, melynek helyét így topografizálja: *“Domum habet Parochialem infra collem in quo Ercta est instauratam et muro cinctam ... A plébánia épülete a domb alatt (templomdomb) van elhelyezve, fel van újítva és fallal van bekerítve.”*¹ *“Domus Parochialis habens Jus Educilli tam ibique in Allodio, ... contigua coemeterio ruina proxima ... A plébániának van ott a majorban még egy kis háza, - a templom présháza és pincéje - határos a közeli romos temetővel, egyik oldalról Petrus Molczerrel, a másiktól a város utcájával szomszédos.”*² Mindezek alapján a plébánia majorja - udvarháza - a templomdomb alatt, délkeleti irányban a mai Rákóczi F. u. - Fő tér - Alkotmány u. által határolt háromszögben feküdt, melynek keskeny félhold alakja követte a meredek templomdomb hajlatát. A plébánia épülete - ma a Rákóczi u. 1. sz. alatti Népművészetek háza - a major nyugati oldalán, a présház a pincével - a mai Alkotmány u. 4. - a terület keleti végében volt. A major határos volt a templom hegyen a temetővel, és a város utcájával - ma a Fő tér nyugati része és a Rákóczi u. - amely a plébánia és a városháza között vezetett.

Ez lehetett a középkori plébánia helye is, mely még a török után is egyben volt. A betelepülés után a területeket a jövevények elfoglalták. Erre a területre is, mint az egész Fő tér körül, rátelepedtek a görög kereskedők, a plébánia és a présház épülete között mintegy tíz telket hasítottak ki a majorból. Ezért van ma is egymástól távol külön telken a volt plébánia épülete és a présház a pincével. 1805-ben még kocsíút vezetett le a templomdombról a présházhoz.³

1777-ben tervbe vették, hogy új iskolát építenek. Már a tervek is elkészültek, amikor a főesperes és az uradalom gazdatisztje úgy döntöttek: megváltoztatják az eredeti elgondolást és a plébániát alakítják át

iskolává, a dombtól távolabbi háborítatlan szabad helyen pedig új plébániát építenek.⁴ Mintegy húsz évig működött az épület mint iskola, mikor 1800. augusztus 26-án egy nagy tüzeset következtében leégett a tető s maga az épület is károkat szenvedett. A gyermekek növekvő létszáma miatt 1805-ben a templomdombon új iskolát építettek, a korábbi iskolaépületet egy ideig bérbe adták és már csak "Altes Schulhaus" - régi iskola - néven volt ismeretes, majd 1846-tól a mindenkori harangozók lakása lett. A harangok villamosítása után 1976-ban az egyházközség az épületet eladta. Az új tulajdonosa a Ferenczy Múzeum teljesen felújította és mint néprajzi kiállítóhelyet "Népművészetek háza" néven 1977. május 6-án megnyitotta.⁵

A plébániának már a korábbi időkben volt egy kertje, melyet az 1732-es visitatióban így említenek "*...hortum etiani alia platea in Vicina Domus Communitatis...*, a másik utcában, a városházának a szomszédságában." Erre a telekre készült az új plébánia terve, melyhez a kincstár mint kegyúr a "*plébániaház teljes kiépítésére megigényelt 1242 frt. 51 krt.*" 1779-ben engedélyezte.⁶ Csupán a közlekedés okozott problémát, mivel távol volt a templomtól s két utcán és a városháza "védőfalán", kerítésén kellett keresztül menni, ahol időnként nehéz volt az átjárás "*...praesertim nocturno tempore Clausi domo Communitatis...* kiváltképpen éjnek idején, ha a városháza zárva volt", akkor kellett a kerítés körüli nagy utat megtenni. Ezen felül negyvennyolc, részint kőből, részint fából készült lépcsőfokon kényelmetlen volt felmenni, a téli időben még veszélyes is.

Az emlékezetes nagy tűzvészkor 1800. augusztu 26-án az új plébánia is a tűz martaléka lett. A tűz után újjáépítették és kibővítették, majd az idők folyamán többször helyreállították, szinte minden plébános javította. Végül már életveszélyessé vált, ezért 1936-ban a tönkrement épületet lebontották és helyén felépült a ma is álló plébánia.⁷

Az épületek leírása

A három plébániaépület közül építészettörténetileg az első kettő érdemel említést. Főleg az első, melyet 1932-ben már újjáépítettek. A ma is álló, többször újjáépített épület utca felőli frontja kétszintes, a hátsó része alkalmazkodik a terepviszonyokhoz és csak felső szintje van. Amikor a plébánia épületét iskolává alakították át, az újjáépítési tervrajz szerint az utcai bejáratától jobbra, az alsó szinten volt a tanítók pincéje, balra az éléskamra.

Az emeleti szinten az utcai fronton a feljárattól jobbra a fiúk, balra - ahol ma csak kerítés van - pedig a leányok tanterme volt. A hosszú homlokzaton az udvar felől nyílt a tanító lakása, benne előtér és konyha, innen volt a bejárat a lakószobába. Az épület végében falépcső vezetett fel a templomdombra.⁸ Az 1805-ben készült rajz már régi iskolának, "Altes Schulhaus"-nak nevezi. Ezen a rajzon a leányok tanterme és az alatta lévő kamra nincs feltüntetve. A tűzben valószínűleg úgy tönkrement, hogy már nem lehetett helyreállítani, a kamrát pedig a törmelékanyaggal betömték. Az épület többi részét helyreállították.⁹

Az 1934-ben végzett helyreállítás költségvetéséből még rekonstruálható a korábbi állapot. A helyreállításkor a plébános nagy figyelmet szentelt az épületnek: *"A ház a szentendrei nép köztudata szerint a város legrégebb háza, s a ház régi jellegének megőrzését is mint szempontot figyelembe kell venni... E végből a házat felülvizsgáltattam Opaterny Flóris építészmérnök hívemmel, aki a régi épületek restaurálásánál elismert szaktekintély."* A munkálatok kapcsán az épület homlokzatán nem változtattak, csak javításokat végeztek. A teljes tetőszerkezetet - gerendákat, szarufákat - kicserélték és zsindely helyett hódfarkú cseréppel, lovagfedéssel fedték. A belső térben megszüntették a nyitott szabadkéményes tűzhely boltozott füstelvezetős kürtőjét, és a famennyezetet, gerendákat kicserélték.¹⁰

Az épület falszerkezetéről 1756-ban a következőket írták: *"Domus Parochialis habens Jus Educilli tam ibique in Allodio est partim ex Saepibus, partim ex crudelis Tegulis complicata ..."* A plébánia épülete és a hozzátartozó kis épület - présház - ott a majorban részben sövényből, részben vályog téglából van összerakva." Az épületet a Ferenczy Múzeum 1976-ban múzeum céljára helyreállította. A munkálatok során végzett bontások és megfigyelések pontosan megegyeznek a levéltári dokumentumokkal. A bontáskor építészettörténeti érdekességre is fény derült: a felső szintet úgy építették a ház főhomlokzati részén az alsó szintre, a hátsó rövid homlokzati oldalán pedig a terepviszonyokhoz igazodva a talajszintre, hogy egy gerendavázis sövényfalú talpas házat építettek rá.¹²

Az épülettel kapcsolatban szájhagyományként maradt fenn, hogy régen erdész- vagy vadászház volt. Az elnevezés onnan eredhet, hogy egy időben bérbe adták, s volt egy "Jäger" nevű lakója. Róla kaphatta az elnevezést. Emlegették még, hogy Mária Terézia megszállt a kis házban. Ez nem valószínű, mert bár plébánia volt, de egy canonica visitatio kapcsán Batthányi prímás sem a plébánián szállt meg, hanem a városházán. Az elmondot-

tak megerősítik: a kis épület Szentendre legrégibb és legérdekesebb háza.

A városháza szomszédságában, a mai Bajcsy-Zsilinszky u. 4. sz. és a Kanonok u. sarkán volt a plébániának egy kertje, mely lenyúlt egészen a Bükkös-patakig. Ezen a telken épült fel a második plébániaépület, 1779-ben. Az épület leírása nem ismeretes, de 1800-ban a tűzvészkor a falak megmaradtak, ezért feltételezhető, hogy az akkor húszéves épületet ugyanúgy állították helyre, amilyen korábban volt.

A városháza felé néző rövid főhomlokzattal, a Kanonok u. felől hosszú homlokzattal épült a második plébánia. Építésében - pontosan úgy, mint az előző plébániánál - a lejtős talajviszonyoknak megfelelően az épület déli oldalán kétszintes volt az épület. Öt szobából és konyhából állt, a déli front első szintjén volt a kamra. A telek folytatásában külön épült két istálló és kocsiszín. Az épületet 1936-ban bontották le, addig ebben az állapotban volt.

d.) Kápolnák, keresztek

A török hódoltság után a XVII-XVIII. században a pestisjárványoktól való félelem miatt - a betegség távoltartására - a felszabadult országrészben is megindult a kálváriák, kápolnák, keresztek építése. A nagy pestisjárvány 1739-ben Szentendrét sem kerülte el. Ebben az időben kerültek felállításra, a szentendrei pestis elleni szakrális emlékek is.

A város egyik legrégibb épületét, a mai Kossuth L. u. és Római sánc u. sarkán álló kis kápolnát a pestis elleni szentek, Szent Rókus, Rozália és Sebestyén tiszteletére az egyházközség emelte: "*Hoc sacellum erectum est collecta a communitate pecunia A° 1739.*"¹ A kápolna akkor még a város szélén, az úton állt, házzal nem is volt határos és nem is tartozott hozzá. Olyan kicsi, hogy a szertartást végzőkön kívül alig pár személy tartózkodhat benne. A kis épület félköríves apszissal zárul. Homlokzatán félköríves, kőkeretes ajtó és díszes vasrácsos ajtó, a híres szentendrei kovácművesség egyik első mives munkája. A kápolnában csak a védőszentek - Szent Rókus, Rozália és Sebestyén - ünnepén volt szertartás.²

1811-ben már a következőket írták: "*Capella S. Patronum contra pestem et SS. Floriani. A pestis elleni pártfogók és Szent Flórián kápolna.*"³ Magyarázata, hogy a későbbiekben szokás volt egy kápolnát más tiszteletére is felajánlani. Ennek értelmében a már többször említett 1800-as, az

egyik legnagyobb szentendrei tűzvész után kérték a tűz elleni védőszent, Flórián segítségét. Flórián tisztelete főként Bajorországban és Ausztriában virágzott. A XVIII. századtól kezdve az osztrák és német katolikus bevándorlók hatására terjedt el Magyarországon, így Szentendrén is, ekkor ajánlották a kis kápolnát Szent Flóriánnak. Így került a kápolnába egy - 70 centiméter magas - fából faragott, festett Flórián szobor, amely a feljegyzések szerint egy híres tiroli szobrász alkotása.³ A kápolnát 1959-ben műemlék jellegűvé nyilvánították.⁴

Ezekben az időkben alakultak ki fokozatosan a kálváriák is. Első időkben csak keresztet állítottak egy magaslatra az eredeti helynek, a Golgotának megfelelően, de mindig a városszéli kivezető utaknál, majd később a szerzetesek - főleg ferencesek - szorgalmazására létesültek a kálváriák. Szentendrén a dombot, amelyen a mai kálvária áll, a XVIII. század közepéig Szent György hegynek nevezték. Itt állt a négy kereszt közül egy *"Existunt hic loci 4 Cruces, una in Monte S. Georgy..."*, melyet az 1762-es térképeken is jelöltek.⁵ 1752-ben Sambati György így végrendelkezett: *"...ha halálom történik, tíz akó bort Szent György hegyen, kápolna építésére..."*⁶ *"Részben az egyház tőkéjéből, részben a hívek adományaiból és kétkezi munkájával, ...partim e peculio Ecclesiae, partim e fidelium collatis et manualibus operis erecta..."* emelték 1762-ben a kereszthez közel a régi temető és az új temető között a kálváriát.⁷ A kápolnát 1763-ban Berchtold Ferenc vicarius generalis és Tót István az akkori plébános áldotta meg. A megáldásról és a kápolna működési feltételeiről szóló okiratot 1763. augusztus 27-én Nagyszombatban állították ki.⁸ A kálvária felállításának idején feljegyezték, hogy *"A kápolna és a kerítés épített falból van, a kápolna ajtótól balra és jobbra kettős lépcső vezet fel a tetőre, ahol három kőkereszt áll, egy a Krisztusnak a másik kettő a két latornak. A kerítés falán 14 festett kép függ, az Úr szenvedéséről és egy Szent Ilona kép. Benn a kápolnában a hordozható oltáron a Hétfájdalmas Szűzanya képe..."* *imag. 7 dolorum B.M.V. ...*"⁹ (sic!)

A szép barokk kálvária kialakításában a józsefvárosi és a közeli váci példát követték, amennyiben a kápolnát ovális alakú, vakolt és fehérre meszelt fallal körülvett belső térség közepén helyezték el. A tömör lépcsőkorlát az 1960-as helyreállításkor kapta vissza eredeti formáját, amikor a korábbi nyitott ovális áttöréseket újra kibontották.¹⁰ Az évek folyamán a kálvárián több változtatás történt. A három faragott kőkereszt helyett 1874-ben Gottiborszky Andrásné Jakabffy Anna újabb három keresztet adomá-

nyozott." 1898-ban özv. Lenz Ágostonné Schäffer Katalin újjáépíttette a már nagyon leromlott kálváriát. A boltívet színes kazettásra festették. Az oltárt is lecserélték és az adományozó egy fehér carrarai márvány oltárt állítottatott a kápolnába. 1903-ban az oltár alatt kiképzett "szent sírba" "halott Krisztus" szobrot adományozott a Schäffer és Schartner család. Az egyetlen fából faragott festett szobor Csanadaz Márton helybéli mester munkája. A kerítés falába s festett képek helyére tizennégy domborműves stációt helyeztek el.¹²

A kálvária körül bekerített belső tér egyben cinteremként is szolgál. A kápolna falánál és az ovális kőkerítés mentén a stációk között kripták és sírok vannak. Itt nyugszanak a plébánia Szentendrén elhunyt papjai, valamint azok a régi családok, akiknek tagjai donatiokat és mint világiak, nagy szolgáltatásokat tettek az egyháznak. Közöttük kiemelkedik a város szülötte és világhírű fia, Stéger Ferenc operaénekes. Az első sírkő Polakovics Simon szentendreai plébános sírköve, 1812-ből. Az időjárás viszontagságainak kitett épületet 1898 óta többször javították, de teljes nagy helyreállítása 1960-ban volt. A megújult kálváriát a főegyházmegye apostoli kormányzója, dr. Schwartz-Eggenhoffer Artur 1960. március 16-án áldotta meg.¹³

A törökkel vívott harcok, a menekülés, a bujdosás, majd a járványok pusztítása miatti félelemben a kereszt állítása is elterjedt. Sorra tűntek fel a város különböző pontjain vagy a kivezető utak mentén. A keresztet általában családok vagy az egyházközség emelte különböző szándékból, fogadalomból.

Először 1761-ben történik említés négy keresztről. Egy a Szent György hegyen, kettő a két temetőben és a negyedik a templom előtt állt.¹⁴ A Szent György hegyről a keresztet a kálvária építése miatt a Smolnici dűlőbe helyezték át. Az időjárásnak kitett kereszt egy idő után tönkrementek, ezért időnként javígtatták, majd a hívek adományaiból újakat emeltek. Ez a kereszt is erre a sorsra jutott, ezért a hívek adományaiból létesült alapítványból a rajta lévő évszám szerint 1874-ben új keresztet állítottak. A kétalakos kereszt - a megfeszített Krisztus és az alatta álló Szűzmária - homokkőből van faragva. Egy idő után a keresztet Smolnicai keresztnek kezdték nevezni. Később időnként fehér mésszel lemeszelték az alakokkal együtt, ettől kezdve "Fehér kereszt" néven emlegették.¹⁵

A plébánia szőlőinek államosítása után 1975-ben ezen a területen is felépítettek egy lakótelepet, ezért az egyházközség a keresztet - méltó helyre - a Szamárhegyi temetőbe helyezte el.

Az 1761-ben említett másik kereszt a plébániatemplom előtt állt. Nem ismeretes a felállítás ideje, de 1822-ben Franges Mihály már alapítványt tett a kereszt helyreállítására.¹⁶ Ez a kereszt ma már nincs meg. A helyén álló kereszt posztamensén bevéselt felirat lekopott, - az egyházi iratokban sincs nyoma, hogy a jelenleg is a templom előtt álló keresztet mikor állították.

Szentendre híres borvidékén, főleg a tavaszi május végi fagyok miatt volt szokás az égiekhez fordulás és Szent Orbán segítségül hívása.

1792-ben és 1796-ban nagy zivatar és jégeső volt, olyan hatalmas jégdarabok estek, hogy Szentendre szőlőhegyeit - melyből a lakosság nagy százaléka élt - teljesen tönkreverte. 1809-ben Dingler Miklós alapítványt tett és felállította a Bogdányi útnál, nem messze a Pap szigettől, a plébánia rétjén, Szent Orbánnak, a vincellérek védőszentjének tiszteletére emelt keresztet. A kereszt száz évig állt a Sztaravoda-patak partján, amikor ki kellett cserélni, mert annyira tönkrement. Kada Mihály plébános 1913-ban új kőkeresztet állíttatott. Ez a kereszt jelenleg is áll, felirata: *“E piis fidelium oblati 1913.”* A jámbor hívek felajánlásából.¹⁷

A mai HÉV pályaudvar mellett, a korábbi Budai út mentén áll egy kőkereszt. A századforduló táján itt voltak a plébánia földjei az úgynevezett “Szántó a Tó mellett” dűlőben. Az út másik oldalán a Duna felé terült el az “alsó temető”. A keresztet a felirata szerint a hívek adományaiból állították 1905-ben. *“E piis fidelium oblati 1905.”*

A temetői keresztokról legkorábban 1761-ben tesznek említést, amikor a két - akkor működő - temetőben állt egy-egy kereszt. Sem a temetők, sem a kereszték már nincsenek meg. Leírták, hogy a temetőben mindig vörösre festett fakeresztet állítottak. Az Üdvözítő, *“Salvatoris in laminea ferrea picta”* vaslemezből volt kivágva és színesre festve. Új temető nyitásakor keresztet is állítottak, ha tönkrement, felújították vagy kicserélték.

Kada Mihály plébános 1898. április 27-én jelentette a főegyházmegyének, hogy *“...Az ‘Alsó temetőben’ a régi keresztből csak egy korhadt fa áll...”* ezért engedélyt kért egy új kereszt vételére. De már nem fakeresztet állítottak, hanem Bécsben vásároltak kőkeresztet, a talapzatára vésett évszám szerint *“1898”*-ban. Az alsó temető szanálásakor a keresztet a Péter-Pál templom déli oldalánál helyezték el és talapzatára a következő táblát tették: *“Az 1976-ban megszüntetett R.K. Alsó Temető halottainak emlékére.”*

A felső temetőben ma is vörösre festett fakereszt áll, rajta a “pléh Krisztus”-sal. Ez az utolsó vörösre festett temetői fakereszt.

e.) A katolikus egyház temetői

Az Egyházi Törvénykönyv előírta: *“...minden plébánia területén legyen az Egyház nevére telekkönyvezett temető, hogy akik életükben együtt éltek, haláluk után is közös helyen pihenjenek.”*¹ Az előkerült leletek és az írott források alapján pontosan meghatározható, hogy hol voltak Szentendrén a katolikus temetők, melyek az egyház saját tulajdonát képezték. Hová temetkeztek évszázadokon át azok, akik ennek az egyháznak a közösségéhez tartoztak.

A középkortól kezdve a temetkezésnek is megvoltak a saját szabályai. A legkorábbi időkben a templomba temetkeztek, de már Szent László törvénybe foglalta (1092), hogy ne az egyházba, hanem a körülötte elterülő temetőbe helyezték a halottakat.”² A kánoni jogban a liturgikus kultusz jogrendje pedig kimondja, hogy a templom rendkívüli temetkezési hely, ahol egyes kimagasló személyek - papok kivételt jelenthetnek.³ A canonica visitatiókban a következők olvashatók: *“Ecclesia hoc habuit olim circa se coemeterium benedictum, ast per universale inhibitionis Decretum Regium ab Anno 1777 sepultura servire desiit.”*⁴ Egykor a templom körül temető volt megáldva, de általános királyi rendelettel 1777-től az odatemetést megszüntették.” A plébános 1732-ben panaszkodott, hogy *“Contra Schismaticos, 1.) “Quod infra Montem, in quo Erecta eum Coemeterio sita est, Cellaria effodiant. A schismaticusok (pravoszlávok) a hegyen, ahol az egyház saját területén temetője van a kriptákat feltúrták.”*⁵

A régészeti feltárás alapján a templom szentélye és a sekrestye alatt egy dongaboltozatú helyiség - csontkamra - van, csontokkal tele.⁶ A kánoni jog azt is előírja, hogy ha bizonytalan idő múltán a régi sírokat kiürítik, a csontokat közös sírgödörbe, vagy ossariumba kell elhelyezni.⁷ A templom körüli kis temetőből - ha megtelt - már a korábbi időkben is ide tették be a csontokat. Ez történt 1855-ben is, amikor az akkori plébánosra panaszkodtak a hívek, *“...a templom körüli földet 4 láb mélységre elhúzatta, mely alkalommal azok sírjait, kik hajdan jótevői voltak a templomnak, széthányatván, a fundátorok koponyáján, állkapcáin közbotrányra sétatér alakíttatott...”*⁸ Ezeket a csontokat is a sekrestye alatti helyiségbe helyezték el, melyet ossariumnak használtak. Nagyon sok csont került elszállításra az 1973-ban történt tereprendezéskor.

Az elmondottak adják meg a magyarázatát annak, hogy a leletmentő ásatások kapcsán - Nagy Tibor és Tettamanti Sarolta végezték - középkori

sírokat nem találtak, csupán a cinterem déli falánál egy-két XVIII. századi sírt. Sikerült megtalálni a temető korábbi kerítésfalának délkelettől észak felé húzódó, mintegy 15 méteres kidőlt és betemetett darabját, amely az 1855-ös nagy tereprendezéskor kerülhetett a földbe.⁹ Ekkor új kerítés épült, de az évek során ez tönkrement, sőt életveszélyessé vált, majd 1913-ban ismét felújították és a lépcsőknél átalakították.¹⁰

A templom belső tatarozásakor 1992-ben a templomhajó padozata alól XVIII. századi sírok kerültek elő. Az északi hosszanti fal mellett, ahhoz szorosan hozzáépítve találtak egy téglakriptát, benne két tetemet. A később úgy helyezték be a koporsóba, hogy az előző halott maradványait fel-dulták. Ezen kívül még mintegy kilenc csontváz került elő.¹¹ A sírokat a templomban akkor bolygathatták meg, amikor 1870-1871-ben a templomhajó padozatát, - a föld kiemelésével a mai szintre kimélyítették.¹² A rendelkezések értelmében ide temették el 1777-ig a papokat vagy donatorokat. *“Die 16. Januarii 1759. sepultus est in Ecclesia Parochiali Szentendre Adm. Rndis Marcus Rupcsics Annos 25 Loci Parochialis ...”*¹³ 1759. január 16-án a plébániatemplomba lett eltemetve főtisztelendő Marcus Rupcsics, 25 évig helyben plébános. 1752-ben Sambathi György helybeli polgár is úgy végrendelkezett, hogy *“...ha halálom történik, templomba temessék az testem, melyre is hagyok tizenkét forintot...”*¹⁴

A templom körüli temetőn kívül, melyet a halotti anyakönyv *“coemeterium interiori”* belső temetőnek jelölt, ahová főleg a donatorok temetkeztek, volt egy *“coemeterium exteriori”*, egy külső temető is a kálváriától nyugatra, melyet 1782-ben lezártak. Az utolsó halottat április 20-án temették oda.¹⁵ Korábban Izbégről is ebbe a temetőbe temették a katolikus halottakat. 1781-ben nyitottak saját temetőt.¹⁶ A másik temetőt a meghatározás szerint, *“a dextris via versus Domum Decimatorium”* a dézsmaházhoz vezető úttól jobbra, - a kálváriától délre - nyitották meg. 1782. július 10-én Franciscus Stipsich esperes áldotta meg, majd 1790. július 10-én már bezárták. A halotti anyakönyvben a *“temető a kálváriánál”* megjelölést használták.¹⁷ Még egy temető volt használatban ebben az időben, a város végén, megnyitásának idejéről nem maradt feljegyzés, csupán annyi, hogy *“Coemeterium est in fine Oppidi in monte sic dicto Asinino, est extra omnes domos fossa satis lata et profunde cinctum.”*¹⁸ A temető a város végén az úgynevezett Szamárhegyen az összes házon túl van, elég széles és mély árokkal körülvéve. Ez a temető még ma is használatban van. *“Hegyi-temető”* vagy *“Dalmát temető”* néven ismert. Ez utóbbi név onnan száрма-

zik, hogy a dalmátok lakta városrészben fekszik, s korábban még többen voltak, főleg ők temetkeztek ide. 1790. november 2-án a plébános megáldotta a kálvária kápolna kertjét és ettől kezdve ide is temetkeztek. Ez a cinterem - amint a templomhegyen is korábban - a papok és a donatorok temetkezési helye lett.¹⁹ A halotti anyakönyvekben "Ad Calvariae Capellani intra cincturam" vagy "In monte Calvariae" meghatározást használták. 1795. május 1-jén nyitották meg az új temetőt "... in inferiori fine Oppidi penes viam Budensem" a város alsó végén, a Budai út mellett. A halotti anyakönyvek is ezt a megjelölést használták, "alsó temető" vagy "Budai úti temető". 1795. május 1-jén Franciscus Stipich esperes áldotta meg az előírásoknak megfelelően.²⁰ Az alsó temetőt 1967-ben a HÉV pályudvar építése miatt szanálták. Az egyes családok halottaikat az 1967-ben megnyitott Sztaravoda úti köztemetőbe vihették át.

Külön meg kell emlékezni arról a bejegyzésről, amely az első halotti anyakönyv végén olvasható: "*Mortui sunt sequentes Tempore pestis - ... - Anno 1739. Mense Octobri et Novembri. Sepultui sunt in Insula infra oppidum versus Budam...*"²¹ A következők haltak meg a pestis idején 1793. október, november hóban ...Buda felé a város alatt szemben a szigeten lettek eltemetve." A nagy pestis járvány idején hat, pestisben elhunyt nem kerülhetett az egyház temetőiben elhantolásra, mert a rettenetes kór miatt - félve a terjedéstől -, őket átvitték a folyón és ott temették el. Mintha még az anyakönyvből is ki lettek volna közösítve, mert nevüket nem az 1739-es évnél, hanem teljesen külön, az anyakönyv utolsó lapján jegyezték be.

Szentendrén minden felekezetnek külön saját temetője volt, ahová az egyházak híveiket, papjukkal temették el. 1967-ben nyitották a köztemetőt, azóta a katolikusoknak is csak ebbe a temetőbe van lehetőségük temetkezni.

1887 Augusztus 27^{ke}
31

Simonyi István

a Szent-Endrei ker. sz. János templomában
megkereszteltetett

Áldott István
s. letétele

Nyom. Budapest II. ker. Bago M. és fiaival. 1881.

A Szentendrei Keresztelő Szent János templom
magyar nyelvű keresztelési lapja (SZRKPL)

III.RÉSZ

1. A Szentendre-Izbég Katolikus Lelkészség története

Történeti előzmények

Izbég, Szentendre városközpontjától északnyugatra, a Bükkös-patak partján, a Pilisszentlászlóra vezető út mentén fekszik. A történelem során ez a terület hosszú ideig puszta és lakatlan volt. A legkorábbi leletek a római időkből származnak.¹ Legközelebb a középkorban említik az oklevelek. Amint a város történetéből már ismeretes, 1358-ban és 1398-ban Lajos király, 1475-ben Mátyás király Szentendre királyi falunak ezen a területén a Kékesnek nevezett patakon (mai Bükkös-patak) malmokat adományozott a kékesi (ma Pilisszentlászló) pálos monostornak. A malmok a patak Izbég feletti részén lehettek, ahol ma is van Kis- és Nagykékes nevű hegy.² A hódoltság idején változatlanul lakatlan volt, akkor is csak egy-két malom működött, a patak város felé eső szakaszán. 1690-ben a török elől menekült szerbek egyik csoportja itt telepedett le, ahogy ők írták "...a pusztán helyezkedtünk el..." A canonica visitatióban erről a következőket jegyezték fel: "*Est hic locus Illyrico Schismate Izbeigh nuncupatus, per aliquot molas solummodo oppido separatus aram eam.* Van itt egy hely a szerb pravoszlávokról (illyr schizmatikusok) Izbégnek nevezve. Néhány malom választja el a várostól ezt a menedékhelyet." A hiteles dokumentumok szerint tehát ekkor népesült be először ez a puszta terület, mely az Izbég nevet a menekültekről kapta, mivel "*zbe*" szerb-horváth nyelven menedékhelyet jelent.³ 1737-ben jelölték először térképen "Izbék" néven.⁴

Izbég mint Szentendre területe, közigazgatásilag a városhoz tartozott. Ráby Mátyás szentendrei működése során Izbéget ennek ellenére Szentendre ellen hangolta. Ugyanis ő vetette fel, hogy "...bár Szentendre 1766-ban a magyar kincstár jogán kamarabirtok lett (...) az 1773-ban megkötött szerződésben Izbég falut azonban, mely Szent-Endréhez tartozik a bérleti szerződés csalárd módon nem említette meg. (...) Pedig Izbég régibb mint maga Szentendre, a megye a községet egyszer s mindenkorra Szentendre elővárosának nyilvánította és azzá is tette." Arra lázította az izbégieket,

hogy váljanak le Szentendréről és legyenek önálló község.⁵ Félre vezette az izbégieket, mert semmibe vette azt a tényt, hogy Szentendre területét Szent István adományozta. A századok folyamán lefolytatott birtokpercek pedig tanúsítják, hogy a város mindig megvédte birtoktestét és határait, melynek közepén fekszik Izbég. Ráby évszázadokra áthúzódnó lavinát indított el, melynek hatása még napjainkban is gyűrűzik.

Mint ismeretes a pravoszlávok külön csoportokba, úgynevezett mehalákba telepedtek és amikor felállították a plébániákat, egy-egy mehala - čiprovači, opovači, izbégi stb. - mehala lakossága alkotta egy-egy plébánia egyházközségét is, s minden egyes plébánia anyaegyház volt. A katolikusok a város területén szétszórtnak laktak és az egyházmegyei felosztás szerint az egész város területe a Szentendrei Római Katolikus Plébániához, mint anyaegyházhoz tartozott, melynek filiája volt Izbég.

A város képviselő-testülete 1925. évi március 12-i közgyűlésén az utcák elnevezése miatt bizottságot állított fel a város kerületeinek elnevezésére is. A döntés alapján:

- I. kerület - Pannónia-telep,
a Tó mellék és a Bükkös-pataktól délre eső rész
- II. kerület - Belváros, a Szamárhegy felé eső részével
- III. kerület - Szamárhegy északi része, Leányfaluig
- IV. kerület - Izbég⁶

A fentiekből kitűnik: a problémák abból erednek, hogy összetévesztik a közigazgatási határokat az egyházmegyei felosztás szerinti határokkal, mely szerint Izbég önálló egyházközség, de nem közigazgatási község.

a) Az izbégi egyházi szervezet kialakulása és működése

Leányegyház - káplánság - lelkeszség

Izbégen a XVIII. század elején még kevés katolikus élt, ők dalmátok és szlovákok voltak, s nagyon szegények. Templomba Szentendrére jártak és halottaikat is idehozták - a katolikus temetőbe - eltemetni. Amikor lélekszámuk egyre gyarapodott kérték, hogy saját temetőjük legyen. A Bükkös-patak partján jelölték ki számukra a temetőt, melyet 1781. augusztus 4-én

Franciscus Stipits óbudai plébános, a budai esperes-kerület esperese áldott meg. "Első alkalommal augusztus 5-én temettek oda ... *primus in coemet Iz begh sepultus Joannes Ferdinandi Tauschpacher.*" A plébános, a káplán vagy a tanító kötelessége volt ezentúl a temetés szertartását elvégezni.¹

Az 1785-ben készült összeírásban Izbégen 154 katolikust számláltak. Az állandó gyarapodás miatt az itteni lekipásztorkodást szervezetté kellett tenni. Ezért elhatározták a filia felállítását. A filia működését Szentendre plébánosa és az izbégi közösség között létrejött szerződésben pontokba foglalva rögzítették. Ennek értelmében "*Az izbégi közösség ugyanazt az illetéket köteles évente fizetni, mint a városi közösség. Az organista vagy tanító egyenlően számítandó. A káplánt aszerint ki-ki milyen szertartást végez.*" Izbégen a szláv (dalmát és szlovák) nép miatt, kiváltképp a nagyobb ünnepeken a szertartásokat és a hitoktatást is szláv nyelven kell megtartani. A megállapodás szerint a stólán felül nyújtott szolgáltatást ugyanúgy kéri az izbégiektől, mint a városiaktól. Ettől kezdve - "*Ab hoc itaque tempore seu ab Anno 1791. Locus Izbég instar Filialis considerari potest.*"² 1791. szept. 18-tól Izbéget filiának lehet tekinteni."

A hívek szentmisére és egyéb szertartásokra továbbra is a szentendrei plébániatemplomba jártak, mert szegénységük miatt képtelenek voltak még egy kápolnát is építeni. A szentendrei anyaegyház pedig maga is állandóan anyagi gondokkal küzdött, ezért nem tudott segíteni. Mindössze egy fából készült harangláb állt szemben a temetővel, a Bükkös-patak fölött. 1782-ben, a temető megnyitása után már említik. 1824-ben levelet írtak a hercegprímásnak. "*E levélben az volt, hogy egy istenháza építtessék. Több mint 800 arany forint gyűlt össze szeretetből, egész szegény emberek talán gyermekeik szájából vették el a falatot mire ezt az összeget összehozták.*"³

Az évek során a harangláb is tönkrement, mert 1846-ban így írtak róla: "*Izbég filiának nincs katolikus temploma, csak fából készült harangláb, melyben két kis harang van. Ez a kis épület romos... a haranglábat és a keresztet a temetőben, az izbégi katolikus közösségnek kell gondozni a harangozási díjból, de elhanyagolták.*"⁴ Ennek oka inkább az lehetett, hogy a tönkrement kis faépítményt már nem kívánták megjavítani, mert kápolnát szerettek volna építeni. 1848-ban ugyanis Schönhardt János, a katolikus hitközség elnöke kérte a tanácsot, hogy a Pajor féle üres telket adját át kápolna céljára, de ez sem valósult meg. Hosszú ideig állt még a harangláb. A város 1887-es kataszteri térképén a helyet ahol állt "Zvonica" harangláb, az odavezető utakat pedig így írták "*nad zvonicom*", a haranghoz. Előfor-

dult, hogy nem tudták megközelíteni, mert a patak vize elsodorta az átjárókat. Nincs rá adat, hogy meddig állt itt a harangláb. 1917-ben a harangokat át kellett adni hadi célra. Az átadási jegyzék szerint *“A szentendrei plébániához tartozó Izbég külvárosban egy haranglábban van 2 db. kis harang. E két harangot önként ajánlotta fel az egyház.”*⁵ Valószínű, hogy ekkor állítottak új haranglábba két haranggal a Szentlászlói út mellett (101. és 103. sz. ház határán). Az izbégiek ezt a helyet is Zvonicának nevezték el.

A XX. század elején az izbégi pravoszláv templom egyházközsége úgy megfogyatkozott, hogy már nem tudták a templomot fenntartani. 1928-ban merült fel először, hogy a katolikusok esetleg megvásárolják. Ez a terv akkor megghiúsult, mert a 40.000 pengő vételárat nem tudták összehozni. Szentendrén 1936-ban második kápláni állás létesült, ezáltal lehetővé vált, hogy Izbégen behatóbb lelkipásztori munkát végezzenek. A Rómából kapott engedély, valamint a belügyminiszter hozzájárulása alapján ettől kezdve az izbégi óvódában tartottak istentiszteletet.⁶

Az anyaegyház törekvése az volt, hogy templomot építsenek a filia számára. Opaterny Flóris építésmérnök 1937-ben készített egy templomtervet Izbég számára. Az egyházközség képviselő-testülete elfogadta a tervet és megindították a templom építésével kapcsolatos munkálatokat. A templom helyét a harangláb mellett jelölték ki. Ezzel egyidőben a város a helyőrség számára megvásárolta a szentendrei pravoszláv Čiprovačka, más néven Péter-Pál templomot, mely már életveszélyes állapotban volt. Az izbégiek sérelmesnek tartották, hogy a város nem az izbégi templomot vette meg részükre. Az egyháztanács ezek után újra kísérletet tett - az izbégiek kívánságának megfelelően - a pravoszláv templom megvételére, bár meggyőződésük szerint sokkal célszerűbb az új templom központi helyen való megépítése, mint a kevés lelket befogadó, rossz állapotban lévő régi a település szélén.⁷ A szerb pravoszláv egyházközséggel folytatott tárgyalás nem járt eredménnyel, mert a Péter-Pál templomnak nemrég történt eladása híveik között rossz hangulatot váltott ki. A vételárat különben is változatlanul fenntartották.⁸

Az anyaegyház ezért úgy döntött, hogy az egyházközség szentendrei és izbégi tagjaiból kiválasztott építési bizottság haladéktalanul lásson hozzá az eredeti terv megvalósításához. A templom tervét bírálatra nyújtották be. A tervet a Központi Egyházművészeti Hivatal helyeselte, a külsőt művészinek találta. Kifogást emelt viszont a templom elhelyezésével kapcsolatban

és nem javasolta a templom hosszanti tengelyének a Szentlászlói úttal való párhuzamosságát. A templomépítő bizottság mégis a tervező véleményét fogadta el." Az anyagi fedezet biztosítására, a templom homlokzati rajzával 3000 levelezőlapot készítették árusításra. A belügyminisztériumtól engedélyt kaptak arra, hogy 1938 október-novemberében és 1939 márciusától novemberig, Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Fejér vármegyék területén a templomépítés céljára adományokat gyűjtsenek. 1938 júliusától az építés céljára kijelölt helyen megkezdték a tereprendezést és a meszesgödrök ásását.¹⁰ A várostól a város tulajdonát képező Kéki kőbányából 300 köbméter terméskő díjmentes kitermelésére kértek és kaptak engedélyt. A képviselőtestület véghatározatában kimondta: *"Az izbégi templom felépítése elsőrendű szükségletet jelent az ott lakók részére, kik azt már régóta nélkülözik. Amikor annak megépítését a hívők és az egyházközség saját erejéből igyekezik elvégezni, illő, hogy a város közönsége is segítségükre legyen céljuk elérésében. Kimondja a képviselőtestület, hogy más keresztény egyházaknak a jövőben esetleg előterjesztendő hasonló kérelmét ugyanilyen elbánásban fogja részesíteni."*¹¹

A munkákkal azonban meg kellett állni, mert váratlan akadály jött közbe. A gyűjtést a rendkívüli viszonyokra való tekintettel - melyet a Felvidék visszacsatolása váltott ki az országban, - egy időre el kellett halasztani.¹² A belügyminiszter engedélye az óvodában végzett istentiszteletre 1940. augusztus 31-én lejárt, gondoskodni kellett valamilyen megoldásról. Ilyen körülmények között felvetődött, hogy egy kisegítő kápolnát létesítenek. A megvalósítást az tette lehetővé, hogy Enökl Elemér építőmérnök és felesége a Szentlászló u. 7. sz. alatt levő ingatlanukat, díjmentesen tíz évre az egyházközség rendelkezésére bocsátották, istentisztelet céljára. Engedélyt adtak, hogy három szobából a közfalat kivéve megfelelő helyiséget lehessen kialakítani.¹³ A lelkipásztori teendőket továbbra is az anyaegyház látta el, de már kántort és harangozót is alkalmaztak. Minden vásár- és ünnepnapon kijött valaki a szentendrei plébániáról misézni, de a hívek változatlanul papot és templomot akartak.¹⁴ 1946-ban Mindszenty József bíboros hercegprímás Szentendrén bérált, és Izbégre is kilátogatott. A bíboros vetette fel az izbégi káplánság és kihelyezett expositura megszervezését, melyet indokolt a lélekszám növekedése, a hittanórák száma és az intenzívebb lelkipásztorkodás. Ezt a megoldást az izbégi hívek is örömmel fogadták. A szentendrei egyházközség a kápolna mellett kápláni lakást alakított ki, a főegyházmegye azonban nem találta meg-

felelőnek. 1947. július 15-én a főegyházmegyei főhatóság engedélyezte az izbégi káplánság működését és Pogonyi Tíbor szentendrei káplánt bízta meg az expositura vezetésével. Egyben utasítást adott, hogy amíg Izbégen nincs külön egyházközségi szervezet, addig tizenöt-husz tagú szervezőbizottságot kell felállítani. A Szentendrei Római Katolikus Egyházközség képviselő-testülete 1947. július 27-i ülésén kijelölte a személyeket és megalakította a szervező bizottságot, amely megkezdte az operatív feladatok végrehajtását. Az izbégi hívek két vagon búza napi árát ajánlották fel a lelkipásztor évi eltartására. Az érseki általános helytartó pedig kilátásba helyezte, hogy *“Amint az előírt követelményeknek Izbég megfelel, olyan mértékben fog az expositura lelkészséggé, illetve majd plébániává fejleszteni.”*¹⁵

Ismét felvetődött a pravoszláv templom megszerzése, melynek a vétele körül személyes konfliktusok kezdtek kialakulni. Bár a szentendrei egyházközség tanácsa most sem tartotta célszerűnek - hivatkozva a régebben is felhozott kifogásokra -, jelen esetben ők is ezt a megoldást látták célra-vezetőnek. Az izbégiek régi óhaja szerint 1948. január 30-án kelt adásvételi szerződés alapján az e célra már korábban gyűjtött tőkéből és a hívek adományaiból 7000 forint és 180 mázsa búza vételárért Szentendre-Izbég Római Katolikus Egyházközség megvásárolta a templomot.¹⁶ 1948. március 7-én megalakult az egyházközség testülete. Meghúzták a két egyházközség közti határokat az adózás, anyakönyvezés és egyebek tisztázására. Ezzel Szentendre Római Katolikus Plébánia és a Szentendre-Izbég Római Katolikus Káplánság végleges rendezése és szétválása megtörtént.¹⁷

1948. október 24-én Mindszenty József hercegprímás esztergomi érsek áldotta meg a templomot Szent András tiszteletére. Izbég temploma felvette Szentendre első és ősi egyházának, a névadó templomnak a titulását. Mindszenty prímás így szólt az izbégiekhez: *“Ebben a faluban másfél száz esztendővel ezelőtt már támadt ilyen gondolata az itteni ősöknek, az itt temetőben fekvő hívő ősöknek, akiknek álma megvalósult a mai napon, mert Izbég nemcsak templomot kapott, hanem önálló hitéleti kerületet. (...) Óh ha ezek a ti őseitek megkapták volna ezt a templomot és ha ebbe a templomba járhattak volna, jaj de kiaknázták volna ennek a templomnak minden kegyelmi gazdagságát és bőségét és ők most örülnek odaát Isten országában...”*¹⁸

1949-ben a főegyházmegye az expositurát önálló lelkészséggé változtatta. 1978-ban épületet vásároltak lelkészlakás számára.¹⁹

A lelkeszség adatai:

SZENTEDRE-IZBÉG RÓMAI KATOLIKUS LELKÉSZSÉG

2000. Szentendre, Boros Endre u. 2. Telefon: 26 310-056

Lelkész: Mravcsik István

Anyakönyvek: 1947-től, előtte a Szentendrei Római Katolikus Plébánián

A lelkeszség szervezete és működése

Az egyházközség egyházi elnöke a mindenkori lelkész.

Izbég lelkészei:	1947-1968	Pogonyi Tibor
	1968-1970	Bokor István
	1970-1971	Gergely Dezső
	1971-1976	Beltovszky László
	1976-1987	Gyüre István
	1987-	Mravcsik István ²⁰

Bérmálások Izbégen:

1948. október 24.	Mindszenty József hercegprímás
1958. december 31.	dr. Endrei Mihály segédpüspök
1963. október 27.	dr. Endrei Mihály segédpüspök
1969. május 18.	dr. Szabó Imre püspök, apostoli korm.
1973. december 31.	dr. Dékány Vilmos segédpüspök
1978. október 29.	Vajay István érs. ált. helynök
1983. június 18.	dr. Turányi László prot. kanonok
1986. október 12.	dr. Fábián János főegyh. m. kormányzó
1991. május 12.	dr. Dékány Vilmos segédpüspök ²¹

A lelkeszség feladatainak végzésében a lelkész segítségére van az egyházközség képviselő-testülete, élén a világi elnökkel.

Világi elnökök:

1948-1959	vitéz Farkas János
1959-1970	Klocz József
1970-1983	Holba István
1984-	Horváth Csaba

A kápolnában, majd a templomban kántorok voltak:

kántorok:	1938-1945	Czotter Aladár
	1945-1946	Koren István
kisegítők:	1947-1949	Gyapjas János Hegyháti Elek
kántor:	1950-	Benes Ernőné

Hivatalosan bejegyzett hitbuzgalmi egyesület nincs, de az egyházközség keretein belüli, "Élő Rózsafűzér" régen is volt és jelenleg is működik. Énekkar nincs, de a szentmisén tizenkét fiatal énekel és gitározik. Az utóbbi időben "Karitás" tevékenység is működik.²²

Izbégen egyházi iskola nem volt. Az állami iskolában a hitoktatást, amíg Izbég filia volt, a szentendrei káplánok és hitoktatók tartották az órarend keretében. A hitoktatás iskolában való beszüntetése után az izbégi lelkészek oktatták a hittant, a lelkészlakásban lévő hittanteremben.

b) Szakrális emlékek

A templom története, patrocínium

A templomot eredetileg a pravoszlávok építették 1738-ban, s a Szent Lélek tiszteletére szentelték. A templom épületét többször javították, 1806-ban a tornyát rézzel fedték, 1867-ben egy rézgömbön álló vaskeresztet helyeztek rá. Ez a kereszt húsz év múlva lezuhant. A sisakot a rajta lévő évszám alapján 1896-ban építették újjá.²³

Az Izbégi Római Katolikus Egyházközség 1948-ban az OMF segítségével újjáépítette és az eredetileg kosáriréses szentélyzáródású, szép arányú templomot - sajnos - átalakították. Szentélyét meghosszabították és egy boltszakasszal és két kereszthajóval kitoldották. A két oldalhajószerű kápolna nyolcszögű új építményével záródik most a szentély.

Az eredeti pravoszláv liturgiának megfelelő berendezést elvitték, de ittmaradt az ikonosztáz XVIII. századi fából faragott, festett, aranyozott későbizánci keresztje, közepén Krisztus, a szárvégződéseken a négy evangélista képével. A templom tartozéka volt még a két szőlőfürtös, rokokó üvegcsillár.²⁴ Jelenlegi berendezését a római katolikus liturgia követelményeinek megfelelően alakították ki. A szentély falát a szentendrei régi művésztelep egyik alapító tagjának, Jeges Ernőnek a falfestményei díszítik. Középen, mintegy főoltárképként a templom védőszentjének, Szent Andrásnak a falképe látható, két oldalán Keresztelő Szent Jánost és Szent Pétert festette meg a művész. A szentély 1950-51-ben készült el és Pogonyi Tibor lelkész jelentette a főegyházmegyei főhatóságnak: *"...A Szentévben renoválták a templom külsejét és freskókkal díszítettük a Szentélyt. A 72 m² freskó kiadását (...) a hívek készpénzbeli és természetbeni ajándékai mérsékeltek (...) a hívek erejüket meghaladó áldozatokat hoznak, hogy az Isten házáat széppé varázsolják."*²⁵ A főoltáron lévő tabernakulum Lőte Éva modern iparművészeti alkotása 1939-ből. Eredetileg a budapesti Magdolna kórház kápolnájában állt. A hozzátartozó dombormű jelenleg az északi falon függ. A padok a Városliget szélén, a városrendezés miatt 1951-ben lebontott Regnum Marianum plébániemplomból kerültek Izbégre.²⁶ A templomnak az eredeti harangjait a pravoszláv egyház elvitte, ezért a harangláb két kis harangját helyezték el a toronyba. Beltovszky László lelkész (1971-76) új harangot vásárolt, mert a két kis harang gyenge hangja már nem hallatszott be az egyre jobban kiépülő Izbég távoli házaiba. Itt kell megemlékezni arról, hogy a sors különös játéka folytán Izbégnek korábban lett volna harangja, mint temploma. Tuharszky Ferenc, a szentendrei egyházközség egykori világi elnöke, 1914. december 11-én a végrendeletében a következőket hagyta meg: *"Izbégen lévő házamat hagyományozom a szentendrei r.k. egyháznak azon kötelezettséggel, hogy a ház bérjövedelméből az Izbégen létesítendő r. kat. templomba egy harang vétessék. A harang neve legyen "Paulina" harang és minden Paulina napkor, az Úrangyala után egy óráig harangozzanak vele."* Tuharszky Ferenc testamentumát felesége Dietz Paulina emlékére tette.²⁷

Izbégen már égetően szükséges volt egy új iskola építése, de sem házat, sem megfelelő helyet nem találtak. Utolsó lehetőségként a város kérelemmel fordult az egyházközséghez, hogy e célra oldja fel a Tuharszky Ferenc végrendeletében foglaltak kötöttségét és adja át az ingatlant. A város kérésére és az egyházi főhatóságok engedélye alapján *"Néhai Tuharszky*

Ferenc által a szentendrei r.k. egyháznak hagyományozott s a szentendrei tkv-i betétben (...) 175 négyszögöl térmértékű házat, valamint a mellette lévő 584 négyszögöl kiterjedésű kertet, kizárólag iskola építése céljára, a szentendrei r.k. egyház Szentendre városának eladta (...)''²⁸

A templom adatai:

Templomcím:	SZENT ANDRÁS
Helye:	Szentendre-Izbég, Boros Endre u. 2. Hrsz.: 2750, a templom saját területe 2063 m ²
A templom alapterülete:	121 m ²
Búcsúja:	november 30.
Szentségimádási napja:	január 25.

Keresztek, Mária ház

Izbégen és a határban többfelé állítottak keresztet. Legtöbbjüket fából faragták és rendszerint festett pléh korpusz volt rajtuk. Elnevezésüket sokszor azokról a családokról kapták, akik valamely szándékból állíttatták. Felállításuk ideje nem mindig ismeretes, mert az alapítványi leltárban az évszámot némelykor nem tüntették fel.

“*Schmiedt kereszt*” Egy Schmiedt nevű hívő alapítványából állították az Annavölgyi úton. Az 1960-as évek elején egy házfalnak volt támasztva, igen rossz állapotban. Nagyon szép útszéli kereszt volt, sajnos ma már nincs meg.²⁹

“*Virág kereszt*” Virág nevű hívő alapítványából állítottak keresztet Izbégen a régi malomkertben, a Bükkös-patak átjárónál. Állításának ideje nem ismeretes, de annyi bizonyos, hogy 1925-ben Nagy Mihály adományából restaurálták. A kereszt az évek során ismét tönkrement. A helyén Várhegyi Istvánné állíttatott egy új keresztet, amelyik ma is áll a Bükkös-part és János u. sarkán.³⁰

“*Útszéli fakeresztek*” Három kereszt áll még - a Vasvári Pál utcában, a János u. és György u. elágazásában, valamint a Szentlászlói út 174. sz. előtt. Állításuk ideje, célja és az adományozó neve nem ismeretes, de a hívek szeretettel gondozzák.

“Keresztek a Zvonyicán” Mindkét harangláb mellett állt egy-egy kereszt. A régi harangláb melletti már nincs meg, valószínűleg nem sokkal élte túl a haranglábát. A másik kereszt a Szentlászlói u. 101. és 103. sz. ház határán ma is jó állapotban van.

Volt még a határban Kőhegy felé, Szmerdanban egy terméskőből épített szoborfülke, benne Szűz Mária faragott, festett szobrával. Az 1918. augusztus 25-én kelt ajándékozási szerződés értelmében “*Én Hladek Ferdinándné szül. Jentsch Katalin a végtelen jóságú Istennek és a kegyes Szent Szűznek tett fogadalmam beváltására elhatároztam, hogy a szentendrei határban lévő szőlőmben illő képen a vallásosság emelésére a Szent Szűz szoborképét felállítom e célra megfelelő emlékművet emelek. Ennek eleget tettem és ... ingatlanomon azt felépíttettem. - Ezen emlékműnek a római katolikus Anyaszentegyház birtoklására ingatlanomból 2 négyszöglet az emlékművel egyetemben a szentendrei római katolikus Egyháznak ajándékozok,*”³¹ A II. világháború után a fulke összedőlt és a föld betemette. A Mária szoborra még emlékeztek az izbégiek, de később nyoma veszett. 1992-ben az Izbégi Baráti Kör megkereste a már teljesen betemetett fülkét és újból felállította. Az elveszett szobor helyett új Szűz Mária szobrot helyeztek el a fülkében, mely Sinka Lakatos Csaba malomfalvi székely fafaragó alkotása. Felszentelése Mária napján szeptember 12-én ünnepélyes keretek között történt.

18 88 dne 17. Novembra jest kršten

Jubanel Kasta

u župnoj crkvi Sz. Endre

od

G. *Cholice*
Rajc

Tiskom Martina Bagó i Sina. 1881.

A Szentendrei Keresztelő Szent János templom
dalmát nyelvű keresztelési lapja (SZRKPL)

IV. RÉSZ

1. Szentendre történelmi egyházainak ismertetése

Bevezetés

A török hódoltság után megindult újjáépítésben az egyházak is igyekeztek újjászerveződni. *“A katolikus újjáépítési folyamatra árnyékot vetett, hogy a Habsburgok hatalmi túlsúlyukat a katolicizmus támogatásával párhuzamosan a protestantizmus visszaszorítására is felhasználták. Ennek egyik megnyilvánulása volt az 1691-es Explanatio Leopoldina.”* I. Lipótnak ez a rendelkezése meghatározta, hogy a protestánsok csak az úgynevezett *articularis* helyeken gyakorolhatták vallásukat, a törvényekben (*articulusok*-ban) meghatározott helyen tarthattak papot, továbbá lehetett templomuk és tanítójuk. A nem *articularis* helyeken a protestánsoknak nem volt szabad a vallásgyakorlás. Az 1701. április 9-én kiadott rendeletben I. Lipót eltiltotta a vallásgyakorlatot a töröktől visszacsatolt területeken is.¹

A Szentendrei Római Katolikus Plébánián végzett *canoni* vizsgálatok kitértek Szentendre többi egyházaira és a katolikus egyházzal való kapcsolataikra is, melyet a török utáni időkben a vallási törvények nagy mértékben meghatároztak.

A *visitatio canonica* szerint Szentendre *“...non est Locus Articulatus pro Aug. et Helveti Confessioni addictis adeoque nec haberunt, nec unquam haberunt suum hic Loci Praedicantem... nem volt articularis hely az ágostai és helvét gyülekezet számára olyannyira, hogy most sincs és korábban sem volt itt helyben saját prédikátoruk.”*² A nem *articularis* helyeken a nem katolikusok az illető hely katolikus plébánosától függtek, kötelesek voltak formailag megtartani a katolikusok ünnepeit, s a mestereknek és a céheknek részt kellett venniük a katolikusok körmenetein. E rendelkezés magyarázza, hogy a XVIII. század első felében a protestánsokat is a Szentendrei Római Katolikus Plébánia anyakönyveiben anyakönyvezték. Az 1690. augusztus 21-én kiadott diplomájában I. Lipót a protestánsokkal ellentétben, a pravoszlávoknak itt-tartózkodásuk idejére - egyéb kiváltságok mellett - biztosította a vallásszabadságot.³ A *visitatio canonica*ban a

következőket rögzítették: *“Sunt tamen intra Ambitum Parochia 7 distincta Graeci R. Non Uniti Ecclesia cum totidem Popis ut parochia...* Van a parochia kerületében a nem egyesült görögöknek 7 különböző temploma ugyanannyi pappal és plébánossal... A katolikus plébános velük kapcsolatban semmi jogot nem gyakorol. ...Ezekkel a parochusokkal soha semmi nehézség nem szokott lenni, csak az erős ellentét a pravoszláv és katolikus jegyesek miatt.”⁴

A vegyes házasságokkal kapcsolatban - főleg a korai időkben - a reformátusokkal is hasonló volt a helyzet. Sok esetben előfordult, hogy egyik fél követte a másik vallását. Ezeket az “apostáziákat,” hitehagyásokat a XVIII. század első felében a plébánia anyakönyveiben és a visitatiókban is név szerint feljegyezték. Így utólag is megtudható, hogy a különböző vallásúak közül kik hagyták el hitüket és kik katolizáltak, de ugyanúgy nyilvántartották azokat is, akik elhagyták katolikus vallásukat és pravoszláv vagy református hitre tértek át. Valójában ezekben az esetekben nem “valóságos” hitehagyásról volt szó, mert “csak” a házasság miatt tértek át társuk vallására. Előfordult, hogy ha valaki megözvegyült, visszatért eredeti hitére és egyházába. Surlódást jelentett a vegyes házasságok esetében, ha az elhalálozott házastársat vagy gyermeket nem a katolikus pap, hanem a pravoszláv pópa temette, mert ez ellentétes volt a katolikus vallás törvényeivel.⁵

Mária Terézia 1751. augusztus 19-én kiadott rendelete büntetéssel sújtotta a katolikus hitről más vallásra térőket. Vegyes házasság pedig csak a katolikus püspök engedélyével és a katolikus plébános előtt volt köthető.⁶ Ettől kezdve a jegyeseket mindkét egyháznál három alkalommal kihirdették. A protestánsok és a pravoszlávok egyházaiktól elbocsátót kaptak, ennek alapján adta ki a katolikus püspök az írásbeli engedélyt. Az egyházak között emiatt nem volt ellentét, végrehajtották a rendelkezést. A katolikusok kifogásolták a jegyzőkönyvekben, hogy mivel a katolikus ünnepek más napra estek, a pravoszlávoknál dolgozóknak nem mindig volt lehetőségük a saját ünnepeiket megülni és bőjti napokon a hústól való tartózkodást megtartani.⁷ II. József “Türelmi Rendelete” 1781. október 25-től a protestánsoknak és a görögkeletieknek szabad vallásgyakorlatot biztosított. Engedélyezte a templomépítést, paptartást és kivonta őket a katolikus püspökök ellenőrzése alól.⁸

A dokumentumokban a továbbiakban az egyházak között vallási vagy egyházi okból eredő probléma, és arra való utalás nem található.

a) Protestáns egyházak Szentendrén

Református egyház

A XVI. századig a Dunazúg és benne Szentendre királyi falu a veszprémi püspökség egyházmegyéjéhez tartozott, lakossága katolikus és színmagyar volt. A török megjelenésekor sokan - köztük a papok is - elmenekültek, mert a török a katolikus papokat kegyetlenül üldözte. A katolikus dalmátokat idevezető bosnyák ferenceseket ugyan megtúrta, de a visszaszivárgott magyar lakosság szívesebben követte az anyanyelvén ígét hirdető prédikátorokat, mivel a szerzetesek nyelvét nem értették.

A magyar református egyház a dunamelléki református egyházkerület kialakulása (1563) után a veszprémi püspökség egyes részeire is kiterjesztette gondozását. 1615-től ezen a területen is kialakultak a presbitériumok és hamarosan megalakult a szentendrei református gyülekezet. Első név szerint is ismert lelkésze, az 1626. március 15-i ráckevei zsinaton is részt vett *Konkoli György* volt. A hódoltság alatt, majd a Buda visszaszerzéséért vívott harcok idején megtörtént, hogy az egész lakosságot kitelepítették. 1638 táján a török elől mintegy negyven családból álló gyülekezet menekült Verebre. Később visszatértek, mert 1652-ben már ismét működött itt lelkész. A Szentendrei Református Egyház Gyülekezete egészen Buda visszafoglalásáig fennállott. A mindaddig folyamatosan működő prédikátorok név szerint is ismertek:

1626	Konkoli György
1628	Patkós György
1629	Rákóczi Pál
1632	Bodonhelyi János
1652	Tholnai János
1663	Udvardi Pál
1665	Szelei György
1674	Borhidai Mihály
1680	Kása György

Utóbbi esperes is volt a Budai traktusban.¹ 1670-ban 181 református és 77 evangélikusról tesznek említést.² 1697-ben egy Lukács Pál nevű hetvenöt

éves szentendrei lakos a helyet is megmutatta, ahol *“Az mostany Raczok Patriarcha Residentiaja mellett mutatott és fatealt hiti szerint Lakott Legyen régenten az falu Praedicatora.”*³

A rendelkezések értelmében *“Szentendre nem volt artikularis hely, az ágostaiak és a helvétek számára.”*⁴ *“Nekik - azoknak is akiknek házastársa katolikus volt, - hozzá kellett járulni az egyházközségnek a kasszájához, a plébános, a káplán és a tanító számára. His contribuere debent ad Cassam Communitatis Catholicae pro parte Parochi, Capellani et Ludimagistri”* ugyanúgy mint a katolikusoknak évenként 1 forintot.⁵ Mindazokat az ágostaiakat és helvéteket, akik itt haltak meg a Szamárhegyen lévő katolikus temető mellett, a számukra kijelölt helyen temették el.

1761-ben feljegyezték *“Hunc Locum ...Augustanae et Helvetica confessionis additis inveniuntur; Ecclesia tamen nulla.* Ebben a helységben találhatók ágostai és helvét felekezethez tartozók, de templomuk még nincs.”⁶ 1792-ben már volt itt prédikátor, mert papi ember lehetett annak a cikknek az írója, aki a *“Magyar Hírmondó”* Szentendrén élt levelezőjeként több meteorológiai cikket írt *“Szentendrei tapasztalatok”* címmel. 1792-ben a következő tudósítást adta: *“szeptember 7. SZENTENDRE ...Nyoltzadfél óra volt, midőn vatsorára hivattattam. A szobámból, egy nagy udvaron kell által menni a Refektoriumba (ebédlő s vatsoráló vagy egy szóval evőházba.) A mint mendegéltem lassatskán a' sűrű villámlások' világánál: olly suhogást hallottam, mint mikor Göttingában a' Professzor Lichtenberg' nagy elektriكا makhinájában az elektrizáltatott üveg keretéből, által foly az ugy neveztetett elektrophorba az elektriكا matéria. ...”*⁷

1796-ban négy helvét vallásút tartottak számon, akik istentiszteletre a szomszédos Monostor községbe, majd Pomázra vagy inkább Óbudára jártak. Ágostaiak is négyen voltak, akik a legnagyobb ünnepeken a váci egyházmegyében lévő Csomád községbe mentek istentiszteletre. Mindannyiuk házastársa katolikus volt.⁸ A protestánsok száma 1822-re elérte a 97 főt. Ebből 65 volt a református és 32 evangélikus, akik ebben az időben még a reformátusokhoz csatlakoztak. Ezáltal lehetővé vált, hogy a reformátusok mintegy százötven év után újjá szervezzék gyülekezetüket. Krónikájukban így örökítették meg: *“A Szentendrei Református Egyház keletkezett 1822-ik évben és a következő esztendőben Sz. Monostorhoz csatlakozott, T. Konta Benjamin úr hivataloskodása alatt.”* Az első időkben - 1822-1835. között - rendes istentiszteletet tartó hely nem lévén három évig Czikora Sámuelnél, Konta Istvánnál, majd Grétzi Sándornál volt az imaház és az iskola, később

Tornyai Sándor házában tartották az istentiszteletet, de csak "sátoros ünnepeken." Végül Konta Benjamin szigetmonostori lelkész gyűjtést kezdeményezett és több nagylelkű adományozó hozzájárulásából vált lehetővé, hogy 1835-ben imaház céljára megvásárolták a görögkeleti Makszimovits Péter és Sztéja fivérek "kacara és major" épületét a Szamárhegy tetején. Az akkoriban két szobából, konyhából és egy kacsárnyából álló épület ablakaival Dunára néző szobájából alakították ki az imaházat.⁹ 1841-ben felfektették az anyakönyveket.¹⁰

1845-ben a szentendrei gyülekezet az akkor anyásított Pomázhoz mint anyaegyházhoz csatlakozott és Göböl Gáspár pomázi lelkész lett Szentendre lelkésze is. Az imaházat 1852-ben átalakították az épület falára 1857-ben kihelyezett márvány emléktábla tanúsága szerint:

E HELY

*TETTES PAJOR TITUSZ UR BUZGALMA S'VELE TÖBB T: TZ:
SEGEDELMEZŐ URAK HOZZÁ JÁRULTA ÉS A HELYBELI HELV.
HITV. GYÜLEKEZET MUNKÁSSÁGA ÁLTAL ALAKULT IMAHÁZZÁ*

Felszenteltetett az 1852-ik évi június 1-ső napján, Göböl Gáspár lelkész idején.¹¹ A felszentelést Dobos János akkori tótfalui lelkész végezte, "...s ekkor éltek először az Úr vacsorájával, mely is ezen Ekklezsiában ekkor osztatott ki legelőször T: Dobos János és Benedek József monostori lelkész urak által."¹² A gyülekezet lélekszáma ekkor 127 református, 21 evangélikus volt.¹³

"1871. június 4-én ifj. Szobonya József előljáró értesülést szerzett, hogy a r. kat. egyházban új harangok fognak öntetni, s a még jó és széphangzású harangokat a harangöntőnek adják el. Az egyház hiveinek régi óhajta... ha csak egy kisdéd harangot is szerezhethetne..." Gyűjtést rendeztek, és az összejött adományokból "Így szerzett a szentendrei református egyház két harangot, az egyik 1717-ben a másik 1793-ban öntetett."¹⁴ A harangokat megvásárolták. Az 1917-ben öntött a református templom tornyában függ.

A gyülekezet lelkészei:

1841-1845	Konta Benjamin (Szigetmonostor-Szentendre)
1845-1858	Göböl Gáspár (Pomáz-Szentendre)
1849-1860	Konta László
1860-1891	Sedivy János
1891	ifj. Benedek Antal
1892	Illyefalvi Vitéz Kálmán
1892-1893	Halom Vincze
1893-1894	Vörös Pál
1894	Vásárhelyi Zsigmond
1894-1895	Bíró Mihály
1895	Tokay István
1895-1897	Baki Gyula
1897-1900	Csáki István
1900-1903	Erős Lajos
1903-1904	Hörömpő Ferenc
1904-1911	Péntek Ferenc
1911-1912	Varga Antal
1912-1913	Vajda István ¹⁵

1913-ban a reformátusok 368 fős lélekszáma indokolta, hogy gyülekezetüket önállósítsák. Leváltak a pomázi anyaegyházról és a szentendrei református egyház 1913-tól, anyaegyházként a Pesti Egyházmegye Dunamelléki Református Egyházkerületéhez tartozik. Ebben az évben megvásárolták az Opovácról idetelepült szerb pravoszlávok 1746-ban épült templomát, az úgynevezett "Opovačka" templomot a Rákóczi Ferenc utcában. Az épületet már a múlt század végén - 1800 körül - használaton kívül helyezték, mert a plébániájához tartozó hívek visszavándoroltak, ezért a templom lassan pusztulásnak indult.¹⁶ A vételt az tette lehetővé, hogy *Jordán István* pomázi birtokos vagyonának egy részéből templomvásárlás céljára alapítványt tett és azt a református gyülekezetnek adományozta. A templom épületét helyreállították és a református egyház liturgiájának megfelelően alakították ki a belső terét.

1913. december 11-én dr. Baksay ^{Sándor} Lajos püspök képviseletében Petri Elek az egyházkerület főjegyzője szentelte fel a templomot s az önálló anyaegyház első lelkészét, *Vajda Istvánt* beiktatta hivatalába. A Kálvin

Szövetség így köszöntötte a szentendrei egyházat új templomának felavatási ünnepén *“...Kiemelkedő mozzanat a szentendrei egyházközség missziójában, hogy (...) templomhoz juthatott és önálló egyházközséggé alakulhatott. (...) Adja Isten, hogy az új templom újabb erő forrásait nyissa meg a hívő keresztyénségnek, hogy sohasem lankadjon az evangélium ereje, sőt buzogjon erősebben a szentendrei egyházban, amelynek mint nemzetiségekkel is körülvelt végvárnak öntudatos kálvinista élete mellett fontos nemzeti missziót kell végeznie...”*¹⁷

A Szamárhegyen álló imaház “imaház jellegét” 1920-ban megszüntették és az épületet a Szentendrei Református Egyházközség 1921-ben eladta.¹⁸ 1969-ben a templom falain földmozgásból eredő repedések keletkeztek. Az épületet helyreállították és felújították.¹⁹ Az utolsó felekezeti megoszlás szerinti nyilvántartás szerint 1945-ben 823 református volt.²⁰ 1992-ben a becsült lélekszám 3000 fő, ebből aki vallását rendszeresen gyakorolja és egyházát támogatja 1500 fő.²¹

A református egyház 1913-tól beiktatott lelkészei:

1913-1952	Vajda István
1952-1970	dr. Pásztor János
1970-1982	dr. Bolyki János
1982-	dr. P. Tóth Béla ²²

A régi szamárhegyi kis temető már megtelt, ezért 1860 körül újabb temetőt jelöltek ki a mai Temető u. déli oldalán. Ez a nyolcvan négyszögölnyi kis terület sem sokáig volt elegendő mindkét felekezet számára. 1886-ban kérvényt nyújtottak be új temető kijelölésére. Az önkormányzat akkor nem határozott, ezért a kis temető melletti földet használták temetkezés céljára, mely már 1873 óta mint “szántó a Szabók keresztyénél” a református egyház birtokában volt.²³ A temető ma is működik.

A reformátusok már leányegházuk felállításakor, 1822-ben tanítói állást létesítettek. Ebben az időben az iskola egy kis házban volt. 1835-től az imaház céljára vásárolt épületben helyezték el az iskolát is. 1920-ban, amikor az imaház és iskola épületét eladták, a templomkertben lévő volt pravoszláv parókiát alakították át elemi iskola céljára. A gyermekek magasabb iskolai képzésére Péntek Ferenc lelkész 1907-ben magán polgári iskolát létesített. Minthogy a nehézségekkel nem tudott megbirkózni, arra

kérte az akkor még leányegyház jelleggel bíró szentendrei református egyházat, hogy vegye át az iskolát. Az egyházi főhatóság 1910-ben rendezte az ügyeket és újjászervezte az iskolát. A lendületes fejlődést lelassította az I. világháború, majd amikor 1919-ben a tanárokat elbocsátották. Végül 1925-26-ban a Kossuth Lajos utcában a volt Pajor kúriát szerezték meg intézet céljára, s a Római sánc utca felől új iskola épületet emeltek mellé. Még ebben a tanévben leányinternátust is kialakítottak. A polgári iskolában a más valláshoz tartozó helybéli gyerekek is beiratkoztak. Számukra a hit-tant saját egyházuk papjai oktatták. Az iskola Szentendrei Református Jókai Polgári Fiú- s Leányiskola és Fiúinternátus, valamint Lórántffy Zsuzsanna Leányinternátus néven működött.²⁴

Az iskolákat 1948-ban az egyházi iskolák államosításakor megszüntették és 1950-ben az épületeket állami tulajdonba vették. Az elemi iskolából parókiát és gyülekezeti helyiséget alakítottak ki.²⁵

Evangélikus egyház

A török hódoltság után Szentendrén az evangélikusok sorsa a XX. század elejéig a reformátusok történetével egységesen alakult. Amikor a reformátusok 1910-ben szervezni kezdték egyházuk anyásítását, az evangélikusok különváltak, de a feljegyzésekben csak az áll, hogy ekkor Budapesthez csatlakoztak. Lélekszámuk 1900-ban 127 fő.²⁶ Önálló gyülekezetet 1933-ban alakítottak ki és lelkészi hivatalt álltattak fel. Az újjászervezett Szentendrei Evangélikus Egyház, a budapesti ágh. evangélikus egyház-megye újonnan szervezett "Csillaghegy-Szentendre (Pilishegyvidéki) Evangélikus Missziós Körhöz tartozott. Első lelkésze *Mikler Sámuel*, akit 1933. április 2-án Csillaghegyen iktattak be hivatalába.²⁷

A gyülekezet imaháza, istentiszteleti helye és a lelkészi hivatal a Dumtsa Jenő u. 8. szám alatti lakóházban volt. Itt tartották a hitoktatást is. Az evangélikusok lélekszáma 1936-ban 188 fő volt. Az utolsó felekezeti megoszlást is rögzítő nyilvántartásban 1945-ben Szentendrén 248, Izbégen 46 főt regisztráltak.²⁸ Szükség volt tehát egy nagyobb épületre, ezért elhatározták, hogy templomot építenek. A gyülekezeti házat és lelkészi hivatal épületét 1944-ben elcserélték a Bükkös-patak hídja mellett fekvő telekre. A rajta álló romos épületet lebontották és lefektették az építendő templom alapkövét. Az új épületet azonban akkor nem tudták felépíteni,

mert azt a háborús események hosszú időre megakadályozták. 1944-ben a légitámadások miatt a városnak óvóhelyeket kellett építeni, ezért a száz köbméter téglát kölcsön vette, - de soha vissza nem adta! Amíg a templomot nem tudták felépíteni - 1944. június 1-jétől 1950. április 7-ig - a református egyház fogadta be a gyülekezetet és engedélyezte, hogy a templomukban tartsák az istentiszteleteket.

Az 1944-ben félbe maradt építkezésből időközben romossá vált faldarabokat 1950-ben a hatóság le akarta bontatni. *Gábrriel Károly* presbiter és többek ösztönzésére a presbitérium mégis a templom felépítése mellett döntött. Gábrriel Károly - betegsége ellenére is - vállalta az építés vezetését, és saját fizikai és anyagi erejét felajánlva a híveket is hozzájárulásra biztatta. Számtalan szakembert toborzott, akik a cél érdekében díjmentesen vállalták a munkát, felekezetre való tekintet nélkül. Mesterházy Vilmos csillaghegyi festőművész festette és adományozta az oltárképet, mely Krisztust ábrázolja a keresztfán. Holdas Nándor műkőből készítette és adományozta az oltárt. *“Azért hogy imaterem helyett mégis templom legyen, az egyik végére kis torony épült, ón kereszttel és 4 zöld zsalus ablakkal.”* Az építkezés negyvenkilencedik napján 1950. április 9-én (húsvétvasárnapján) az új templomban tartották az istentiszteletet. A templom felszentelését április 16-án Kemény Lajos esperes, Várady Lajos alesperes és Kaposvári Vilmos lelkész végezte, ünnepélyes keretek között.

A presbitériumot 1950. április 30-án megújították és a Szentendrei Evangélikus Egyház anyaegyház lett.

lelkészek:

1933-tól

Mikler Sámuel

Kaposváry Vilmos

Szirmai József

1971-

Szentpétery Péter

A templom mellé 1972-ben gyülekezeti ház és lelkészlakás épült. *Hibbey Albert* presbiter 1990-ben harangot ajándékozott a templomnak.²⁹ Az evangélikusok lélekszáma 1990-ben 200 fő.³⁰ 1933 után Evangélikus Nőegylet is működött, majd 1940-ben beszüntette működését.³¹

Az evangélikusok a XVIII. század óta a számárhegyi régi kis temetőbe temetkeztek, a reformátusokkal együtt. A város képviselő-testülete 1932-ben úgy döntött, hogy *“A ref. egyházközség tulajdonát képező (...)*

377 négyszögöl ingatlant (régi temető) megvesszük s azt az evangélikus egyházközségnek adjuk ajándékba temető céljára.”³² A temető ma is működik.

b) A Szentendrei Szerb Pravoszláv Egyház

A Balkánról Szentendrére települt különböző etnikai csoportok nagy számban a pravoszláv vallást követték. Bár első csoportjaik már a török hódoltság előtt települtek Szentendrére, itteni egyházi szervezetük csak az 1690. évi letelepülés után jött létre. A menekülők “...eueren Patriarchen oder Erz-Bischoffen nebst andere Vlatica, und Calugyeren als ihre Geiste obrigkeite... pátriárkájuk vagy érsekük mellett más püspökök és szerzetesek, mint az ő lelkészeik vezetésével jöttek.”¹ Az egyes népcsoportok együtt is maradtak s így települtek a középkori városmag, a Templomhegy a Klissza köré. Több forrás is alátámasztja, hogy maga III. Arsenije Čarnojević pátriárka a kíséretében lévő főpapokkal és az őt követőkkel először a mai Izbégen telepedett le. Róluk kapta ez a városrész is a nevét “*Est hic locus Illyrico Schismate Izbegh nuncupatus...*” Izbeg azaz menedékhely.²

Čarnojević pátriárka 1696-ban kérelmet intézett a Budai Kamarai Adminisztrációhoz, hogy Pesten jelöljenek ki számára egy házat vagy engedélyezzék, hogy az Illés kútjánál (a mai Józsefvárosban) építhessen egy házat, mert a szentendrei nagy tűzvész alkalmával háza és javai elégtek. A ház építésére Pesten nem kapott engedélyt, ezért a tűzvész után a városban épített házat.³ 1697-ben Lukács Pál szentendrei lakos meg is mutatta a helyet, “...hol van mostany az Raczok patriarcha rezidentiaja...” A Saborna templom főbejáratához közel - még ma is - áll egy kis épület, melyben a hagyomány szerint III. Arsenije pátriárka lakott és róla “patriarchai épületnek” vagy “Bischofszimmer”-nek nevezték.⁴

A császár 1695. március 4-én kelt pátense Popović Eutimius érseket megerősítette püspöki tisztségében, ezzel szervezetszerűen létrejött a budai pravoszláv püspökség, melynek kormányzati helye megalakulásától kezdve Szentendrén volt.⁵ 1706-ban Arsenije Čarnojević pátriárka Bécsben meghalt, november 24-én a krusedoli zárdában temették el. A szentendreieknek alkalmuk volt megsíratni, midőn holttestét hajón vitték Szentendre előtt a Dunán.⁶ A Pec-ben megválasztott új érsek tudomásul vette a magyarországi új metropolia megalakulását és annak autonómiát adományozott. Ezért a

magyarországi metropoliták ezután a "Pec"-i trón "exarchája" címet viselték.⁷

Az első időben a püspökök is Izbégen laktak, ezért kapta Izbég a "Püspöki" nevet is. Az I. katonai felmérés 1783-ban készült térképén nem Izbég hanem "*Püspöki*" néven van feltüntetve. A térképhez tartozó országleírás így írja: "*Markt S(anc)t Andre, SW(ati)Ondrej, Szentendre und Püspöki, (Püspöki 1/4 Stunden)*".⁸ A településsel szemben a Bükkös-patakon túl a domb déli oldalán fekvő völgyben volt a püspökök gazdasága, "*Allodium Episcopale*" mely még ma is "*Püspökmajor*" néven ismeretes.

Krónikájuk szerint a letelepülők kezdték kialakítani új környezetüket "*...és itt építettünk faházakat ahogy ki bírt és fából való templomot is (...) Oda vittük magunkkal a szent Knéznek Lázár cárnak ereklyéit és egy kis templomot emeltünk fából közel a dunai hegyhez. "Az ereklyék számára készült fatemplom volt a legelső templom, melyet a Duna partján építettek fel és Szent Lukács tiszteletére szentelték. A karlócai békekötés (1699) után számosan visszatértek hazájukba, magukkal vitték a szent cár ereklyéit és a Vránik (Ravanica) nevű kolostorban helyezték el. A kis templom a XIX. század elején még állott. Lebontása után helyét (a mai Gőzhajó u. torkolatában lévő parkolóban) emlékkeresztel jelölték meg.*"⁹

A canonica visitatio 1732-ben hét (ekkor még fa) templomról tesz említést, melyekben "*Populus Schismaticus cum pseudo Episcopo et publico in Ecclesiis septem Exercitis*".¹⁰ A pravoszláv nép saját püspökével hét templomban nyilvánosan gyakorolhatja vallását." A nyilvános jelleg megkövetelte a szabad bejáratot és a harangjogot. Megjegyzendő: nyilvános vallásgyakorlat - ebben a korban egész Európában - csak az államvallást illette meg, a Habsburg Birodalomban a katolikus egyházat. A pravoszlávok kiváltságlevelük alapján élhettek ezzel a joggal, mert I. Lipót 1690. augusztus 21-én kiadott diplomájában itt-tartózkodásuk idejére - egyéb kiváltságok mellett - biztosította a vallásszabadságukat, továbbá a szabadon, de saját költségen történő templomépítést, az ó-naptár használatát, az ünnepek megtartását, a püspökválasztást, valamint a papi bíraskodást és egyházkormányzást.¹¹ Jovánović Vincencius belgrádi és karlócai érsek metropolita 1733-ban elrendelte az egyházi anyakönyvek vezetését. Az egyes egyházközségek és plébániák kialakulásuk sorrendjében fektették fel az anyakönyveket.¹²

Ezzel egyidőben 1732-34. között kezdték sorra lecserélni a fatemplomokat és az újakat már kőből, téglából építették. Elsőnek az izbégi templom épült fel, a Szentlászlóra vezető út jobb oldalán és "Szentháromság" tiszteletére szentelték. A korábbi fatemplom a pataknál a szerb temető mellett állt. Az új templomról a következőket jegyezték fel: *"Sunt in Oppido Sz-Endre Graeci ritus non unitorum sex propriae Ecclesiae. In Possessione Izbégh ad Oppidum spectante Septima Proprio Episcopo, qui hic in oppido Suam Residentiam habet, et nunc tamen Budae habitat..."*¹³ A nem egyesült görögöknek Szentendrén hat templomuk van, a hetedik a püspök sajátja, Izbég birtokon a város felől van, akinek itt a városban van saját rezidenciája és most mégis Budán lakik." A templom anyakönyveit 1751-ben fektették fel.

1865-ben az izbégi templom tornyáról egy szélvihar lesodorta a keresztet az alatta lévő almával együtt. Húsz év múlva állították vissza és egy írást helyeztek az almába a következő szöveggel: *"A Szentháromság dicsőségére, Isten, Isten Fiának és a Szentlélek nevében és a mi ... I. Ferenc József Magyarország királyának uralkodása idején ... Arsenije Stojković Püspök alatt, emlékként tétetik e lap abba az almába, amely 1885. október 9-n a régi kereszttel együtt - mely az erős szél alkalmával leesve volt -, újra az izbégi templom tornyára került 20 év elmúltával ... Feljegyezte Djordje Golub plébános Preobraženski Sabor szentendrei egyházközség. 1885. október 29."*¹⁴

A "Saborna Crkva"-t, a székesegyházat 1732-ben kezdték építeni. A templom műemléki helyreállításakor 1968-ban a torony második emeleti ablaka alatt, a déli oldalon egy befalazott márványtáblát találtak, rajta a következő ószláv nyelvű szöveggel: *"Ezen Istenszülo Mennybemeneteléről elnevezett Székesegyház tornyának építése 1732 évben vette kezdetét és 1734 évi augusztus hó 31-én nyert befejezést. Szentendre városában VI. Károly római császár uralkodása és Dimitrijević Vazul helybeli, budai, székesfehérvári és szigeti püspök alatt (...) ezen püspök rendeletére Ignác rangidős lelkész fáradozott ezen feljegyzéssel. 1734."* A tornyot a korábban épült fatemplom mellé építették, a hajó azonban akkor nem készült el. Csak huszonkét év múlva, 1756-ban folytatták az építkezést és 1794-ben fejezték be a templomot, a mai Alkotmány utcában. "Uspenije", Szűz Mária mennybemenetele tiszteletére szentelték, anyakönyveit 1800-ban fektették fel. A templomnak korábban is voltak anyakönyvei, de valószínűleg tűzvészkor elpusztultak.

A magyarországi szerb érsek metropolita 1739-ben Karlócára tette át az érseki székhelyet. Ugyanekkor a budai püspökök székhelyét Szentendréről Budára helyezték át.¹⁵

Az 1690-ben felállított fatemplom helyén 1741-1746. között a Szamár-hegy keleti lábánál épült fel a bosnyák tabakosok, tímárok temploma az *“Ur Színeváltozása”* *“Preobrazenska”* tiszteletére. Anyakönyveit 1751-ben fektették fel. A templom a mai Bogdányi utcában áll.¹⁶

Az 1692-ben fából készült templomtól jobbra 1746-ban épült fel a szerémségi Opovač-ból való szerbek temploma - a mai Rákóczi Ferenc utcában - a *“Szent Miklós-nak”* szentelt *“Opovačka”* templom. Tornya csak 1777-ben készült el. Anyakönyveit 1777-ben fektették fel. Egyházközségének megszűnése után 1913-ban a református egyház vásárolta meg.¹⁷

Egy 1697-ben tett tanuvallomás szerint ekkor már állt a *“Dunára járó Ucsaban az Görögök temploma ...”* Helyén - a mai Fő tér és Görög utca sarkán - épült a *“Gyümölcsoltó Boldogasszony”* *“Blagoveštenška”* tiszteletére az ortodox görögök új temploma a *“Grečka”*. Anyakönyveit 1751-ben fektették fel és a Preobraženska templomával együttesen vezették.¹⁸

A Čiprovač-ból betelepült bolgárok és szerbek első templomukat 1708-ban fából állították, *“Szent Miklós”* tiszteletére. Új templomot 1753-ban kezdtek építeni. Először a torony épült fel téglából, a templom-hajó csak 1792-ben készült el, *“Szent Péter és Szent Pál”* tiszteletére. Nevezik még *“Čiprovačka”* templomnak is. Anyakönyvei 1725-től vannak felfektetve. Egyházközsége elnéptelenedése miatt 1938-ban Szentendre városnak adták el.¹⁹

A Požarevač és környékéről menekült szerbek 1690-ben fából építették első templomukat. Kőtemplomot 1759-ben emeltek *“Mihály és Gábiel”* arkangyalok tiszteletére, a mai Kossuth Lajos utcában. A *“Požarevačka”* néven emlegetett templom tornya csak 1794-ben készült el. Anyakönyveit 1752-ben fektették fel.²⁰

A Saborna templom szomszédságában épült 1770-1777. között a püspökök nyári rezidenciája. Ezt az épület-együttest 1896-ban átalakították és felépítették a ma is álló palotát, mely hosszú ideig a püspökök nyári tartózkodási helye volt.²¹

A canonica visitatiókban nemcsak a pravoszláv templomokra és plébániákra vonatkozó adatokat rögzítették, hanem a pópák, az itt működött papok neveit is felsorolták. 1756-ban feljegyezték *“Dantur in hanc Pa-*

*rochia Schismatici 7 Exxlesias et Episcopum cum 14 Poaponibus habentes in pluribus Ecclesias et juribus Parochiali praejudiciosi, utpote...*²² Megengedett ebben a parochiában (a róm. kat. plébánia területében!) a pravoszlávoknak 7 templomot és püspököt és a sok templomban 14 lelkészt tartani, (ugyanis előzetes döntés alapján van jogosultsága a plébániának).” Ez utóbbi megjegyzés a pravoszlávoknak adott kiváltságokra utal. 1762-től név szerint is felsorolták a helyben működött pravoszláv papokat. (A szláv neveket úgy írom le, ahogy a dokumentumokban találtam, amelyekben az eredeti kiejtés alapján latin betűvel írták. A nevek mellett zárójelben jelzem az eredetileg magyar és latin alakban jelentkező keresztnév szerb, illetve egyházi szláv “valószínű” alakját is.)

1762-1796. között helyben működött pravoszláv papok:

Simon Radinovics	(Simeon Radinović)
Georgius Nemasnik	(Gerogije Nemasnik)
Lázár Radenkovics	(Lazar Radenković)
Nikolaus Terkalovics	(Nikola Terkalović)
Theodorus Popovics	(Teodor Popović)
Abraham Pavlovics	(Avram Pavlović)
Jovan Terkalovics	(Jovan Terkalović)
Demetrius Kicsinovics	(Dimitrije Kičinović)
Junior Demetrius Popovics	(Dimitrije Popović mlađi)
Petrus Lepojkovics	(Petar Lepojković)
Procopius Petrovics	(Prokopije Petrović)
Nicolaus Nerics	(Nikola Nerić)
Petrus Berky	(Petar Berki)
Procopius Popovics	(Prokopije Popović) ²³

A szentendrei pravoszláv plébániák a budai püspökséghez tartoztak és mind önálló “mater”, anyaegyház volt. 1791-ben készült népszámlálás az egyházigazgatási beosztás mellett feltüntette a vallási megoszlást is plébániák szerint. Ekkor volt a pravoszlávok lélekszáma a legmagasabb: 2036 fő.

“Cathedralis plébánia	87 ház	366 fő
Preobrasenska plébánia	76 ház	349 fő
Opovacska plébánia	62 ház	206 fő

Greceszka plébánia	28 ház	104 fő
Csiprovacska plébánia	82 ház	309 fő
Poserivacsja plébánia	60 ház	449 fő
Izbég plébánia	55 ház	253 fő” ²⁴

A pravoszlávok lélekszáma már a beköltözés után csökkenni kezdett. Okát és magyarázatát abban látták *“...mert lecsillapodván a bevándorlás hullámai, a szerbség ahonnan ide kényszerűségből került, mert miként a körülmények kényszere folytán a Balkánról Szentendrére vitetett át, éppúgy vissza kellett térnie...”*²⁵ 1796-ban már csak hét papot soroltak fel név szerint, tehát az egyes templomokban 1796-1828. között csak egy pap végzett lelkészi szolgálatot:

Nektarij Filipovics	(Nektarij Filipović)
Cirillus Stojanovics	(Cirill Stojanović)
Constantinus Nicolaevics	(Konstantin Nikolajević)
Joannes Batjan	(Joan Baćan)
Paulus Joanovics	(Pavle Joanović)
Petrus Koszics	(Petar Kosić)
Demetrius Popovics	(Dimitrije Popović) ²⁶

A XIX. században folytatódott a lélekszáma csökkenése.

	Szentendre	Izbég	összesen
1813-ban	1350	201	1551
1820-ban	1050	270	1320
1860-ban	775	240	915 ²⁷

1828-1912-ig működött papok:

Joannes Neditis	(Jovan Nedić)
Demetrius Czvervenperkovits	(Dimitije Cvervenperković)
Petrus Rimszky	(Petar Rimski)
Georg Pintats	(Djordje Pintats)
Vladimirus Rakits	(Vladimir Rakić)
Blazsits György	(Djordje Blazić)
Radenkovits János	(Jovan Radenković)

Antonivics Péter	(Petar Antonović)
Constantinus Josiphovics	(Konstantin Josifović)
Markovics Antal	(Antonije Marković)
Milics Cvetko	(Milić Cvetko)
Nikolai Rakics	(Nikolaj Rakić)
Djordje Golub	(Djordje Golub)
Constantin Gojkovics	(Konstantin Gojković)
Kornelije Csupics	(Kornelije Čupić)
Janos Pacsariz	(Jovan Pačariz)
Stevan Csamprag	(Stevan Čamprag)
Djordje Pilic	(Djordje Pilić) ²⁸

A XIX. század végétől egyes plébániák - Čiprovačka 1890 körül, Opovačka 1900 körül, Izbégi 1920-ban - beszüntették működésüket és a templomokat bezárták. 1920 után a Blagoveštenška, a Preobraženska és a Požarevačka plébániája az egyházközségek híveinek csökkenése és paphiány miatt megszűnt, csak a Saborna plébániája folytatta tovább működését. A templomokban felváltva tartották az istentiszteletet.

1912-től Szentendrén működő pravoszláv papok:

Huzsvik Vazul	(Vasilije Hužvik)
Schultz Csedomir	(Čedomir Šulc)
	(Marko Čupic)
	(Konstantin Josifović)
	(Jovan Milikšić)
Vojiszláv Gáality	(Vojislav Galić)
	(Svetozar Nedeljkov)
Nincsovics Illés	(Ilija Ninčović)

1986-tól és jelenleg is *Vojislav Galić*, a Szentendrei Szerb Pravoszláv Egyház plébánosa. 1945-ben az utolsó etnikai és felekezeti nyilvántartás szerint Szentendrén 178, Izbégen 58, összesen 236 pravoszláv volt.²⁹ (1992-ben a becsült lélekszáma 80-100 fő.)

A Szentendre-Budai Pravoszláv Püspökség 1944-ig Budán a Döbrentei téren működött. A II. világháborúban a püspöki rezidencia és a templom is

elpusztult, ezért dr. Djordje Zupković püspök, a püspökség székhelyét Szentendrére tette át. 1951-ben Zupković püspök halála után az akkori kormány nem engedte a püspöki széket betölteni, ezért a püspökség vezetését mint püspöki vikárius 1951-1956-ig Vasilije Hužvik, 1956-1983-ig Dušan Vuičić látta el. 1984-től dr. Daniló Krstić, a belgrádi pátriárka megbízottja felügyelte a magyarországi szerb pravoszláv püspökséget.³⁰

A Magyarországon végbement politikai átalakulás lehetővé tette, hogy harminckilenc év után ismét betölthessék a budai-szentendrei püspöki széket. A Belgrádi Patriarchatus dr. Daniló Krstić püspököt bízta meg, akit 1990. október 7-én ünnepélyes keretek között iktattak be hivatalába.

Szentendrén a pravoszlávoknak a szabad vallásgyakorlat mellett iskola-tartási joguk is volt. Az első adat szerint 1745-ben volt itt iskola, mert Szentendre ezen adó címen százötven forintot fizetett.³¹ 1767-ben a canonica visitatióban feljegyezték “*Dantur Graeci ritus Ludi Magistri 4 quod Nomina non constant, hinc minus in notitiam eorunden deveniti potest, quod unam linguam tradit.*”³² Van itt négy nem egyesült görög tanító, nevük nem ismeretes, nincs elég ismeret róluk, csak annyi van feljegyezve, hogy az egyik latint tanít.” Izbégen 1914-ig működött egy szerb pravoszláv iskola. 1793-ban elhatározták új iskola építését és még ebben az évben a Fő téri görög templom mellett felépítették az egyemeletes iskolát. 1812. november 15-én itt nyílt meg az első szerb felekezeti tanítóképző, melyet 1816-ban Zomborba helyeztek át. A XIX. század elején magánjellegű kis gimnázium “alsógimnázium” és 1948-ig szerb anyanyelvű elemi iskola működött az épületben, de a felekezeti iskolák államosításakor ezt az iskolát is megszüntették. Az épületet 1950-ben állami tulajdonba vették. 1951-től a Ferenczi Múzeum kezelésében van, a névadó és családja gyűjteményes kiállítását helyezték el benne.³³ (Csamprág István) Stefan Čamprag 1902-ben “Jávor” néven, olvasókörral egybekötött szerb pravoszláv egyházi dalkört szervezett. Az egyesület 1914-ben megszűnt.³⁴ A “Jávor Kórus” évek óta újra működik.

A pravoszláv templomoknak saját temetőjük volt. A város 1808-as és 1887-es térképén még jelölték a temetők helyét. A papokat a templomokba temették, a nevesebb családok a templomkertekbe temetkeztek.³⁵ A Sabor-na templom temetője a mai Martinovics utcában van és az egyetlen még működő pravoszláv temető. Az Opovačka templom temetője a mai Áprily Lajos tér és a 11-es műút közötti területen volt. A Čiprovačka templom temetője szemben a templommal a Bükkös-patak jobb partján a dombon

volt, a Paprika bíró utcában. A Požarevačka templom temetője a Római sánc utcában a mai szakmunkásképző iskola helyén volt. A térképeken viszont nincs jelölve a Görög templom és a Preobrazenska templom temetője. Lehetséges, hogy az alacsonyan fekvő templomok temetőit a gyakori árvíz miatt megszüntették és e két plébániához tartozók is a Saborna templom temetőjébe temetkeztek. Izbégen az első temető a patakparton a fatemplom mellett volt, a katolikus temető mellett. A másik temető a Szentháromság templom temetője a templomtól keletre, a város felé volt, nem messze a templomtól. Ma már egyik temető sincs meg.

c) Izraelita-zsidó egyház

A XVIII. század közepéig a zsidók a királyi várososokból ki voltak tiltva. II. József 1781. május 13-án kiadott rendeletében a zsidók számára biztosította a saját nyelvű istentiszteletet, az iskolaállítást, szabad ipari foglalkozást, valamint a szabad királyi városokban való letelepedés jogát.¹ Ennek ellenére Szentendre szabad királyi városban az izraelita vallású zsidókról a canonica visitatio először csak 1822-ben tesz említést. Lélekszámuk mindössze 6 fő és csak 1846-ban emelkedett 36 főre, akik közül 6 Izbégre települt.² 1850-re szinte megduplázott a számuk. Szentendrén 59, Izbégen 9 fő volt. Lélekszámuk lehetővé tette, hogy vallási közösséget szervezzenek és megalakították a Szentendrei Izraelita Hitközséget. 1853-ban felfektették az anykönyveket.³ A hitközséget a hitközségi elnök és a tanító irányította. A hitközség elnöke 1900-ban dr. Weisz Ármin volt. Később rabbisági hivatal működött. 1944-ben Stern Béla a volt rabbi helyettes. 1877-ben "Izraelita temetkezési szent egyesület" gondoskodott a holtak eltemetéséről.⁴ A temető a Szamárhegyen, az evangélikus temetővel szemben, a Hold utcában van. Ma már nem működik.

A zsidók főleg kereskedelemmel foglalkoztak, de nagyobb számban - az "emancipáció", a vallási és polgári jogaik rendezése ellenére - csak a XX. század közepe után települtek a híres kereskedővárosba.

	Szentendrén	Izbégen
1870-ben	152	4
1930-ban	221	11
1943-ban	231	11 zsidó volt. ⁵

A szentendrei izraeliták a neológ irányzatot követték. Vallásukat gyakorolták, a szertartásokon részt vettek, de nem ragaszkodtak olyan szigorúan az előírásokhoz. A böjtöket megtartották, kóser ételeket fogyasztottak, a szombati ünnepet is megülték, de az üzleteket már ezen az ünnepnapon nem tartották zárva. A negyvenes évek elején a zsidó férfiakat elvitték munkaszolgálatra, s annyira lecsökkent a férfiak száma, hogy az istentiszteletet sem tudták megtartani. A "minjén", a törvény ugyanis előírta, hogy tíz férfi jelenléte szükséges a szertartáshoz. Ezért tizenhárom évet betöltött fiúgyermekeket kellett hozni, akiknek már megtörtént a vallási nagykorúvá avatása, a "bár micvo", így a szertartásokat meg tudták tartani.

A századfordulón egy tantermű izraelita iskolaként, majd az 1920-as évektől már négy osztállyal működött az ekkortól Szentendrei Izraelita Elemi Népiskola. Más vallású gyerekek is jártak oda, ahogyan az elemi iskolát elvégzett izraelita gyerekek is jártak katolikus és református polgáriba, gimnáziumba. A hitoktatást a különböző vallású gyerekeknek az illetékes egyházak hitoktatói tartották. 1920-tól Varga Antal, 1931-től Tolnai Jenő volt az iskolavezető.⁶ 1933-ban Izraelita Kultúr Egyesületet szerveztek. Elnöke Rosenzweig Samu, a tagok létszáma 60 volt. 1940. szeptember 28-án az egyesület működését rendelkezés alapján a polgármester beszüntette.⁷

1944-ben Szentendrén is felállították a gettót a Duna partján. Innen deportálták őket. A 232 zsidóból 149-en haltak meg koncentrációs táborokban. Kevesen menekültek meg, ők egy ideig még visszajöttek Szentendrére. 1945 után az izraelita hitközség is folytatta működését, elnöke Herman Ernő volt. 1949. július 17-én a hitközség "emlékbizottsága" a szentendrei zsidók halálának ötödik évfordulóján márványtáblát helyezett el az imaház előterének falába, a haláltáborban elpusztultak neveivel. A falavatásra a szentendrei egyházakat is meghívták.⁸ Az ötvenes évek elején a zsidók elmentek Szentendréről és az imaházat is eladták. Az újabban beköltözött és Szentendrén élő zsidóknak helyi egyházi szervezetük nincs.

d) Baptista egyház

Szentendrén a baptista gyülekezet magja 1954-ben kezdett kialakulni. Ekkor csak néhány fő kereste a kapcsolatot a tahitótfalui baptista gyülekezettel. *"1955-ben Vass Ferenc tahitótfalui baptista lelkipásztor vízbemerítéssel a keresztség szentségében részesítette őket és ettől kezdve a gyüleke-*

zet aktív tagjai lettek. 1958-ig Vass Ferenc, majd Révész Benjamin végzi lelki gondozásukat.” Időközben mind többen csatlakoztak hozzájuk, ezért a kis gyülekezetet 1963-ban Szentendre Város Tanácsának elnöke hivatalosan is közösséggé nyilvánította.¹ Ettől kezdve a gyülekezet a Tahitótfalui Baptista Gyülekezet filiájaként működött. Vasárnaponként istentiszteletet, péntek esténként imaórát tartottak a körzeti lekipásztor vagy más lelki-munkás vezetésével. 1966-1976-ig Balog Miklós, 1977-1987-ig Révész József tahitótfalui lelkész végezte a lekipásztori teendőket és a gyülekezet gondozását. Helyiség hiánya miatt ekkor még különböző családoknál jöttek össze a Kovács László úton, a Szentlászló úton, a Piszke közben és huszonöt évig a Péchy családnál.

1980-ban a gyarapodó lélekszám miatt független és kizárólag istentiszteleti célra helyet kerestek. Felvették a kapcsolatot dr. Kiss György katolikus plébánossal is, aki készségesen felajánlotta az egyházközség hit-tantermét, időközben megosztott bérleményként. A két egyház magasszintű vezetőinek elhúzódó megállapodása miatt egy kedvezőbb ajánlatot fogadtak el. *“Jankovits Ilona szerb származású katolikus vallású idős szentendrei lakos följajánlotta leromlott házának legnagyobb szobáját istentisztelet céljára. A gyülekezet az ajánlatot elfogadta és 1981. február 1-jén már itt tartotta első istentiszteletét.”*

A gyülekezet lélekszáma eközben a beköltözőkkel és a környező településeken szórványosan élőkkel állandóan gyarapodott. Ezért a bővítés érdekében a gyülekezet eltartási szerződést kötött Jankovits Ilonával, aki ingatlanát a gyülekezetre hagyta. Így vált lehetővé, hogy a ház helyén templomot építhessenek. CsereklYE György tervei alapján, a gyülekezet és támogatói kétékezi és pénzbeli áldozatából, dr. Kiss Ferenc pszichológus, a gyülekezet presbitere vezetésével 1986-1988. között felépült a templom. 1987-ben a gyülekezet levált Tahitótfaluról és önállósult. A templom felavatása 1988. augusztus 14-én ünnepélyes keretek között történt. Az első istentiszteleten Viczián János, a magyarországi baptista egyház elnöke és Gerzsényi László teológiai tanár péceli lekipásztor hirdette az ígét. Jelen voltak Szentendre egyházainak képviselői is. A gyülekezet 1990-ben dr. Kiss Ferencet választotta lekipásztorává. A Szentendrei Baptista Gyülekezet a Baptista Egyház Középmagyarországi Baptista Misszió kerületéhez tartozik. Gyülekezetvezető Antal László. A gyülekezet ügyeit a lekipásztor és gyülekezetvezető 10 fős előljárósággal irányítja. A gyülekezetnek 40 tagú kórusa van. A bemeírtettek lélekszáma 1992-ben 100 fő.²

V. RÉSZ

1. Ökumenizmus Szentendre egyházai között

A század elején a protestáns egyházak kezdeményezésére ökumenikus mozgalom kezdődött, melynek célja a különféle keresztény vallások összefogása volt. Az ökumenizmus tevékenységét 1948 óta az Egyházak Világtanácsa hangolja össze. A II. Vatikáni zsinat 1973-ban fogadott el Ökumenikus Dekrétumot a keresztény egységre való törekvéstről.

Szentendrén kezdetben az egyházak közeledésének szervezése nem volt tudatos. 1972-1973-ban Szentpétery Péter evangélikus lelkész kedd esténként bibliamagyarázatot tartott, melyen először csak egy-két, majd 1974-ben mind több katolikus is részt vett. 1975-76-ban Antal János katolikus segédlelkész is csatlakozott és közösen tartottak imaórákat a "testi-lelki betegekért való imaközösség" jegyében. 1977-ben csatlakozott Balogh Miklós tahitótfalui lelkész a Szentendrei Baptista Gyülekezet tagjaival. Ezután kapcsolódott be a református egyház gyülekezetének résztvevőivel dr. Bolyki János lelkész. Ekkor már szervezetten, minden év január 18. és 25. között tartották az ökumenikus igeliturgiákat.¹

Dr. Kiss György plébánosnak beiktatásakor az egyik célkitűzése az ökumenikus gondolat terjesztése és ápolása volt. 1977-ben ezért buzdította arra híveit, hogy vegyenek részt Szentpétery Péter nemes kezdeményezésében az "imahét a keresztények egységéért való" közös szentírás olvasáson és imádságon. 1988-tól a pravoszláv egyház is csatlakozott Nincsovcics Illés (Ilija Nincovic) esperes révén az ökumenikus imaközösségbe. A továbbiakban az egyházak sorra következő vezetői is átveszik a gyakorlatot és irányításukkal minden év januárjában az öt egyház nyolc alkalommal találkozik. Az egyes egyházak papjai, vezetői, mindig a másik egyház templomában tartanak homiliát. A közös áhitat végén a templomajtóban kézfogással köszöntik a különböző egyházak híveit. Szentendrén ennek különösen nagy jelentősége van, ahol öt egyház együttesen veszi ki részét a világ keresztényeinek egységmozgalmából és tartja meg az imanyolcadot az egység érdekében, de azzal a tudattal, hogy *"Az egység nem egyfajta-ság. Az egységet olyan közös élet megszervezésében kell keresnünk, amely-*

ben minden Krisztust megvalló közösség karizmáit elismerik. Az egység felé vezető út ma a kölcsönös látogatásokon át vezet, ahonnan mindegyik fél azzal kiegészítve távozik, ami addig hiányzott belőle. Az egységet azoknak az egymást kiegészítő szempontoknak összehangolásában kell keresni, amely szempontoknak az egyes felekezetek letéteményesei.”²

EPILÓGUS

*“Nullam scripturam ita fortunatam prodire,
cui nullus omnino contradicet!”*

(Alexandriai Kelemen)¹

*“Egy könyvet sem lehet úgy megírni,
hogy abban senki bíráltnivalót ne találjon!”*

JEGYZETEK

A jegyzetekhez használt rövidítések:

eadem = ugyanő(nő)

ibidem ibid. = ugyanott

idem = ugyanő (férfi)

pagina p. = oldal, pp. = oldalak

passim = több helyen

regesta, reg. = okmányjegyzék

separatum, sep. = különnyomat

Sine loco S.l. = kiadási hely megjelölése nélkül

vide = lásd.

volumen, vol. = kötet. köt.

tomus, tom. = kötet köt.

ELŐSZÓ

1. SOMORJAI Ádám - UZSOKI András 1989, pp. 320-322

BEVEZETÉS

1. MRT 7. p. 269., pp. 272-273.
2. TETTAMANTI Sarolta 1980, pp. 9-11.; eadem 1981, pp. 118-119.
3. PAVICH, Emericus 1766, p. 203.; UNYI Bernardin 1947, pp. 129-153.
4. DÓKA Klára 1979, pp. 5-16.; eadem 1981, passim
5. L. GÁL Éva 1988, passim
6. VOIT Pál 1958, passim
7. HORLER Miklós 1960, passim
8. Cs. TOMPOS Erzsébet 1959, pp. 109-153.
9. VASS József 1971, pp. 14-16. ; idem 1970. pp. 65-72.
10. ADRIÁNYI Gábor 1989, pp. 325-326.

TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

1. PATAY Pál 1958, pp. 11-35.
2. SOPRONI Sándor 1958, p. 35-49.
3. Idem 1987, p. 68.; - szinkretisztikus = különböző vallások keveredéséből származó
4. Idem 1987, p. 45.
5. MAKKAI László 1958, pp. 50-82.

I. RÉSZ

1. A katolikus egyház kialakulása Szentendrén (1002- 1323)

1. GYÖRFFY György 1977, pp. 32-34., 50., 103., 234-235., 239. - A szálláshelyek magánbirtokokká váltak. Ezt bizonyítja, hogy birtokosukról nevezték őket.
2. DIENES István 1972. p. 45.
3. BALICS Lajos 1885, I. vol. pp. 382., 386.
4. GUTHEIL Jenő 1977, pp. 259., 46., 301., 45. "*A szakkritika megállapította, hogy az oklevél 1002. minden valószínűség szerint ennek az évnek augusztusában kelt. Átírta IV. Béla 1257. november 20. Az átírat szerzője tévesen 1009-re datálta.*"; SZENTPÉTERY Imre 1923, I. vol. 1. füzet. p.2. 2. sz., 3. sz.) A szerző a szakkritikák ismertetésével bizonyítja az oklevél 1002. keltét, továbbá hogy IV. Béla 1257-i át-

- iratában az alapítólevél 1009-re való datálása nem megbízható.)
5. KRISTÓ Gyula 1988, pp. 251. 252. A szerző véleménye alapján a szakirodalom megállapításaival ellentétben, Visegrád várának megyéje nem a kétparti megye volt, hanem csak a Duna jobb partjára szorítkozott.
 6. GUTHEIL Jenő 1977, pp. 46-47.
 7. MÁLYUSZ Elemér 1971, pp. 40-42. *“A klerikus név a XII-XIII. században kettős értelmet nyert. Jelentette a gyakorlati írásos tevékenység végzőit, de jelentette a papsághoz tartozót. Tevékenységüket, ugyanakkor életsorsukat is jól jellemzi Fulco hospes élete.”*
 8. GUTHEIL Jenő 1977, pp. 85., 268., 269.; Pannonhalmi I. vol. pp. 276., 599.; VEN 1975, p. 84. A veszprémi püspökök: Máté (1113), Nana (1131), Martyrus (1135), I. Péter (1135-1138), I. Pál (1142-1143)
 9. GUTHEIL Jenő 1977, pp. 84-85., 268., 286. A szerző a kérdés irodalmával bizonyítja állítását: *“Fulco maga fedí fel önmagát, a legenda 6. fejezetében: “...egykor midőn Álmos herceggel Konstantinápolyban tartózkodtam...” Fulco mielőtt Szerafin esztergomi érsek szolgálatába állott, - mint végrendeletében is írta, - Kálmán király öccsénél, Álmos hercegnél diákoskodott.*
 10. Idem 1977, pp. 102., 271. Benedek veszprémi püspök végrendeletének záradékában; comes capellae = kápolnaispáni címet viselő főpap
 11. Idem 1977, pp. 107. 303. 8. sz. reg.; MÁLYUSZ Elemér 1971, pp. 61-62.;
 12. VEN 1975, p. 9.
 13. BÉKEFI Remig 1910, p. 49.; BALICS Lajos 1890, II. vol. pp. 49., 51.
 14. Mon. Vespr. 1896, tom. I. p. 73., 87. reg.
 15. BÁRTFAI SZABÓ László 1938, p. 6. 24. reg.
 16. Mon. Vespr. 1896. tom. I. p. 139. CLII. reg. *“A regeszta kötetben világosan “Abbate” áll, azonban itt a veszprémi káptalan főesperesei soroltatnak föl és ezek között szentandrászi főesperesség létezett, itt nem apátról, hanem Abbas nevű főesperesről van szó. Lehetséges, hogy a római másoló az Aba nevet hibásan olvasta és írta le.”*
 17. GUTHEIL Jenő 1977, p. 305. 20. reg.
 18. BÁRTFAI SZABÓ László 1938, p. 12. 55. reg.
 19. Idem 1938, p. 20. 105. reg.; (Amint a “Bevezetés”-ben említés történt róla, a korábbi monográfiákban egy téves információ futott végig egy 1294-ben történt templomrombolásról, mely nem itt, hanem Esztergom

mellett történt. A tévedést Vas József cáfolta meg és kutatásainak eredményét - a teljes irodalommal - közzé is tette. Vas József viszont nem vette figyelembe, hogy Szentendrén is volt rombolás, 11 évvel korábban, 1283-ban. Ezt a templom feltárásának eredményei is igazolták. Bővebben a templom épületének ismertetésénél. *A szerző*) Vide: II. rész 8.a.

20. BÁRTFAI SZABÓ László 1938, p. 27. 145. reg.
21. BAKÁCS István 1982, p. 95. 249. reg.
22. BÁRTFAI SZABÓ László 1938, p. 27. 146. reg.
23. Idem 1938, p. 28. 153. reg.
24. BAKÁCS István 1982, p. 100. 269. reg.
25. Mon. Vespri. 1899, tom. II. p. 379. CCCXV. reg.
26. BAKÁCS István 1982, p. 101. 270. reg.
27. GUTHEIL Jenő 1977, p. 313. 61. reg.
28. KUMOROVITZ Bernát 1953, p. 18. 3. reg. (Kekus vagy Kékes, ma Pilisszentlászló), villicus = falunagy, falu bíró
29. Idem 1953, p. 18. 4. reg.
30. Idem 1953, p. 33. 48. reg.
31. Mon. Vespri. 1899, tom. II. p. XXXIX. reg.
32. KUMOROVITZ Bernát 1953, p. 40. 70. reg.
33. BÉKEFI Remig 1910, p. 373. XVI. reg.; MÁLYUSZ Elemér 1971 p. 503, magistereknek vagy rektoroknak nevezik azokat, akiket a püspökök helyeznek a kápolnájavadalmakba, ők a káptalan tagjai, a székes-egyház kanonokjai.
34. KUMOROVITZ Bernát 1953, p. 50. 95., 96. reg.
35. BÁRTFAI SZABÓ László 1938. p. 35. 187. reg.
36. Mon. Vespri. 1899, tom. II. pp. 38-39. XLV. reg.
37. KUMOROVITZ Bernát 1953, p. 62. 132. reg.
38. Idem 1935., p. 61. 131. reg.
39. Idem 1935. p. 62. 133. reg.
40. Idem 1935. p. 64. 136. reg.
41. GUTHEIL Jenő 1977. p. 103-104.; SZÁNTÓ Konrád 1983, I. vol. p. 398.
42. KUMOROVITZ Bernát 1953, p. 65. 139. reg.
43. Idem 1953, p. 141. reg.
44. Mon. Vespri. 1896 tom. I.p. 139. CLII. reg.
45. Mon. Vespri. 1899 tom. II.p.LXXII. IV.reg.; KRISTÓ Gyula 1988,p. 227.

46. Mon. Vat. tom. I. 1. pp. 182-183.; KRISTÓ Gyula 1988, pp. 227-228.
47. JANKOVICH Miklós 1959, p. 59. A főesperesi székhely fenntartására irányuló szándék úgy látszik a gyakorlatban nem volt megvalósítható, tehát a kerületnek egyházigazgatási centruma ekkor már Buda volt.
48. ORTVAY Tivadar, 1891-1892. vol. II. pp. 284., 739-794. "*A Rufinus által említett archidiaconatus sancti Andree in ecclesia Vesprimiensis nem más, mint a budai főesperesség.*"; Mon. Vespr. tom. I. Igazítások a 73. o.-hoz. "*A szentendrei főesperesség a budaival azonos.*"; KRISTÓ Gyula 1988, pp. 251-152.
49. ORTVAY Tivadar 1891-1892. I. vol. p. 286.; MKA 1927, pp. 66-68.; KRISTÓ Gyula 1988. pp. 227-228.
50. BAKÁCS István 1982, p. 151.; Mon. Vat. tom. I. 1. pp. 373., 384.

2. Birtokadományzások Szentendrén (1323-1541)

51. RUPP Jakab 1868, p. 40.
52. Doc. Art. Paul 2. füz. p. 410. 936. reg., p. 468. 934. reg.
53. Doc. Art. Paul 2. füz. p. 410. 936. reg.
54. Ibidem p. 408. 934. reg.
55. BÁRTFAI SZABÓ László 1938, p. 235. 895. reg.
56. MRT 7. pp. 269., 273. 95. jegyz.
57. Doc. Art. Paul. 2. füz. p. 408. 934. reg.
58. BÁRTFAI SZABÓ László 1938. p. 284. 1092. reg.
59. Idem p. 286. 1101. reg.
60. BÁRTFAI SZABÓ László, 1938. p. 360. 1436. reg.
61. Idem 1938. 1497. reg.
62. Idem 1938. p. 381. 1533. reg.

3. A hódoltság kora, betelepülések (1541-1690)

1. BÁRTFAI SZABÓ László 1938, p. 157. 625. reg.; BAKÁCS István 1982, p. 397. 1486. reg.
2. UNYI Bernardin 1947, p. 54.; UROSEVICS Danilo 1969, pp. 53., 61., 66.; KARÁCSONYI János 1924, pp. 351-368.
3. Don Šime Torbarina Benkovác (Dalmácia) plébánosának írásbeli és szóbeli közlése. (A Plébános Úrnak itt köszönöm meg segítségét. *A szerző*)
4. KÁLDI NAGY Gyula 1977. pp. 205., 251-252.; defter = pénzügyi jegyzék, adóösszeírás; tót = sclavus, dalmata, illyricus; ebben a korban

“Tót-ország” Szlavóniát (Sclavonia), Dalmáciát (Dalmatia, Illyria) jelentette.

5. L. GÁL Éva 1988, pp. 33-36.
6. DOBERDÓI BÁNLAKY József 1940. pp. 70-72.
7. L. GÁL Éva 1988, p. 60.
8. OL - E. 282. Memor u. Anbr. No. 278. 3. juny. 1694.
9. A témát feldolgozta többek között: KARÁCSONYI János 1947. pp. 351., 368.; UNYI Bernardin 1947, p. 28.; UROSEVICS Danilo 1969. pp. 70-72.
10. Don Šime Torbarina Benkovác plébánosának közlése, Benkovác plébániájának Króniájából. (A jól élnek alatt azt érthették, hogy már kivonult a török!)
11. NAGY Lajos 1959, pp. 62., 93.
12. OL U et C 7 - 42. “Beschreibung Szent Andree in Pilischer Comitatus Anno 1696.”
13. Az óbudai uradalom telepítéséről: L. GÁL Éva pp. 64-71.
14. BÉL Matthias 1737/1977. p. 37 ; SOFRIC, Pavle 1903/1920 p.1.
15. BERKI Feriz 1975. pp. 5-18.; TIMKÓ Imre 1971. pp. 246-247.

4. A lakosság lélekszáma, etnikai és vallási összetétele (1705-1992)

1. HAJDÚ Lajos 1984, pp. 275-276., 405.; L. GÁL Éva 1988, pp. 24-25., 18., 19., 80.; Az adóösszeírások amúgyis kevesebb számot szolgáltattak, mert nem kerültek bele az adózók családtagjai, valamint akik mentesek voltak (papok, tanítók, tisztségviselők és sokféle alkalmazott); OL Vis. Can. 1761. pp. 62., 67.
2. Regn. (regnicolaris, országos), dic. (dicalis megyei) adóösszeírások: 1715. regn.: PmL Cp. I. 1.; 1720 regn.: PmL CP.I. 3.; 1725 dic.: PmL Cp. II. 93. közli L. GÁL Éva 1989, pp. 19., 74. 10. tábla.
3. OL Zichy lt. 218. cs. 92-94. közli L. GÁL Éva 1989. pp. 20., 24., 64.,
4. OL Vis. Can. 1732. p. 52.
5. Ibidem 1756. p. 74.
6. Ibidem 1761. p. 67.
7. Óbudai uradalmi összeírás 1767., közli L. GÁL Éva 1989. pp. 64., 231. IX. tábl.
8. Helységnévtár 1773. pp. 38-39.
9. Népszáml. 1784. pp. 121-122.

10. OL Vis. Can. 1796. p. 40., SZRKPL Vis. Can. 1811 p. 10.
11. SZRKPL Vis. Can. 1822. p. 34.
12. Ibidem 1846. p. 17.
13. Schem. 1855. pp. 15-18; SOFRIC', Pavle 1903/1920 p. 27.
14. Népszáml. 1881. p. 209. ; (A statisztika a "beszélni nem tudóra" nem ad magyarázatot, nem értelmezi.)
15. Népszáml. 1900. p. 398-399.
16. Népszáml. 1910. pp. 198-199.
17. Pest.m. címt. 1931.p. 81.
18. Ibidem
19. Schem. 1938. pp. 75-76.
20. SZFM 1090-75
21. Schem. 1945. p. 166.
22. Az 1705-1992. közötti időszakra vonatkozó születési és halálozási adatok a Szentendrei Római Katolikus Plébánia Kereszteltek Anyakönyveiben és a Halottak Anyakönyveiben a megadott éveknek megfelelő lapokon megtalálhatók: SZRKPL Matr. Bapt., Matr.Mort. - Izbég születési és halálozási adatai 1947-től Szentendre-Izbég Lelkészség Keresztelési és Halotti Anyakönyveiben az éveknek megfelelő lapokon található: SZ-IRKP Ker. ak., Hal. ak., A továbbiakban ezekre külön utalás nem történik.; Vide: Függelék 1. sz. Összesítési táblázat
23. Népszáml. 1913. pp. 198-199.
24. TOMKA Miklós 1988, pp. 509-577.
25. BÁNK József 1960, I. vol. p. 399.

5. Az egyház története a város történelmében (1690 - 1992)

1. Az eredeti adománylevél OL. P 707. Zichy-lt. Fasc. 142. No. 27., Közli: L. GÁL Éva 1989, p. 45.
2. OL E. Hofbephle 1692. október 24. A "szentendrei rácok az adminisztrációhoz", közli: TABA István 1938, pp. 88.; Más szerzők is megerősítik: FÉNYES Elek II. vol.pp. 140-141. "Izbek ... A szentendrei rácok Arsenius patriarcha alatt Török országból kiköltözvén Izbégen telepedtek meg először"; litterae protectionales = oltalom levél, kiváltság-levél, praedium = birtok
3. OL NRA 268/45, közli: L. GÁL Éva 1989, p. 63.
4. Vide: 2. sz. jegyzet

5. OL KA Expeditionen, 1690. december 18. Decret an den Räzischen Catholischen Richter zu St. Andree, közli: NAGY Lajos 1959, pp. 70., 95.; Meg kell jegyezni, hogy a "*katolikus rác község*"-en a római katolikus egyházközséget kell érteni, az ortodox vagy görög keleti község a pravoszláv egyházközséget jelentette és nem közigazgatási értelemben vett községről volt szó.
6. OL E. 282. Memor u. Anbr. B. No. 278. 3. juny. 169/4.
7. OL P. 707. Fasc. 218. 37. folio. közli: DÓKA Klára 1981, p. 18., KADA Mihály 1910, p. 456. (A szerző még Szentendre város - egykori - levéltárában találta és hivatkozta az eredeti szerződést, ahol mint a város első dokumentuma, az 1. sz.-ot kapta.)
8. PmL Misc. Ant. 1733. - 1 - 6, közli: FÜVES Ödön 1961, p. 116.
9. PmL Misc. Ant. 1737. - 6 - 4, közli FÜVES Ödön 1961, p. 116.
10. PmL V. 303. No. 15., közli: DÓKA Klára 1981, pp. 136-139.; KADA Mihály pp. 460-461.
11. Vide: 2. sz. jegyzet
12. KADA Mihály 1910, p. 459.
13. L. GÁL Éva 1981, p. 181.
14. Eadem 1981, p. 59.; KADA Mihály 1910, pp. 459-460.
15. KADA Mihály 1910, pp. 459.
16. OL U et C 59. Urbéri tabellák Pest megye - Szent Endre.
17. SZRKPL A szerződés latin nyelvű szövegének korabeli másolata 1773.; KADA Mihály 1910. p. 459.
18. HAJDÚ Lajos 1984, p. 33.
19. PmL V. 303. e. No. 48., közli: DÓKA Klára 1981, p. 63.
20. OL A - 39: 5790/1789., közli HAJDÚ Lajos 1984, p. 299.
21. SZRKPL A város és a királyi ügyek igazgatója között 1818-1829. között folytatott per 82. sz. 1821. szeptember 23-án kelt eredeti dokumentum.; PmL V. 303. Nr. 81., 82., 83., közli DÓKA Klára 1981, pp. 85., 97.
22. KADA Mihály 1910, p. 462.
23. PmL V. 303. e. No. 114. közli: DÓKA Klára 1981, pp. 182-184.
24. Ibidem - Örökváltsági szerződés 6. pontja p. 182.
25. OL Vis. Can. 1732. p. 52.
26. SZRKPL Kratochwill Ferenc plébános fellebbezése Szent Endre Város 1980. évi dec. 30-án tartott közgyűlésének 5714, 5715. sz. határozata ellen. p. 9.

27. SZRKPL Fellebbezés a polgármesterhez a közgyűl. 3007/908. sz. véghatározata ellen. 1908. okt. 30.
28. ANTOLIK Arnold 1932, p. 9.
29. SZRKPL 233-919. Köztulajdonba vett egyházi ingatlanok.
30. Szentendrei Néplap (Sz.Népl.) Rendkívüli kiadás, 1921. febr.2., Febr. 3.
31. SZRKPL Kucsera téka, KADA Mihály naplótöredéke.
32. Sz. Népl. 1921. március 3.,; Érs. Leányisk. Ért. 1939. pp. 2-4.; Emléklap, összeáll.: Sulyok Kálmán; Élő szemtanúk visszaemlékezései.
33. SZRKPL Matr. Def. 1919. június 25. p. 45. 45. sorsz.
34. Ibid. 269-921. Szentendre r.t. város polgármesterének rendelkezése, 1921. március 3.; SZRKPL Szentendre r.t. Város képv.test. 1925. március 12. rendes kgy.jegyzk.-ből 1017/kig.1925. jkv.54.;
35. SZRKPL Hist. Dom.Proj. p. 40.; Ibid. 922/1928.
36. Szentendre Város képv. test. közgy. 1949. 62. sz. hat.
37. Szentendre Város Önkormányzatának határozata 1992./162
38. ANTOLIK Arnold 1932, pp. 8-9.
39. SZRKPL Hist. Dom, Proj. pp. 11-39.
40. Ibidem p. 38.
41. Pest m. Cimt. 1931. p. 84.
42. SZRKPL Hist. Dom. Proj. p. 16.
43. Ibidem pp. 39-41.
44. SZRKPL Hist. Dom Proj. Német László plébános feljegyzése
45. A plébános fellebbezése a Földbirtok Rendező Tanács 2882/45. sz. határozata ellen.

II. RÉSZ

1. A katolikus plébánia kialakulása és működése a török megszállásig (1332-1541)

1. MKA 1927. p. 66.; SZÁNTÓ Konrád 1983, I. vol. p. 404.
2. Mon. Vat. tom. I. pp. 182-183. - exempt = kiemelt, kiváltságos -; EFN 1982. p. 287.
3. Az 1150 körül bevezetett - később budainak nevezett - márka = 245,54 gr. ezüst volt ebben az időben; juratus = esküdt, itt juratus parochianus = kerületi esküdt, plébános; beneficium = javadalom
4. BÁRTFAI SZABÓ László 1938, p. 123. 511. reg.
5. Mon.Vespr. tom. IV. p.389.344. reg.; dominicium = aedes sacra = templom

6. LUKCSICS Pál 1931, I. vol. pp. 5-36. passim; MÁLYUSZ Elemér 1971, p. 121.; supplicatio = pápai székhez benyújtott kérelem.
7. Idem 1931, p. 78. 167. reg.; Idem pp. 303., 308. “*Sanctoandrea et Senthandrea = Strig.dioecesis par S. Andree de villa = Szentandrás, Szentendre Esztergomi Egyházmegye.*”
8. LUKCSICS Pál 1931. I. vol. p. 218. 1125. reg.; SZÁNTÓ Konrád 1983, I. vol. pp. 404-405.; rector par eccl. = plebanus = plébános
9. LUKCSICS Pál 1931, I. vol. p. 251. 1363. reg.; perp. port. par eccl. = perpetuus protionarius par ecclesiae = a templom örökös javadalmasa.
10. BÉKEFI Remig 1910, pp. 196., 348., 356.
11. Idem 1910, pp.196-199.,427.; Mon.Vespr. tom. IV.pp.78-79. LXIV. reg.
12. Mon. Vespr. tom. IV. p. 133. CXIII. reg., p. 138. p. 551.

2. A plébánia története a hódoltság alatt és Szentendre felszabadulása után (1541-1723)

1. VANYÓ Tihamér 1973. p. 324.; KARÁCSONYI János 1923, I. vol. p. 367., 389.; Idem 1924, II. vol. p. 421.; UNYI Bernardin 1947, pp. 59., 113., 129.
2. PAVICH, Emericus 1766, p. 203.
3. UNYI Bernardin 1947, p. 59.; SOFRIC, Pavle 1903/1920, p. 8.
4. OL E 282. Memor u. Anbring. B. nò. 278. 3. juniy 1694.
5. KARÁCSONYI János 1923, pp. 176-177.; EFN 1982. pp. 269, 273.
6. SZRKPL Vis. Can. 1822. p. 22.
7. OL E. 152. Act. Jes. 5. t. 3. sz.
8. OL E. 282. Memor. u. Anbr. W. No. 72. p. 158.
9. Ibidem No.72. pp. 159-167.; Ibidem No.73. pp. 168-169.; A falusi pap-ság a tized tizenhatodát szedecimát (sextadecima) kapta.
10. SZRKPL Matr. Bapt. 1705-1709 bejegyzései alapján.
11. UNYI Bernardin 1947, pp. 145-146., 152.
12. SZRKPL Matr. Bapt. 1710-1723. bejegyzései alapján.; A sajátkezű bejegyzéseknél a Fr. rövidítés Franciscanust jelentett és nem laicus fratert értettek alatta. P. = pater. Itt jegyzem meg, hogy a bosnyák ferencesek és a dalmátok neveit úgy közlöm, ahogyan ők az anyakönyvekben és egyéb iratokban a nevüket leírták. (A szerző)

3. A plébánia szervezete és működése (1723-1992)

1. SZRKPL Vis. Can. 1822. p. 22.

2. OL Vis. Can. 1732. pp. 51-53.
3. A kis szigeten a pravoszláv papok is kaptak földet, ezért kapta a kis sziget a mai is használatos "*Pap-sziget*" nevet.
4. SZRKPL Matriculae 1723-1732 - A papok névjegyzéke és itt pasztorálásának ideje nagyrészt az anyakönyvek bejegyzései alapján készült.
5. Ibidem 1732-1734.
6. OL Vis. Can, 1756. pp. 71-75.; SZEJN 1977. p. 212.
7. SZRKPL Matriculae 1734-1759.
8. OL Vis. Can. 1761. pp. 64-72.
9. OL Vis. Can. 1783. p. 10.
10. SZRKPL Matriculae 1759-1763.
11. Ibidem Prot. tom. I. No. 11. p. 23.
12. Ibidem Matriculae 1764-1773.
13. Ibidem Prot. tom. I. No. 28. p. 41.
14. Ibidem Vis. Can. 1811. p. 10.
15. Ibidem Matriculae 1773-1780.; Ibidem Matr. Mort. 1780. július-augusztus
16. SZEJN 1977. p. 59., MKA 1927. pp. 67-68.
17. SZRKPL Prot. tom. I. No. 77. p. 108.
18. Ibidem Matr. Bapt. 1780. okt.
19. Ibidem Prot. tom. I. No. 77. p. 108.
20. OL Vis. Can. 1783. pp. 1-31.
21. KADA Mihály 1910. p. 467.
22. OL Vis. Can. 1796. 173/B pp. 1-55.
23. SZRKPL Prot. tom. I. bejegyzés az utolsó lapon.
24. Ibidem Vis. Can. 1811. pp. 1-15.
25. Ibidem Matriculae 1780-1800.
26. Ibidem Vis. Can. 1822. pp. 1-63. passim
27. Ibidem Matriculae 1812-1829.
28. Ibidem 1829-1836.
29. Ibidem Vis. Can. 1846. pp. 1-19.
30. SZRKPL Adólap 1854. 4. 20.
31. Schem. 1855. pp. 15-18.
32. Schem. 1863. pp. 30-41.; SZRKPL Matriculae 1836-1879.
33. SZRKPL 1879. árpilis 23. és 1880. február 8. után az irattárban és az anyakönyvek vezetésében is csak magyar nyelven történtek a bejegyzések.

34. SZRKPL A plébános fellebbezése a Szent-Endre város 1890. évi közgyűlésén hozott határozata ellen. 5714, 5715. sz.; 96/1895.; 650/1895. SZRKPL A budapesti lelkeszkedő papság 1896. V. 28.-i Corona jegyzőkönyve.
35. SZRKPL Matriculae 1879-1896.
36. SZRKPL Matriculae 1893-1896-1900.;
37. Ibidem 1899-99682. sz.
38. Ibidem Képv. Test. jegyzőkönyv. 1913. december 13., 1920. október, 17/1921., 49/1921. Ibidem Kérelem a polgármesterhez 1908/110, 1912/110.
39. Ibidem Vis. Can. 1912. április 27.
40. Ibidem egyesületek feljegyzései, jegyzőkönyvei, okiratai a plébánia levéltárában.;
41. Vide: I. Rész 5. pontjában, 1919-ről.
42. Schemat. 1923. pp. XX-XXI.
43. SZRKPL Hist. Dom Proj. Német László feljegyzése
44. Ibidem Matriculae 1896-1923.
45. Ibidem Hist. Dom. Proj. pp. 7., 25.
46. Vide: II. Rész 6. pont, "Egyesületek."
47. SZRKPL Hist. Dom Proj. p. 40.
48. Ibidem p. 44.
49. SZRKPL Vis. Can. 1933., 306/1933., 207/1933.
50. Ibidem Statisztikai jel. 1934.
51. Ibidem 376/1934.
52. Shem. 1936. pp. 73-74.
53. SZRKPL Kérelem a kegyúrhoz 11/1936
54. Ibidem Egyh. Tan. jegyzők. 1936/1. Ibidem 554/1936.; Vide II.Rész 6. pont. Iskolák
55. SZRKPL 554/1936.; Ibid. Hist. Dom. Proj. p. 45.
56. Ibid. 108/1945, 102/1945; Ibid. 89/1944.
57. Ibid. 1/1946, 2/1946.
58. MINDSZENTY József 1989, pp. 158-162.
59. SZRKPL 401/1947, 388/1947, 14/1948.
60. Ibid. összes ingatlanra Képv. Test. Jegyzők 124/1948., 1953. május 24., 89/1950., 140/1950.
61. Ibid. A plébános levele a miniszterhez 1950. február 22.
62. Ibid. Képv. Test. jegyzőkönyv. 87. sz. 1953. május 24.

63. Szentendrey József családjának közlése a dokumentumok alapján.
64. SZRKPL 279/1950.
65. Ibid. 135/1945, 706/1947, Egyh. Tan. jegyzőkönyv. 55/2, 1950. február 2.
66. Ibid. Egyh. Tan. jegyzőkönyv 1954. október
67. Dr. Szappanyos Béla írásbeli közlése. (Főtisztelendő Atyának itt köszönöm meg a segítségét. *A szerző*)
68. SZRKPL 246/195.
69. Ibid. Egyházközs. Képv. Test. jegyzőkönyvek 1935-1959.
70. SZRKPL Lelkip. besz. 1959. évről
71. Szappanyos Béla írásbeli közlése alapján.
72. SZRKPL Lelkip. jel 1959-1960.
73. Ibid. 147/196.
74. Ibid. 127/1963.
75. Ibid. Lelkip. besz. 1968.
76. Ibid. 44/1969.
77. Ibid. Lelkip.besz. 1969-1973.; Egyh. Tan. jegyzők. 1969. II.
78. Ibid. 110/1974.
79. Ibid. Lelkip. besz. 1960-1974.
80. Ibid. Lelkip. besz. 1974-1976.
81. Ibid. Hird. Könyv 1976. november 14.
82. Ibid. Lelkip. besz. 1960-1975.
83. Ibid. Hird. Könyv 1976. november 14.
84. dr. Kiss György plébános írásbeli közlése. (Itt köszönöm meg a Plébános Úr segítségét. *A szerző*)
85. Idem 1978. február 11. betörés a templomba
86. Idem a terület elcsatolásáról: SZRKPL Képv. Test. jegyzők. 1979. február 17. SZRKPL Hird. Könyv. 1979. május 6.
87. Ibid. Hird. Könyv. 1979. szeptember 2., 1982. május 6.
88. Ibid. Hird. Könyv. 1982. május 25. EFN 1982. pp. 283-288.
89. SZRKPL Képv. Test. jegyzők. 1984. szeptember 1., október 29., 1985. április 29., 1986-987-es jegyzőkönyvek, 1988. május 8., 1989. december 3., 1990. augusztus 12., 1991. augusztus 17., Ibid. 1991. november 24. Meghívó.
90. Ibid. Bécs, P. Szőke János püsp. vikárius 46/88.; Königsstein, Valentiny Géza prelatus 165/89.; OMF 53/86, 48/87, 37/88, 11/89.; Kiss György plébános közlése.; SZRKPL Hird. Könyv 1986-1989 passim; P. Soós Ányos in: SZFG 1990. pp. 125-127.

91. SZRKPL Hird. Könyv 1990. november 24.
92. Ibid. Hird. Könyv. 1985. május 10.
93. Ibid. 1987. május 10.
94. EFN 1989. március 31. pp. 69-70.
95. SZRKPL Hird. Könyv. május 2.
96. Ibid. 3/990., 42/990., 90/990., 141/990., 160/990.
97. Ibid. Hird. Könyv 1990. február 4.
98. Ibid. 38/92., Hird. Könyv 1990. szeptember 14.
99. Ibid. Hird. Könyv 1990. október 7.
100. Ibid. 206/90., Lelkip. besz. 1991. december 29.
101. Ibid. 101/91., Ibid. Hird. Könyv 1991. június 2.
102. Ibid. 126/991.
103. Ibid. 221/91.
104. SZRKPL 68/91, 102/91, Lelkip. lev. 14. sz.
105. Ibid. 280/91, 115/91.
106. Ibid. Hird. Könyv. 1992. május 28.
107. Ibid. 182/92, 183/92.
108. EFN 1989, pp. 22., 77., 57., 103., 72., 70.,
109. SZRKPL Hird. Könyv 1992. augusztus 30.
110. Ibid. Lelkip. lev. 15. sz.

4. Liturgia - Paraliturgia

1. A plébánia levéltárának anyagában végig nyomon követhető, hogy a liturgia előírásainak és a paraliturgia kultuszának az első időktől a mai napig minden plébános milyen nagy jelentőséget tulajdonított.
2. BÁLINT Sándor 1989, p. 156. A szerző említi Gyöngyös és Vác városházainak beszentelését. Mindkét helyen ferencesek voltak. A szentendrei szokásról nem tudott.
3. SZRKPL 80-906. Szentendre Város Képv. testületének 1906. december 31-én tartott közgyűlés határozata. 5622/906.
4. OL Vis. Can. 1756. pp. 71-72.; OL Vis. Can. 1796. p. 7.
5. OL Vis. Can. 1761. p. 66.; SZRKPL Vis. Can. 1822. pp. 15-16.
6. SZRKPL Vis. Can. 1846. p. 10.; Ibid. Hist. Dom Proj. 1925.
7. Ibid. Vis. Can. 1822. pp. 15-16.;
8. Ibid. Vis. Can. 1822. p. 6.; OL Vis. Can. 1761. p. 66.
9. OL Vis. Can. 1761. p. 66.
10. SZEJN 1977. p. 212.; BÁLINT Sándor 1989. II. vol. p. 13.; SZRKPL

- 47/1936. Tillman Alfonz csobánkai plébános gyűjtési kérelme.
11. SZRKPL Vis. Can. 1811. p. 4.; Ibid 1822. p. 34.
 12. *“Templomi imádságok és énekek könyve az áldott Szűz Mária és Szent Katalin tiszteletére, ... németül, dalmátul és kis részét magyarul ... a katolikus közösség akaratából, a nagytiszteletű püspök úr beleegyezésével, Szentendrén.”*
 13. SZRKPL Egyh. Közs. Képv. test. jegyzők. 1913. december 31.
 14. Ibid. 275-1921., 206-1917.
 15. Ibid. 220-1918. Németek kérelme.
 16. Ibid. Jelentés a Főegyházmegyének 1923. szeptember 3.
 17. Ibid. Hist. Dom Proj.
 18. BÁLINT Sándor 1977, I. vol pp. 25-27. a “borbálaágról”; Idem. pp. 76-77 a “lucabúzáról”
 19. A “madovo palemu” a mézes pálinka, a dalmát karácsonyi asztalhoz “társult” szlovák szokás.
 20. BÁLINT Sándor 1977, I. vol. pp. 462-465. “Szent Iván tüzeről”.
 21. A szentendrei népszokások a szerző saját gyűjtése, 1960-1970. között.

5. A Szentendrei Római Katolikus Egyházközség működése

1. A magyarországi kath. egyház autonomiáját szervező gyűlés tagjainak választási módozata és utasítás. Esztergom, 1897. p. 9.
2. SZRKPL 869/1890. Az érseki helynök a Szentendrei Hitközséghez.
3. A szentendrei róm. kath. autonom hitközség alapszabályai. Szeged, 1913. pp. 42-43.
4. SZEÉ 1932. Az Egyházközségi Értesítőből csak egy szám jelent meg. Az 1930-ban megindított Érseki Leányiskolák Értesítője lépett a helyébe.
5. SZRKPL 254/1936, Egyh. Közs. Képv. Test. jegyzők. 1. sz. 1936. I. 6.
6. Magyarországi katolikus egyházközségek általános szervezeti szabályzata, Budapest 1984.
7. Lelkip. lev. 1. p. 1.
8. SZRKPL 23/92., 37/92. A Péter Pál alapítvány jóváhagyása.; Lelkip. lev. 11. sz.
9. A magyarországi egyházközségi képviselőtestületek szabályzata. Bp. 1992. pp. 1., 3.
10. SZRKPL számadások, feljegyzések, jegyzőkönyvek, Egyh.Tan. jegyzőkönyvei alapján. Egyh.Tan. jegyzők

11. SZRKPL Hist. Dom. Proj.
12. SZÉLÉ 1933/34. p. 14.; Ibidem 1940-41. p. 10.
13. SZRKPL Egyh. Közs. Képv. Test. jegyzőkönyvei alapján.
14. SZÉLÉ 1940-41. p. 10.
15. SZRKPL Hist. Dom. Proj. 1944. június 29.
16. Szappanyos Béla atya írásbeli közlése.; (Itt mondok köszönetet Silacher Jolánnak, a kórus tagjának az adatok közléséért és a segítségért. *A szerző*)

6. Vallásos egyesületek és hitbuzgalmi társulatok

1. SZRKPL Szentségimádás rendje a plébániatemplomban 1773. német és dalmát nyelven.
2. SZRKPL Róm. Kat. Fillér Nőegylet 1889. május 5. választmányi ülés.
3. SZEÉ 1932. pp. 35-36.; SZRKPL Hist. Dom Proj. p. 32.; Ibid. 50/1899., 36/1900.; Ibid. Eng. sz. 91.185/899. B.M.
4. SZRKPL 120/1909.; SZEÉ 1932. pp. 36-37.; SZEKPL Alapsz.eng. 124.057/1904. B.M. SZRKPL VI. Can. 1912. VI/1. 1912. ápr. 27.; Ibid. Lelkip. besz. 1935., 1958. SZRKPL Hist. Dom. Proj. p. 11.
5. SZEÉ pp. 29-30.; Balogh József: Cserkésznapló; SZRKPL Hist. Dom. Proj. 1927. augusztus 12., SZRKPL Egyh. Közs. Tan. jegyzők. 1941. február 16.
6. SZEÉ pp. 31-32.; SZRKPL 1949. III. 21. 53/2.; Alapsz. eng. 84.236/918. B.M.
7. SZRKPL Hist. Dom. Proj. p. 36.
8. SZEÉ 1932. pp. 33-34.; SZRKPL 197/1934.; 493/1937. december 22.
9. SZEÉ. 1932. pp. 25-27.
10. SZRKPL Lelkip. lev. 3. sz. 1989. Czibulka Gyula: A cserkészcsapat munkájáról.
11. Schmidt Károly szóbeli közlése. (Itt mondok köszönetet az Elnök Úr segítségéért. *A szerző*)

7. Egyházi iskolák

1. BALICS Lajos 1885. I. vol. p. 452.; BÉKEFI Remig 1910. pp. 196., 198.; Vide: II. Rész 1.
2. BOROVSKY Samu 1910. I. vol. p. 215.
3. OL Vis. Can. 1732. p. 52., Ibid. 1756. p. 73.
4. Ibid. 1761. p. 71.

5. Ibid. 1796. pp. 37-38.; SZRKPL Rechnungsbuch der Katholischer Gemeinde von 5-te Junius. 1791-1864. (Rechn.Buch) pp. 3-41. passim.
6. SZRKPL Vis. Can. 1822. p. 25.; Rechn. Buch pp. 46-96.
7. Ibid. Vis. Can. 1822. p. 32.; Ibid. Vis. Can. 1811. pp. 8-9.; Rechn. Buch p. 148.
8. SZRKPL Szentendrei Nemzeti Tanoda osztálynaplói 1846-1867. p. 16.; Ibid. Kratochwill plébános panasza az alispánhoz. Pest m. közgyűl. 1893. január 13.
9. SZRKPL Szentendrei Katolikus Népiskola osztálynaplói 1877-1888.; Ibid. 436/1948.
10. Ibid. 436/1948. Kimutatás az államosított tanintézetekről.
11. OL Vis. Canonicae 1732. p. 52.; 1756. p. 73.; 1761. p. 71.; 1796. pp. 37-38.; SZRKPL Vis. Can. 1811. pp. 8-9.; Ibid. 1822. p. 25.; Ibid. 1846. p. 17.; SZRKPL "A Szentendrei Róm. Katolikus Fiúiskola rövid története 1936-1947." Összeáll.: Balogh József - Kézirat.
12. SZRKPL a "Fillér Nőegylet" működésére vide: II. Rész 6.
13. SZÉLÉ 1930-31. pp. 3-5. Ibid. 1940-41. p. 4.
14. Ibid. 1940-41. p. 4.; Szentendre járási Földv hivatal 473. tkv.betét
15. Ibid. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. 1893. január 13-án tartott közgyűl. határozata.
16. SZÉLÉ 1940-1841. p. 6.
17. SZRKPL 435/1948. Német László plébános jelentése.
18. SZÉLÉ 1930-31. "Krónika" közzéteszi Német László pp. 3-5.
19. SZRKPL Államosítási jegyzők. 435/1948.
20. Ibid. Főhatóság eng.117/1991., 178/1991.; Sz.Önkorm.határozat 68/1991., 102/1992.
21. Ibid. Lelkip. levél 14. sz.
22. SZÉLÉ 1930-31., 1933-34., 1938-39., 1940-41. passim
23. SZRKPL 52/1933. Jegyzők. a szülőkkel való megbeszélésről.; Szentendrey József feljegyzései, kéziratai, dokumentumok: 1932. Felhívás a szülőkhöz, Előterjesztés az Egyházk. Képv. Test.-hez. 1935: Gyűjtő-ívek, adakozók névjegyzéke, Tájékoztató körözhvény.
24. SZRKPL Engedély a Gimn. Tanf. működéséhez. 1936. II. 13.
25. Ibid. Nyilvánssági jog kérése 1939. I. 15.
26. Ibid. Német László tájékoztatója a szülőknek 124/1940.
27. Krajcsovits Márton lemondása, 1941. június 1.
28. A Szentendrei Államilag Engedélyezett Róm. Kat. Gimnáziumi Tan-

folyam Évkönyve az 1942-43. iskolai évről. Szerkesztette: Német László, Szentendre, 1943. pp. 4-5.

29. SZRKPL Nyilvánossági jog: MVKM. 122. 548/1947. sz. V. 1.

30. MKA. 1988. pp. 262-263.

31. P. Hegedüs Kolos OFM. Beköszöntő. In: SZFG 1995. p. 4.

8. Szenthelyek - kultuszhelyek - szakrális emlékek

a) *Katolikus plébániatemplom*

1. MRT 7. pp. 292-293.
2. FMA-431. Rég. pp. 1-3. Parádi Nándor jelentése a Nemzeti Múzeumnak.
3. Ibid. 1702-89. pp. 1-10. Tettamanti Sarolta: Ásatási napló Szentendre, róm. kat. templom. 1979. november-december 1980. február-március.
4. TETTAMANTI Sarolta 1980, p. 11.
5. CS. TOMPOS Erzsébet 1959, p. 132., 144. A szerző a sekrestyét a templom legrégebbi részének tartja, pedig ekkor még nem vetődik fel az alatta lévő épülettel való összetartozás feltételezése, mert azt csak 1963-ban nyitották fel.
6. GUZSIK Tamás 1979, pp. 164-165., 167., 169.
7. CS. TOMPOS Erzsébet 1959. p. 144., (A rombolás ténye bizonyított, csak nem a johanniták, hanem Domokos várnagy által. *A szerző*); Vide: I. Rész 1. 19. jegyz.
8. Eadem 1959, pp. 135., 145., 144.
9. OL E. 282. Memor. u. Anbr. B. No. 278. juny. 169/4.
10. CS. TOMPOS Erzsébet, pp. 139., 145.
11. Eadem 1959, p. 145.; A kő az 1992-es helyreállításkor lekerült a támpillérrel és a templom Ny-i bejáratának előterében van elhelyezve.
12. SZRKPL Fundatio 1841/42. "1743 Turris Ecclesiae reparatur"; OL Vis. Can. 1796. p. 1.
13. CS. TOMPOS Erzsébet 1959, pp. 139., 145., 147.
14. OL E 210. T. 62. No. 1691. Franz Tallher 1805.; SZRKPL Vis. Can. 1822. pp. 6., 9.
15. OL T. 62. No. 216/1., 216/2. Franz Xav. Gföller 1780. Ibid. T. 62. No. 197. 8. Franz Hacker 1780.
16. Ibid. 1093/1891., 18/1891., építéssel kapcsolatos számlák.
17. Ibid. Egyh. Közs. Tan. jegyzők. 1950/72., 1953/8., 1954. I. 3., 155.II.6., 1955. VII. 28., 1956. VII. 7.; A műemléki feltárást Cs. Tompos

- Erzsébet és Csemegi József végezte.; CS. Tompos Erzsébet 1959, pp. 146-147.;
18. SZRKPL 118/1982. OMM szakvéleménye; BARTHA Lajos 1973, pp. 30-33.
 19. FMA 1917-82. Ht. Karlovits Károly szakértői véleménye
 20. SZRKPL Esztergomi Főegyh. m. 1962. évi I. sz. körlevél 3. sz. függelék
 21. SZRKPL "Templom téka"
 22. BÁNK József 1963. pp. 292-293.
 23. KNIEZSA István 1943, pp. 130-131., 232. GUZSIK Tamás 1979, pp. 164-165., 169.
 24. PÁRIZ PÁPAI, Franciscus 1767, p. 612.
 25. SZAMOTA István 1902, pp. 188., 911.; Kniezsa István 1943, p. 131.
 26. VAS József 1970, pp. 70-71.
 27. BÁNK József 1963, II. vol. pp. 292-293., 296.; SCHWARTZ Elemér 1933, pp. 185., 186-187.
 28. BÁNK József 1963, II. vol. pp. 293., 304-306.
 29. OL Vis. Can. 1732. p. 51.;
 30. Don Šime Torbarina, Benkovác (Dalmácia) plébánosának szóbeli és írásbeli közlése.; Ante Šipić, Klis (Dalmácia) plébánosának szóbeli és írásbeli közlése.
 31. PML 303. c. Fasc. 3. No. 94. közli DÓKA Klára 1981, p. 143.
 32. SCHWARTZ Elemér 1933, p. 187.
 33. OL Vis. Can. 1732. p. 51.; mutatio = különféle változatú hangszín
 34. SCHOEN Arnold 1930, pp. 98., 100.
 35. OL Vis. Can. 1756. p. 71.; SZRKPL Fundatio 1839.
 36. OL Vis. Can. 1756. p. 71.; Ibid. 1796. p. 4.;
 37. SCHOEN Arnold 1930, p. 184.
 38. SZRKPL Vis. Can. 1822. p. 7.; SCHOEN Arnold 1930, p. 184.:
"Schöffft József és Seroics József festő festette ki 1785. februárjában a várbeli Fortuna kávéházat." p. 181.
 39. SZRKPL Fundatio 1839.; OL Vis. Can. 1796. p. 4.
 40. SZRKPL Fundatio 1839.; OL Vis. Can. 1756. p. 71.
 41. OL Vis. Can. 1756. p. 7.; OL Vis. Can. 1796. p. 4.; OL Vis. Can. 1783. p. 2. No. 2.sz. dokumentum.
 42. SZRKPL 1870. körül
 43. Ibidem 337-871/N. 42/50. Telepy Károly "Pieta"

44. OL Vis. Can. 1756. p. 71.
45. SCHOEN Arnold 1930, pp. 45., 153., 106., 38. sz. kép, p. 144.
46. SZRKPL Fundatio 1839.; OL Vis. Can. 1783. p. 12. No. 9. sz. dokumentum.
47. OL Vis. Can. 1756. p. 72.; Ibid. 1796. p. 6.
48. A szentély freskóinak restaurálásakor 1990-ben a lerögzített támlát el kellett mozdítani és ekkor került elő a hátoldalára ragasztott szállítólevél.
49. SZRKPL 124/1909. számlák.
50. OL Vis. Can. 1732. p. 51.; Ibid. 1756. p. 6.; SZRKPL 206/1911., 256/1911., 221/1918., Egyh. Tan. jegyzők. 1961. 84.sz.
51. ONÓDI Béla 1984. p. 61.
52. SZRKPL 232/1932.
53. Ibid. 138/1932., 205/1934., 23/1934., 533/1936., 522/1936.
54. A freskók signói és datálása alapján.
55. Ibid. 256/1950., 415/1950.
56. Czveiber Ferenc írásbeli közlése. (Itt köszönöm meg a Művésznak, a kutatásom során nyújtott sok segítséget. *A szerző.*)
57. SZRKPL 372/1881.
58. Ibid. 8/1881.
59. Ibid. 156/1901.
60. Ibid. 118/1909.
61. SZRKPL Hist. Dom. Proj. p. 49.; Ibid. 15/1945.
62. OL Vis.Can. 1732.p.51.; Ibid. 1756.p.72.; 1796.p.10.; SZRKPL Fundatio 1839.; Ibid. Vis.Can.1822.p.9-10.; 1846.p.4.; 1933.p.20.; Ibid. 188/1915.; Ibid. 4371/1917.; Ibid. 979/1944., 614/1947.; Ibid. 19/1980., 187/1987.
63. Ibid. 282/1948.; Ibid. 547/1948.
64. A Szentendrei Református Egyház dokumentuma 1781.VI.4. (Itt mondok köszönetet dr. P. Tóth Béla Lelkész Úrnak a fontos dokumentum ismertetéséért és segítségéért. *A szerző.*)
65. VOIT Pál 1958, pp.101-102. a harang felirata: "Maria Ursula Nuspice er in Pest I. Goss Sich."; (A közölt felirat hibás, mert Johann Nuspickher öntötte a harangot. *A szerző.*)
66. PATAY Pál 1977. pp. 52-53.
67. SZRKPL 187/1987.

b.) Szent Péter és Pál templom

1. Dr. Stefanovits Emilné Huzsvik Jovánka szíves közlése, nagyapjának Petar Rimski-nek a Péter-Pál, egykori Čiprovačka pravoszláv templom (1831-1874) plébánosának feljegyzése alapján.
2. VOIT Pál 1958, pp. 84-85.; Čiprovačka templom Halotti Anyakönyv I. 1796. június 7., Dimitrije Stefanović szóbeli közlése.
3. SZRKPL Adás-vételi szerződés Szentendre Város és a Pravoszláv Szerb Egyházközség között. 1938. április 20.
4. *Ibid.* 789/194., 60/194.,
5. *Ibid.* 1511/1940., 1811/1940., 1606/1940. Plébános a Főegyház-megyéhez.; 1067/1944. Adásvételi szerződés Szentendre Város és a Római Katolikus Egyházközség között.
6. SZRKPL Adás-vételi szerződés 1938. április 20.
7. *Ibid.* Hist. Dom. Proj. 1944. május 14. Plébános a benedikálásra.; 378/1944.
8. *Ibid.* 1944. április 23., október 22.
9. *Ibid.* Opaterny Flóris 1941. október 16-án készült kórustervére, a Város 1947. március 27-én megadta az engedélyt.; Sekrestye: Egyh.Tan. jegyzők. 1959. október 2. 77. sz.
10. *Ibid.* Egyh.Tan.jegyzők. 1966.január 20. 99/a/2., 1976.február 12. 93/2.
11. SZRKPL Hird. Könyv 1987. május 1., 192/87., 209/87.
12. VOIT Pál 1958, pp. 84-85.
13. SZRKPL 414/1949., 95/1952., padok.; *Ibid.* 83/1962. 100/1962. oltár.
14. *Ibid.* Lelkip. besz. 1978. december 30. Címer.
15. *Ibid.* Lelkip. besz. 1985. október 8., 168/1985. Mária szobor.

c.) Katolikus plébánia

1. OL Vis. Can. 1732. p. 52.
2. *Ibid.* Vis. Can. 1756. p. 73.
3. *Ibid.* Vis. Can. 1761. p. 69.; OL P 707 Fasc. 207., Tanukihallgatás 1697-ben. Közli DÓKA Klára 1981, p. 128., OL E 210 T 62. No. 1691. Franz Tallher 1805. A plébániatemplom és tere.; A felmérési rajzon még út vezet le a présház-pincéhez.
4. OL Vis. Can. 1761. p. 69.
5. *Ibid.* Vis. Can 1783. p. 4.; I. SÁNDOR Ildikó 1977, p. 16.
6. SZNM MNÉG Y A-2205.-Bécs 1777. augusztus 7. No. 4., 8.
7. OL Vis. Can. 1783. p. 4., (Ekkor még kőfallal volt bekerítve a város-

- háza.); SZRKPL Vis. Can 1811. p. 9. SZRKPL Protokoll II. tom. bejegyzés az utolsó lapon. Ibid. 11/1936 kérelem a kegyúrhoz, Egyh. Tan. jegyzők. 1936/1.
8. OL T 62. T. 62. 197. 14. Ladislaus Landler 1780. Az újjáépítendő népiskola terve.; Ugyanígy a terepviszonyokhoz igazodva épült az 1700-as évek elején a Paprika bíró háza. FOERK Ernő 1927, p. 47.
 9. OL E 210 T 62 - No. 1691. Franz Tallher 1805., tervrajzon már mint "Altes Shulhaus" van feltüntetve, a bejárattól balra lévő épületszárny nélkül.; FOERK Ernő 1927, p. 48., R.K. Hitközség háza.
 10. SZRKPL 380/1934. Sekrestyés lakóházának felújítása. Ibid. 1934. február Greiner Oszkár asztalosmester, Szántó Ignác ácsmester, Vampel József kőműves mester számlái.
 11. OL Vis. Can. 1756. p. 72.
 12. I. SÁNDOR Ildikó 1977, p. 5.

d.) Kápolnák, keresztek

1. OL Vis. Can. 1796. p. 42.
2. Ibid. Vis. Can. 1796. p. 44.
3. SZRKPL Vis. Can 1811. p. 10.; BÁLINT Sándor 1989, p. 351.
4. SZRKPL OMF 6142-33/1965. sz. alapján védett.
5. OL Vis. Can. 1761. p. 66.
6. DÓKA Klára 1981, p. 127.
7. SZRKPL Tabella capellarum 1785.
8. OL Vis. Can 1783. p. 10. No. 7. sz. dokumentum
9. Ibid. Vis. Can. 1796. p. 42.
10. SZILÁGYI István 1980, pp.25., 37., 141.
11. SZRKPL 1874. január 2. Keresztek adományozása.
12. Ibid. 1898-as téka; A Schartner család szóbeli közlése
13. Ibid. 43/1960., 49/1960 Az Egyházi Főhatóság okirata.
14. OL Vis. Can. 1761. p. 66.
15. SZRKPL Vis. Can 1915-ös inventárium.
16. Ibid. Vis. Can. 1846. p. 7.; Fundatio 1839.; OL Vis. Can 1761. p. 66.
17. SZRKPL Vis. Can. 1822. p. 11.; Ibid. Vis. Can. 1846. p. 7.; Ibid. 164/1913, 1913. december 27. 338. sz.

e.) A katolikus egyház temetői

1. BÁNK József 1963, II. vol. p. 308.

2. BALICS Lajos I. vol. 1885. p. 512.
3. BÁNK József 1963., II. vol. pp. 307., 245., A tilalom kizárólag a templomokra vonatkozik, nem a kápolnákra, kriptákra.
4. SZRKPL Vis. Can 1822. p. 21.
5. OL Vis. Can. 1732. p. 53.
6. FMA-431. Rég. Parádi Nándor vizsgálata 1963. június 5-én a plébánia-templomban végzett engedély nélküli ásatásról.
7. BÁNK József 1963, II. vol. II. pp. 306., 312.
8. SZRKPL 1859. IV. 3. Murcsics János plébános iratai. (1 láb = 30 cm)
9. A templom körül több ízben kerültek elő sírok. Nagy Tibor 1940-ben XVI-XVII. századra keltezhető, Tettamanti Sarolta 1980-ban XVIII. századi koporsós sírt talált. Középkori sír nem került elő. MRT7. pp. 271-272.
10. SZRKPL 1913. december 11. Hönigschnabel József kőműves mester számlája.
11. Tettamanti Sarolta publikáció előtti írásbeli közlése, 1992. március 3. (A segítségért itt mondok köszönetet. *A szerző.*)
12. SZRKPL 304/1870. A kőműves munkák számlája.
13. Ibid. Matr. Defunct. 1759. január 16. p. 99.
14. DÓKA Klára 1981, p. 143. Sambathi György végrendelete: PML V. 303 c.Fasc. 3. No. 94.
15. SZRKPL Matr. Defunct. 1782. április 20.
16. Ibid. Matr. Defunct. 1781. augusztus 5.; Vide: III. Rész 1. Izbég
17. Ibid. Matr. Defunct. 1795. április 13.; VOIT Pál 1958, p. 62.; OL Vis. Can. 1796. p. 16.
18. OL Vis. Can. 1796. p. 17.
19. Ibid. Vis. Can. 1796. p. 16.
20. Ibid. Vis. Can. 1796. p. 16.
21. SZRKPL Matr. Defunct. I. 1739. Bejegyzés az utolsó lapon.

III. RÉSZ

1. A Szentendre-Izbég Katolikus Lelkészség története

Történelmi előzmények

1. MRT 7. pp. 278, 286-287.
2. Ibid. p. 269.; Doc. Art. Paul. 1976. 2. füz. pp. 48., 410., 934., 936.
3. OL Vis. Can. 1796. 173/B p. 47.; KISS Lajos 1978, p. 296.
4. BEL, Matthias 1737/1977. Mikoviny Sámuel térképe, 1. sz. térkép
5. RÁBY Mátyás é.n./1956, passim; HAJDÚ Lajos 1984., passim, A szer-

ző közli Ráby szentendrei és izbégi tevékenységének peranyagát, levéltári források megjelölésével.

6. SZRKPL Szentendre város képv. test. ülés 1925. március 12-i közgyűlés jegyzők. 1017/kig. 1925. - jkv. 54.

a.) Az izbégi egyházi szervezet kialakulása és működése

1. OL Vis. Can. 1796. pp. 48-49.
2. Ibid. Vis. Can. 1796. 173/A p. 11. No. 8. sz. dok.
3. Sz-IRKL Mindszenty József hercegprímás 1948. október 24-én az izbégi templom szentelésekor mondott beszédéből.
4. SZRKPL Vis. Can. 1846. pp. 6-7.
5. PML V 303 c. 950/1848/950.; SZRKPL Jelentés a harangokról 1917. június 23., Polgármesteri leirat 4371/917.
6. SZRKPL 453/1936. IX. 7., 539/1936. november 11. Eng.
7. Ibid. Egyh. közs. Képv. Test. jegyzők. 1938. VII. 24., IX. 8.
8. Ibid. Szerb Pravoszláv Egyház levele 1938. május 13.
9. Ibid. 382/1938. Egyházműv. Hiv.
10. Ibid. Templomépítő Biz. jegyzők. 1938. VII. 24., IX. 8.
11. Ibid. 582/1938. Szentendre megy. vár. Képv. Test. jegyzők. 1938. november 24.
12. Ibid. Egyh. közs. Tan. jegyzők. 1938. IX. 15. 21. sz.
13. Ibid. 1128/1939., 1607/1940. Enökl Elemér és felesége felajánlása.
14. Sz-IRKL Pogonyi Tíbor: Historia Domus p.1.
15. SZ-IRKL Mindszenty bíboros leirata, 1947. április 15.; SZRKPL 10/1947., Ibid. Egyh. Közs. Képv. Test. jegyzők. 1947. július 17.
16. Ibid. 388/1947., 401/1947., SZ-IRKL Templom tkv.-i betét 762.; SZRKPL Egyh. Tan. jegyzők. 1948. március 2.; 1948. március 7.; Ibid. 468/1947., 123/1948.; 126/1948.
17. SZRKPL 14/1948., 142/1948., 217/1948., 128/1948.
18. SZ-IRKL Mindszenty József bíboros beszédéből 1948. október 24.
19. EFN 1982. p. 288.; EFN 1989. p. 113.
20. Vide: Sz-Izbég Lelkésztség papjai. Függelék 3.
21. SZ-IRKL Mravcsik István lelkész közlése alapján. (Itt köszönöm meg a Lelkész Úr segítségét. *A szerző.*)
22. Rózsahegyi Pálné, Benes Ernőné kántor és Horváth Csaba egyházközségi világi elnöke közlése alapján. (A sok segítségért ezúton mondok mindhármuknak hálás köszönetet. *A szerző.*)

b) Szakrális emlékek

23. SOFRIC, Pavle 1903/1920, p. 17.
24. VOIT Pál 1958, p. 83.,
25. SZRKPL 41/1951.; Pogonyi Tibor 1951. április 20.
26. HORLER Miklós 1960, p. 133.; Horváth Csaba közlése.
27. SZRKPL 194/1916. Tuharszky Ferenc végrendelete.
28. *Ibid.* Házeladás: 1919. I. 14.
29. SZRKPL Alapítványi leltár 1915.
30. *Ibid.* Hist. Dom. Proj. p. 13.; Várhegyi Sándor szíves közlése alapján.
31. SZRKPL 351/918. Ajándékozási okirat.

IV. RÉSZ

Szentendre történelmi egyházainak ismertetése

Bevezetés

1. SZÁNTÓ Konrád 1983, II. vol. pp.95.-96.; M. Kron.II. vol. pp.500, 524.
2. SZRKPL Vis. Can. 1811. p. 14. (A jegyzőkönyvet készítőknél bizonyára nem volt ismerete a hódoltság idejéről); 1881-ig a protestánsok közül a magyar reformátusok neve: helvét vagy kálvinista volt, az evangélikusokat: ágostai hitvallású, vagy lutheránusoknak nevezték.
3. PML V. 303. e. No.1., A szerbek kiváltságai 1690-ből. Az eredeti latin nyelvű szöveg korabeli fordítása. Közli DÓKA Klára 1981.pp.129-131.
4. SZRKPL 1811. p. 14.
5. OL Vis. Can. 1761. p. 74.
7. M. Kron. II. vol. p. 574. OL Vis. Can. 1756. p. 74.
8. M. Kron. p. 592.

a) Protestáns egyházak Szentendrén

1. FÖLDVÁRY László 1898, pp. 113-116., 121., 139., 146., 183., SZREL Református lelkészek névjegyzéke. (Köszönetet mondok dr. P. Tóth Béla Lelkész Úr segítségéért. *A szerző.*)
2. BOROVSKY Samu 1910, I. vol. p. 280., (forrásmegjelölés nélkül)
3. DÓKA Klára 1981, p. 127.
4. OL Vis. Can. p. 74.
5. *Ibid.* Vis. Can. 1796. p. 17.
6. *Ibid.* Vis. Can. 1761. p. 66.
7. RÉTHLY Antal 1970, p. 396.;

8. OL Vis. Can. 1796. p. 47.
9. SZREL A Szentendrei Ref. Egyház Története 1822-1857 között. Írta: Balla János, szerkesztette Akócs József, Szentendre 1857. pp. 1-3. Kézirat.; Ibid. Rimszky Péter (1800-1877) szentendrei plébános sajátkezű feljegyzése szlaveno szerb nyelven. Ford.: Huzsvik György, 1962.
10. JUDÁK Margit 1977, p. 61.
11. Az eredeti tábla az imaház épületének eladásakor 1920-ban a ref. templomban került elhelyezésre.
12. BALLA János id. mű pp. 1-3.
13. Schem. 1855. pp. 15-18.
14. SZREL Gyülekezet jegyzők. 1871. június 4., Vide: II. Rész 8.
15. Ibid. "Ministres ecclesiae helv. conf. Szentendrensis."
16. SOFRIC, Pavle 1903/1920, p. 17.
17. FMA 82. 30. 1-7.
18. SZREL 179. sz. birtoklap A/2. sorsz., B/5. sorsz.
19. PÁSZTOR Jánosné 1980, pp. 11-34.
20. Schem. 1945. p. 166.
21. SZRE becsült adatai alapján.
22. SZREL Vide: 15. sz. jegyz.
23. SZREL 179. sz. birtoklap A/3., B/2.; SZRKPL Szentendre megy. város 1887. évi július 9. jegyzők. Tárgysor VIII. 2380/887.
24. A Szentendrei Ref. Jókai Polgári Fiú s Leányiskola és Fiúinternátus valamint a Lórántffy Zsuzsanna Leányinternátus Értesítője az 1929/1930. tanévi működésről Szerk. Szombathy Béla. XXIV. évf. 1930.
25. PÁSZTOR Jánosné 1980, pp. 11-34.
26. BOROVSZKY Samu 1910, II. vol. p. 280.; SZRKPL Házassági elbocsátó 1839. január 20.
27. SZRKPL 91/1933., 86/1933. Meghívó a beiktatásra.
28. Schem. 1938. pp. 75-76., Schem. 1945. p. 166.
29. MILÁN Gábor: A Szentendrei Evangélikus Templom-építés története, 1990. Kézirat alapján
30. Szentendrei Evangélikus Egyház becsült adatai alapján. (Itt köszönöm meg Szentpétery Péter Lelkész Úr segítségét. *A szerző.*)
31. FMA 2663-92. Polgáremsteri jel. az egyesületekről.
32. SZRKPL 23/1932. Szentendre megy. város 1932. február 19.- rk. közgyűl. jegyzők. 2. pont.

b) A Szentendrei Szerb Pravoszláv Egyház

1. OL U et C E - 156. Fasc. 7/42. No. 2.
2. OL Vic. Can. 1796. p. 47.; KISS Lajos 1978. p. 296. zbeg = menedék-hely, zbjeg = menekült (szerb-horvát)
3. NAGY Lajos 1978, pp. 90., 98.; A pátriárka több helyen is tartózkodott: BEZERÉDY Győző 1976, p. 12.: 1691-ben Dunaszekcső.; MARGALITS Ede 1918. p. 483.: lepavikai zárda, p. 455.: orahovikai zárda, p. 663. 1701-ben Szentendrét jelölték ki számára.
4. DÓKA Klára 1981, p. 127.; VOIT Pál, 1958. pp. 63-64.
5. HUZSVIK György 1965, p.143.; SOFRIC Pavle 1903/1920, pp.26., 15.
6. SOFRIC, Pavle 1903/1920, p. 8.
7. BERKI Feriz 1975, pp. 122-123.; TIMKÓ Imre 1971, p. 455.
8. I. Katonai felmérés, 1783. XIV. Colonne 19. Sectio.
9. SOFRIC, Pavle 1903/1920, p. 9.; HUZSVIK György 1963, p. 21.
10. OL Vis.Can. 1732. p.52.; pseudo = nem valódi, itt nem valóságos metropolita, hanem exarcháról van szó.; BÁNK József 1963, II. vol. p.293.
11. DÓKA Klára 1981, pp. 130-131. PML V. 303 c. No. 1., közli az eredeti latin nyelvű szöveg korabeli fordítását.
12. SOFRIC, Pavle 1903/1920, p. 25.; JUDÁK Margit 1977, p. 103. a pravoszláv templomok anyakönyvei az OL-ban.
13. OL Vis. Can. 1796. p. 46.; SOFRIC, Pavle 1903/1920, p. 17.; VOIT Pál 1958, p. 83.
14. SZ-IRKL Djordje Golub az izbégi templom egykori pravoszláv plébánosának feljegyzése
15. SOPRONI Sándor: Újabb adatok a szentendrei görög székesegyház történetéhez, 1968. Kézirat, pp. 1-2. FMA - 1918-82.; SOFRIC, Pavle 1903/1920, pp. 15-16.; VOIT Pál 1958, p. 63.; Budára költözéshez: SOFRIC, Pavle 1913/1920, p. 16.; BERKI Feriz 1975, pp. 122-124., HUZSVIK György 1963, p. 21.
16. SOFRIC, Pavle 1903/1920, p. 17.; VOIT Pál 1958, pp. 117-121.
17. SOFRIC, Pavle 1903/1920, p. 17.; VOIT Pál 1958, pp. 117-118.
18. SOFRIC, Pavle 1903/1920, p. 17.; VOIT Pál 1958, p. 101.; DÓKA Klára 1981, p. 128.
19. SOFRIC, Pavle 1903/1920, pp. 16-17.
20. SOFRIC, Pavle 1903/1920. p. 16.; VOIT Pál 1958, p. 79.
21. SOFRIC, Pavle 1903/9120. pp. 16.17.; HUZSVIK György 1961. p. 18.; VOIT Pál 1958, p. 64.

22. OL Vis. Can. 1756. p. 74.
23. Ibid. 1761. p. 69.
24. Helységnévtár, 1988. pp. 38., 39., 215.
25. SOFRIC, Pavle 1903/1920. p. 27.
26. OL Vis. Can 1796. pp. 46-47.
27. Schem. 1982. p. 485.; Schem. 1820. p. 32.; Schem. 1860. p. 35.
28. Összeállítva a Kat. Plébániának 1828-1912. között küldött házassági elbocsátók alapján. (Itt köszönöm meg prof. Dimitrije Stefanović-nak a szláv nevek írásában nyújtott nagy segítségét. *A szerző.*)
29. Schem. 1945. p. 166.
30. TIMKÓ Imre 1971, p. 483.;
31. SOFRIC, Pavle 1903/1920. p. 27.; BOROVSKY Samu 1910, p. 251.
32. OL Vis. Can. 1761. p. 71.
33. SOFRIC, Pavle p. 27.; VOIT Pál 1958. pp. 91., 101.
34. HUZSVIK György: Adatok a város történetéhez Pest m. Hírlap, Szentendre c. mellékl. 1962. december 29.; FMA 2663-92. Egyesületek nyilvántartása.
35. STEFANOVIĆ, Dimitrije 1987. pp. 309-328.

c) Izraelita-zsidó egyház

1. M. Kron. II. p. 592.
2. SZRKPL Vis. Can. 1822. p. 34.; Ibid. 1846. p. 17.
3. JUDÁK Margit 1977. p. 100., Izraelita Egyház Sz. Endre 1853-1895. X. 5562.
4. Szent-Endre és Vidéke 1900. december 2.; SZRKPL 1067/1944.; GALGÓCZY Károly 1877. p. 74.
5. Ibid. p. 72., Népszáml. 1934. p. 59.; Schem. 1943. p. 158.
6. BOROVSKY Samu 1910. II. vol. p. 218. p. 468.; Pest m. Cimt. 1931. pp. 80-90.
7. FMA-2663-92. Egyesületek nyilvántartása. 5024/1940. Eng.sz.: 139.674/933. VII. A.B.M.
8. FMA-1090-75. Emléktábla, a meghalt zsidók névsorával.; SZRKPL 259/1944. Meghívó

d) Baptista egyház

1. Baptista Gyülekezet Irattára: Szentendre Városi Tanács VB. tanácselnökének 587/1963. sz. határozata.

2. Kivonat, Antal László: A Szentendrei Baptista Gyülekezet rövid története c. írásbeli közléséből. (Megköszönöm Antal László Gyülekezet-vezető Úr segítségét és szíves szóbeli közlését is. *A szerző.*)

V. RÉSZ

1. Ökumenizmus Szentendre egyházai között

1. (Itt köszönöm meg Szentpétery Péter Lelkész Úr szóbeli közlését és segítségét. *A szerző.*)
2. SZÁNTÓ Konrád 1985, vol. II. pp. 727-729., p. 861. 44. sz. jegyet.

EPILOGUS

1. UNYI Bernardin 1947., p. 8.

IDEGEN NYELVŰ KIVONAT

DIE GESCHICHTE DER RÖMISCH-KATOLISCHE KIRCHE UND PFARRE 1002-1992

Vorgeschichte

Szentendre liegt 20 km nördlich von der Hauptstadt, Budapest entfernt, im Halbkreis der Ausläufer der Berge von Visegrád und Pilis, am Ufer der Donau. Die die Stadt umgebenden Berge, das sich der Donau entlang erstreckende Flachgebiet und die in der Stadt in die Donau laufenden fünf Bäche haben vorteilhafte Bedingungen zur Ansiedlung des Menschen geschaffen. Diese geographischen Gegebenheiten bestimmten durchgehend auch die Entwicklung der Geschichte von Szentendre.

Die hervorragende Epoche der Geschichte der Ansiedlung war, als sich hier ein bedeutendes militärisches Lager des Landes Pannonia des römischen Reichs in den Jahrhunderten 1-4 vor Christus unter dem Namen Ulcisia Castra befand.

In der Zeit der Landeseroberung der Ungarn - 896 - wurde es zum Besitztum der Landesherren. Gegen 955 wurde Apór, zum Schutz des Besitztums bestellt, dessen Lager auf dem Gebiet der heutigen Szentendre hatte. Das sich hier ausgestaltete kleine Dorf und der daneben fließende Bach bekamen nach dem Armeeführer und seinem Geschlecht den Namen Apór.

Die Ausgestaltung und Entwicklung der römisch-katholischen Kirche

Nach der Staatsgründung vergab König István, der Heilige, - zwecks Kirchenorganisation - das Dorf Apór im Jahre 1002 dem Bistum Veszprém. Die Bischöfe errichteten hier eine Kurie und bauten eine Kirche, die dem "Heiligen Andreas" (Szent András) gewidmet wurde. Nach mittelalter-

lichem Brauch nahm das Dorf den Namen der Kirche auf, was wir aus dem hier verfertigten Testament des Schreibers des Bistums, namens Fulco aus dem Jahre 1146 unter dem Namen "Sanctus Andreas" - Szentendre kennen. Am Ende des 12. Jahrhunderts vergab der Bischof von Veszprém, die bischöfliche Kurie dem Kaptel, danach wurde sie zum Erzdechanat.

Der Kirchenbezirk großen Ausmaßes wurde ab Anfang des 13. Jahrhunderts aus zehn Residenzen regiert, darunter war auch Szentendre. Die Erzdechanten nahmen mehrmals auch das Amt des Vicekanzlers der Königin ein.

1318 übernahm der König Károly das Grundbesitz der Kirche von Veszprém in Szentendre vom Bischof von Veszprém - da er es zur Versorgung der naheliegenden Burg von Visegrád benötigte - und gab andere Grundbesitze dafür als Tausch, jedoch ließ er die kirchlichen Rechte und den Zehnten von Szentendre zu Gunsten der Erzdechanten von Veszprém und der Priester der Kirche von Szentendre.

Gegen 1330 wurde das Erzdechanat in Szentendre wegen kirchenorganisatorischen Gründen erlöschen und nach Buda verlegt. Die sich auf dem königlichen Besitz befindliche Kirche von Szentendre wurde als ein "exempt"-e, privilegierte Pfarre direkt unter den Erzbischof von Esztergom verwiesen. Die Urkunden enthalten Angaben bis zum Jahre 1500 über die hier tätig gewesenen Pfarrer. Mit der türkischen Besetzung, nach der Eroberung von Buda - 1541 - wurde die den ersten halben Jahrtausend umfassende erste Phase der kirchlichen Geschichte von Szentendre abgeschlossen. Die Urkunden beweisen, daß in der Gründung der ungarischen Christentums hier in der Gegend, namens "Dunazug" auch Szentendre beteiligt war.

Die türkische Besetzung. Ansiedlung von Nationgruppen verschiedenen Ethnika und verschiedener Religion (1541-1700)

Bis zum Anfang des 15. Jahrhunderts war die Einwohnerschaft von Szentendre rein ungarisch und römisch-katholisch. Zu dieser Zeit erschienen die ersten, von den Türken flüchtenden Volksgruppen vom Balkan, - die kleinere Bewegungen nicht gerechnet - kamen sie in etwa vier Zügen auch nach Szentendre. Anfang des 15. Jahrhunderts siedelten

hier bulgarische und mazedonische Völker prawoslawischer Religion, in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts römisch-katholische Dalmatiner an.

Während der türkischen Herrschaft floh ein Teil der ungarischen Bevölkerung mit ihren Priestern, die von den Türken besonders verfolgt wurden. Nur die die Dalmatiner hierher führenden bosnischen Franziskaner Mönche wurden von ihnen geduldet, da sie arm waren, aus Betteln lebten und ihre Steuer dadurch nicht gefährdet wurden. Nach 1541 gehörte die Pfarrkirche zu den Franziskanern und ihnen ist es zu danken, daß die katholische Religion in diesen Zeiten hier aufrechterhalten blieb. Die hier gebliebenen oder zurückgesickerten Ungarn verstanden die Sprache der Dalmatiner nicht, so folgten Mehrere lieber die das Wort Gottes auf ihrer Muttersprache verkündenden Prediger. Die Reformierten gründeten schon 1626 eine Gemeinschaft, die bis zum Jahre 1684, bis zur Rückeroberung von Szentendre bestand.

Nach dem Jahre 1686, nach der Rückeroberung von Buda kam der größte Strom der Flüchtlinge, die Angst von den Türken hatten. 1687 flohen Dalmatiner und 1690 zu verschiedenen Völkergruppen gehörende etwa 1000 prawoslawische Familien (6000 Personen) nach Szentendre, unter der Leitung ihrer Bischöfe, Priester und Patriarchen. Nach dem Frieden in Karlóca - 1699 - kehrten Zahlreiche in ihr Heimat zurück.

Ende des 17. Jahrhunderts - Anfang des 18. Jahrhunderts wurden aus den verschiedenen Ländern von Deutschland und Österreich katholische Deutschen auf das sich in der Umgebung von Buda befindliche, sich entvölkerte Gebiet angesiedelt, von Norden kamen Slowaken in die nahe liegenden Dörfer des Berges Pilis, wovon sie fortlaufend nach Szentendre übersiedelten.

Anfang des 17. Jahrhunderts begann eine neue Epoche in der Geschichte der Stadt, in der Völkergruppen verschiedener Etnik, Sprache und Religion zusammenkamen und mit dem Zusammenleben begannen, was unter diesen Umständen nicht leicht war und konnte auch nicht reibungslos sein.

Ab Ende des 17. Jahrhunderts bekam Graf István Zichy Szentendre, als Gabe, der als Grundbesitzer das Gebiet der Stadt der eingesiedelten römisch-katholischen und prawoslawischen Bevölkerung pachtete.

Die Prawoslawen - zwar sie Flüchtlinge waren - übernahmen jedoch - wegen ihrer zahlenmäßiger Überlegenheit - die Führung der Stadt. Die Katholischen, obwohl sie zu dieser Zeit noch weniger waren, hätten - unter

dem Recht ihrer uralten Kirche - gefordert, an der Führung der Stadt ebenfalls teilzunehmen. Anfangs führten 1 katholischer und 3 prawoslawische Pretor die Stadt. Dem Problem trug auch die Tatsache bei, daß die ungarischen, deutschen, dalmatischen Katholiker ärmer waren, aus Feldarbeit, Weinbau und Industrie lebten. Die griechischen, mazedonischen und serbischen Prawoslawen beschäftigten sich mit Weinbau, Industrie, aber hauptsächlich mit Handel und wurden schnell reich.

1767 wurden 1437 katholische und 2132 prawoslawische Einwohner gezählt. Damals war die Anzahl der Prawoslawen am höchsten.

1767 leitete die Kammer ein Prozeß gegen die Zichy's ein und die zu den Gütern der "Heiligen Krone" gehörende Stadt, Szentendre, wurde der Krone rückgegliedert. 1773 pachtete Maria Theresia das Krongut der römisch-katholischen und prawoslawischen Bevölkerung. Gegen Ende des 18. Jahrhunderts begann sich die Anzahl der Prawoslawen zu vermindern und dieselbe der Katholiker zu erhöhen. Im Jahre 1773 gab es 1936 Römisch-Katholiker und 2036 Prawoslawe. Zu dieser Zeit erreichten die Katholiker, daß sie im Rat in einem mit den Prawoslawen gleichen Verhältnis vertreten werden. Beim Magistrat wurde außer der bisherigen serbischen Verhandlungssprache und Cyrill-Schrift auch die lateinische Sprache eingeführt. Beim Magistrat kamen Korruptionen und Unregelmäßigkeiten immer häufiger vor, die seitens des Komitats zu Retorsionen führten. Der Magistrat wurde abgelöst, jedoch veränderte sich die Lage kaum.

Im Jahre 1822 begann die Zusammensetzung der Bevölkerung zu ändern. Neben den 2150 Katholikern, 1295 Prawoslawen wurden schon 97 Evangelischer und Reformierte, sowie 6 Juden gezählt. 1830 wurde - nach den serbischen und lateinischen Sprachen - auch die ungarische Sprache angewandt.

1872 gestaltete sich Szentendre zu einer organisierten Stadt. An der Spitze der Stadt stand ein prawoslawischer Bürgermeister mazedonischer Herkunft. Vom Anfang des 20. Jahrhunderts wurden die Leiter der Stadt nicht mehr aus denen gewählt, die hier geboren wurden, sondern - mit dem Zweck - aus den Fremden, daß die Stadt von einem objektiven Leiter geführt wird, was aber die erwarteten Hoffnungen auch nicht immer erfüllte.

Die Zusammenstellung der Bevölkerung veränderte sich aus dem Hinsicht der Nationalitäten und dementsprechend der Religionen völlig.

Im Jahre 1900:

katholisch	3622	ungarisch	1857
griechisch-katholisch	9	deutsch	1121
prawoslawisch	613	serbisch	600
reformiert	226	slowakisch	859
evangelisch	127	dalmatisch	375
unitarisch	4	kroatisch	8
israelitisch	221		2

Die so große Verminderung der prawoslawischen Serben bedeutete gleichzeitig den Bruch ihrer in der Verwaltung fast 200 Jahre andauernde Hegemonie. Zurückblickend müssen wir jedoch feststellen, daß - obwohl die Führung der Stadt auf Grund der Religion und Nationalität gewählt wurde - die Ursache der permanenten Auseinandersetzungen doch von wirtschaftlichem Ursprung war. Die Differenzen unter den Führern der Stadt verursachte in der Bevölkerung keine Religions- oder Nationalitätsgegensätze.

Im Jahre 1919 war die erste Tat des Kommunismus, die Schulen, Grundbesitze, Immobilien von der Kirche wegzunehmen. Die kommunistische Herrschaft dauerte dann kurz, so bekamen auch die Kirchen ihre berechtigten Eigentümer zurück. Was nicht zurückgegeben werden konnte, ist das unschuldig erloschene junge Leben des 28-jährigen römisch-katholischen Kaplans.

Vom Anfang des 20. Jahrhunderts schalteten sich die Kirchen - neben ihrem religiösen Leben - durch ihre Lehr-, Kultur- und Wohltätigkeit in das Leben der Stadt ein und trugen der Entwicklung der Stadt bei. Szentendre wurde von den Russen am 26. Dezember 1944 okkupiert. Im Interesse der Rettung der Stadt ging eine Delegation mit weißer Fahne ihnen entgegen: in der Vertretung der Stadt, der Rat, der prawoslawische Dechant, der reformierte Senior und der katholische Pfarrer. Vom Rand der Stadt kamen sie zurück, da die ungarischen Truppen fingen an, die Russen zu schießen. Die Delegation bat den ungarischen Kommandanten, den hoffnungslosen Kampf aufzugeben und die Stadt dem Verderb nicht auszusetzen. Die Intervention gelang, Szentendre blieb unberührt, die Stadt ist aber gefallen. Drei Tage lang ertönten die Glocken nicht ...

1945 wurde die letzte Aufstellung über die Verteilung der Bevölkerung der Religion nach gemacht:

römisch katholisch	7512
reformiert	1242
evangelisch	294
prawoslawisch	236
griechisch-katholisch	13
israelitisch	39
sonstige	10

Infolge der politischen Wendung wurden die sich im Besitz der Kirchen befindlichen Güter in staatliches Eigentum genommen. Im Jahre 1948 übernahm die Kommunistische Partei die Macht und auf ihre Verordnung wurden die Glaubens-, Karitativ- und Gesellschaftsvereine eingestellt. Die kirchlichen Schulen wurden in staatliche Verwaltung genommen. 1950 wurden sämtliche kirchlichen Immobilien und Schulgebäude verstaatlicht. Das Verlieren der Güter berührte die Kirchen sehr schwer, die in Serien herausgegebenen Verordnungen stoppte auch die im Leben der Stadt ausgeübten gesunden Strebungen der Kirchen. In das innere Leben der katholischen Kirche konnten sie zwar nicht hineinreden, aber - durch Verängstigung - indirekt doch beeinflussen. In den Schulen wurden die Religionsunterrichte eingestellt und nur diejenigen Kinder konnten Religionsunterricht nehmen, deren Eltern um dies separat ersuchten. Die Eltern hatten Angst um ihre Stellungen, darum wagten Viele nicht, dies zu übernehmen. Dasselbe bezog sich auf die Ausübung der Religion - Taufe, kirchliche Trauung, Beerdigung - was ebenfalls viele nicht oder nur geheim in Anspruch zu nehmen wagten. Nach der Systemwechslung im Jahre 1990 wurde es möglich, die Religion wieder frei, ohne Angst auszuüben.

Organisation und Funktion der römisch-katholischen Kirche und Pfarre (1690-1992)

Nach der Türkenherrschaft, bis 1723 führten die bosnischen Franziskaner die Pfarre, da die Mehrheit der katholischen Bevölkerung noch dalmatisch war. Sie eröffneten das Geburtenbuch im Jahre 1705.

1723 wurde die Pfarre umorganisiert und die Führung der Pfarre wurde von den in das Benefizium eingeweihten Pfarrern übernommen und die

pastorale Tätigkeit ausgeübt. Sie eröffneten in 1723 die Ehe- und Sterberegister. Das Archiv der Pfarre und die "canonica visitations" die Protokolle über die bischöflichen Besuche verewigten die pastorale Funktion und Tätigkeit der Pfarrer und Priester.

Die bosnischen Franziskaner, als Kaplane und Helfer, waren bis 1747 tätig, als die bosnischen Ordenshäuser in Ungarn aufgelöst und diese von der Ordensprovinz Kapisztrán übernommen wurden. In Szentendre waren die Kapisztrán-Franziskaner im weiteren bis zum Jahre 1900 die Kaplane. In mehreren Fällen nahmen sie auch das Amt des Pfarrers ein, jedoch nur so, daß sie säkularisieren mussten. Infolge der Umorganisation der Kirchendistrikte wurde der "exempt"-e, privilegierte Charakter im Jahre 1777 aufgehoben und die Pfarre dem Dechanat Óbuda (Altbuda) angeschlossen.

Die Organisation der Kirchengemeinde

Zur Unterstützung der Priester der Pfarre und zur Führung der Angelegenheiten der Kirche wurde ab Anfang des 19. Jahrhunderts eine Körperschaft zustandegebracht, die unter dem Namen "Kirchengemeinde" aus durch Abstimmung gewählten Vertretern bestand und funktioniert auch heute noch so. Ihr kirchlicher Präsident ist der Pfarrer, ihre Mitglieder die Kapläne, es gibt ein weltlicher Präsident und die gewählten Vertreter. Ihre engere Körperschaft ist der Kirchenrat.

Liturgie - Paraliturgie - Sprache der Liturgie

Die Homilien, die Predigten wurden bis zum Jahre 1925 ungarisch, deutsch, und dalmatisch gehalten. Auch die Gläubigen sangen die Kirchenlieder auf ihrer Muttersprache, da die Messen früher, einander wechselnd, mal dalmatisch, mal deutsch, mal ungarisch gehalten wurden. Ab 1920 begann man sowohl im Sprechen als auch im Singen auf die ungarische Sprache zu übergehen, dies ging aber nicht reibungslos. Von 1925 bis 1944 wurden nur zweimal im Jahr ethnische Messen.

Vereine - Sängerkhore

Die katholische Gesellschaft von Szentendre hatte schon seit Ende des vergangenen Jahrhunderts Vereine, der große Teil deren von den Pfarrern

gegründet wurde. Dem Charakter nach wurden sie auf religiöse, kulturelle und gesellschaftliche Vereine geteilt. Die Vereine hatten auch "Liedertafeln", Chore und es wurde bei kirchlichen Liturgien und auch bei Beerdigungen gesungen. Die Kirchengemeinde lag den Vereinen einen großen Wert bei, die separat für Männer, Frauen, Mädchen, Jungen sowie separat für die verschiedenen Nationalitäten (dalmatisch, deutsch) die Erziehung auf morales Verhalten, die kreative Tätigkeit und den Empfang der Kultur sicherten. Die Vereine wurden im Jahre 1948 mit einer allgemeinen Verfügung eingestellt. Trotzdem waren einige, die ohne Vereinsrahmen still funktionierten und es waren welche, die nach dem Systemwechsel in 1990 reorganisiert wurden, wie die Pfadfinderstamm und der Kolping Verein.

"Chor Sankt Cäcilie"

Der Chor der Kirchengemeinde wurde, als Frauenchor in 1935 unter dem Namen "Chor Sankt Cäcilie" gegründet, dann verwandelte er sich nach 1944 in gemischten Chor. Der Chor hatte - unter der Führung von verschiedenen Dirigenten - eine sehr schöne Karriere gemacht. Über die kirchlichen Liturgien hinaus gewährten den Freunden der Vokalmusik gelegentlich ihrer Kirchenkonzerte und öffentlichen Auftritten mit ihren reichen Repertoires sowohl zu Hause als auch im Ausland viele schöne Erlebnisse.

Kirchliche Schulen

Die Schulen wurden in Szentendre von den Kirchen gegründet. Die erste römisch-katholische Kleinschule wurde in 1723 errichtet. In der Schule wurde bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts auf dalmatische, deutsche und ungarische Sprachen unterrichtet. Mit dem Anwachsen der Anzahl der Kinder wurden 1777, dann 1805 neue Schulen gebaut. 1891 wurde eine separate Mädchenschule gegründet, wo die Kinder in vier Klassen und Kindergarten unter der Führung der Barmherzigen Schwester des Ordens Szent Vince (Sankt Vinzenz) unterrichtet und erzogen wurden. Mit fortlaufender Entwicklung erreichten sie, daß den Kindern die Grund- und Mittelschulausbildung hier an Ort und Stelle gegeben werden konnte.

1948 wurde der kirchliche Unterricht in den Schulen eingestellt, 1950 wurden auch die Gebäude verstaatlicht. Im Sinne der Vereinbarung zwi-

schen dem Staat und der Kirche wurde das Gymnasium der Kirchengemeinde in die Verwaltung des Franziskanerordens gegeben, von welchem es auch heute noch geführt wird. 1992 hat die Kirchengemeinde die Mädchenschule so zurückbekommen, daß sie mit den auslaufenden Jahrgängen endgültig 1996 in ihr Eigentum zurückgegeben wird.

Sakrale Gebäude

Von den sakralen Gebäuden der römisch-katholischen Kirche ist die Pfarrkirche grundsätzlich das einzige Denkmal von Szentendre aus dem Mittelalter. Die Kirche steht im Mittelpunkt des mittelalterlichen Siedlungsnetzes der Stadt, auf einem Hügel. Aufgrund der archäologischen Erschließungen und Dokumente wurde die heute bestehende Kirche auf die Ruinen einer früheren kleinen Kirche, namens "Sanctus Andreas", Szentendre gebaut, nach dem die Siedlung - laut mittelalterlichen Gewohnheiten - ihren Namen bekam. Um sie herum war der bischöfliche Freihof und das Erzdechanat.

Die Gründe der heute bestehenden Kirche stammen aus der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts, sie wurde Anfang des 14. Jahrhunderts erweitert, umgebaut. Während der Türkenherrschaft erlitt sie in den Kämpfen einen Brandschaden. 1710 wurde sie renoviert. Dann bekam sie eine neue Gönnerschaft und wurde zu Ehren von Sankt Johannes, der Täufer gesegnet. Zwischen 1743-1751 wurde sie umgebaut. Die bisherige Plattdecke wurde gewölbt, dann gewann sie ihre heutige Barockform. Die Einrichtungen, Altare, die Rednerbühne kamen dann hinein. Rund um die Kirche gab es früher ein Friedhof, 1777 wurde er aufgelöst.

Die Péter-Pál-Kirche wurde ursprünglich zu einer prawoslawischen Kirche gebaut, der Turm 1753, das Schiff 1792. Die römisch-katholische Kirchengemeinde kaufte sie 1944. Die ursprüngliche Einrichtung wurde weggebracht, die heutige einfache Einrichtung entspricht der römisch-katholischen Liturgie. Eines der ältesten Gebäude der Stadt ist die während der Pestepidemie zu Ehren - 1739 - von Sankt Rochus, Sebastian und Rosalie gebaute kleine Kapelle. Nach dem 1800 zerstörenden Feuer wurde sie auch Sankt Florian angeboten. Seitdem ist sie unter diesem Namen bekannt. Zur Zeit der in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts gewüteten Choleraepidemien, im Jahre 1762 wurde der Kreuzesweg gebaut. Auf dem Dach der kreisförmigen Kapelle ist das "Golgotha", in der Wand der kreis-

förmig gebauten Einfassungsmauer sind die 14 "Stationen" untergebracht. Der Kreuzesweg ist einer der schönsten Kreuzenswege von Ungarn. Sein Garten ist der Begräbnisstätte der Priester und Donatoren. An mehreren Punkten der Stadt, den Ausführwegen entlang wurden Erinnerungskreuze aufgestellt. Wenn ein neuer Friedhof eröffnet wurde, wurde in der Mitte ein Kreuz aufgestellt und zusammen mit dem Friedhof eingeweiht.

Szentendre - Izbég Seelsorge

Gelegentlich der Ansiedlungen im Jahre 1690 siedelten sich eine Gruppe der Serben auf dem westlichen Teil der Stadt, am Ufer des Baches an. Nach ihnen bekam der Stadtteil den Namen Zufluchtsort "Izbég".

In den früheren Zeiten war die Anzahl der Römisch-Katholischen wenig. Als sie begann zu wachsen, errichtete die Pfarre von Szentendre eine Filia in 1791. Sie wollten eine Kirche bauen, jedoch waren sie dazu aus eigenen Kräften nicht fähig, die Mutterkirche konnte aber nicht helfen. In 1936 wurde in einem großen Wohnhaus eine Kapelle ausgestaltet und die Pfarrer von der Mutterkirche gingen dorthin, um Messe zu halten. Schließlich 1947 stellte die Kirchenprovinz eine Kaplanei, später eine Seelsorge auf und in 1948 kauften sie die prawoslawische Kirche, die zu Ehren von Szent András eingeweiht wurde. Sie kauften ein Haus, das als Pfarrhaus funktionierte. Die römisch-katholische Pfarre und die Izbég Seelsorge gehören heute zum nach dem "Heiligen Kreuz" genannten Dechanat Umgebung von Buda.

Die geschichtlichen Kirchen von Szentendre

In der nach der Türkenzeit begonnenen Neugestaltung versuchten auch die Kirchen, sich zu neuorganisieren. Die Verfügung von Leopold, der Erste, - 1691 - bestimmte, daß die Protestanten ihre Religion nur auf "articularen" Orten, in den Gesetzen (articulus) bestimmten Orten ausüben können. Szentendre war kein artikularischer Ort, so war es den Protestanten nicht erlaubt, ihre Religion hier auszuüben. Sie gehörten zum katholischen Pfarrer und sie wurden in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts beim katholischen Pfarramt ins Standesregister eingetragen. Im Gegensatz zu den Protestanten sicherte Leopold, der Erste, den Prawoslawen - neben anderen Privilegien für die Zeitdauer ihres hiesigen Aufenthaltes die freie

Ausübung der Religion, den Kirchenbau auf eigene Kosten, die Benutzung des alten Kalenders, die Abhaltung ihrer Feiertage. Der römisch-katholische Pfarrer übte keine Rechte ihnen gegenüber aus. Das wurde aber aufgezeichnet, daß es hauptsächlich wegen den gemischten Ehen mit den Pfarrern zu Gegensätzen kam.

Am 25. Oktober 1781 klärte Joseph, der Zweite, mit seiner Verordnung "Toleranzedikt" die Lage der Protestanten und Prawoslawen, genehmigte die freie Ausübung der Religion, den Kirchenbau, eigene Priester und entzog sie der Kontrolle der katholischen Bischöfe.

Reformierte Kirche

Die Reformierten hatten schon zwischen 1626 - 1684 schon Gemeinden. Nach der Türkenherrschaft konnten sie wegen den Verordnungen ihre Gemeinden nicht neuorganisieren. 1822 erreichte ihre Bevölkerungszahl 97 Personen davon waren 65 Reformierte, 32 Evangelische, die sich zu dieser Zeit noch den Reformierten anschlossen. Dadurch wurde es möglich, Ihre Gemeinde nach etwa 150 Jahren umzuorganisieren.

1913 war Ihre Bevölkerungszahl 368 Personen, was begründete, ihre Gemeinde selbständig zu machen. In diesem Jahr kauften sie die im Jahre 1746 gebaute Kirche der Prawoslawen Opovačka und setzten ihren ersten Pastor in sein Amt ein. Die Reformierten hatten ab 1835 Schulen. In 1907 errichteten sie schon private Bürgerschulen, die ab 1910 in kirchliche Verwaltung kamen. Neben der Knaben- und Mädchenschule errichteten sie auch Internate. 1948 wurden sie als kirchliche Schulen eingestellt, die Gebäude verstaatlicht. 1992 war die Bevölkerungszahl der Reformierten 3000 Personen.

Evangelische Kirche

Die Evangelischen schieden 1910 aus der reformierten Kirche aus und schlossen sich Budapest an. Die Bevölkerungszahl war damals 127 Personen. Eine selbständige Gemeinde gründeten sie 1933, errichteten ein Pastorat und in einem Wohnhaus ein Gebethaus. 1944 begannen sie eine Kirche zu bauen, aber sie konnten diese - wegen dem Krieg - nur im Jahre 1950 beenden. Noch in diesem Jahr wurde sie eingeweiht, das Presbyterium erneuert und selbständig gemacht. Ihr Bevölkerungszahl war im Jahre 1992, 200 Personen.

Prawoslawische Kirche

Die aus dem Balkan nach Szentendre geflüchteten Volksgruppen verschiedenen Ethnikums, prawoslawischer Religion siedelten sich, als sie ankamen, separat an und bauten zuerst eine Holzkirche, von den Jahren 1725-1730 beginnend errichteten sie Steinkirchen und rund um diese bauten sie ihre Häuser. Sie gestalteten selbständige Mutterkirchen aus. Den Stadtteil, wo ihre Kirche stand, benannten sie nach dem Ort ihrer Herkunft.

Das Patent des Kaisers bekräftigte im Jahre 1695 den Stuhl und in der Organisation der Prawoslawischen Kirche trug der Bischof den Titel: Exarch des Erzbischofs von Peć. Das Bistum war anfangs in Szentendre, dann wurde es im Jahre 1736 nach Buda verlegt.

Seit dem Tod des letzten eingeweihten Bischofs - 1951 - ließ das damalige Regime den Stuhl nicht besetzen. 1990 machte der Systemwechsel dies möglich und seitdem hat die Serbische Prawoslawische Kirche wieder einen eingeweihten, ernannten Bischof in Ungarn, mit dem Sitz in Szentendre. Die Prawoslawen hatten - laut den ersten Angaben - schon im Jahre 1745 eine Schule. 1793 errichteten sie ein neues Gebäude, in dem eine Grundschule, zwischen 1812-16 Lehrerbildungsanstalt und auch ein kleines Gymnasium funktionierten. Ihre elementare Schule serbischer Muttersprache wurde 1948 eingestellt, das Gebäude in staatliches Eigentum genommen. Die Bevölkerungszahl der prawoslawischen Serben kann im Jahre 1992 auf 80-10 Personen geschätzt werden.

Israelitische Kirche

Die Dokumente erwähnen die ersten Juden israelitischer Religion zuerst im Jahre 1822. 59 Personen machten schon möglich und 1850 gründeten sie die Israelitische Glaubensgemeinde von Szentendre. In den Jahren vor 1944 funktionierte auch ein Rabbinat. Die Israelitischen in Szentendre befolgten die Richtung der Neologen. Seit der Jahrhundertwende funktionierte ihre Schule.

1944 betrug ihre Bevölkerungszahl 232 Personen. 149 von denen starben noch in diesem Jahr in Konzentrationslagern. Nach dem Krieg kehrten von den Gebliebenen 39 Personen für eine Weile zurück, dann gingen sie Anfang der 50-er Jahre von Szentendre weg und verkauften auch das Gebethaus. Die sich neuerlich angesiedelten und in Szentendre lebenden Juden haben an Ort und Stelle keine kirchliche Organisation.

Baptistkirche

Die Baptistengemeinde begann sich in Szentendre 1954 auszugestalten und bestand noch nur aus einigen Personen. Mit dem Anwachsen ihrer Anzahl schlossen sie sich der Gemeinde von Tahitótfalu an. Im Jahre 1963 verstärkten sie sich so sehr, daß sie zur offiziell registrierten Gemeinde wurden und funktionierten als die Filia der Baptistengemeinde von Tahitótfalu. Jahrelang kamen sie bei Familien zusammen. Im Jahre 1980 bekamen sie ein Gebäude, als Gabe, aus dem ein Gebethaus ausgestaltet und danach zwischen 1986-88 an dessen Stelle eine Kirche gebaut wurde.

Die Gemeinde führt ein gewählter Pastor und Gemeindeleiter. 1992 war die Anzahl der Baptisten 100 Personen.

Ökumenische Zusammenarbeit unter den Kirchen von Szentendre

Die ökumenischen Liturgien unter den Kirchen, die jedes Jahr zwischen 18. und 25. Januar stattfinden, haben die protestantischen Kirchen im Jahre 1919 eingeführt.

Die römisch-katholische Kirche hat sich der Betwoche im Jahre 1977 angeschlossen. Seit 1988 hat sich auch die Prawoslawische Kirche in die ökumenische Betzusammenkunft eingeschaltet.

Seitdem von Jahr zu Jahr, im Januar treffen sich die fünf Kirchen, bei acht Gelegenheiten. Die Priester der einzelnen Kirchen halten Homilie immer in der Kirche der anderen Konfession. Am Ende der gemeinsamen Andacht begrüßen die Priester der Kirchen mit Handschlag die Gläubigen der verschiedenen Kirchen.

Es hat in Szentendre eine besonders große Bedeutung, wo die führenden Seelsorger von fünf Kirchen versuchen, die Mitglieder ihrer Kirchen durch gemeinsames Beten zu einander näher zu bringen.

1890 den 26ten Jänner wurde

Josef Martin Schattner

in der Pfarrkirche zu Szent-Endre getauft

durch

Jos. Kratochvil

Druck von Martin Bagó & Sohn in Budapest. 1881.

A Szentendrei Keresztelő Szent János templom
német nyelvű keresztelési lapja (SZRKPL)

HISTORY OF THE SZENTENDRE ROMAN CATHOLIK CHURCH AND PARISH 1002-1992

Historical Preliminaries

Szentendre is located 20 km North of Budapest, amidst the stretches of the mountains of Pilis and Visegrád, by the Danube riverbank. The mountains surrounding the town, the flat plain stretched out along the Danube and the five streamlets running through the town to the river offered good conditions for the settlement of man. These geographical conditions have also determined the evolution of Szentendre's history ever since.

An outstanding period of the settlement was the 1st - 4th century A.D., when a significant military base of the Roman province of Pannonia was settled here, named *Ulcisia Castra*. At the time of the Hungarian conquests of 895 - 896 A.D., the surrounding area became the reigning princes' landed property. In 955 A.D. commander Apor was appointed to protect the princes' property, who had his headquarters at today's Szentendre. The little village that emerged and the stream nearby got their names - Apor - from the commander and his clan.

The formation and development of the Roman Catholic Church

After the foundation of the state, in 1002 A.D. king Saint Stephen donated the village Apor to the Bishopric of Veszprém with an aim of church organisation. Here the bishops established a country mansion and had a church built, dedicated to St. Andrew. According to medieval fashion, the village gained the church's name, which we know from the testament of the bishopric's clerk dated 1146 A.D., the name being *Sanctus Andreas*, or Szentendre. At the end of the 12th century, the bishop of Veszprém donated the bishop's mansion of Szentendre to the chapter of the church - later it became the dean supreme's property. This large area county of the Church was governed from ten residences from the beginning of the 13th century, one of them being Szentendre. The dean supremes of Szentendre, on many occasions, also served as vice chancellors of the queen as well.

In 1318 A.D. king Károly gained back the Szentendre possession of the Veszprém county of the Church from the Bishop of Veszprém, and gave other territories instead, yet the rights of the Church and the Church taxes remained in the hands of the dean supremes of Veszprém and the priests of Szentendre.

In connection with a church reorganisation program, around 1330 A.D. the Dean Supreme's Court of Szentendre was abolished and moved to Buda. On the other hand, the Church of Szentendre on royal territory, as an 'exempt' or privileged parish, was ordered under the direct supervision of the archbishop of Esztergom. Charters offer information about the parsons of Szentendre until the year 1500 A.D. The Turkish occupation, after the invasion of Buda in 1541 marked the end of the first half Millennium in the history of Church at Szentendre. Charters prove that Szentendre played a major role in laying the fundamentals of Hungarian Christianity here in the Dunazug.

The Turkish Occupation. Immigration of peoples of different ethnic and religious background (1541 to 1700 A.D.)

Until the beginning of the 15th century, the population of Szentendre had been all Hungarian and Roman Catholic, then the different peoples fleeing from the Balkans from under Turkish rule appeared in the area, and - apart from minor migration - came in four major waves to Szentendre as well. At the beginning of the 15th century Bulgarian and Macedon peoples of Orthodox faith, at the beginning of the 16th century Roman Catholic Dalmats settled here.

During the time of Turkish rule, a part of the Hungarian people fled together with their priests, whom the Turks specially pursued. They only tolerated the Bosnian Franciscan monks who had led the Dalmatian people on their way before, as they were poor, lived on begging and did not mean any danger to the Turks' tax income. After 1541, Franciscan monks served the parish and it is due to them that Roman Catholic religion was kept alive in this area in these troublesome times. Hungarians who had either remained or returned, could not understand the speech of Dalmats, thus more and more of them started to follow preachers who gave the Word in their native tongue. As early as 1626 Protestants founded a congregation that existed until the reoccupation of Szentendre in 1684.

After Buda's reoccupation in 1686, the greatest wave of fugitives came threatened by the possible Turkish vengeance. In 1687 Dalmats, then in 1690 some 1000 Orthodox families of different nationalities (6000 people altogether) fled to Szentendre, led by their bishops, priests and patriarchs. After the Peace of Karlóca in 1699, a number of them returned to their homeland.

At the end of the 17th and the beginning of 18th century, Catholic Germans from different provinces of Germany and Austria were settled in the abandoned territories around Buda and Slovaks from the North moved in to the surrounding villages of the Pilis, from where they constantly migrated to Szentendre.

The beginning of the 17th century saw the dawn of a new age in the town's history, when peoples of different ethnic background, language and religion merged and started to live together, which - with the given parameters - was not, yet could not be flawless. Szentendre was granted to count István Zichy at the end of the 17th century, who, as landlord, lent the area to the Roman Catholic and Orthodox inhabitants.

The Orthodox people, though being fugitives, took over the town's leadership based on strength in numbers. Catholics, though being smaller in numbers at the time, claimed for representation in the leadership as a right of their ancient Church. In the beginning, 1 Roman Catholic and 3 Orthodox praetors led the town's affairs. Hungarian, German and Dalmatian Catholics were poorer, they lived on agriculture, vine-growing and handicrafts, whereas Greek, Macedon and Serbian Orthodox people dealt with wine-culture, crafts and mostly trade and got rich in a short time. This further contributed to the problem.

In 1767 Catholics numbered 1437, that of the Orthodox population being 2132. This was the time when Szentendre had the greatest number of Orthodox inhabitants. In 1767 the Chamber launched a trial against the Zichy clan, and Szentendre, as a property of the 'Holy Crown', returned to royal supervision. In 1773, Queen Mary Theresa lent the royal possession of Szentendre to the Roman Catholic and Orthodox inhabitants. At the end of the 18th century, the number of Orthodox inhabitants started to decrease, while that of the Catholics increased. In 1773 there were 1936 Roman Catholics and 2036 Orthodox people. This time did the Catholics manage to get the same representation in the town's council as the Orthodox. At the Magistrate's Office, beside the former Serbian language of management

and negotiation and Cyrillic script, they introduced the use of Latin language. Corruption, contravention and blackmailing became commonplace at the Magistrate, thus the county's council applied reprisals. The magistrates were dismissed, but not much did change.

In 1822 the town population's constitution started to change. Beside 2150 Catholic and 1295 Orthodox inhabitants they counted 97 Protestants and 6 Jews. After 1830, Hungarian language started to be used in the offices beside the Serbian and Latin.

In 1872, Szentendre was changed into a well-organised town. A mayor of Macedon nationality headed the council.

From the beginning of the 20th century, the town leaders were elected from among outsiders to allow for a neutral office leadership, yet this did not function as well as expected, either.

The population's constitution has transformed greatly in an ethnic as well as a religious aspect.

In 1900:

Roman Catholic	3622	Hungarian	1857
Greek Orthodox	9	German	1121
Slavic Orthodox	613	Serbian	600
Calvinist	226	Slovakian	859
Lutheran	127	Dalmatian	375
Unitarian	4	Croatian	8
Jewish	221	Rumanian	2

Such a great decrease in the number of Orthodox Serbian population also meant the break of almost two century's office hegemony. Yet, looking back we must state that although the town leadership was elected on ethnic and religious basis, the cause of permanent turmoil was still of economical origin. Quarrel between the town leaders did not cause any ethnic or religious conflict among the population whatsoever.

In 1919, the first action of Communism was to deprive the Churches of the schools, land and estates. Still their authority lasted only for a short period, so the Churches got back their due property. What they could not give back was the young, innocent life of the Roman Catholic curate, whom they killed at the age of 28.

From the beginning of the 20th century the Churches, beside their internal religious life, greatly contributed to the town's development with

their educative, cultural and caritative activity, and became part of Szentendre's life. The town was occupied by the Russians on 26 December 1944. A delegation was sent to them in order to save the town: a councillor representing the leadership with the deans of the Slavic Orthodox and Calvinist Churches, and the Roman Catholic parson. On the edge of the town they turned back, because the Hungarian troops started to shoot at the Russians. The delegates asked the Hungarian commander to give up the hopeless fight, not to expose the town to destruction. The intervention was successful, Szentendre remained intact but fell into Russian hands. The churchbells remained silent for three days...

The last reports on the populations religious constitution was assembled

in 1945:

Roman Catholic	7512
Calvinist	1242
Lutheran	294
Slavic Orthodox	236
Greek Orthodox	13
Jewish	39
others	10

Due to the political turnabout, later the same year the Churches' lands moved to state possession. In 1948 the Communist Party took over the government and on a decree the religious, caritative and socially active civil organisations ceased to exist. Schools of the Churches got under state management. In 1950, all the former Church estates and school buildings became state property. Losing the possessions highly concerned the Churches, the series of decrees even stopped their healthy influence in the town's social life. Although they could not interfere into the Catholic Church's internal life, they still managed to influence it through threatening. Religious education was abolished, and only those children could get religious education whose parents especially asked for it. Parents felt their jobs threatened, thus many of them dared not to admit. The same applied for practising one's religion - baptism, Church wedding, funeral - which many did not dare to do, either, or did them in secret.

After the system change in 1990 it became possible for everyone to practice their religion free again, without fear.

The organisation and functioning of the Roman Catholic Church and Parish 1690 to 1992

After the Turkish occupation, until 1723 Franciscan monks from Bosnia served the parish, because most of the Catholics then were Dalmats. It was them, who opened the register of births in 1705.

In 1723 the parish was reorganised, and new parsons appointed to the church property took over the lead and the service of the parish. They opened the registers of marriages and deaths in 1723. The Archives of the parish and the Canonical Visitations, reports on the visits of the bishops immortalise the parsons' and priests' activities one by one.

Bosnian Franciscans served as curates and assistants to the parish until 1747, when all Bosnian convents were abolished and taken over by the Capistran Order in Hungary. From then on, until 1900 only Capistran Franciscans were curates at Szentendre. On many occasions they also served as parsons, but they had to secularise to do so. On reorganising the Church counties, in 1777 the 'exempt' or privileged status was abolished, and the Parish got attached to the Óbuda Dean's District.

Organisation of the Church Community

To help the parish priests and to deal with Church affairs, at the beginning of the 19th century a staff of elected representatives was put together, named Church Community, which still works the same way today. Its Church president is the parson, members are the curates, a secular president and the elected civil representatives. A restricted corps are the Church Council.

Liturgy - Paraliturgy - The Liturgical Language

Until 1925, the Homilia, or Holy Speeches had been in Hungarian, German and Dalmatian. Church members sang their canonical songs in their native languages, as there had been masses in all the above languages. From 1920 on, they started to use Hungarian in speech and singing as well, but the transformation was not flawless. Between 1925 and 1944, there were already only two 'ethnic' services a year.

Associations - Choirs

The Roman Catholic society of Szentendre have had associations since the late 19th century, which were mostly founded by the parsons. There were three major types of associations, according to the type of activity: religious, cultural and social associations.

Every association had a choral society, who would sing in the church as well as at funerals. The Church Community regarded the associations as of high importance, which offered a good moral education, creative activity and perception of culture for men, women, girls, boys and the ethnic population (German, Dalmatian) respectively.

In 1948, associations were abolished with a general decree. In spite of this, there have been some which functioned further in silence, without any official registration; and of course those, which could be reorganised after the political changes in 1990, like the BoyScout Corps and the Kolping Society.

“Saint Cecilia Choir”

The Church Community choir, as a women's choir was founded only in 1935 as the 'Saint Cecilia Choir', then, after 1944 it became a mixed chorus. Led by dedicated conductors, the chorus have run a beautiful career. Apart of Church liturgy, on their church and secular performances, with their rich repertoire, the chorus have offered much nice musical experience to the fans of vocal music in Hungary as well as abroad.

Church Schools

The schools at Szentendre had all been founded by the Church. The first small Roman Catholic school was founded in 1723. Until the middle 19th century, education took place in Dalmat, Hungarian and German languages. As the number of children increased, new schools were built in 1777, then in 1805. A separate girls' school was founded in 1891, where children were taught and cared for in four classes and a nursery, under the supervision of nuns from the St. Vincent Charity Order. A new boys' school was built in 1910; in 1929, a girls' public school was established. At this time, boys would go to the Calvinist public school. 1935 saw the foun-

dation of a Church Community High School for both boys and girls. It was a result of constant development that elementary and secondary education could be given to the youth on location at Szentendre.

Church education was abolished at schools in 1948, two years later the buildings moved into state possession as well. As an agreement between the state and the Church, the Church Community High School was to be managed by the Franciscan Order, who still run the school today. In 1992, the Church community gained back the Girls' School with a condition, that with ascending grades, it returns to complete Church ownership in 1996.

Sacral Buildings

From among the sacral buildings of the Roman Catholic Church, the parish at its foundations is the sole Medieval relic at Szentendre. The temple is situated on a height at the centre of the town's structure of settlement. Based on archaeological research and documents, the church of today was built on the ruins of the former small temple, 'Sanctus Andreas'- St Andrew, of which the settlement gained its name according to medieval fashion. Around the temple laid the bishop's farm and the dean supreme's manor.

Foundations of today's church stem from the second half of the 13th century; it was expanded and reconstructed at the beginning of the 14th century. During the Turkish occupation, the temple suffered fire damages in the battles. It was restored in 1710, it got a new patronicum, and was consecrated to St John the Baptist. Later it was reconstructed between 1743 and 1751. Its formerly flat ceiling became arched, the current Baroque look was developed, the furniture, altars and the soapbox were put on their places. There used to be a cemetery around the church, it was demolished in 1777.

The Peter-Paul church was originally built as a Slavic Orthodox temple, its tower was constructed in 1753, the nave in 1792. It was bought by the Roman Catholic Church in 1944. Its original furniture was moved away, the current simple furniture is made according to Roman Catholic liturgy. One of the town's eldest buildings is the small chapel built in honour of St Rókus, St Sebastian and St Rozalia during the pestilence in 1739. After the great conflagration of 1800, it was offered to St Florian as well, and bears the name ever since.

The Calvary was built in 1762, at the time of great cholera epidemics. The fourteen statios are placed in the circular stone fence of the round chapel, on the top of which is the 'Golgota'. This is one of Hungary's most beautiful calvaries. Its garden is the graveyard of priests and donators.

Along the roads leading from and to the town, on several locations memorial crucifixes were erected with different causes. Each time a new cemetery was opened a crucifix was put in its centre and ordained along with the graveyard.

The Szentendre-Izbég Parish

During the immigration of 1690, a group of Serbs settled on the West side of the town, by the streamlet, Thus this corner of the city got the name: sanctuary, in Serbian "Izbég".

Earlier there had been only a few Roman Catholics. As their number increased, the Szentendre Parish established a Filia in 1791. They would have liked to build a temple, but their own resources were insufficient, and the high Church was unable to help. In 1936, they set up a chapel in a large dwelling house and had priests from the Church to serve at the masses.

Finally, in 1947 the Main Church District established a Chapel, later a Parish, and in 1948 they bought the Slavic Orthodox church, which they ordained to St Andrew. A house was purchased for clergy residence.

The Roman Catholic Parish and the Izbég Parish now belong to the 'Holy Cross' Rural Dean's District of Buda and its Surroundings.

Historic Churches of Szentendre

In the reorganisation process after the Turkish period, the churches wanted to reorganise themselves as well. A decree by Leopold I. in 1691 determined that Protestants were only allowed to practice their religion in 'articular' places, i.e. places determined in the rules (articuli). Szentendre was not such an articular place, thus Protestants had no free religious practice. They belonged to the Catholic parson and were registered at the Catholic parish as well during the first half of the 18th century. Contrary to Protestants, Slavic Orthodox people - apart from other privileges - were granted free practice of religion, licence to build churches on own account, use of the ancient calendar and right to celebrate their traditional feasts by

Leopold I. for the time of their residence. The Roman Catholic parson of Szentendre had no right to practice upon them whatsoever. Yet some quarrels with the Parochians were reported, especially due to mixed weddings.

King Joseph II.'s "Patience Decree" rectified the status of free religious practice of Orthodox and Protestant people, allowed the building of churches, election of priests and freed them from under the Catholic bishops' supervision.

Calvinist Church

Calvinists had already had a congregation between 1626 - 1684. After the reoccupation, they could not practice their faith for a long period, due to royal decrees. They numbered 97 in 1822, 65 of them Calvinist and 32 Lutheran, who joined the Calvinists this time, thus it became possible to reorganise their congregation after some 150 years. The 1913 number of 368 people was a just cause to make their congregation independent. The same year they purchased the Slavic temple of Opovačka that was built in 1746, and appointed the first parson to his office.

Calvinists had schools since 1835. In 1907 they established a private high school, which got under Church supervision in 1910. Beside the boys' and girls' public schools, a boarding school was set up, too. In 1948 they ceased to exist as Church schools, and the buildings got into state possession.

The number of Calvinist people in 1992 is 3000.

Lutheran Church

Lutherans separated themselves from the Calvinist Church of Szentendre in 1910 and attached themselves to Budapest. They numbered 127 then. In 1933 they managed to set up an independent congregation, established a clerical office and opened a house of God in a dwelling house. They started to build a church in 1944, but - due to the war - only managed to finish it by 1950. It was ordained later the same year, when they renewed the presbyteries and made them independent.

In 1992 they numbered 200.

Slavic Orthodox Church

The different Slavic peoples, having fled from the Balkans to Szentendre settled down each as they arrived, individually, and first they built wooden churches. From the years 1725 to 1730 they began to erect stone temples and had their houses built around them. They established independent Mother Churches. The town district where their temple stood they named after the place of their origin.

A patent of the Emperor in 1695 confirmed the bishop's status, and the bishop of the Slavic Orthodox Church of Szentendre became the exarch of the archbishop of Peć. The bishopric was originally at Szentendre, later - in 1736 - it was moved to Buda.

After the death of the last ordained bishop of Szentendre in 1951, the governing system did not allow for succession. In 1990, the political changes made it possible to fulfil this duty, thus from then on, the Hungarian Slavic Orthodox Church has again an ordained and appointed bishop with his residence at Szentendre.

According to the first data, Orthodox Slavs already had schools in 1745. In 1793 they erected a new building, which served as an elementary school, a teachers' training school from 1812 to 1816, and a small high school. The Serbian elementary school was abolished in 1948, the building became state possession.

Slavic Orthodox Serbs have an estimated number of 80 - 100 in the year 1992.

Israelite Church

The first documents to mention Jewish people of Israelite religion are dated 1822. In 1850, their number of 59 allowed for establishing the Szentendre Israelite Church Community. In the years before 1944, a Rabbi's Office had been on duty here, as well. Israelites of Szentendre followed the Neologic trend. They had a school from the first years of the century.

They numbered 232 in the year 1944. 149 of them died later the same year in concentration camps. After the war, 39 of the remaining kept coming back for a while, then moved away in the 50's and even sold their house of prayer. The newly immigrated Jewish population of Szentendre have no local religious organisation at the moment.

Baptist Church

The Baptist congregation of Szentendre started to develop in 1954 and only existed of a few people. As they increased in numbers, they attached themselves to the congregation of Tahitótfalu. By 1963 they got so strong, that they became an officially registered congregation, and functioned as a Filia of the Baptist Congregation of Tótfalu. For long years they had been gathering at family homes. In 1980 they were donated a building, where they set up a house of prayer, and later had a church built at the same place, in 1986 - 1988. The congregation is led by an elected priest and a presbyter. The ones baptised in water number 100 in 1992.

Ecumenical collaboration among the Churches of Szentendre

The execution of ecumenical Word Liturgies that take place between 18th and 25th of January each year, was first introduced in 1919 by the Protestant churches at Szentendre.

The Roman Catholic Church joined the week of prayer in 1977. From 1988 on, the Slavic Orthodox Church also connected itself to the ecumenical praisal activities.

Since then, every January the five Churches meet on eight occasions. Priests of a given Church always serve Homilia at the temples of other churches. At the end of common prayer, the priests greet the members of the different Churches at the church's gate with a handshake. This has a special importance at Szentendre, where leaders of five Churches work hard to get their members closer together with the help of common prayer.

FORRÁS ÉS IRODALOMJEGYZÉK, RÖVIDÍTÉSEK

1. Levéltári források

OL = Magyar Országos Levéltár

Act. Jes. E 152, = Acta Jesuitica Irreg. Coll-Buda

Ber. U. Sch. E 281, = Budai Kamarai Adminisztráció, Berichte und Schreiben

Conscr. port. B 158, = Magyar Kamara Archívuma, Conscriptiones portarum (regnicolaris) 1696.

Del.aed. T 1. = Tervtár, Delineationes aedilium

DF = Diplomatikai filmtár

DL = Diplomatikai levéltár

Exped. E 278, = Budai Kamarai Adminisztráció, Expeditionen

Hofbefehle E 280, = Budai Kamarai Adminisztráció Hofbefehle

Memor.u.Anbr. E 282, = Budai Kamarai Adminisztráció, Memorialen und Anbringen

NRA E 148, = Magyar Kamara Archívuma, Neo-regestrata acta

Térkép S 11. = Térképtár, Kamarai térképek

U et C E 156, = Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones

OL Vis. Can. = Esztergomi Primási Levéltár, Visitationes Canonicae

1732 = Fasc. V. Lib. 27.

1756 = Fasc. IX. Lib. 49.

1761 = Fasc. Liber 75. (Conscr.)

1783 = Fasc. Liber 173/A

1796 = Fasc. Liber 173/B

Zichy-lt. P 707 = A Zichy család levéltára,

Ph.Lt. = Pannonhalmi rendi Levéltár

PmL = Pest megyei Levéltár

Cp I = Conscriptiones portarum (regnicolaris)

Cp II = Conscriptiones portarum (dicalis)

Miscell. Ant. = Acta judicialia miscellanea antiqua

Tört.font.ir.V.303 = Történeti fontosságú iratok (Szentendre történetére vonatkozó iratok)

SZ-IRKL = Szentendre-Izbég Róm. Katolikus Lelkészség Levéltára

SZREL = Szentendrei Református Egyház Levéltára

SZRKPL = Szentendrei Róm. Katolikus Plébánia Levéltára

Corona = A budapesti kerül. lelkeszkedő papság közgyűlésének jegyzőkönyve

Egyház. Közs. Képv. Test. = Egyházközség Képv. Testületi ülés jegyzőkönyve

Hird. Könyv = Hirdető Könyv

Hist. Dom Proj. = Német László : "Historia Domus Projektum."

Lelkip. besz. = Lelkipásztori beszámoló

Lelkip. jel. = Lelkipásztori jelentés

Lelkip. lev. = Péter-Pál útján, Lelkipásztori levél

Matric. = Matriculae (Baptisatorum, Defunctorum, Copulatorum)
Anyakönyvek

Matr. Bapt. = Matricula Baptisatorum (Kereszteltek ak.)

Matr. Defunct. = Matricula Defunctorum (Halottak ak.)

Matr. Cop. = Matricula Copulatorum (Házasultak ak.)

Prot. = Protocollum tom. I. 1749-1786; tom. II. 1878-1814

Tab. Fund. = Tabella piarum Foundationum in Oppido Coronalis et. privil. Szent-Endre

Vis. Can. = Visitaio Archi Diaconalis Ecclesiae Parochialis Oppidi S.Andreae, Vulgo Sz-Endre

1811 = 22. junii. Ao. 1811

1822 = 25. Martii. Ao. 1822

1846 = 9. Aug. Ao. 1846

1912 = 1912. ápr. 27.

1933 = 30/1933

V. K. m. L. = Veszprémi Káptalan magán Levéltára

2. Folyóiratok, intézmények

EFN = Az Esztergomi Főegyházmegye Névtára

Helys. névt. = Helységnévtárak

1773-1808 = Magyarország Történeti Helységnévtára Pest-Pilis-Solt megye és a Kiskunság = (1773-1808) Szerk.: Szakszóné Sin Aranka Bp. 1988. pp. 38-39.

1940 = Váradi Károly: Csonka Magyarország közigazgatási Helys. névtára. 1940. Bp. 1941. p. 141.

1944 = Magyarorsz. Hely. névtára 1944. Szerk. és kiadja: a Magy. Statiszt. Hiv. pp. 35., 542.

1973 = A Magyar Népközt. Helys. névtára 1973. Statisztika. Kiadó. Bp. 1973. pp. 750-751.

1991 = A Magyar Népközt. Helys. névkönyve. Bp. 1992. Közp. Stat. Hiv. p. 63.

METEM = Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége

MEV = Magyar Egyháztörténeti Vázlatok

MKA = Magyar Katolikus Almanach

MRT = Magyarország Régészeti Topográfiája

MTA = Magyar Tudományos Akadémia

Műeml.véd. = Műemlékvédelem

Népszáml. = Népszámlálás

1784-1787 = Dányi Dezső-Dávid Zoltán: Az első Magyarországi népszáml. 1784-1787. Megjelent az 1960. évi népszáml. sorozat köteteként. Bp. 1960. pp. 121-122.

1870-1980 = Közp. Statisztikai Hiv. 1981. 1980. évi népszáml. 13. Pest m. adatai 1870-1980 (10 évenként) Bp. 1981. p.389., pp.618-619.

1881 = A Magyar Korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszáml. főbb eredményei. Megyék és községek szerint részletezve. Bp. 1882. p. 209.

1900 = Magyar. Statiszt. Közl. Új Sorozat, 2. köt. 1900. évi népszáml. Szerk. és kiadja: Magyar.Közp.Statiszt. Hiv. Bp.1913. pp.398-399.

1910 = A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Bp. 1912. Első rész 42. vol. pp. 198-199.

1913 = A Magyar Szt. Korona Országainak 1901-1910 évi népmozgalma. Új. Sor. vol. 46. Bp. 1913. pp. 198-199.

1930 = Magyar. Statiszt. Közl. Új. Sor. vol. 86. Az 1930. évi népszáml. II. rész. Szerk. és kiadja: Magyar. Közp. Statiszt. Hiv. Bp. 1934. pp. 59., 196-197.

1986-1988 = Közp. Stat. Hiv. 1986. Pest m. Statiszt. Évkönyve 1988. Bp. pp. 242., 244., 234.

OMF = Országos Műemléki Felügyelőség

PMMH = Pest Megyei Múzeumi Híradó

Pest m. múlt. = Pest megye múltjából

Pest m. műeml. = Pest megye műemlékei

Rég. füz. = Régészeti füzetek

Schemat. = Schematizmus cleri archi dioecesis Strigoniensis, Strigonii (1815., 1820., 1825., 1830., 1840., 1860., 1863.,

- = Schematizmus Archidioecesis Strigoniensis. Strigonii (1945., 1947.,)
- = Schematizmus (catalogus) venerabilis Cleri Strigoniensis. Strigonii (1813.)
- = Schematizmus Directorium Romano-Strigoniense. Strigonii (1923.)
- = General Schematizmus des Ungarischen Röm. Katholischen Klerus. Pest (1855.)
- = Schematizmus venerabilis Cleri Archidioecesis.Bp.(1936.1938. 1943.)

Stud. Com. = Studia Comitatus

SZFMA = Szentendrei Ferenczy Múzeum Adattára

Tan. Bp. Múlt. = Tanulmányok Budapest múltjából

VEAB = MTA Veszprémi Akadémiai Bizottságának értesítője

VEN = Veszprémi Egyházmegye Névtára

VMK = Veszprémi Megyei Múzeumok Közleményei

3. Irodalom és rövidítések

ADRIÁNYI Gábor 1989 = Adriányi Gábor: Az egyháztörténetírás mai igényei és módszertana. A plébániatörténetírás követelményei. MEV 1989. vol. I. pp. 325-330.

ANTOLIK Arnold 1932 = Antolik Arnold: Mi volt Szentendre és mi lehetne. 1932.

ARÁNYI Lajos 1877 = Arányi Lajos: Általános jelentés a pest-megyei pilisi és váci járások egyes községeiben kutatott műemléki (nemkülönböztetve egyéb régészeti) adatok dolgában. Arch. Közl. 11. 1877. pp. 1-9.

BAKÁCS István 1982 = Bakács István: Iratok Pest megye történetéhez. 1002-1437. Bp. 1982. Pest m. múlt. 5.

BALICS Lajos 1885 = Balics Lajos: A római katolikus egyház története Magyarországon, 1000-1095. vol. I. Budapest, 1885.

BÁLINT Sándor 1977 = Bálint Sándor: Ünnepi Kalendárium. vol. I-II. Bp. 1977. Szent István Társulat

BÁLINT Sándor 1989 = Bálint Sándor: Karácsony, Húsvét, Pünkösd. Apost.Szentszék könyvkiad. Bp. 1989. 3. kiad.

BÁNK József 1960-1963 = Bánk József: Kánoni Jog vol. I-II. Bp. 1963. Szent István Társulat

BARTHA Lajos 1973 = Bartha Lajos: A szentendrei napóráról. In: Dunakanyar 1973/3 16. évf. pp. 30-33.

BÁRTFAI-SZABÓ László 1938 = Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig. Bp. 1938.

- BÉKEFI Remig 1891-1892 = Békefi Remig: A pilisi apátság története 1184-1544. Pécs, 1891-1892. vol. I-II.
- BÉKEFI Remig 1910 = Békefi Remig: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Bp. 1910.
- BÉL, Matthias 1737/1977 = Bél, Matthias: Notitia Hungariae novae historico geographica ... Tomus tertius. Viennae 1737. (Latin nyelvű eredeti alapján Pest megyére vonatkozó része Szabó Béla fordításában: Bél Mátyás Pest megyéről. Szentendre, 1977.)
- BERKI Feriz 1975 = Berki Feriz: Az ortodox kereszténység. Bpest, 1975.
- BEZERÉDY Győző 1976 = Bezeredy Győző: A dunaszekcsői szerbek és németek betelepítése. In: VEAB vol. II. Veszprém, 1976. pp. 211-220.
- BÓNA István 1974 = Bóna István: A középkor hajnala. Bp. 1974.
- BOROS Lajos-SOPRONI Sándor-SZOMBATHY Viktor: 1977 = Boros Lajos-Soproni Sándor-Szombathy Viktor: Szt.endre.Panoráma.Bp. 1977.
- BOROVSZKY Samu 1910 = Borovszky Samu: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye. vol. I-II. Bp. 1910. Orsz. Monográfia Társaság.
- DIENES István 1972 = Dienes István: A honfoglaló magyarok. Corvina Kiadó. Bp. 1972.
- Doc. Art. Paul 1976 = Documenta Artis S. Paulinorum 2. füz. A magyar rendtartomány kolostorai. N-SZ. Kézirat. Bp. 1976. MTA Műv. történeti Kutató Csoportjának forráskiadványai. 13. Főszerk.: Aradi Nóra.
- DÓKA Klára 1975 = Dóka Klára: A szentendrei kézműipar (1690-1848) Stud. Com 3. Szentendre, 1975. pp. 167-179.
- DÓKA Klára 1979 = Dóka Klára: Szentendre társadalma az összeírások tükrében. Stud. Com 8. vol. II. pp. 5-16. Szentendre, 1979.
- DÓKA Klára 1981 = Dóka Klára: Szentendre története írásos emlékekben. Szentendre, 1981. Pest megye múzeumi füzetek 13.
- DOBERDÓI BÁNLAKY József 1940 = Doberdói Bánlaky József: Magyarország felszabadítása a török uralom alól. 1683-1699. Bp. 1940.
- FÉNYES Elek 1851 = Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. vol. I-II. 1851. (Reprint: készült a Szegedi Nyomdában, 1984-ben)
- FÖLDVÁRY László 1898 = Földvály László: Adatok a Dunamelléki ev. ref. egyházkerület történetéhez. Vol. I-I. Bp. 1898.
- FÜVES Ödön 1961 = Füves Ödön: Fejezetek a szentendrei görögök életéből. Antik tanulm. 8. 1-2. 1961. pp. 114-127.
- GALGÓCZY Károly 1876-1877 = Galgóczy Károly: Pest-Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monográfiája. Vol. I-III. Bp. 1876-1877.

- L. GÁL Éva 1988 = L. Gál Éva: Az Óbudai Uradalom a Zichyek földes-
urasága alatt 1659 -1766. Akad. Kiadó. Bp. 1988.
- GUTHEIL Jenő 1977 = Gutheil Jenő: Az Árpád-kori Veszprém. Veszprém,
1977. Sajtó alá rendezte: Kredics László
- GUZSIK Tamás 1979 = Guzsik Tamás: Veszprém m. középkori templom-
építészetének kutatási kérdései. VMK 14/1979. pp. 163-201.
- GYÖRFFY György 1977 = Györffy György: István király és műve.
Gondolat, Bp. 1977.
- HAJDÚ Lajos 1984 = Hajdú Lajos: Forradalmár vagy szerencselovag?
Nyomozói jelentés a "Ráby-ügy"-ről. Bp. 1984.
- HORLER Miklós 1960 = Horler Miklós: Szentendre: Bp. 1960.
- HUZSVIK György 1961 = Huzsvik György: A Szentendrei Szerb Görög-
keleti püspöki és egyházmegyei könyvtár. Pest m. Könyvtáros 10. sz.
Szentendre, 1961. pp. 17-20.
- JANKOVICH Miklós 1959 = Jankovich Miklós: Buda-környék plébániái-
nak középkori kialakulása és a királyi kápolnák intézménye. Bud. Rég.
vol. 19. Bp. 1959. pp. 57-98.
- JUDÁK Margit 1977 = Judák Margit (összeáll.): Egyházi anyakönyvek
mikrofilmmásolatai 1895. október 1-jéig. Állagjegyzék. Levéltári
leltárak 72. OL Bp. 1977.
- KADA Mihály 1910 = Kada Mihály: Szentendre. Sep. Magyarország
Vármegyei és városai "Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye." Vol. II. című
monográfiából. Bp. 1910.
- KÁLDY-NAGY Gyula 1977 = Káldy-Nagy Gyula: A budai szandzsák
1559. évi összeírása. Bp. 1977. Pest m. múlt. 3.
- KARÁCSONYI János 1922-1924 = Karácsonyi János: Szent Ferenc rend-
jének története Magyarországon 1711-ig. Vol. I-II. Bp. 1922-1924.
- KISS Lajos 1978 = Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Akad.
Kiadó. Bp. 1978.
- KNAUZ Nándor 1865 = Knauz Nándor: Jánoslovagok Esztergomban.
Magyar Sion. 3. évf. Esztergom, 1965. pp. 649-752.
- KNIEZSA István 1943 = Kniezsa István: Keletmagyarország helynevei.
Magy Tört. Int. Évk. 1943. vol. I. pp. 111-313.
- KOZÁK Károly 1966 = Kozák Károly: A román kori egyenes szentély-
záródás hazai kialakulásáról. Műeml.véd. 1961-1962. Bp. 1966. pp.
111-132.

- KRISTÓ Gyula 1988 = Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Magvető Kiadó. Bp. 1988.
- KUMOROVITZ L. Bernát 1953 = Kumorovitz L. Bernát: Veszprémi regeszták. (1301-1387) Bp. 1953.
- LUKCSICS Pál 1931-1938 = Lukcsics Pál: XV. századi pápák oklevelei. Vol. I-II. Bp. 1931-1938.
- MAKKAI László 1958 = Makkai László: Pest megye története 1848-ig. In: Pest m. műeml. Tom. I. Bp. 1958. pp. 59-169.
- Magy.Tört.Kron. = Magyarország történeti kronológiája. Főszerk.: Benda Kálmán. Vol. I-II. Akad. Kiadó
- MÁLYUSZ Elemér 1971 = Mályusz Elemér: Az egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Akad. Kiadó. Bp. 1971.
- MARGALITS Ede 1918 = Margalits Ede: Szerb történeti repertórium vol. 1. Bp. MTA 1918.
- MEV = Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Szerk.: Uzsoki András. METEM Bp. 1989. Vol. 1.
- MINDSZENTY József = Mindszenty József: Emlékirataim. Az Apost. Szentszék Kiad. Bp. 1989.
- Mon. Vat. = Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Vatikáni magy. okirattár. Bp. 1884-1909. Tom. I-II.
- Mon. Vespr. = Momunta Romana Episcopatus Vesprimiensis. Tom. I-IV. Bp. 1896-1907. Közrebocs: Lucsics József
- MRT 5. = Horváth István-H.Kelemen Márta-Torma István: Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergom és dorogi járás. Bp. 1979. Akad. Kiad.
- MRT 7. = Dinnyés István-Kővári Klára-Lovag Zsuzsa-Tettamanti Sarolta-Topál Judit-Torma István: Pest megye régészeti topográfiája. A Budai és Szentendrei járás. Akad. Kiadó, Bp. 1986.
- NAGY Lajos 1959 = Nagy Lajos: Rácok Budán és Pesten 1686-1703. In: Tan.Bp. múlt. vol. 13. Bp. pp. 57-99. Akad. Kiad.
- ONÓDI Béla 1984 = Onódi Béla: Visszaemlékezéseim. Összeállította: Onódiné Deisinger Margit. Szentendre, 1984.
- OPOLCZER Júlia 1938 = Opolczer Júlia: Szentendre településföldrajza. Bp. 1938.
- Or.Ord.S. Fr. = Origo Ordinis S. Francisci Venerabilis Definitorium Provinciae. Sine loco.

- ORTVAY Tivadar 1891-1892 = Ortvay Tivadar: Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. A pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve. Bp. 1891-1892. Vol. I-II.
- PANNONHALMI = A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története. Szerk.: Erdélyi László Budapest, 1902. Szent-István-Társ. Nyomd. Vol. I.
- PÁRIZ PÁPAI, Franciscus 1767 = Páriz Pápai, Franciscus: Dictionarium Cibinii Anno 1767.
- PÁSZTOR Jánosné 1980 = Pásztor Jánosné: Kenyai napló Bp. 1980. Református Sajtóoszt.
- PATAY Pál 1958 = Patay Pál: Pest megye régészeti emlékei. In: Pest m. Műeml. vol. I-II. Bp. 1958. pp. 16-35.
- PATAY Pál 1977 = Patay Pál: Régi harangok. Corvina Kiadó Bp. 1977.
- PAVICH, Emericus 1766 = Pavich, Emericus: Ramus viridantis olivae, ...descriptio Provinciae nuper Bosnae Argentinae jam vero S. Joanno Capistrano nuncupatae, Ordinis Minorum Reguralis Observantiae Budae, 1766.
- Pest m. Címt. 1931 = Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. ált. ismertetője és Címtára. Főszerk: Szabó Géza Bp. 1931. pp. 89-90.
- RÁBY Mátyás é.n./1956 = Ráby Mátyás: Önéletírása. Századok. Szerk.: Tolnai Gábor. Fordít. és az előszót írta: Komlós Aladár. A jegyzeteket írta: Echardt Ferenc. Szépirod. Kiad. 1956. Sine loco.
- RÉTHLY Antal 1970 = Réthly Antal: Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1701-1800. Bp. 1970.
- RUPP Jakab 1868 = Rupp Jakab: Buda-Pest és környékének helyrajzi története. MTA Tört. Biz. Pesten, 1868. (Áll. Könyvterj. reprint kiad. Dabasi Nyomda 1987.)
- I. SÁNDOR Ildikó = I. Sándor Ildikó: Népművészetek háza. (Az épület története.) Szentendre, 1977. Pest m. Múzeum Igazgatóság kiad.
- SCHOEN Arnold 1930 = Schoen Arnold: A Budai Szent Anna templom. Bp. Székesfőváros kiadása. Bp. 1930.
- SCHWARTZ Elemér 1933 = Schwartz Elemér: A patrocínium a helynévfejtés és telepítéstörténet szolgálatában. Századok, 62.évf. 4-6.sz.Bp. 1933.
- SOMORJAI Ádám-UZSOKI András 1989 = Somorjai Ádám-Uzsoki András: A METEM megalakulásának története 1988-1989-ben. In: MEV 1. Bp. 1989. Vol. 1. pp. 279-323.
- SOPRONI Sándor 1958 = Soproni Sándor: Pest megye régészeti emlékei 3. In: Pest m. műeml. Bp. 1958. Vol. I. pp. 35-49.

- SOPRONI Sándor 1987 = Soproni Sándor: Szentendre a rómaiak korában. Szentendre, 1987. Szentendrei füz. 2-3.
- STEFANOVIĆ, Dimitrije E. 1987 = Stefanović, Dimitrije E.: Epitaphe in den Serbischen Kirchen und ihren Kirchhöfen in Szentendre. In: Receueil de Sentandreja I. Académie Serbe des Sciences et des Arts Comité de Sentandreja. Directeur Dejan Medaković. Belgrade 1987. pp. 309-328.
- SZAMOTA István-ZOLNAI Gyula 1902-1906 = Szamota István-Zolnai Gyula: Magyar Oklevél-szótár. Bp. 1902-1906.
- SZÁNTÓ Konrád 1983-1984 = Szántó Konrád: A Katolikus Egyház története. Vol. I-II. Ecclesia. Bp. 1983-1984.
- SZEJN = Székesfehérvári Egyházmegye Jubileumi Névtára 1777-1977. Székesfehérvár, 1977.
- SZEÉ 1932. = Szentendrei Egyházközségi Értesítő, Szerk.: Német László. Sine loco. 1932.
- SZÉLÉ = Szentendrei Érseki Leányiskolák Értesítője. Közzéteszi és szerk.: Német László. Kiadja Szentendrei Érseki Leányisk. Igazg.
- SZENTPÉTERY Imre-BORSA Iván 1987 = Szentpétery Imre-Borsa Iván: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Vol. II. 4. füz. Akad. Kiad. Bp. 1987.
- SZFG 1990. = Szentendrei Ferences Gimnázium 1950-1990. Szentendre 1990. Szerk.: P. dr. Soós Ányos
- SZILÁGYI István 1980 = Szilágyi István: Kálváriák. Bp. 1980. Corvina
- SOFRIĆ, Pavle 1903/9120 = Sofric, Pavle: Momenti iz prošlosti i sadašnjosti varoši Sentandreje. Nis, 1903. A szerb nyelvű eredeti műről Stevan Čamprag kivonatos magyar nyelvű fordítása, Budai Gör. Kel. Szerb Püspökség, Szentendre, 1920.: Csámprágh István: "Momentumok Szentendre város múltjából és jelenéből."
- SZUBBOTICS Kamenko 1895 = Szubbotics Kamenko: A szerb vojvodina és a szerb nemzeti-egyházi autonomia eszméje a XVII. század végén 1895. Sine loco. In: Margalits Ede 1918. pp. 529-537.
- TABA István 1938 = Taba István: A XVII. század végének telepítéspolitikája. Tört. írás. Vol. II. 1938. pp. 84-101.
- TETTAMANTI Sarolta 1980 = Tettamanti Sarolta: Ásatás Szentendrén a templom téren. PMMH. 1980. 7. évf. 2. sz. pp. 9-11.
- TETTAMANTI Sarolta 1981 = Tettamanti Sarolta: Szentendre (Pest m.34.) 188/1.,188/2.) 1980. év régészeti kut.) Rég.Füz.I.Ser.1. No.34. Bp.1981.

- TETTAMANTI Sarolta 1991 = Tettamanti Sarolta: Újabb régészeti adatok Szentendre középkori településtörténetéhez. Sep. Rég. tan. Pest m. - Stud. Com. 22. Vol. Szentendre, 1991. pp. 457-491.
- TIMKÓ Imre 1971 = Timkó Imre: Keleti kereszténység, keleti egyházak. Apost. Szentszék kiad. Bp. 1971.
- TOMKA Miklós 1988 = Tomka Miklós: A magyarországi katolicizmus statisztikája és szociológiája. In: MKA vol. II. Bp 1988. pp. 509-577.
- CS. TOMPOS Erzsébet 1959 = Cs. Tompos Erzsébet: A szentendrei plébániatemplom építéstörténete. Műsz.Egy.Tudom.Közl. 5. Bp. 1959. pp. 109-153.Sep.
- UNYI Bernardin 1947 = Unyi Bernardin: Sokácok-bunyevácok és a bosnyák ferencesek története. Vác, 1947.
- UROSEVICS Daniló 1969 = Urosevics Daniló: A magyarországi délszlávok története. Bp. 1969.
- VANYÓ Tihamér 1973 = Vanyó Tihamér: A hazai hódoltság vatikáni források tükrében. Vigilia, 1973. 2. pp. 90-91.
- VANYÓ Tihamér 1941 = Vanyó Tihamér: A plébániatörténetírás módszertana Pannonhalma 1941.
- VAS József 1970 = Vas József: Szentendre neve. Magyar Nyelv 66. évf. Bp. 1970. 1. pp. 65-72.
- VAS József 1971 = Vas József: Tévedések egy műemlék körül. Műeml. Véd. 15. évf. Bp. 1971. 1. pp. 14-16.
- VEN = A veszprémi egyházmegye papságának névtára. Veszprém, 1975.
- VOIT Pál 1958 = Voit Pál: Szentendre művészeti emlékei. Sep. Pest m. műeml. Bp. 1958. Akad. Kiad. pp. 57-128.

FÜGGELÉK

1. A katolikusok lélekszámának összesítő táblázata (1705-1992)

1. év szám	2. össz- lakosság Szte. + Izb.	3. római katolikus lélekszám Szte. + Izb.	4. római katolikus születés Szte. + Izb.	5. római katolikus halálozás Szte. + Izb. ¹
1705			1	
1706			1	
1707			-	
1708			3	
1709			5	
1710			11	
1711			5	
1712			-	
1713			4	
1714			20	
1715	255 cs.		27	
1716			36	
1717			5	
1718			5	
1719			13	
1720	240 cs.		43	
1721			24	
1722			38	
1723			27	14
1724			61	23
1725	323 cs.		79	33
1726			70	48
1727		39 cs.	66	56
1728			83	72
1729			66	83

1. év szám	2. össz- lakosság Szte. + Izb.	3. római katolikus lélekszám Szte. + Izb.	4. római katolikus születés Szte. + Izb.	5. római katolikus halálozás Szte. + Izb. ¹
1730			52	55
1731			48	92
1732		300 lél.	52	83
1733			68	86
1734			65	17
1735			60	60
1736	418 cs.		51	40
1737			50	43
1738			64	32
1739			52	27
1740			68	45
1741			92	32
1742			89	41
1743			82	36
1744	575 cs.		87	37
1745			95	32
1746			79	52
1747			61	121
1748			124	50
1749			127	71
1750			91	57
1751			113	45
1752			99	65
1753			134	71
1754			140	54
1755			132	85
1756		1722	126	42
1757			109	63
1758			117	280
1759			143	148
1760			170	145
1761			188	91

1. év szám	2. össz- lakosság Szte. + Izb.	3. római katolikus lélekszám Szte. + Izb.	4. római katolikus születés Szte. + Izb.	5. római katolikus halálozás Szte. + Izb. ¹
1762			161	231
1763			184	121
1764			144	81
1765			145	68
1766			159	77
1767	3629	1497	181	73
1768			142	121
1769			133	40
1770			139	136
1771			126	79
1772			147	343
1773	3565 407	1782 154	127	126
1774			133	119
1775			-	191
1776			346	204
1777			108	142
1778			162	130
1779			154	154
1780			146	287
1781			99	307
1782			148	244
1783			138	258
1784	3501 428		98	295
1785			127	192
1786			118	148
1787			155	96
1788			143	127
1789			142	161
1790			148	220
1791			118	222
1792			135	141
1793			134	148

1. év szám	2. össz- lakosság Szte. + Izb.	3. római katolikus lélekszám Szte. + Izb.	4. római katolikus születés Szte. + Izb.	5. római katolikus halálozás Szte. + Izb. ¹
1794			127	136
1795			126	204
1796	4743	2357	94	181
1797			101	189
1798			114	115
1799			115	156
1800			-	126
1801			122	148
1802			150	132
1803			125	191
1804			130	248
1805			116	250
1806			87	226
1807			141	192
1808			150	204
1809			122	182
1810			103	214
1811			185	140
1812			120	203
1813			151	106
1814			145	114
1815	3207 524	1816 313	123	83
1816			156	106
1817			144	157
1818			155	80
1819			190	132
1820	2982 537	1850 260	189	118
1821			174	141
1822	3548	2150	193	190
1823			198	219
1824			182	141
1825	3008 567	1865 330	166	110

1. év szám	2. össz- lakosság Szte. + Izb.	3. római katolikus lélekszám Szte. + Izb.	4. római katolikus születés Szte. + Izb.	5. római katolikus halálozás Szte. + Izb.¹
1826			198	-
1827			210	173
1828			145	275
1829			140	293
1830	3166 660	2031 424	130	334
1831			86	429
1832			122	168
1833			120	154
1834			147	150
1835			147	158
1836			152	195
1837			115	122
1838			169	136
1839			160	220
1840	2653 611	1863 379	88	168
1841			145	136
1842			127	166
1843			157	150
1844			156	112
1845			135	185
1846	3155	2300	122	233
1847			113	252
1848			121	225
1849			122	291
1850	2870 604	1880 385	140	139
1851			150	130
1852			172	121
1853			149	160
1854			166	159
1855	3561 563	2101 295	144	185
1856			153	151
1857			178	133

1. év szám	2. össz- lakosság Szte. + Izb.	3. római katolikus lélekszám Szte. + Izb.	4. római katolikus születés Szte. + Izb.	5. római katolikus halálozás Szte. + Izb. ¹
1858			172	195
1859			169	131
1860			185	175
1861			143	236
1862			246	170
1863	3040	600	2146	317
1864			123	167
1865			124	116
1866			132	112
1867			181	228
1868			147	143
1869			181	161
1870	3833	550	3146	315
1871			172	165
1872			190	152
1873			167	114
1874			184	210
1875			182	154
1876			163	138
1877			160	118
1878			157	179
1879			149	199
1880			118	144
1881	4229	3022	133	158
1882			123	143
1883			114	145
1884			109	205
1885			150	123
1886			109	100
1887			148	108
1888			150	155
1889			137	116
			127	106
			129	138

1. év szám	2. össz- lakosság Szte. + Izb.	3. római katolikus lélekszám Szte. + Izb.	4. római katolikus születés Szte. + Izb.	5. római katolikus halálozás Szte. + Izb. ¹
1890			131	128
1891			116	150
1892			132	127
1893			124	156
1894			159	119
1895			113	104
1896			158	117
1897			131	118
1898			144	115
1899			146	129
1900	4822	3622	151	128
1901			130	107
1902			128	101
1903			136	94
1904			128	122
1905			139	118
1906			122	106
1907			155	102
1908			138	105
1909			159	99
1910	5673	4317	158	97
1911			157	133
1912			143	89
1913			138	102
1914			150	118
1915			111	97
1916			74	84
1917			87	112
1918			81	136
1919			132	93
1920	7200	6077	135	150
1921			132	112

1. év szám	2. össz- lakosság Szte. + Izb.		3. római katolikus lélekszám Szte. + Izb.		4. római katolikus születés Szte. + Izb.		5. római katolikus halálozás Szte. + Izb. ¹	
1922					146		84	
1923					116		113	
1924					110		88	
1925					109		81	
1926					108		71	
1927					126		84	
1928					126		77	
1929					129		87	
1930	7210				120		58	
1931					95		72	
1932					103		101	
1933					101		73	
1934					112		91	
1935					93		62	
1936					95		60	
1937					101		75	
1938	5922	1280	4948	763	104		80	
1939					96		67	
1940					122		76	
1941					107		72	
1942					101		83	
1943					109		93	
1944					369		99	
1945	7360	1986	6056	1456	162		175	
1946					143		101	
1947					136	16	76	9
1948					100	25	50	14
1949	9283		6500		86	21	53	11
1950					114	31	91	7
1951					158	17	61	7
1952					111	29	68	6
1953					168	26	90	7

1. év szám	2. össz- lakosság Szte. + Izb.	3. római katolikus lélekszám Szte. + Izb.	4. római katolikus születés Szte. + Izb.	5. római katolikus halálozás Szte. + Izb. ¹
1954			165 23	72 7
1955			120 29	48 9
1956			117 25	73 11
1957			96 19	62 4
1958			91 20	68 9
1959			84 28	63 4
1960	10466	7000	90 24	62 13
1961			79 17	61 9
1962			59 18	62 7
1963			96 21	72 2
1964			83 21	71 7
1965			87 22	74 7
1966			89 25	76 4
1967			111 23	76 19
1968			118 24	70 14
1969			102 36	64 10
1970	13008	8000 1400	125 35	61 8
1971			132 33	83 11
1972			138 28	79 13
1973			136 23	120 17
1974			115 30	74 17
1975			122 35	89 9
1976			140 26	105 10
1977			137 31	92 13
1978			109 37	97 -
1979			89 44	83 18
1980	16901		74 44	109 11
1981			70 28	108 19
1982	18000 3500	8500 2000	78 24	92 13
1983			74 23	100 26
1984			108 28	104 19
1985			79 20	108 21

1. év szám	2. össz- lakosság Szte. + Izb.	3. római katolikus lélekszám Szte. + Izb.	4. római katolikus születés Szte. + Izb.	5. római katolikus halálozás Szte. + Izb. ¹
1986			71 26	115 30
1987			61 30	110 27
1988			80 22	97 24
1989	18601 3500	9000 3000	107 35	103 18
1990			120 22	100 32
1991	20265		146 34	132 24
1992			103 26	133 38

1. Az összesítő táblázat minden adata évszám szerint kereshető vissza. Amennyiben az összeírásokban Izbég lélekszáma külön van megadva, a táblázaton is úgy van feltüntetve, ellenkező esetben a Szentendrével közös lélekszámon. A 4. és 5. pontokra adott lélekszámok az anyakönyvekben kereshetők vissza.

A 2-3. pontokra adott számok jelzete az alábbiakban évszámok szerint:

1715. 2. pont = PmL CP. I. 1.
1720. 2. pont = PmL CP. I. 3.
1725. 2. pont = PmL CP. II. 93.; 1715-1725-ig közli L.GÁL Éva 1989, pp. 19., 74. 10. tábla.
1727. 3. pont = OL Zichy lt. 218. cs.92-94. közli L.GÁL Éva 1989, pp. 20., 24., 64.
1732. 3. pont = OL Vis. Can 1732. p. 52.
1736. 2. pont = PmL. CP. II. 165., közli L.GÁL Éva 1989. p. 74. 10. tábla
1744. 2. pont = PmL CP. II. 195. közli L.GÁL Éva 1989, p. 74. 10. tábl.
1756. 3. pont = OL Vis. Can. p. 74.
1767. 2., 3. pont = Óbudai urad. összeir., közli L.GÁL Éva 1989, pp. 64., 231. IX. tábla.
1773. 2., 3. pont = Helységnév. 1773. pp. 38-39., 196.
1784. 2., 3. pont = Népszámlálás 1784. pp. 121-122.
1796. 2., 3. pont = OL Vis. Can. 1796. p. 40.
1815. 2., 3. pont = Shemat. 1815. p. 31. közli DÓKA Klára 1981. pp. 78. 192.

1820. 2., 3. pont = Schemat. 1820. p. 32. közli DÓKA Klára 1981, pp. 78., 192.
1822. 2., 3. pont = SZRKPL Vis. Can. 1822. p. 34.
1825. 2., 3. pont = Schemat. 1825. p. 34. közli DÓKA Klára 1981, pp. 34., 79.
1830. 2., 3. pont = Schemat. 1830. p. 34. közli DÓKA Klára 1981, p. 34., 79.
1840. 2., 3. pont = Schemat. 1840. p. 34. közli DÓKA Klára 1981, pp. 79. 192.
1846. 2., 3. pont = SZRKPL Vis.Can. 1846. p. 17.
1850. 2., 3. pont = Schemat. 1850. p. 24. közli DÓKA Klára 1981, pp. 109., 194.
1855. 2., 3. pont = Schemat. 1855. pp. 15-18.
1863. 2., 3. pont = Schemat. 1863. p. 37.
1870. 2., 3. pont = Összeírás 1870. közli GALGÓCZY Károly 1877. pp. 72., 77.
1881. 2., 3. pont = Népszáml. 1882. p. 209.
1900. 2., 3. pont = Népszáml. 1913. pp. 398-399.
1910. 2., 3. pont = Népszáml. 1910. pp. 198-199.
1920. 2., 3. pont = Népszáml. 1920. Pest m. Címt. p. 81.
1930. 2. - pont = Népszáml. 1930. pp. 59., 196-197.
1938. 2., 3. pont = Schemat. 1938. pp. 75-76.
1945. 2., 3. pont = Schemat. 1945. pp. 166-167.
1949. 2., 3. pont = Népszáml. 1980. p. 618.; SZRKPL Lelkip. jel. 77/1950, 305/1949.
1960. 2., 3. pont = Népszáml. 1980. p. 619.
1970. 2., 3. pont = Népszáml. 1980. p. 619., EFN 1970. pp. 63-65.
1980. 2. - pont = Helységnévt. 1981. pp. 618-619.
1982. 2., 3. pont = EFN 1982. pp. 287-288.
1989. 2., 3. pont = EFN 1989. pp. 70-71.
1991. 2. - pont = Helységnévt. 1991. p. 63.

2. A Szentendrei Plébánia papjainak névjegyzéke

a.) Az egyház javadalmaiba beiktatott plébánosok

FRANCISCUS MAKAY, kanonok Nagyváradon 1723-ig, plébános Szentendrén 1723. október 25-től 1732. január 25-ig. "1754-ben nyert ármálisát bemutatván, Pest vármegye nemesei közé felvétetett és kihirdettetett ugyanaz évben." Elhunyt 1757-ben.¹

MATHIAS TEMESVÁRY, "teológiai tanulmányait Budán végezte. Plébános Szentendrén 1732. február 3-tól 1735. március 9-ig. Beszél magyar és dalmát nyelven."²

MARCUS RUPCSICS, "szül. 1704. Káplán 1732-től Dévényben, 1733-tól gróf Berény Károly püspök mellett. Plébános Szentendrén 1734. január 14-től, 1759. január 14-ig. Beszél németül, magyarul, szlovákul és dalmátul. Elhunyt Szentendrén 1759. január 14-én, 25 éves szentendrei plébánossága idején, 55 éves korában."³

STEPHANUS TÓTH dr., "szül. 1731. Filozófiai tanulmányait Bécsben a Collegium Pazmaneumban, teológiát Rómában a Collegium Apolona-
risban végezte. Teológiai doktor. Jártas a magyar, német, olasz, dalmát és szlovák nyelvben. Káplán 1754-től az Óbudai Káplánságon, plébános Szentendrén 1759. február 25-től, 1764-ig."⁴

JOANNES MARKOVICS, "filozófiai tanulmányait Pesten, teológiát Budán végezte 1758-ban. Jártas a dalmát, magyar, szlovák és német nyelvben. Káplán Szentendrén 1760-tól, plébános Szentendrén 1764. január 7-től 1774. július 7-ig."⁵

BERNARDUS TÓTH, plébános Szentendrén 1774. augusztus 1-jétől, 1780. októberig.⁶

SIMON POLAKOVICS dr., "szül. Budán, 1774-ben a Főszemináriumban novicius. Teológiai tanulmányait Bécsben a Pazmaneumban, Nagyszombatban, és Budán a Központi Szenináriumban végezte. Teológiai doktor. Négy nyelven beszél, dalmátul, németül és magyarul tökéletesen, szlovákul közepesen. Christophorus Migazzy cardinalis pápai nuntius szentelte pappá 1778. október 25-én. Mint újmiséskáplán Budán a Várban, plébános Szentendrén 1780. március 13-tól 1812. február 26-ig." Ekkor hunyt el Szentendrén 58 éves korában.⁷

JOSEPHUS GRILLER, "A gimnáziumban nyelveket és humán tudományokat tanult. Filozófiai és teológiai tanulmányait Pozsonyban a Szemináriumban végezte. Beszél magyarul és németül jól, szlovák és

dalmát nyelven közepesen. Plébános Szentendrén 1812. június 28-tól 1829-ig.”⁸

JOANNES NEP. FARKAS DE NAGY JÓKA, “szül. 1782-ben. Plébános Szentendrén 1829. március 25-től 1835. október 19-ig. Ekkor 53 éves korában Szentendrén elhunyt.”⁹

JOANNES MURCSICS, “szül. Árva várában 1799. október 26. Filozófiai és teológiai tanulmányait Nagyszombatban kezdte és Pesten fejezte be. Szentelése 1823. március 5. Beszél magyarul, németül, szlovákul és dalmátul. Plébános Szentendrén 1836. március 8-tól, 1879. árpilis 21-ig. Elhunyt Szentendrén 1879. árpilis 21.”¹⁰

KRATOCHWILL FERENC, plébános Szentendrén 1880. február 8-tól 1896. március 4-ig. Ekkor főpásztori rendelkezés alapján, a hivataltól és a javadalomtól felfüggesztették, és átadta a plébániát.”

KADA MIHÁLY, “szül. Zsolnán, 1860. augusztus 24-én. Filozófiai és teológiai tanulmányait Nagyszombatban és Pesten végezte. Mint ferencesrendi áldozópap leszétei káplán, 1882-1885. Teológiai tanár Galgócon 1885-1893. 1893-ban szekularizáltatván október 16-tól 1896-ig Szentendrén káplán, majd 1898-ig adminisztrátor. 1898-1900-ig helyettes plébános. Ugyanez év január 27-től 1925. február 16-ig plébános Szentendrén. Beszél magyarul, szlovákul, németül és dalmátul. Dolgozatai több hitbuzgalmi lapban jelentek meg. Önálló műve: “Gazda Adalbert és Bencsics Antal XVIII. századbeli ferencesrendi író életrajza.” 1893., valamint a Borovszky féle vármegye sorozatban, 1910-ben megjelent “Szentendre” című monográfiája. Szentszéki tanácsos. Elhunyt 1925. február 16-án szentelésének 43., életének 64. évében Szentendrén.”¹²

NÉMET LÁSZLÓ, “szül. Kürth, 1886. október 22. Szentelése 1909. június 27. Beszél németül és szlovákul. Káplán 1909-1910 Jác. 1910-1911 Nagytapolcsány. Hitoktató Budapesten 1911-1915. 1913-ban a Zeneakadémián énektanári oklevelet szerzett. Nevelő a Barkócz családnál 1915. Tábori lelkész 1915-1918. Szolgálatáért a koronás arany érdemkeresztet és a II. oszt. vöröskeresztet kapta meg. Budapesten gimn. hittanár 1918. 1919-1925. között a Szent Imre Kollégium prefektusa. 1925. március 8-tól Szentendrén adminisztrátor, 1926. árpilis 12-től 1959. augusztus 31-ig ugyanott plébános. 1930- Szentszéki tanácsos. 1931- Alesperes. 1946- Kanonok. 1947-1955 kerületi esperes. Elhunyt Szentendrén, 1959. augusztus 31.- szentelésének 50., életének 73.-ik évében.”¹³

SZAPPANYOS BÉLA dr., "szül. Zamárdi 1913. február 27. A teológiát Budapesten végezte. Szentelése 1938. október 30. 1938-1939-ben VI. éves a Központi Szemináriumban. 1939-ben teológiából doktorál. Beszél német nyelven. 1939-ben hitoktató Budapesten. 1940- esztergom-egyházmegyei AC titkár, 1941- a "Magyar Sion" szerkesztője. 1942- a Műegyetem és Horthy Miklós kollégium lelkésze. 1943- megalapítja és 1944 végéig szerkeszti a "Sziklán Állunk" c. egyetemi ifjúsági folyóiratot. 1944- az AC országos ifjúsági titkára. 1945-1946-ban sorra szervezi a különféle egyetemek és főiskolák részére a lelkézségeket Budapesten és vidéken. 1949-ben a főhatóság Püskibe "menekíti". 1949- őszén Budapesten gimnáziumi hittanár. Ez év végén mint AC volt titkárát kiutasítják. 1950- Budapest-Kelenföldön káplán. A papi békemozgalmában való részvetelt megtagadja, ezért azonnali hatállyal kitiltották Budapestről. 1953 őszétől Szentendrén káplán. 1959. szeptember 2-től ugyanitt megbízott adminisztrátor 1960. június 2-ig. Ekkor a helyi pártbizottság tiltakozása miatt el kell hagynia a plébániát. Utolsó adat: 1981-től a Székesfehérvári Nyugdíjas Papi Otthon igazgatója, érseki tanácsos, tb. kanonok, protonotárius kanonok."¹⁴

HORVÁTH GYULA, "szül. Seregélyes, 1904. április 29. Szentelése Esztergom, 1927. június 26. - Káplán Rimóc 1927-28. Hugyag 1928. Budapest hitoktató 1928-30, Káplán Bp.-Szent Margit 1930-32, Hittanár 1932-35, Plébános Ludányhalászi 1935-60, Szentendre 1960-76. H.esperes 1946, kerületi esperes 1948, Szentháromságról nevezett budafelhévízi c. prépost 1966. - 1966-tól nyugdíjas. Elhunyt Szentendrén 1984. március 15-én szentelésének 57., életének 80. évében."¹⁵

KISS GYÖRGY dr., "született Zamárdi, 1930. április 20. - Szentelése Esztergom, 1954. június 20. VI. éves a Budapesti Központi Szemináriumban 1954-55-ben. Teológiából doktorált. Káplán Budapest-Szt. Rókus 1955-1957, Szécsény 1957-1958. Hitoktató Esztergom-Viziváros 1958, Főegyházmegyei jegyző Esztergomban, 1958-1960-ban. Káplán Balassagyarmat 1960-1963, Budapest-Szt. Kereszt 1963-1967, Budapest-Vörösmarty u. 1967-1968, Budapest-Ferencváros 1968-1973, Budapest Rózsafűzér Királynéja 1973-1974, Budapest-Karolina u. 1974-1975, Budapest-Szt. Imre kápolna. Plébános Szentendre 1976. november 28-tól 1992. augusztus 30-ig. 1979-ben érseki tanácsos és a Budakörnyéki Espereskerület h. esperese. A Turisták Lelki Gondozásának Főegyházmegyei Bizottsága tagja. Egészségi állapota miatt

1992. augusztus 30-val plébánosi tiszte és megbízatása alól felmentve, Szentendrén marad lekipásztori szolgálatban.”¹⁶

BLANCKENSTEINGYÖRGY, “született Budapest, 1951. április 24. Szentelése Esztergom, 1974. június 21. - Káplán Szomor 1974-1975, Budaörs 1975-1985, Plébános Budajenő 1985-1990, Spirituális a Pázmány Péter Hittudományi Egyetem Központi Szemináriumában 1990-1992. A Házasság Hétvége Mozgalom magyarországi vezetője és irányítója. A Papi Szenatus választott tagja. - Plébános Szentendrén 1992. szeptember 1-jétől.”¹⁷

b.) A katolikus plébánián működött káplánok, hitoktatók

ANTAL JÁNOS, “szül. Húgyag, 1945. okt. 23., szentelése Balassagyarmat, 1970. március 7. - Káplán Bernecebaráti 1970-72, Budaörs 1972-75, Szentendre 1975-76. - Utolsó adat: plébános, érseki tanácsos, Budapest - Békásmegyer Boldog Özséb plébánia.”¹

ÁVÉD ANTAL, “szül. Gyergyóújfalu, 1930. március 13., szentelése Győr, 1963. június 21. - Káplán Varsány 1963, Szomor 1963-65, Budapest-Vár 1965-66, Budapest-Tisztviselőtelep 1966-69, Budapest-Felsőviziváros 1969, Szentendre 1969. - Utolsó adat: Káplán Budapest-Erzsébetváros plébánia 1989. Elhunyt 1991. (62, 28)”²

BEHINSZKY BÉLA, “szül. Kékkő, 1910. július 29. Szentelése Esztergom, 1936. június 21. - Káplán és hitoktató Bp.-Rákospalota 1936-39, Pajorszánatórium lelkész és hittanár 1939-45. Káplán Bp.-Szt. Rókus 1945-48, káplán és hittanár Szentendre 1948-53. - Utolsó adat: érseki tanácsos, ny. plébánoshelyettes Bp. Szt. Kereszt. Elhunyt 1988. nov. 22. (78, 52)”³

BOKOR ISTVÁN⁴

BOLBERITZ PÁL, dr., “(teol.) szül. Budapest, 1941. szeptember 15. Szentelése Esztergom, 1966. június 19. - Tanulmányok a Bp. Központi szemináriumában 1966-68. Káplán Szentendre 1968. - Utolsó adat: Bp. Hittudományi Akadémia ny.r.tanára, főszentszéki bíró, c. apát, esztergomi főegyházmegye.”⁵

BÖLCSÖLGYI ZOLTÁN, “szül. Kékhida, 1922. február 6. Szentelése Esztergom, 1946. június 10. - Káplán Érsekvadkert 1946., karkáplán Esztergom-Bazilika és megbízott hittanár a tanítóképzőben 1946-47, Káplán Szentendre 1947-51. -Utolsó adat: plébános Bp.-Szt. Margit plébánia.”⁶

- BUKOVICZKY FRANCISCUS, "szül. Szent Antal, Hont vm. 1768. A teológiát a Pozsonyi Főszemináriumban végezte, Szentelték 1784-ben. Beszél szlovákul és németül jól, magyarul közepesen. Káplán Szentendrén 1796-1797."⁷
- CSATLÓC FERENC dr., "(teol. és fil.), szül. Budapest, 1920. október 9. Szentelése Esztergom, 1944. június 18. Káplán szentendre 1944-46. - Utolsó adat: egyetemi tanár, tb. kanonok, Gaspé Harbour, Canada."⁸
- DORN ANTAL, "szül. Budapest, 1933. június 21. Szentelése Esztergom 1957. június 17. - Káplán Ludányhalászi 1957-1961, Szentendre 1961-1968. - Utolsó adat: c. esperes, szügyi plébános. - Elhunyt 1981. április 8. (48, 24)"⁹
- ERDŐVÉGI ANDRÁS, szül. Baja, 1933. augusztus 15., Szentelése Esztergom, 1957., június 16. - Káplán Ásványráró 1957-58, Budapest-Római fürdő 1958-62, rendelkezési állományban 1962-64, Szentendre 1964-65. - Utolsó adat: 1985-től betegállományban Bp.-Zugliget.¹⁰
- ERŐS LÁSZLÓ, káplán Szentendre, 1940-42., 1943-tól a papi szolgálattól megvált.¹¹
- ÉCSY GÁBOR, "született Győr, 1959. április 25. Szentelése Esztergom, 1984. június 16. - Káplán Szentendre 1984. - Utolsó adat: káplán Szentendrén."¹²
- ÉLŐ JÓZSEF dr., "szül. Bősárkány, 1911. október 1. Szentelése 1936. június 21. - Hitoktató Budapest 1936-37, káplán Balassagyarmat, 1937-39, Szentendre 1939-41. Utolsó adat: tb. kanonok, h. esperes plébános. Elhunyt 1979. március 2. (68, 43)"¹³
- ÉRSZEGI GÁBOR, "szül. Budapest, 1942. febr. 7. Szentelése Esztergom, 1966. június 19. - Káplán Mohora 1966-67, Csolnok 1967-68, Szob 1968, Szentendre 1968-69. Utolsó adat: templomigazgató Bp.-Kőbánya MÁV-telep templomigazgatóság."¹⁴
- FARKAS LÁSZLÓ dr., "szül. 1910. szept. 20. Barbacs, Szentelése 1936. június 17., Kalazantinus szerzetes 1936-1948. Káplán Budapest Szent Margit 1948-66, Esztergom - Belváros 1966-68, Nagyoroszi 1968-69, Szentendre 1970. - Utolsó adat: elhunyt 1977. augusztus 10. (67,41)"¹⁵
- FAZEKAS ISTVÁN, "szül. Magyarnándor 1908. szept. 15. Szentelése Esztergom, 1932. június 19. - Káplán Szentendre 1932-34. Utolsó adat: tb. kanonok, 1984-től nyugdíjas."¹⁶
- FÁBIÁN JÁNOS dr., "(teol.) szül. Budapest, 1918. január 8., Szentelése Wien, 1940. december 15. - Káplán Szentendre 1940-44. - Utolsó adat:

protonotárius, örkanonok, budavári plébános, budai főesperes, apost. prot. supra. num.”¹⁷

FÖLDES JÓZSEF dr., “szül. Budapest 1913. március 20. Szentelése 1936. június 21. - Káplán Szentendre 1937-40. Utolsó adat: tb. kanonok, plébános Bp. VI. Vörösmarty u. - Elhunyt 1981. július 10. (68, 45)”¹⁸

HARSÁNYI BÉLA dr., “szül. Budapest 1910. augusztus 11. Szentelése Esztergom, 1933. június 25. - Prefektus Esztergom Tanítóképző 1933-34, Káplán Szentendre 1934-37. Utolsó adat: Főegyházm. tan., lelkész. - Elhunyt 1972. március 11. (62, 39)”¹⁹

HORVÁTH JOSEPHUS, “szül. Bős 1912. november 3. Szentelése 1939. június 8. - Káplán Verebély 1939-41, Udvard 1941-44, Szentendre 1944-45. - Utolsó adat: ny. lelkész. Elhunyt 1987. január 12. (75, 50)”²⁰

HORVÁTH JÓZSEF, “szül. Marcali 1936. július 15. Szentelése Budapest, 1960. március 19. - Egyházi szolgálaton kívül 1960-68, kisegítő lelkész Bp.-Krisztinaváros 1968-70, Káplán Szentendre 1970-75. - Utolsó adat: plébános Dejtár 1989.”²¹

KAPÁS LÁSZLÓ, “szül. Drégelypalánk, 1928. okt. 28. Szentelése Esztergom, 1952. június 7. - Káplán Szentendre 1952-57. - Utolsó adat: plébános, h. esperes Zebegény.”²²

KÁTAI MIKLÓS, “szül. Budapest, 1928. augusztus 14. Szentelése Esztergom, 1951. június 17. - Csanádi egyházmegye szolgálatában 1951-54. Káplán Mezőkovácsháza, plébánoshelyettes Szatymaz 1954-56, Káplán Nagymaros 1956-57, Plébánoshelyettes Kóspallag 1957-58, Káplán Szentendre 1958-61. - Utolsó adat: érseki tanácsos, plébános Sós-hartyán. - Elhunyt 1982. szeptember 9. (54,32)”²³

KEMENCZEI GÁBOR, “szül. Balassagyarmat, 1955. aug. 30. Szentelése Mátraverebély-Szentkút, 1978. június 18. - Káplán Varsány 1978-80, Bp.-Batthány tér 1980-82, Szentendre 1982-83. - Utolsó adat: 1983-ban külföldre (NSZK) távozott.”²⁴

KERESZTHEGYI GYULA, “szül. Budapest 1914. február 23. Szentelése 1939. június 18. - Káplán Esztergom Szt. Anna templom 1939-42, Szentendre 1942-44. - Utolsó adat: Karmelita rendbe lépett. Fog. tétel: 1945. június 5.”²⁵

KÉTYI JÁNOS, “szül. Esztergom, 1904. márc. Szentelése 1928. június 24. - Káplán Bp. 1928-31., Szentendre, 1931-32. - Utolsó adat: ny. budapesti hitoktató, - Elhunyt 1961. június 17. (57,33)”²⁶

- KOMACSEK VENDELINUS, "szül. 1819. Egbe, Nyitra m. Teológiát Bécsben a Collegium Pazmaneumban végezte. Káplán Szentendre, 1844-1864. - Elhunyt Szentendrén, 1864. május 29. (45 é)"²⁷
- KOVÁCS ISTVÁN, "szül. Újpest, 1940. november 20. Szentelése Esztergom, 1964. június 21. VI. éves 1964-65. Káplán Szentendre 1965-67. - Utolsó adat: templomigazgató Bp.-Belvárosi Szt. Mihály templomigazgatóság."'²⁸
- KUCSERA FERENC, dr. "szül. Léva, 1892. szept.23. Szentelése 1915. június 21. Káplán Szentendre 1915-1919. Elhunyt Szentendrén, 1919. június 25. (27, 4)"'²⁹
- LAKY VILMOS, "szül. Budapest 1923. május 11., Szentelése Esztergom, 1959. június 14. - Káplán Szentendre 1959-63. - Utolsó adat: káplán Bp.-Középsőferencváros plébánia 1989, káplán Bp.-Törökőr 1992."'³⁰
- MAGYARY GYULA dr., "(fil., teol. ált. és k.jog, politikai tudomány) szül. Szolnok, 1901. október 12. Szentelése Innsbruck 1924. április 13. - Káplán Szentendre 1924-1925. - Utolsó adat: ap. prot. tb. kanonok Róma Szt. Péter Bazilika, a "De Prop. Fide" pp. egyetem volt tanára. - Elhunyt 1988. január 19. (87, 64)"'³¹
- MARCZINKA IMRE, "szül. 1872., Szentelése 1897. Káplán Szentendrén 1897-1900. - Utolsó adat: érseki tanácsos, ny. köbölkúti plébános. - Elhunyt 1953. (81, 56)"'³²
- MAYER MIKLÓS, "szül. Balatonalmádi, 1921. október 28. Szentelése Wien, 1947. július 13. - Káplán Dorog 1947-50, Bp.-Krisztinaváros 1950-58, Bp.-Béke tér 1958. Szentendre 1958-61. - Utolsó adat: h.esperes, dorogbányai lelkész. - Elhunyt 1976. jan. 9. (55, 29)"'³³
- MEZŐSI BÉLA, "szül. Nagysáró 1916. nov. 19. Szentelése 1940. márc. 17. - Káplán Nyitra nagyker 1940, Nagymaros 1940-43, Esztergom-Belváros 1943, u.o. alesperes, 1944. Káplán Szentendre 1945-46. - Utolsó adat: főegy.m.tan., káplán Bp.-Szt. Borbála. - Elhunyt 1969. április 25. (53, 29)"'³⁴
- MIKOLAI BÁLINT, "szül. Budapest, 1930. jan. 8. Szentelése 1953. június 14. - Hitoktató, káplán Balassagyarmat 1953-57, Bp.-Béke tér 1958-61, Nagymaros 1961-63, Szentendre 1963-64. - Utolsó adat: c. esperes Bp. - Belvárosi Szent Anna templomigazgatóság, templomigazgató."'³⁵
- MOLNÁR ALAJOS, "szül. Bakonyszentiván, 1949. jun.5. Szentelése Esztergom, 1972. június 21. - VI. éves 1972-73. Káplán Szentendre 1973-75. - Utolsó adat: hittanár Bp.-Patrona Hungariae R.K. Leánygimnáziumban."'³⁶

STEPHANUS, MOYSES, "szül. Vesztele, Nyitra m. 1798. A teológiát Nagyszombatban és Pesten a Központi Szemináriumban végezte. Szentelése: 1821. Káplán Szentendrén 1821-1822. Beszél szlovákul, magyarul és németül."³⁷

MUSITS ANTAL, "szül. Budapest, 1949. július 7. Szentelése Esztergom, 1974. június 21. - Káplán Budaörs 1974, Varsány 1974., Bp. Rokolya u. 1975. Szentendre 1975-1976. - Utolsó adat: plébános Bp.-Lágymányos."³⁸

NAGY LÁSZLÓ, "szül. Dunapentele, 1921. október 25. Szentelése Esztergom, 1946. június 10. - Káplán Szentendre 1946-48. - Utolsó adat: tb. kanonok, főszentszéki bíró, plébános Esztergom-Belváros."³⁹

OPALÉNYI MIHÁLY dr., (teol.) "szül. Budapest, 1944. febr. 29. Szentelése Esztergom, 1967. június 18. - VI. év Bp. Központi Szeminárium 1967-68. - Kisegítő Bp.-Bokréta u. 1967-68., káplán Szentendre 1968-72. - Utolsó adat: hittanár Bp. - elhunyt 1986. május 14. (42, 19)"⁴⁰

PÁLMAI IMRE, "szül. Kismaros 1930. márc. 7. Szentelése Esztergom, 1954. június 20. - Kántor, kisegítő lelkész Bp.-Jézus Szíve 1954-55, Nagymaros 1955, Káplán Bp.-Rózsafűzér Királynéja 1955-61, Szentendre 1961. - Utolsó adat: érs.tanácsos, c.prépost, ker. esperes plébános Bp. - Tabán plébánia."⁴¹

PÁLOS IVÁN, "szül. Komárom, 1913. szept. 3. Szentelése 1936. június 21. - Hitoktató Bp. 1936-38. Káplán Szentendre 1938-40. - Utolsó adat: S.pöspök, szemináriumi rektor. - Elhunyt 1987. március 28. (74, 51)"⁴²

PETRÁS TAMÁS, "szül. Budapest, 1950. aug. 14. Szentelése Esztergom, 1981. június 20. - Káplán Szécsény 1981-82, Szentendre 1983. - Utolsó adat: 1984-től a papi szolgálattól megvált."⁴³

POGONYI TIBOR,⁴⁴

RISSÁK JOANNES, "szül. 1778. - Káplán Szentendrén 1804. Elhunyt Szentendre 1804. május 29. (26, 2)"⁴⁵

SCHUNK JÁNOS, "szül. Budapest, 1947. június 2. Szentelése 1970. június 21. - Káplán Püski 1970., Ipolyvece, Esztergom-Belváros 1970, Drégelypalánk, Balassagyarmat, Dorog, Nyergesújfalu 1971-74, Rákospálva 1974-76, Szentendre 1976-1982. - Utolsó adat: lelkész Bp. -Rómaifürdő."⁴⁶

SISA ISTVÁN, "szül. Balassagyarmat 1954. szept. 11. Szentelése Esztergom, 1980. június 21. - Káplán Szentendre 1980-82. - Utolsó adat: Érsekvadkert kisegítő. Elhunyt 1990. szept. 28. (37, 11)"⁴⁷

- TARDA JENŐ, "szül. Csorna, 1906. augusztus 8. Szentelése Esztergom 1929. június 20. - Káplán Szentendre 1929-1931. - Utolsó adat: főegyh. tanácsos kisegítő lelkész Bp.-Szt. Imre kápolna. - Elhunyt 1974. október 7. (68, 45)"⁴⁸
- TAVAS GELLÉRT, "szül. Budapest, 1937. máj. 22. Szentelése Esztergom, 1961. június 18. - VI. év 1961-62. Káplán Szomor 1962-63, Varsány 1963-67, Szécsény 1967-69, Szentendre 1969-70. - Utolsó adat: kápolnaigazgató Bp.-Szentimreváros."⁴⁹
- TOMANOVICS JÓZSEF, "szül. Budapest, 1941. máj. 30. Szentelése Esztergom, 1971. június 19. - Káplán Csolnok 1971, Kemence 1971, Nagymaros 1972-75, Visegrád 1975, Tát 1975-76, Szentendre 1976-1979. - Utolsó adat: káplán, templomigazgató, Bp.-Kőbánya."⁵⁰
- VAJDA JÁNOS, "szül. Monor, 1902. aug. 8. Szentelése 1925. július 19. - Káplán Szentendre 1925-1928. Utolsó adat: ny. b.pesti hittanár. - Elhunyt 1978. december 23. (77, 53)"⁵¹
- VARGHA MIKLÓS PÉTER, "szül. Bergen-Celle, 1945. aug. 13. Szentelése Esztergom, 1972. jun. 21. - Káplán Szentendre 1972-1973. - Utolsó adat: plébános Tokod 1989."⁵²
- VÉRTESALJAI LÁSZLÓ, "szül. Tapolca, 1953. okt. 10. Szentelése Mátraverebély-Szentkut, 1982. július 4. - Teol. tanulmányok Rómában 1982-83. Káplán Szentendre, 1983-1984. - Utolsó adat: Káplán Bp.-Erzsébetváros plébánia."⁵³

c.) Szentendrén született papok:

- ANDREAS, RASTOVIĆ, "szül. Szentendre 1793. február 4. Ferences Rendbe lépett 1821. nov. 26. - Fogadalomtétel 1825. dec. 28. - Első miséje 1825. június 5."¹
- JOANNES, BOHÁTH, "szül. Szentendre 1811. dec. 13. - Ferences Rendbe lépett 1828. október 18. - Fogadalomtétel 1833. február 13. - Első miséje 1835. április 20."²
- JOACHIM, KIŠANEK, "szül. Szentendre 1823. augusztus 1. Ferences Rendbe lépett 1842. szeptember 20. - Fogadalmat tett 1847. július 14. - Első miséje 1848. március 5."³
- SZEDLACSEK MIHÁLY, "szül. Szentendre 1890. augusztus 7. Szentelése 1914. június 28. Lelkész Fülöpjakabszállás 1927. - Esperes plébános Kállón 1957-ig, 1957-ben nyugalomba vonul."⁴

SZENTKLÁRAY KORNÉL, "szül. Szentendre 1900. március 25. Szentelése Budapest, 1924. június 14. - Káplán Egyek, Keresztespüspöki, - hittanár Miskolc és Nyíregyháza, káplán Eger, Aranyosapáti (Kopácsapáti) esperes plébános. Elhunyt 1968. jan. 17."⁵

HÁMORI (HOLLNER) JÓZSEF, "szül. Szentendre 1914. szept. 27. - Szentelése 1939. október 29. Esztergom. Szaléziánus."⁶

VÁRHEGYI ISTVÁN, "szül. Szentendre, 1923. dec. 18. - Szentelése Esztergom, 1946. június 10. - Káplán Dunakiliti 1946-48, Bp.-Óbuda 1948-49, hitoktató-káplán Bp.-Csillaghegy 1949-53, káplán Bp. - Kőbánya 1953-55, Bp.-Szent-György 1955, Bp.-Törökőr 1955-58, - Plébános Esztergom - Szent Anna 1958-82, Bp.-Krisztinaváros 1982. - Érseki főszentszéki bíró, 1961. - Prímási főszentszéki bíró 1977. - Tb. kanonok 1980."⁷

HERNÁDY MÁRTON, "szül. Szentendre, 1924. február 3. Szentelése Esztergom, 1948. június 20. - Róma Angelicum Pápai Egyetem 1948-50, North Carolina, USA 1950-54. káplán és középiskolai hittanár Toledó, Ohio, 1954-60, magyar plébánia plébánosa Toledo 1960. - Inkardinálva a toledói (USA) egym.-be 1963-ban. Szentszéki bíró."⁸

GYULAI OSZKÁR, "szül. Szentendre 1928. március 18. Szentelése Esztergom, 1951. június 17. - Káplán Békásmegyer 1951-52, Bp.-Szentimreváros 1952-58, Bp.-Belvárosi Ferencesek 1958-71., Plébános Bp.-Szondi u. 1971.-Érseki tanácsos 1977."⁹

d.) Szentendrén eltemetett papok

Név	elhunyt	kora	eltemetve
<i>Marcus Rupcsics</i> plébános	1759. január 14.	55	Pléblébánia templomban
<i>Joannes Rissák</i> káplán	1804. május 29.	26	Kálvárián
<i>Simon Polakovics</i> plébános	1912. február 26.	58	Kálvárián
<i>Komacsek Vendel</i> káplán	1864. május 29.	45	Kálvárián
<i>Joannes Murcsics</i> plébános	1879. április 21.	80	Kálvárián

Név	elhunyt	kora	eltemetve
<i>Kucsera Ferenc dr.</i> káplán	1919. június 25.	27	Kálvárián
<i>Kada Mihály</i> plébános	1925. február 16.	64	Kálvárián
<i>Német László</i> plébános	1959. augusztus 1.	73	Kálvárián
<i>Horváth Gyula</i> plébános	1984. március 15.	80	Kálvárián
<i>Szentkláray Kornél</i> plébános	1968. január 17.	68	Kálvárián

Halottak napján a kálvárián szentmisét mutatnak be a plébánia elhunyt papjaiért, akik közül többen itt vannak eltemetve. Az elhunyt plébánosokért haláluk napján évfordulós szentmisét tartanak. Mindig annak a plébánosnak az emlékére, aki utoljára hunyt el.

A Szentendrei Római Katolikus Plébánia papjai

a.)

1. SZRKPL Matr. Bapt., Matr. Def. 1723-1732.; OL Vis. Can. 1783. 173/A No. 3. p. 12.; BOROVSZKY Samu 1910, I. vol. p. 218.
2. OL Vis. Can. 1732. p. 52.
3. OL Vis. Can. 1756. p. 72.; SZRKPL Matriculae 1734-1759.
4. SZRKPL Matriculae 1759-1764.; OL Vis. Can. 1761. p. 68.
5. SZRKPL Matriculae 1760-1774.; OL Vis. Can. 1761. p. 71.
6. SZRKPL 1774-1780.
7. Ibid. 1780-1812.; SZRKPL Vis. Can 1811. p. 4.
8. Ibid. Vis. Can. 1822. p. 27.
9. Ibid. Matr. Def. 1829-1835.
10. Ibid. Vis. Can. 1846. p. 7.; Schem. 1863. p. 258.; SZRKPL Matr. Def. 1879. márc. 21.
11. SZRKPL Corona közgy. jegyzők. 1896. V. 28.
12. Ibid. Kada Mihály személyi iratai 1906.; BOROVSZKY Samu 1910, I. vol. p. 469.
13. SZRKPL Hist.Dom. Proj.pp. 33-35.; Schem. 1945. pp. 37., 152.; Schem. 1947. p. 23., 33., 97., 170., 252., EFN 1982. p. 402.

14. EFN 1982. pp. 374., 147.; EFN 1989. pp. 21., 120.; Szappanyos Béla írásbeli közlése.
 15. EFN 1982. p. 352.; EFN 1989. p. 141.
 16. EFN 1982. pp. 154., 158., 283., 288., 357.; EFN 1989. pp. 80., 105.
 17. EFN 1982. p. 341, 286.; EFN 1989. pp. 22., 88.
- b.)
1. EFN 1982. pp. 335.; EFN 1989. pp. 69. 83.
 2. EFN 1982. p. 336.; EFN 1989. pp. 72., 83.
 3. EFN 1982. p. 333.; EFN 1989. p. 144.
 4. Vide: Sz-Izbég Lelkésztség papjai 2.
 5. EFN 1982. p. 342.; EFN 1989. pp. 32., 89.
 6. EFN 1982. p. 343.; EFN 1989. pp. 79. 90.
 7. OL Vis. Can. 1796. p. 34.
 8. EFN 1982. p. 314.; EFN 1989. pp. 92. 130.
 9. EFN 1982. p. 412.; EFN 1970. p. 119.
 10. EFN 1982. p. 348.; EFN 1989. p. 95.
 11. SZRKPL 1150/1940., 5114/1942.
 12. EFN 1989. pp. 20., 94., 140.
 13. Schem. 1943. p. 280.; EFN 1982. p. 411.
 14. EFN 1989. pp. 77., 95.
 15. EFN 1970. pp. 121, 410.
 16. EFN 1982. p. 348.; EFN 1989. pp. 96., 129.
 17. EFN 1982. p. 348.; EFN 1989. pp. 66., 95-96. kieg.p.1.
 18. Schem. 1943. p. 282.; EFN 1982. p. 412.
 19. EFN 1982. p. 407.
 20. EFN 1945. p. 321.; EFN 1989. p. 143.
 21. EFN 1982. p. 353.; EFN 1989. pp. 55., 101.
 22. EFN 1982. p. 355.; EFN 1989. p. 62., 103.
 23. EFN 1982. 356., EFN 1989. p. 140.
 24. EFN 1989. p. 130.
 25. Schem. 1943. p. 300.; SZRKPL 556/1944.
 26. Schem. 1943. p. 300.; EFN 1982. p. 402.
 27. SZRKPL Vis. Can. 1846. p. 7.
 28. EFN 1982. pp. 294., 359.; EFN 1989. pp. 72., 106.
 29. SZRKPL Kucsera Ferenc személyi iratai 1919.
 30. EFN 1989. pp. 74., 108.
 31. EFN 1982. p. 362.; EFN 1989. p. 143.

32. Schem. 1945. pp. 282., 291.; EFN 1982. p. 399.
 33. EFN 1970. p. 138.; EFN 1982. p. 409.
 34. Schem. 1947. p. 248.; EFN 1982. p. 406.
 35. EFN 1982. p. 364.; EFN 1989. pp. 72., 111.
 36. EFN 1982. p. 365.
 37. SZRKPL Vis. Can. 1822. p. 28-29.
 38. EFN 1982. p. 365.; EFN 1989. pp. 64., 112.
 39. EFN 1982. p. 365.; EFN 1989. pp. 44. 112.
 40. EFN 1982. p. 366.; EFN 1989. p. 143.
 41. EFN 1982. p. 367.; EFN 1989. pp. 65., 114.
 42. EFN 1982. p. 367.; EFN 1989. p. 143.
 43. EFN 1989. pp. 131., 368.
 44. Vide: Sz-Izbég Lelkészség papjai 1.
 45. SZRKPL Matr. Def. 1804.
 46. EFN 1982. p. 371.; EFN 1989. pp. 118., 70.
 47. EFN 1982. p. 372.; EFN 1989. pp. 57., 117.
 48. Schem. 1943. p. 338.; EFN 1982. p. 408.
 49. EFN 1982. p. 376.; EFN 1989. pp. 65. 122.
 50. EFN 1982. p. 376.; EFN 1989. pp. 77. 122.
 51. Schem. 1943. p. 344.; EFN 1982. p. 411.
 52. EFN 1982. p. 379.; EFN 1989. pp. 47., 125.
 53. EFN 1989. pp. 72., 127.
- c.)
1. Or. Ord. S. Fr. S. 1. p. II.
 2. Ibid. p. V.
 3. Ibid. p. IX.
 4. MKA 1928. II. évf. p. 127.; Szedlacsek Mihály közlése 1957. november 20.
 5. A Szentkláray család dokumentumai alapján.
 6. SZRKPL Egyh.k. Tanács jegyzők.31.sz. 1940. június 15.
 7. EFN 1982. p. 379.; EFN 1989. pp. 64. 136.
 8. EFN 1982. p.352.
 9. EFN 1982. p. 351.; EFN 1989. pp. 80., 98.
- d.)
1. SZRKPL Matr. Defunct. bejegyzései évszámok alapján.

3. Izbég Lelkészség papjainak névjegyzéke

POGONYI TIBOR, "szül. Budapest, 1912. aug. 8. Szentelése Esztergom, 1938. jun. 19. - Káplán Dorog-Bánya 1938-39, hitoktató Léva 1939-41, plébánoshelyettes Hontfüzesgyarmat 1941-45, Zselizen internálva, plébánoshelyettes Ipolyszalka 1945. Szlovákiából kiutasítva 1945. szept. 1. Hittanár Budapest 1945-46, Káplán Szentendre 1947, expositus Izbég 1947, lelkész Izbég 1949-68, - Utolsó adat: tb. kanonok, ny. leányvári plébános. Elhunyt 1986. márc. 28. (74, 48)"¹

BOKOR ISTVÁN, "szül. Mezőfalva, 1927. jan.12., Szentelése Esztergom, 1955. jun.12. - Káplán Esztergom-Belváros 1955-56, Esztergom-Viziváros 1956-58, Szob 1958-59, Szomor 1959-61, Budaörs 1961-67, Budapest-Béke tér 1967, Szentendre 1967-68, lelkész Szentendre-Izbég 1968-70. - Utolsó adat: plébános Budapest-Külsősoroksári út plébánia."²

GERGELY DEZSŐ, "szül. 1932. jun. 11. Budapest, szentelése 1956. jun.10. Esztergom - Káplán Dorog 1956-58, Budapest-Külsőferencváros 1964-67, Budapest Damjanich u. 1967-69, Béke királynéja 1969-1970. - Egyházi szolgálaton kívül 1970. - lelkész Szentendre-Izbég 1971. - Utolsó adat: 1973-ban saját kérelmére a Szentszék dispenzációval laikus állapotba helyezte vissza."³

BELTOVSZKY LÁSZLÓ, "szül. Monor, 1920. jan.4., szentelése Esztergom, 1943. jun. 13. - Plébános Bakony 1943., Káplán Guta 1943-46, plébánosh. Csicsó 1946, káplán Guta 1946-48, plébánosh. Csicsó 1948-52, káplán Guta 1952-55, plébánosh. Keszegfalva 1955-59, csehszlovák állampolgárság hiányában egyházi szolgálaton kívül 1959-63, káplán Püski 1963-65, Esztergom-Belváros 1965-69, plébános Nagysáp 1969-71, lelkész Szentendre-Izbég 1971-76. - Utolsó adat: érseki tanácsos, templomigazgató, Szeplőtelen Fogantatás templomigazgatóság Budapest, 1989."⁴

GYÜRE ISTVÁN, "szül. Dorog, 1927. máj. 13., szentelése Esztergom 1950. jun.18. - Káplán Drégelypalánk 1950-52, Budapest-Zugló 1952-53, Budapest-Béke tér 1953-54, Dág 1954-55, Csesztve 1955-58, hitoktató Budapest 1958-60, kis.lelkész Budapest-Rózsafűzér Királynéja 1960-64, Budapest, Váci utca 1964-65, káplán Budapest, VIII. Jó Pásztor 1965-66, plébános Máriahalom 1966-67, Budajenő 1967-69, káplán Budapest, Damjanich u. 1969-70, káplán Budapest Rózsafűzér

királynéja 1970-75, Budapest, Kada u. 1975-76, lelkész Szentendre-Izbég 1976-87, - Utolsó adat: plébános, Budapest Szabadság-hegy plébánia.”⁵

MRAVCSIK ISTVÁN, “szül. Nagylóc, 1952. júl. 10., szentelése Mátra-
verebély-Szentkút, 1984. júl. 15. - Káplán Érsekvadkert 1984-85,
Budapest-Óbuda 1985-86, Budapest-Béke tér 1986-87, lelkész
Szentendre-Izbég 1987. - Utolsó adat: lelkész, Szentendre-Izbég
Lelkésztség.”⁶

A lelkész mellett egyházközségi beosztásban:

KALMÁR JENŐ ÖDÖN dr., “(bölcsész), szül. 1914. febr. 21. szentelése
Zirc, 1939. jun.29. - Ciszterci rend beosztásában gimnáziumi tanár a
Budapest-Szent Imre Gimnáziumban 1939-40, káplán a Budapest-Szent
Imre plébánián 1940-45, ugyanitt plébános 1945-51. Egyházközségi
beosztásban Szentendre-Izbég 1951-63, - Utolsó adat: templomigazgató
Budapest VIII. Jézus Szíve - Elhunyt 1986. febr. 23. (73, 47)”⁷

Izbég Lelkésztség papjai

1. EFN 1982. 368.; EFN 1989. p. 143.
2. EFN 1982. p. 342.; EFN 1989. pp. 75., 89.
3. EFN 1982. p. 412.
4. EFN 1989. p. 87.
5. EFN 1982. pp. 351., 288.; EFN 1989. pp. 98., 65.
6. EFN 1989. pp. 112., 71.
7. EFN 1982. p. 355.; EFN p. 142.

4. Úrnap körmenet felállási rendje: 1934. május 31-én

A körmenet elején feszületet és zászlókat visznek.

Kis cserkészek

Elemi fiúiskolások

Polgári fiúiskolások

Elemi leányiskolások

Polgári leányiskolások

Kapássegylet

Német Egylet

Munkás Egylet

Rokkantegylet

Ipartestület
 Izbégi Dalárda
 Szent István díszőrség
 Cserkészek
 Legényegylet
 Credo
 Tűzoltók
 Tűzoltó zenekar
 Frontharcosok
 Leánykör (Magyar ruhás lányok)
 Szeretet Egylet
 Mária Leányok (lámpavivők)
 Katonai díszszázad
 Nagykereszt + Leventék + Tűzoltók
 Virágszóró leányok + Katonák + Rendőrök
 Oltáriszentség
 Hivatal vezetőik
 Tisztek
 Díszszázad
 Szervezeten kívüliek

+ -tel jelzettek a szentségtől kétoldalt egyes sorokban.

Úrnapi körmenet felállási rendje: 1978. május 28-án

Iskolás gyermekek
 Férfiak
 Oltáriszentség
 Énekkar
 Hívek

5. A bérmlás szentségének kiszolgáltatásával kapcsolatos istentisztelet, szertartás és fogadtatások rendje

Hely, idő: Szentendre, 1946. május 26.

De. 8,30 perckor Öeminenciája fogadása a pomázi hídnál.

Üdvözli: dr. Dezsőfi Ferenc polgármester, kíséretében 32 tagú lovasbandérium

Kb. 8 óra 45 p. a Hév állomásnál a menet élére áll a Kat. Legényegylet.

9 órakor Őeminenciáját a templom előtt lévő díszkapunál köszönti Szentendrey József ny. min. számtanácsos egyházközségi elnök

Utána Őeminenciája áldást osztva a templomba vonul, melynek oldalbejáratánál a papság fogadja a szokott szertartás kíséretében (:ordo ad recipiendum solemniter Episcopum:)

Szentmise Kezdeté cca. 9 ó. 10 perc. Őeminenciája evangélium után a bér málkózókhoz intézi beszédét, melyet megafonok közvetítenek. Őeminenciája szentmiséjével egyidőben az oldalbejáratnál tábori szentmise.

Az egyházközségi képviselőtestület és a Credo férfitagjai Őeminenciája szentmiséjében veszik az Úr szent testét.

Bér málás Őeminenciája az oldalbejáratnál kezdi el a bér málási szertartást. A bér málkózók (520) a templomtéren helyezkednek el. Bér málkózás után Őeminenciája a bér maszülőkhoz szokott beszédet intézni. Ezt és az utána következő áldást a bér málkózók mind várják be.

Fogadtatások

Kezdeté: kb. 3/4 12 vagy 12 óra.

Sorrend: Papság, Zárda és kath. iskolák

Szentendre m. város: beszél dr. Dezsőfi Ferenc polgármester

Róm. Kat. Egyházközség: beszél v. Szentendrey József egyházközségi elnök.

Gör.kel. szerb egyház: Husvik Vazul főesperes.

Református gyülekezet: Vajda István nagytiszteletű

Evangélikus gyülekezet: Kéry István forg. adóhivatali tanácsos, Nemzeti Bizottsági elnök.

Férfigyletek (:Credo, Kat. Legényegylet, Cserkészek, Farkas Gábor keresk. Isk. igazgató, Credo elnök.

Nőegyletek (:Szent Vince Szeretetegylet, Oltáregylet, Márialányok, Leánykör:) Pausán Illésné elnöknő.

Szegények ebédje 1 órakor a zárdában.

Ebéd a plébánián 1/4 2 órakor.

Látogatások

Szent Péter és Pál templom

Iskolák: zárdaiskolák, fiúiskola

Városi szeretetház. Ennek lakói részt vesznek a szegények ebédjén.

Izbégi kisegítőkápolna (2 km) városi kocsiban, lovasbandérium kíséretében Izbégről Őeminenciája autóval 4 órakor távozik.

*6/a A Szentendrei Róm. Katolikus Plébánia és Szentendre-Izbég
Expositura határa megegyezés alapján a két egyházközség
határvonala, 1948. márc. 7-i szétváláskor*

"A Szent-László határától a Szentlászlói útból kiindulva a Korcsmáros réten át az u.n. nagykanyarnál a szentlászlói megyei útba torkolva, azon haladva az erdőszéléig, az erdőszéltől észak-keletre haladva a Sztaravodai útig, tovább haladva a Kecskéhajtó útig, ... a Kecskéhajtó úton átvágva, az Ungvári utcán és a Szentlászlói útig, majd a Szentlászlói úton nyugatra a Vásárhelyi útig, tovább a Vásárhelyi úton le a Bükkös-patakig, azon áthaladva a Zápolya utca kezdeténél a földeken átvágva ... a Kőhegy Smolniczi útig folytatólag észak-nyugatra a Kőhegy Smolniczi úton haladva a Pataki villa és a hozzátartozó telek kivételével föl a Kiskőhegyre, ahol a pomázi határba torkollik bele."

Szentendre-Izbég Lelkészség 1978-ban kérelmezte a határok módosítását. Lékai László bíboros 1979. jan. 1-jétől kezdődő hatállyal a következő rendelkezést hozta.

"A Szentendrei Plébánia, valamint a Szentendre-Izbég Lelkészség határait, a jelenlegi közigazgatási (Szentendre IV. kerület) határok vonalában állapítom meg, mely szerint a Sztaravodai (Szabadságforrás út, Sas utca, Lévai utca, Művész tér, Lukács fivérek (Kálvária) útja képezi a határvonalakat."

Ezt a döntést a Szentendrei Egyházközség Tanácsa megfellebbezte, azonban azt a május 30-i levelében a bíboros főpásztor elutasította és június 1-jei hatállyal a végrehajtást elrendelte.

*6/b Szentendre Plébánia és Szentendre-Izbég Lelkészség
határvonala, az utcanevek korrekciója után 1992-ben*

Szentlászló határától a régi Szentlászlói útból kiindulva, a Korcsmáros réten át az u.n. nagykanyarnál a Szentlászlói megyei útba torkolva, azon haladva az erdő széléig, innen keletre haladva a Szarvashegyi úton a Sztaravodai útig, azon tovább haladva a Sas utcánál elfordulva, a Lévai utca, Művész tér, Kálvária úton át a Pataki villa és a hozzá tartozó telek kivételével föl a Kiskőhegyre, ahol a pomázi határba torkollik bele a határvonal.

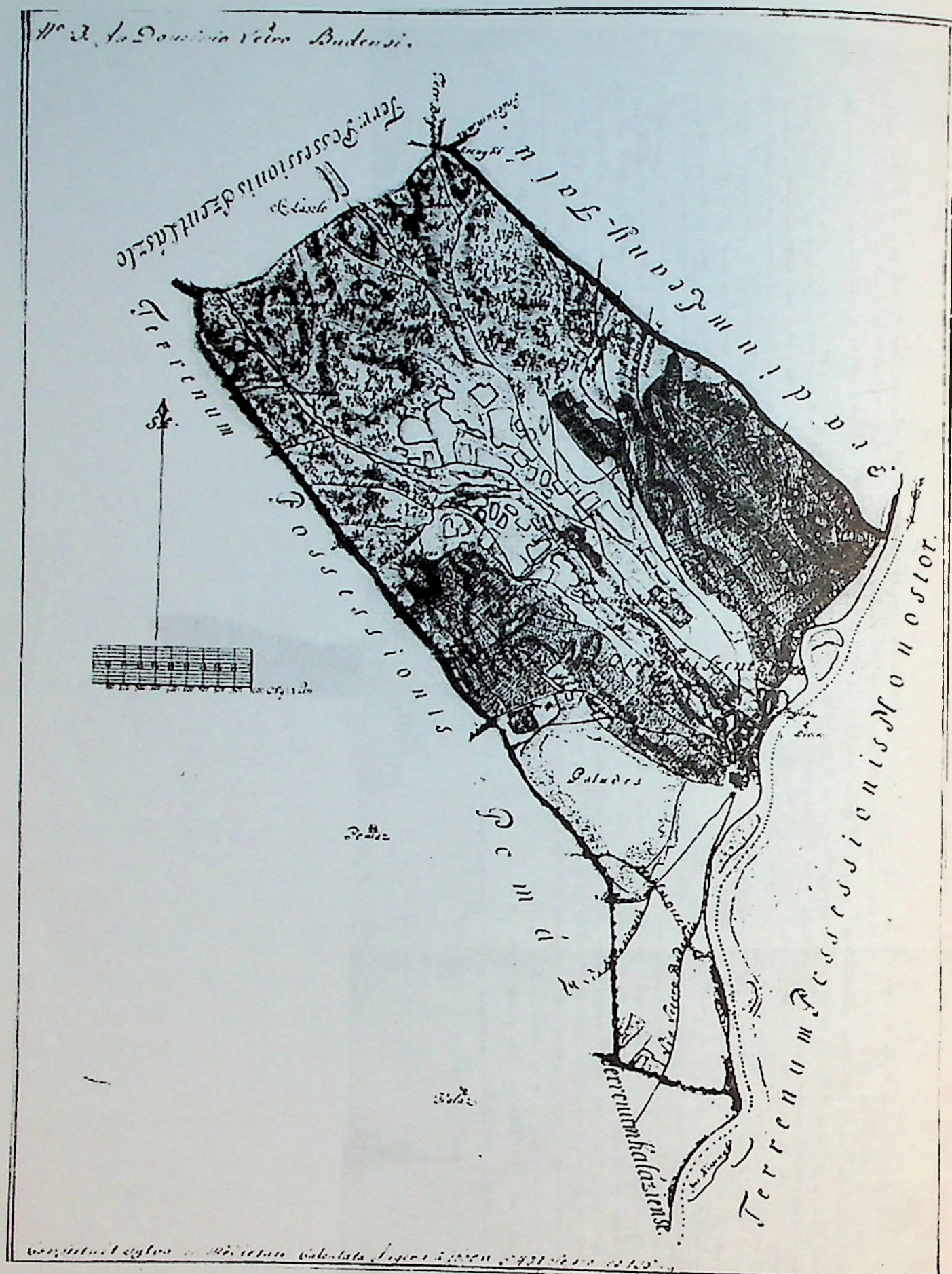
DOKUMENTUMOK ÉS KÉPEK JEGYZÉKE

1. 1002/1009 SOOL/Szent István adománylevelének részlete IV. Béla 1257-re keltezett átiratában. In: Az Apurig falut (mai Szentendre) a veszprémi püspökségnek adományozza. (V.K.mLt. Veszprém Eccl. et Capit 9. OL DL 4.)
2. Az adományozott terület. Szentendre térképe. (OL S. 11. 830: 85, Kneidinger András térképe.) 1777-1778.
3. Fulco deák végrendeletének részlete. Kelt Szentendrén 1146-ban. (Ph. Lt. Capsa 6 B.)
4. Római Katolikus Plébánitemplom (középkori templom) és középkori ház alaprajza. (MRT 7. p. 271. - 29, kép.)
5. Szentendre "Andre" Lázár deák térképén. Magyarország legrégebbi részletes térképe, 1528. (Kartographia Hungarica. 1972. I.)
6. Gregorius Wann szentendrei plébános kérelmezi a sedecima járandóságot "Parochia Illyrica" dalmát plébániája számára. (OL E 282. V. No. 72. p. 163.) 1700.
7. Az 1734. október 20-án bevezetett "Decratalis eskü" szövege, Szentendre számára négy nyelven. (SZRKPL)
8. Szentségimádás rendje a plébániatemplomban. A céhek és a lakosság beosztása. (SZRKPL 1773.)
9. Tanusítvány a húsvéti szentgyónásról. 1781, 1925. (SZRKPL)
10. Szentendre számára készült német-, dalmát- és magyar nyelvű imakönyv. - Budán, Bagó Márton nyomdájában 1868.
11. "Szavazó ív a Szentendrei r.kat. hitközség képviselő testület választásánál." 1900. (SZRKPL)
12. A városháza beszentelése a római katolikus és pravoszláv egyház szertartása szerint. (SZRKPL 80-906. Szentendre város kpv.test. 1906. évi dec. 1. - közgy. határozata 5622.)
13. A Szentendrei Római Katolikus Plébánián beiktatott plébánosok: Kada Mihály (1896-1900-1925)
14. Német László (1925-1959)
15. Szappanyos Béla dr. (1953-1959-1960)
16. Horváth Gyula (1960-1976)
17. Kiss György dr. (1976-1992)
18. Blanckenstein György (1992-)

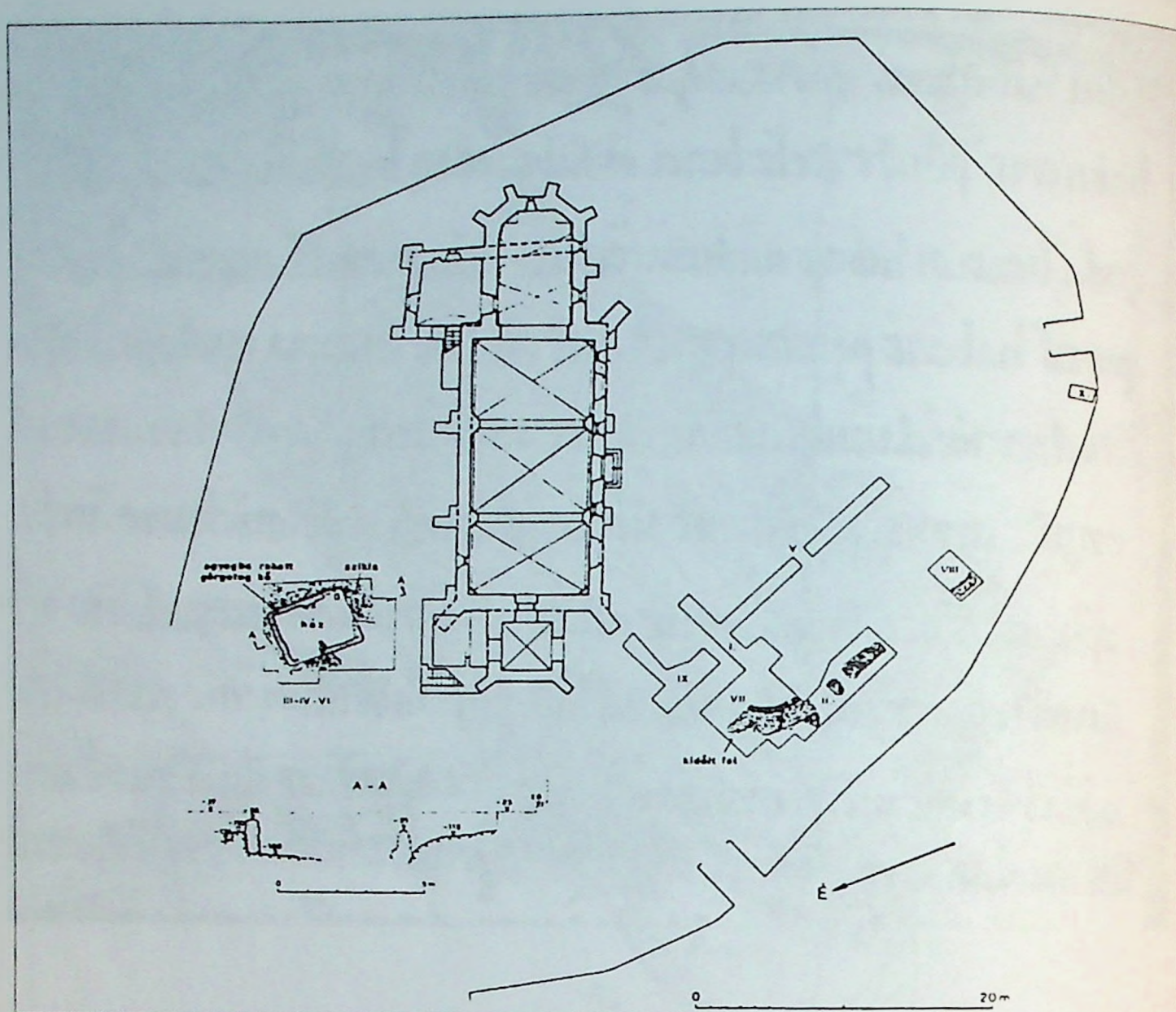
19. Szentendre mártir papja dr. Kucsera Ferenc (1915-1919)
20. A volt Legényegylet székházának falára visszahelyezett hősi emléktábla. Megáldja Écsy Gábor káplán, koszoruz Silacher Miklós egyházközségi világi elnök 1989.
21. A Római Katolikus Legényegyesület zászlója. 1899-1941.
22. A Legényegylet dalárdájának szereplése 1925-ben Tábor Frigyes karnagy vezetésével
23. A Legényegylet Tisztikara 1934-ben
24. A Legényegylet színelőadása Izbégen. Középen ül balról jobbra: Czotter Aladár izbégi igazgató-tanító, Szentendrey József egyházközs. vil. elnök, Német László plébános, Szőke Lajos színész, a Nemzeti Színház örökös tagja, mint rendező, dr. Horváth Ákos zongora kísérő, jobbszélen áll: Balogh József tanító
25. A Credo tisztikara. P. Böhle Kornél előadása után a Legényegyletben. Szemben ülők jobbról balra: Deim Ferenc, Szenendrey József, (áll) Krajcsovits Márton, P. Böhle Kornél. Háttal ül, jobbról a második: Német László plébános
26. A "Cecília Vegyeskórus" megalakulása 1945-ben. Ülő sor közepén: Grassanovics Leo OSB, Német László plébános, Kovács Lajos karnagy
27. A Szentendrén újjépítendő népiskola terve: Ladislaus Landler, 1780. (OL T. 62. 197: 14.)
28. Az 1800-ban tűzkárt szenvedett és helyreállított régi iskola "Altes Schulhaus". Franz Tallher rajza, 1805. (OL E 210 T 62 - No. 1691.)
29. A Mária Terézia (ma Bajcsy-Zsilinszky) u. 1900-ban. Az utca elején a sarkon a régi plébánia kis épülete, az utca végén az Irgalmas Nővérek Leányiskolája
30. A régi Leányiskola mellett 1929-ben felépült Érseki Leányiskolák épülete
31. Az Érseki Leányiskolák és a Rendház felszentelése 1929-ben. Jobbról-balra: dr. Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás, Német László plébános, Vajda János káplán és Ernetz Grátia főnöknő
32. Óvoda vizsga 1933-ban. Középen Masek Gizella irgalmas nővér óvónő, balról Vrskovec Mária "dada"
33. Római Katolikus Elemi Fiúiskola 1912-ben
34. A Fiúiskola utolsó évfolyama 1948-ban. Balról-jobbra: Balogh József igazgató, Oltay Mária hitoktató, Német László plébános, Korenchy

- Józsefné tanító, Kiss Józsefné Szentendrey Györgyi oszt.főnök
35. A Katolikus Óvoda alapító okirata 1992. (SZRKPL 1992. június 16.)
 36. A Szentendrei Plébániatemplom átalakítási terve, Franz Xav. Gföller 1780. (OL T. 62. No. 216/2)
 37. A Szentendrei Plébániatemplom ácsterve, Franz Xav. Gföller átalakítási tervéhez. 1780. (OL T. 62. No. 197. 8.)
 38. A Szentendrei Római Katolikus Plébániatemplom és régi iskola felmérési rajza. Franz Tallher 1805. (OL E 210. Miscell, Cam. T. 62. No. 1691.)
 39. A plébániatemplom archív képe 1900-ból. Északi homlokzat
 40. A plébániatemplom a felújítás után 1992-ben. Déli homlokzat
 41. A plébániatemplom "Keresztelő Szent János" főoltára. Oltárépítmény 1745-ből. Főoltárkép: "Jos. Car.Schöffft pinxit 1818."
 42. "Szent András" képe 1755-ből a plébániatemplom mellékoltárán.
 43. Szószék a plébániatemplomban (1756)
 44. Batthány József prímás érsek adta át a plébániatemplom (első) "Boldogságos Szűz Mária" oltárának adományozott privilégiumról szóló pápai bullát. 1776. (OL Vis. Can. 1783. p. 78. No. 2.)
 45. Az 1917-ben hadi célra beszolgáltatott "Szent Katalin" harang ornamentikával díszített töredék darabja
 46. A "Magyarok Nagyasszonya" és "Szent József" tiszteletére szentelt harangok leadása hadi célra 1944-ben. Átadók: Balról-jobbra: Deim Ferenc, Német László plébános, Fábián János káplán, Szentendrey György
 47. Falkép a plébániatemplom szentélyének északi falán. "Simon házában Mária Magdolna Jézus lábai elé borul." Pándi Lajos, 1938.
 48. Falkép a plébániatemplom szentélyének boltozatán. "Jézus találkozik az emmauszi tanítványokkal." Bánáti Sverák József, 1932. I.
 49. "Mostrancia", Úrmutató. réz, kalapált, öntött, aranyozott, ezüstözött. (OL Vis. Can. 1756. p. 71.)
 50. Részlet az Úrmutatóból. (OL Vis. Can. 1732. p. 51.)
 51. "Pacifikale" Kereszt, réz, aranyozott, ezüstözött. (OL Vis. Can. 1732. p. 51.)
 52. Kehely, réz, aranyozott. (OL Vis. Can. 1732. p. 51.)
 53. Örökmécs. Ezüst, kalapált. Beleütve bécsi városjegy, 1753-as évszám és mesterjegy. Franciscus Makay plébános ajándéka a plébániatemplom számára. (OL Vis. Can. 1783. p. 78. No. 9.)

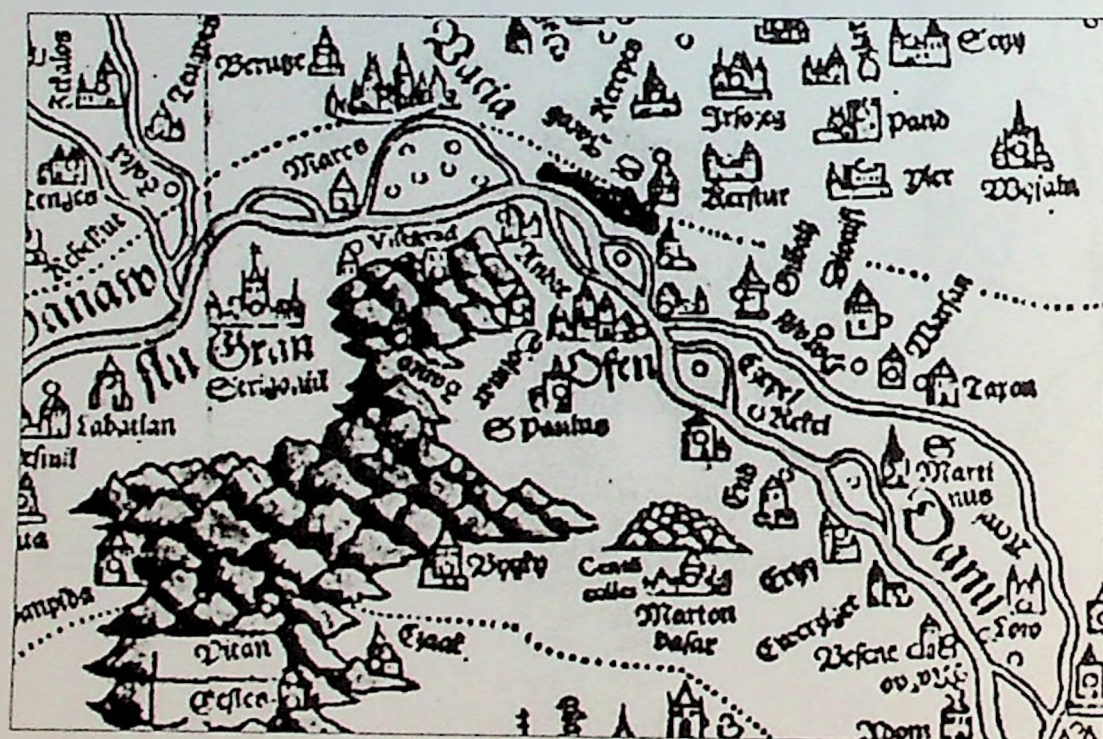
54. Szent Péter és Pál templom. Nyugati homlokzata a felújítás után 1992-ben
55. A Szent Péter és Pál templom nyugati, vörösmárványból faragott díszkapuja, eredeti faragott tölgyfa szárnyakkal
56. Római Katolikus kálvária és kápolna. Ép. 1762.
57. A kálvária kápolna megáldásának és a liturgikus szabályzatára vonatkozó okirata. 1763. (OL Vis. Can. 1783. p. 10. No. 9.)
58. A kápolna belső részlete. Carrarai fehér márvány-oltár 1898. Egy fából faragott Krisztus a szentsírban, 1904.
59. "Szent Rókus, Sebestyén, Rozália és Flórián"-nak szentelt kápolna, Ép. 1739.
60. A Szentendrén 1739 októberében és novemberében pestisben elhunytak nevei, akiket a város déli határával szemben a szigeten temettek el. (SZRKPL Matr. Def. bejegyzés az utolsó lapon. 1739.)
61. Szentendre belterületi térképe a temetők helyének jelölésével. 1808. (SZFMA 56. 53. 1.)
62. Izbég Filia kialakításának szerződése. 1791. szept. 18. (OL Vis. Can 1783. p. 11. No. 8.)
63. A Szerb Pravoszláv Egyházközség válasza a Római Katolikus Egyházközségnek, az izbégi templom adásvétele tárgyában. 1938. (SZRKPL 1938. május 13.)
64. Gyűjtőlap az izbégi templom építésére, Opaterny Flóris templomtervének rajzával. (SZ-IRKL Historia Domus p. 9.)
65. Mindszenty József bíboros prímás válasza az izbégi híveknek, a káplánság felállításának kérelmére. 1947. ápr. 15. (SZ-IRKP 1947.)
66. Az izbégi római katolikus templom. Déli homlokzat a toronnyal.
67. Mindszenty József bíboros prímás bérnál Izbégen, 1948-ban
68. Házassági elbocsátó. Kiadta Göböl Gáspár pomázi s szentendrei ref. pap 1849. jan. 29. (SZRKPL)
69. Házassági elbocsátó. Kiadta "Rimszky Péter G.n.E. plébános. 1847. jan. 19/31." (SZRKPL)
70. Szentendre térképének részlete, 1783. Izbég helyén "Püspöki" jelöléssel. (I. Kat. Felm. 1783. XIV: Colonne 19. Sectio. Bp. Hadtörténeti Intézet Térképtára B. IX. a 527.)

filium habuerit. terram de ipso in possessionem
 habuerit. si de ecclesia beati. o. subiacet. huiusmodi
 ecclesia beati. o. habeat medietatem. filia autem medietatem
 partis habeat potestatem. Actum est hoc in iura episcopalis
 inditum secundo. Anno dominice incarnationis. o. e. .l. vi. anno
 regis gri. x. vi. fidente secundo strigoniensi ecclesie. o. i. churo. archi
 epo. existit. beatus comite palatino. ciurui. comite cadario
 firmis roborat. regni sigillum adhibetur. sub anno petri. p.
 nota hic notant. petrus comes magister. la. v. la. duci. paul. com
 fili nicolai. ciurui. comes. b. regis. et villan. regis. et villan.

5.

6.

[illegible]

KNJIGA
CERKVENIH MOLITVAH
I
PESAMAH

na poštnje
Blaž. Div. Marie

S. Katharine

in vseh

pravovernog kerstjanina

iz mlogih knjigah izvadjene, u jednu sabrane i u
nemačkom, dalmatinskem i nešto malog u ugarskom

jeziku izdate,

na zakletanje kathol. občine.

s dovoljenjem

mlogopoštovanog Gosp. župnika

St. Andrija.

U Budimu, 1868.

Tiskom Martina Bagó-a.

9.

Testimonium peractæ Confessionis
Paschalis in Ecclesia Parochiali Oppidi
S. Andreæ Anno 1781

Tanúsítvány a szentendrei róm. kat. plébánia
templomban végzett húsvéti szent gyónásról
az 1781. szent évben.

SZAVAZÓ ÍV.

A Szent-endrei r. kath. hitközségi képviselő testület választásánál.

Beadta _____ választó.

Rendes tagok:

1. Altschuh József
2. Árvay-Nagy Kálmán
3. Bader György
4. Baumgartner János
5. Bender Antal
6. Benkovic István
7. Brandiszky János
8. Cséby Antal dr.
9. Deszkás Gusztáv
10. Engelmann Fülöp
11. Engelmayer Szilárd
12. Elsik Ádám
13. Fachleiner Mihály
14. Gábeli Lipót id.
15. Galovics Mátyas
16. Gölitz Adám
17. Hauszmann Alajos
18. Hermann József
19. Hönigsnabel-Lorenz
20. Korpácsi János
21. Knapaj József
22. Kuhn István
23. Kauer János
24. Leikep Mihály
25. Leikep István
26. Mathievics János
27. Markl Ferencz

28. Mildenberger Pál
29. Nepasitzky Venczel
30. Pánisz Péter
31. Pánisz Sándor
32. Pózna Mihály
33. Puppán János
34. Rose Gyula
35. Szántó János
36. Singer János
37. Száva Antal
38. Schindler János
39. Schindler Andras
40. Scharfner Ferencz
41. Schaffer Agoston
42. Schusztar János
43. Trux Hugó
44. Unger György
45. Valentin János id.
46. Wachter Alfréd
47. Zimmer János
48. Zieser Ferencz

Pót-tagok:

1. Bugács András
2. Engelmayer Ferencz
3. Gruber Pál
4. Kirchhof Ignáci
5. Kopriva Ignác
6. Németh István
7. Pózna Ferencz

8. Szatupa Károly
9. Spitzer György
10. Timpauer István id.
11. Valoch Jakab
12. Ziegler Miklós

11.

mindennek az az is képméltó és tisztelet,
 hogy mi de nem lehet. Ez is a tisztelet képméltó és
 tisztelet képméltó.

Az a tisztelet képméltó és tisztelet
 az a tisztelet képméltó és tisztelet.

Az a tisztelet képméltó és tisztelet,
 az a tisztelet képméltó és tisztelet. Az a tisztelet
 képméltó és tisztelet, az a tisztelet képméltó és tisztelet.
 Az a tisztelet képméltó és tisztelet, az a tisztelet képméltó és tisztelet.
 Az a tisztelet képméltó és tisztelet, az a tisztelet képméltó és tisztelet.
 Az a tisztelet képméltó és tisztelet, az a tisztelet képméltó és tisztelet.
 Az a tisztelet képméltó és tisztelet, az a tisztelet képméltó és tisztelet.
 Az a tisztelet képméltó és tisztelet, az a tisztelet képméltó és tisztelet.

Föl. Az a tisztelet képméltó és tisztelet,
 az a tisztelet képméltó és tisztelet. Az a tisztelet
 képméltó és tisztelet, az a tisztelet képméltó és tisztelet.
 Az a tisztelet képméltó és tisztelet, az a tisztelet képméltó és tisztelet.
 Az a tisztelet képméltó és tisztelet, az a tisztelet képméltó és tisztelet.

Főkérdés.

Az a tisztelet képméltó és tisztelet,
 az a tisztelet képméltó és tisztelet. Az a tisztelet
 képméltó és tisztelet, az a tisztelet képméltó és tisztelet.
 Az a tisztelet képméltó és tisztelet, az a tisztelet képméltó és tisztelet.
 Az a tisztelet képméltó és tisztelet, az a tisztelet képméltó és tisztelet.
 Az a tisztelet képméltó és tisztelet, az a tisztelet képméltó és tisztelet.
 Az a tisztelet képméltó és tisztelet, az a tisztelet képméltó és tisztelet.

Harb. Elisabethsk. Libr. Herzog
Ein. Lag, - Hermannsk. Libr. polje-
nisch, - Föl. Lycopis Hornsch. got. Lat.
Föl. Koda Mikály reim. kelt. plebanusok;
Piker György Központárnok és Lektor
Linné orvosi.

Luft Wasser
Goldgrüner

L. Haenkei
algero.

Deschampsia ciliata
multiflora L.

28A. 80 - 90.

13.

15.

14.

16.

18.

17.

19.

20.

MEGHÍVÓ

SZENTENDRE R. T. VÁROS HATÁRSÁGA február 21-én az Apolló mozgószínházban, keddenként ünnep

JÓKAI MÓR
születésének 80-ik évfordulójára nagy kultúrával

VÖRÖSMARTY MIHÁLY
születésének 25-ik évfordulójára megemlékezés Dr. S. J. ZSÓFIA LANTÓ polgármester és vendégeivel

ÜNNEPET
rendez, melyre a város hivatalos és közönséges meghívást ad

Az ünnepély sorrendje a következő:

I. RÉSZ

1. Magyar himnusz, előadja a szentendrei zenei, legényesekkel, dalárdával, Tóth Erzsébet karmester vezényletével
2. Ünnepe, beszéd, mondja Nemeth László, tanácsos
3. Vén cigány, őrte Vörösmarty Mihály, előadja Károlyk Irén
4. Iskolai emlékek, őrte Szombathy Béla, ref. polgári iskolai igazgató
5. Az előadás, őrte Vörösmarty Mihály, előadja Paulus Baby karmester

II. RÉSZ

6. A HÖSÖK EMLÉKE című színdarab 2 felvonásban Jókai Mór színdarabjának megemlékezésére a helyi dalárdával Dr. Horváth László
7. Hosszú életrajz a szentendrei zenei, legényesekkel, dalárdával, Tóth Erzsébet karmester vezényletével

Készlet este 8 órakor. Pontos megjelölést kérünk, mert az előadás megkezdése után az ajtók bezárulnak!

Helyárak: 1-10 sorig 15 ezer kor, 11-20 sorig 10 ezer kor, 21-30 sorig 5 ezer kor

A tiszta jövedelmet a „Hősök emléke” alap javára fordítjuk!

A SZENTENDREI R. KATH. LEGÉNY EGYESÜLET TISZTAGJA

EGYHÁZI ELNÖK..... Nemeth László, pap, plébános, ppai karmester.
EGYHÁZI LL. ELNÖK..... Karsányi Béla, kaplan.-
VILÁGI ELNÖK..... Dietsz F. Ferenc, nyug. városbíró.-
FENNTARTÓ..... Nemeth János, nyug. pénzügyér.-
FENNTARTÓ ELNÖK..... Benk István, Baumgartner Béla.-
HÍRNÖK..... Dobillics István.-
Irodalmi..... Dobillics Antal.-
Hirdetési..... ifj. Baumgartner János.-
KÖNYVTÁRSZAK..... ifj. Tóth Ferenc.-

VÁLASZTÁSI TISZTAGI TAGOK : Bodnár János, nyug. postafőfelügyelő
Fethes János, polgármester
vts. Szentendrei József, miniszteri t.
wein Jakab, nyug. főosztály

VÁLASZTÁSI MENDES TAGOK:

-Agárdi Ferenc	ifj. Dietsz Ferenc	Bucella János
Balogh József	Farkas István	Hóka István
Baumgartner János	Herczeg Erzsébet János	Székely István
Bender István	Kalcsbrenner József	Székely Károly
Brandner János	Károcs Ferenc	vts. Szabolcsai György
Csibulka Gyula	Pinter Mihály	Székely Sándor
Daró Ferenc	Papp János	Székely János
Deák György	Kőhegyi Ferenc	Stigler Gyula
		Tratnyásky Ferenc
		Vargha István.-

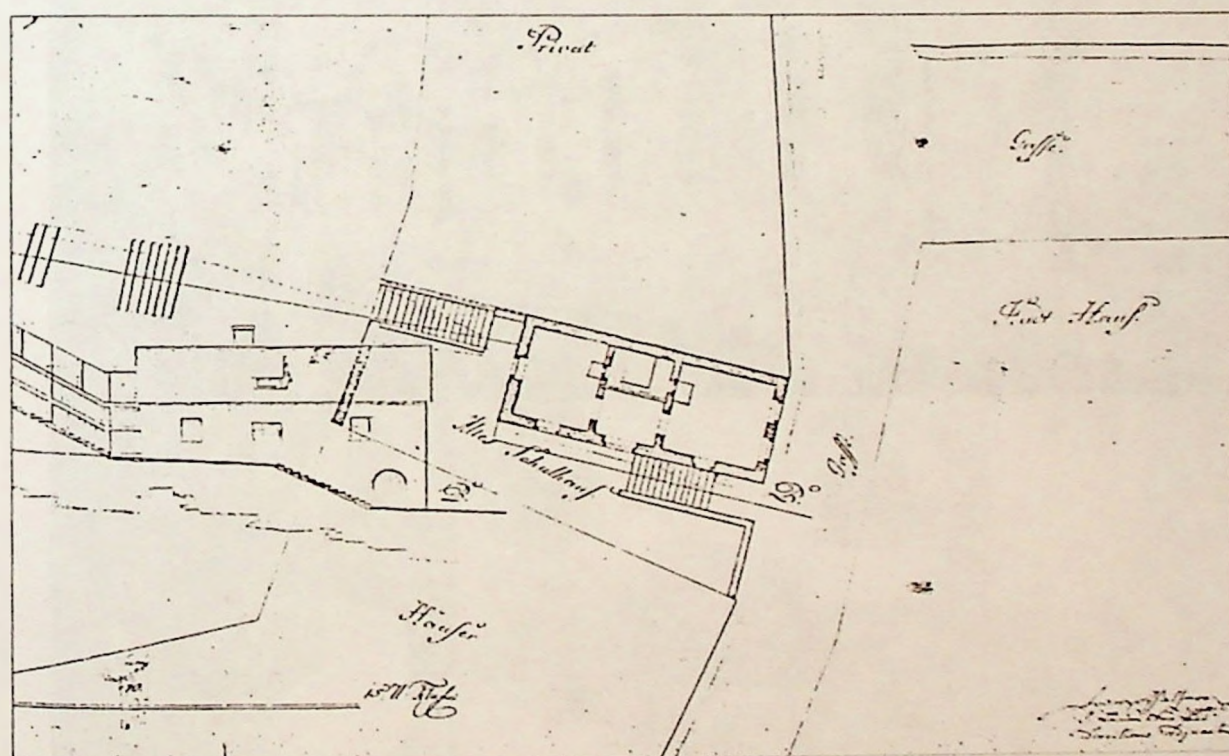
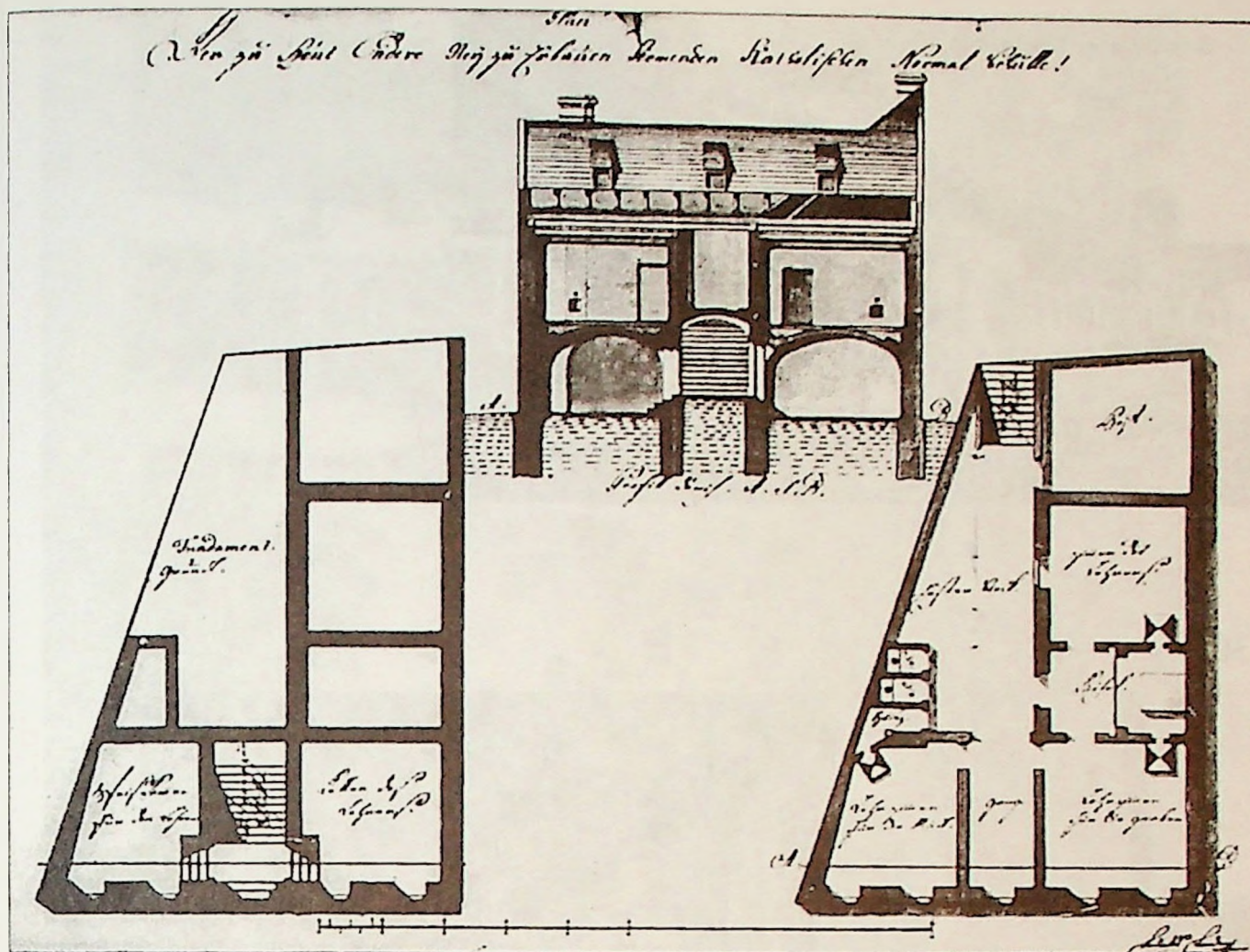
PUTYLAG : Pinter József, Valentin Antal.-

SZÁMVIZSGÁLÓ BIZOTTSÁGI TAGOK : Juhász Károly, Tóth Ferenc,
Szentendrei György.-

29.

Szentendre — Leánynevelő intézet

30.

35.

САНКТ-ПЕТЕРБУРГ

В Ленинградском государственном университете имени Александра Невского
на заседании кафедры истории культуры народов Востока 1980 г. рассмотрено
и одобрено решение о принятии в печать рукописи книги
«История культуры народов Востока» (автор: А. А. Ахмедов).
Решение: Принять в печать рукопись книги «История культуры
народов Востока» (автор: А. А. Ахмедов).
Секретарь: А. А. Ахмедов

Ленинград, 1980 г. Издательство: ИЛ

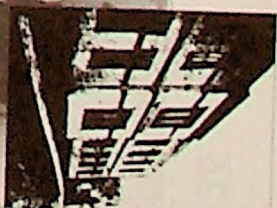

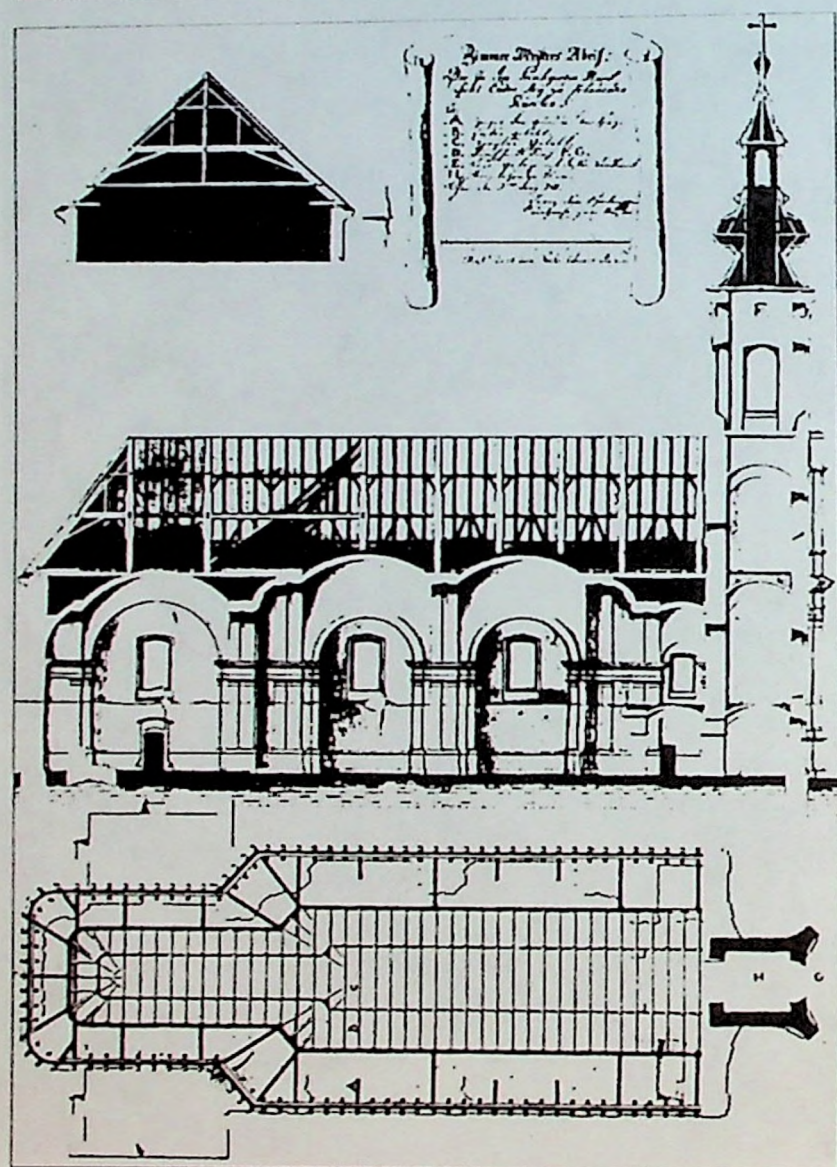
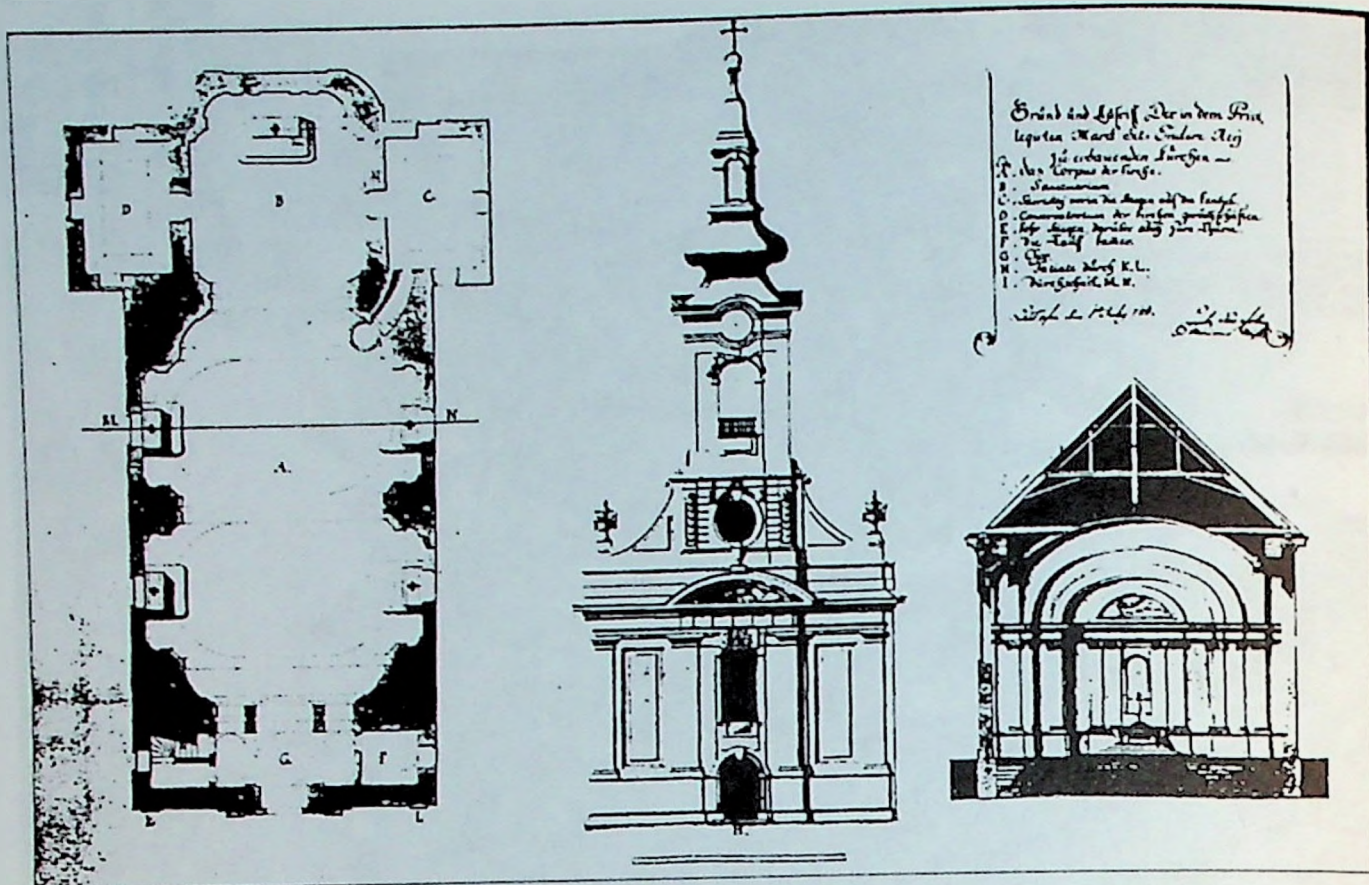
Библиотечный фонд библиотеки

Ленинград, 1980 г.

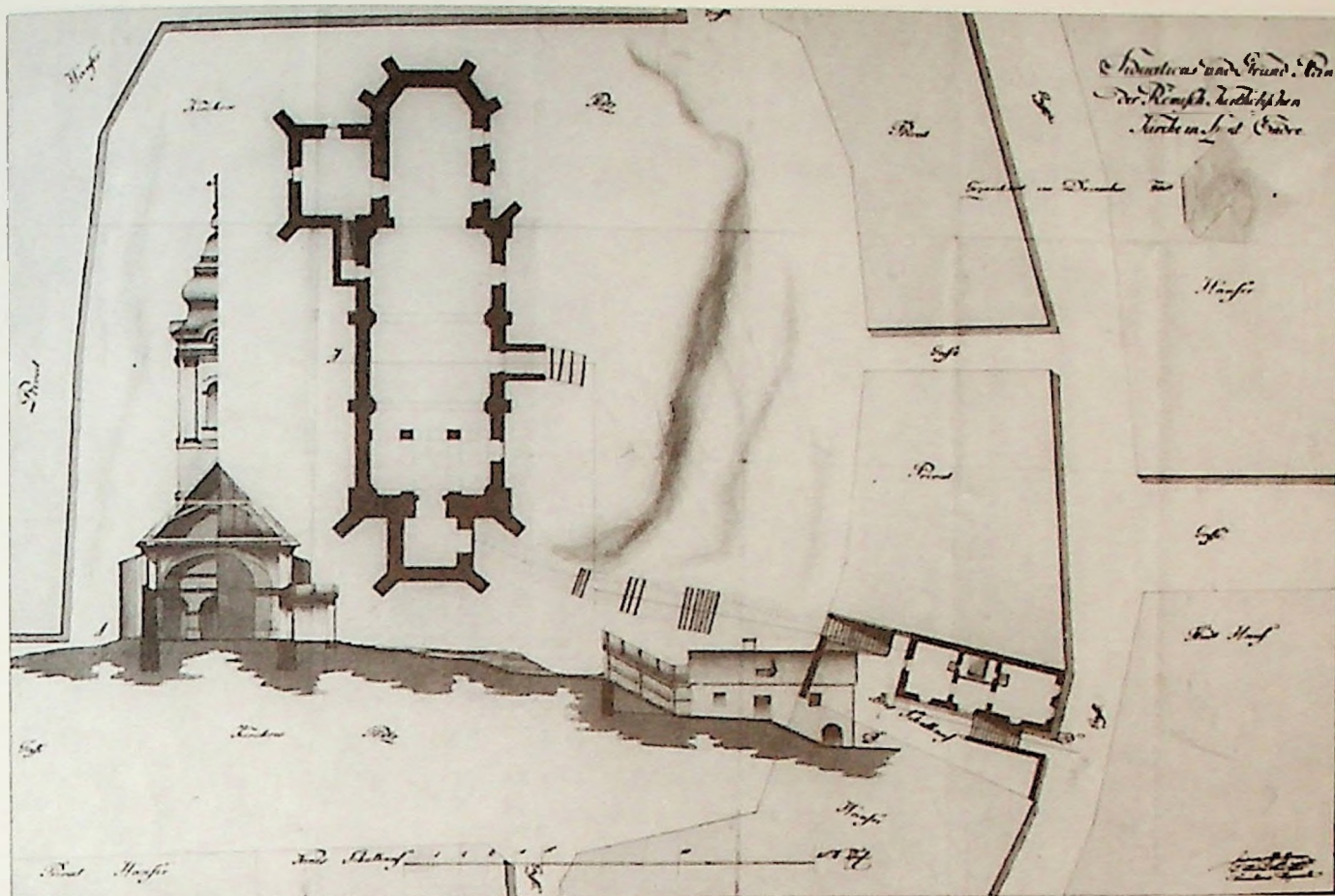
Библиотечный фонд библиотеки

38.

39.

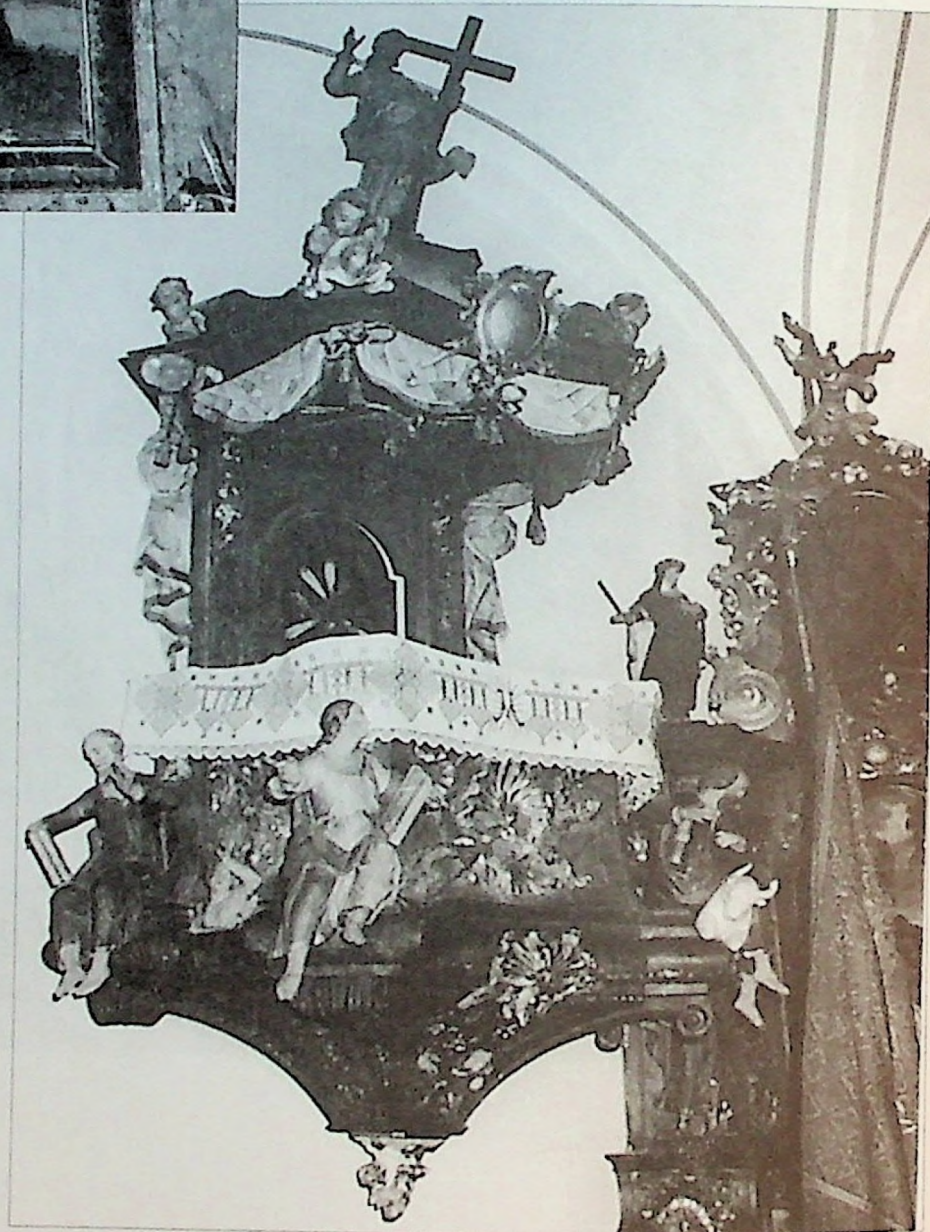

42.

43.

Privilegium Ara D. M. V.

Josephus DE⁴ et Apostolica Sedis gratia S. R. I
Princeps Archiepiscopus Ragonensis & Comitiatus de Ballyan
Borpetum in Henrich Ulric Bismar Regni Hungariae Comes natus
Subus et feneratorum Cancellarius Insignis Ordinis S. Stephani Regis
Apostolicus Bialatus et Magna Comes Equus Comitalis Cancellarius
Borpetum ac Supremus Comes, Arvici S. C. et R. A. Majestatis
actualis intus Status, Excellens Capituli Comitialis Regi Hunga-
rie Consiliarius, ac non Elitiss Tabula Septemvatis Cognat.

Damus pro Memoria tenore presentium significantes quibus
et per universis, quod Dominus D. noster Papa Gregorius et Apostolicus
et Domini nostri Iesu Christi, cuius vires sunt in eandem voluntatem
et fidelium in Purgatorio existentibus, quod illi in charitate con-
juncta ab hac luce migraverunt, opportuna de Theodoro Ecclesie antea
subministrata ut illis quantum Divina Pontifici placuit adjuva-
re ad Celestem Patriam facilius pervenire valeant, Parochiales Collegii
Ecclesie nostre Civitatis, et Diocesis Ragonensis, quod etiam deant
Dignitatem, cum Antiquitatem longe in honore habita sunt ac
speciali Privilegio pollent, Celestem Canonum legitime de-
clarant Constituerit supplicationibus etiam nostro nomine sub his
hoc paratis inchoatis, revocatis et ad Privilegium allatis in
tanta Parochia, sive in Borpetum huc ad tempus jam concessis nobis
ut semel per nos ipsos in qualibet et Parochialibus et Collegiis
Ecclesiis huiusmodi unum tantum altare ad Septimum proximum inter
Privilegia Apostolicis decoratum pro Animabus et Petri a Purgatorio
proximis liberandis designare valeamus, ita ut quandoque sanctos ab-
equis sanctis, vel cum aliis Ordinis Congregationis et Instituti Re-
gulantis Missam defunctorum pro Anima migrantis, et Petri, quod
Deo in charitate conjuncta ab hac luce migraverunt, ad paradysum altere
se per nos representare designatum Celestem, Annua ipsa de Theodoro
Ecclesie, per modum suffragii Indulgentiarum consequatur, et Deo ipsi
Ipsi de, ac D. V. Maria Sanctorum, omnium nostris sub suffragio
a Purgatorio proximis liberandis, facultatem Apostolicam auctoritate
concesserit, et impetratus sit per litteras in forma Divisum obsequii
sue et Cancellaria Apostolica regale de iure quodlibet tollendis
cuius Constitutionibus et Ordinationibus Apostolicis, ceteris et
contineant quibusque Rone apud S. Petrum sub Annulo Piscatoris
die 3^a Junij 1776 Pontificatus sui Anno secundo expeditis. Ad idem
expeditis Ecclesie Civitatis, et Diocesis nostre cum proinde Theodoro
parochias sine ulla Infractione preest nobis sine hoc paratis D.
effundam manifeste Concessionibus in Ecclesia S. Joannis Baptiste Episc.
S. Andrea Altare D. M. V. Antiquitate nobis designata designamus
quod per septennium notandum. Privilegium huiusmodi in forma manifesta
sit decoratum. In Fidem et ideo presentibus dabamus. Die 29 Mensis
Augusti Anno Domini 1776.

Josephus

Ad Dominum Capitulum
sive Mandatum
Gabriel Zondaleky de eodem
E. M. S. et sic attestandum
L. C. Canonici.

45.

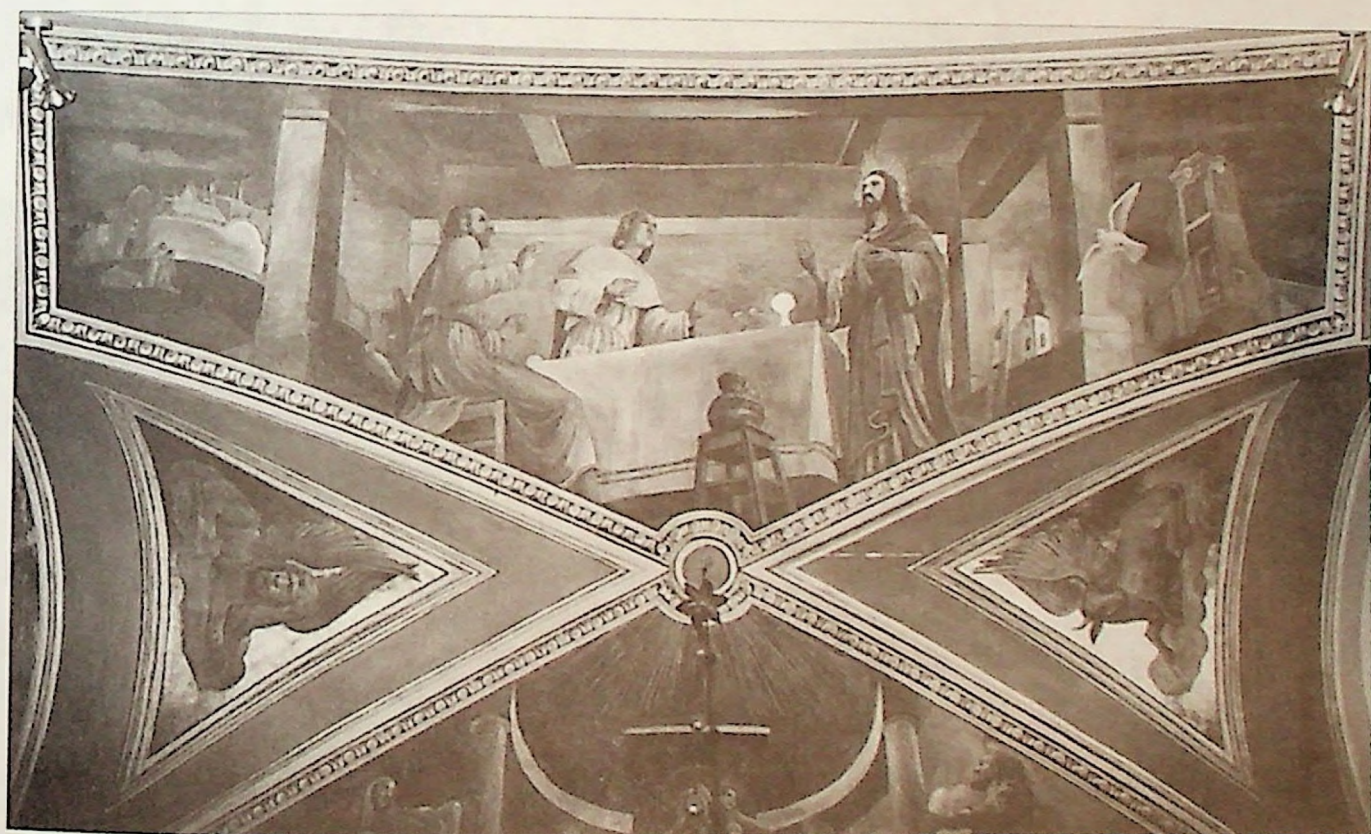
46.

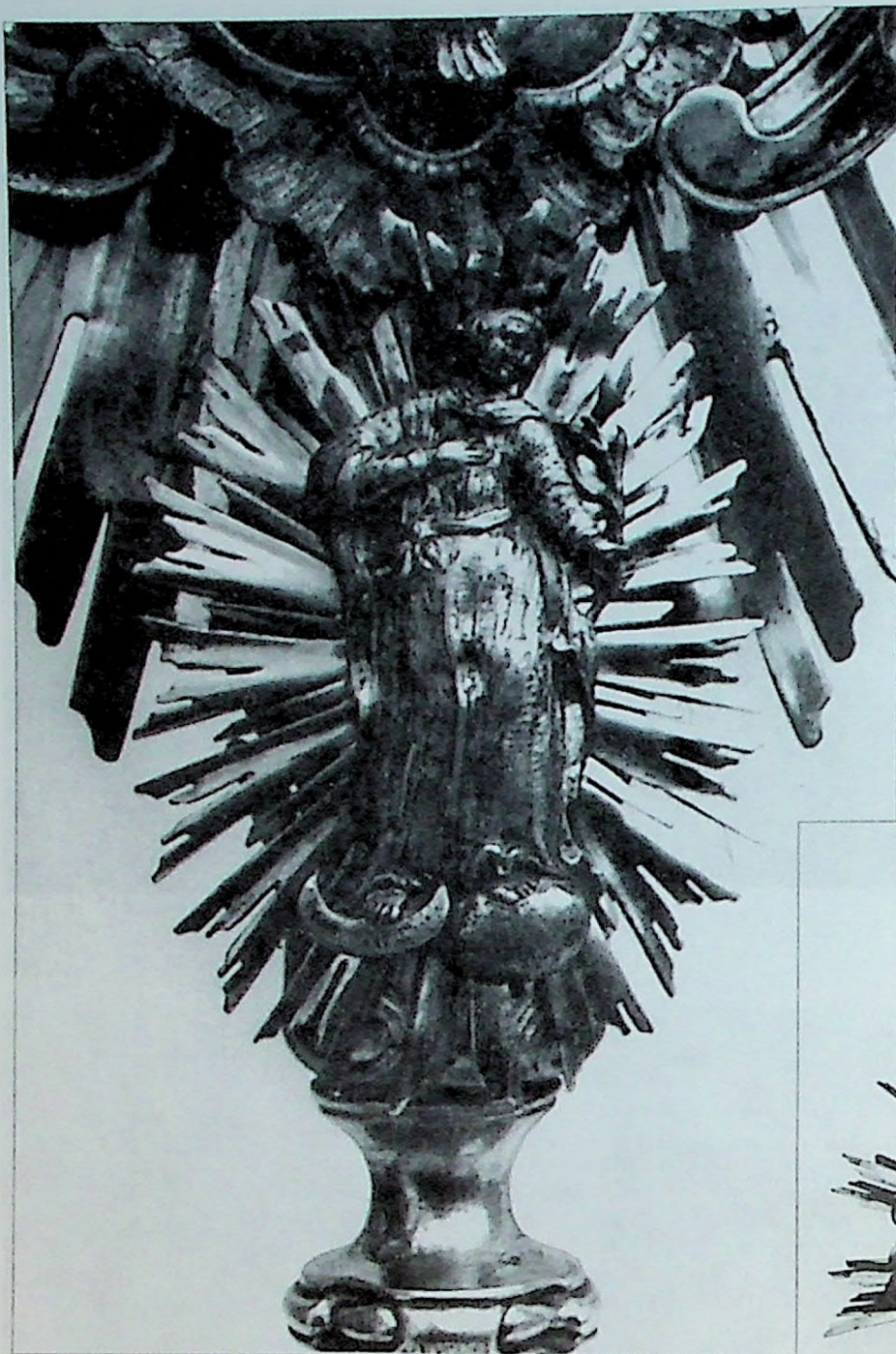

47.

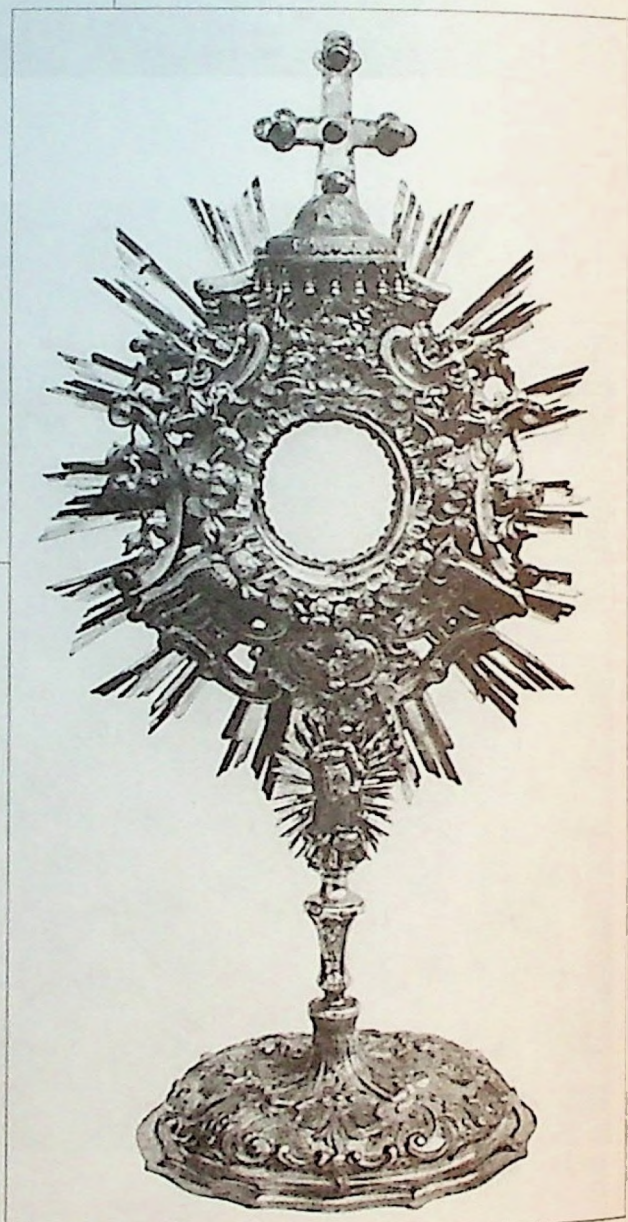

48.

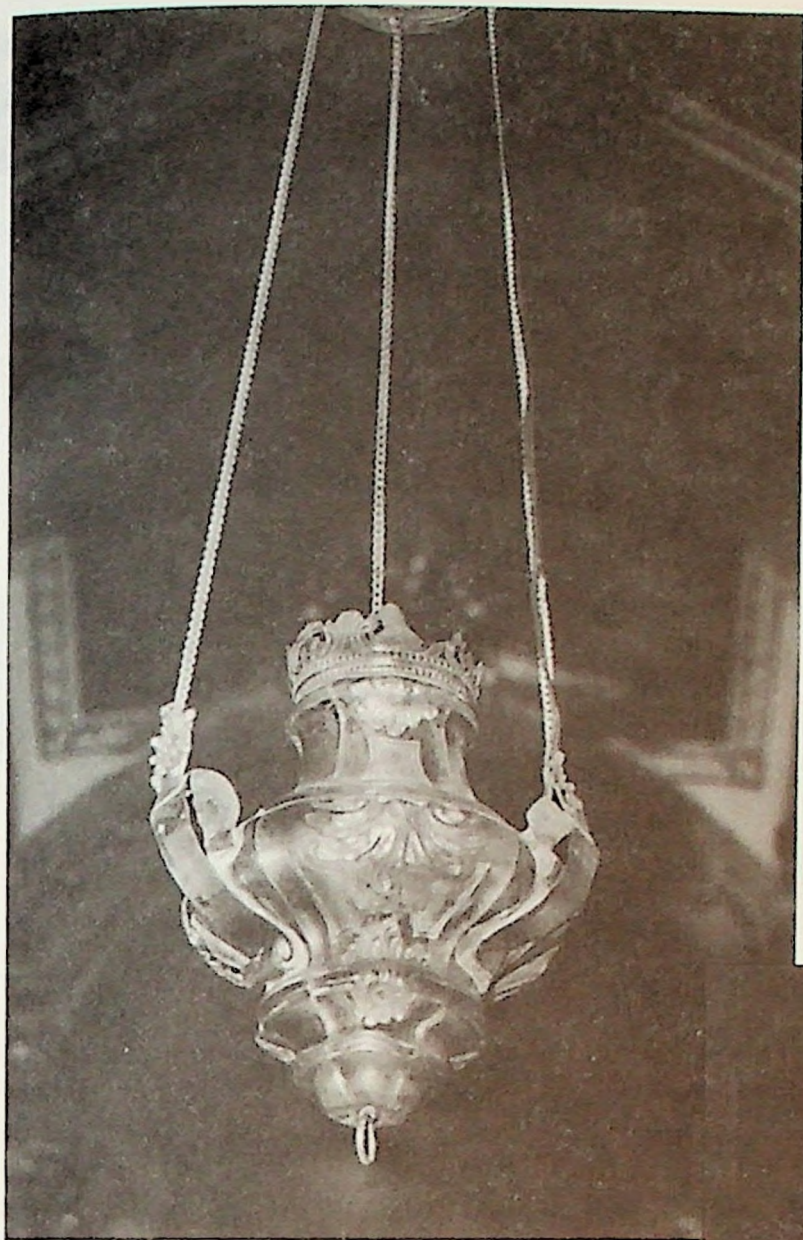

49.

53.

51.

52.

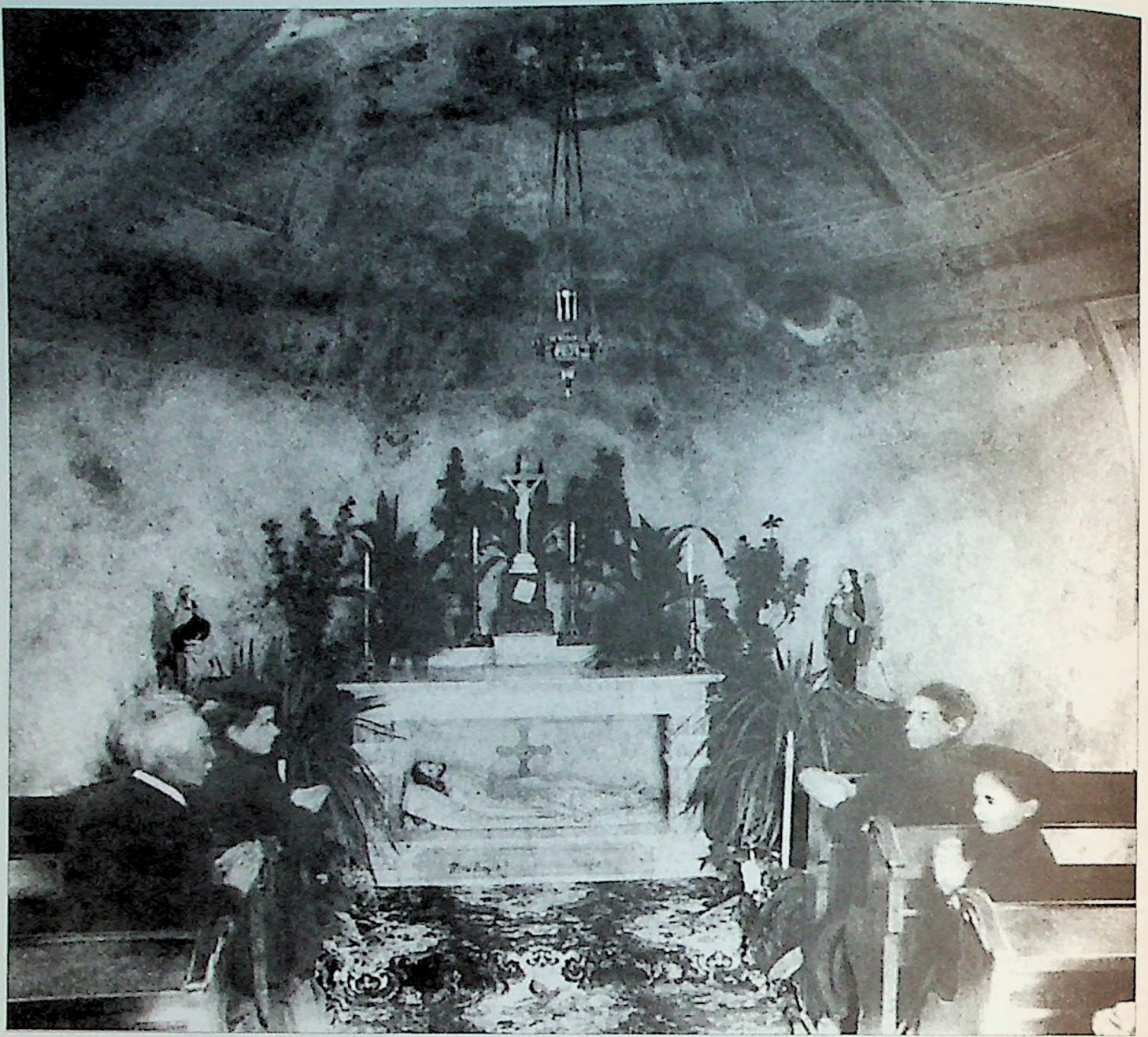

54.

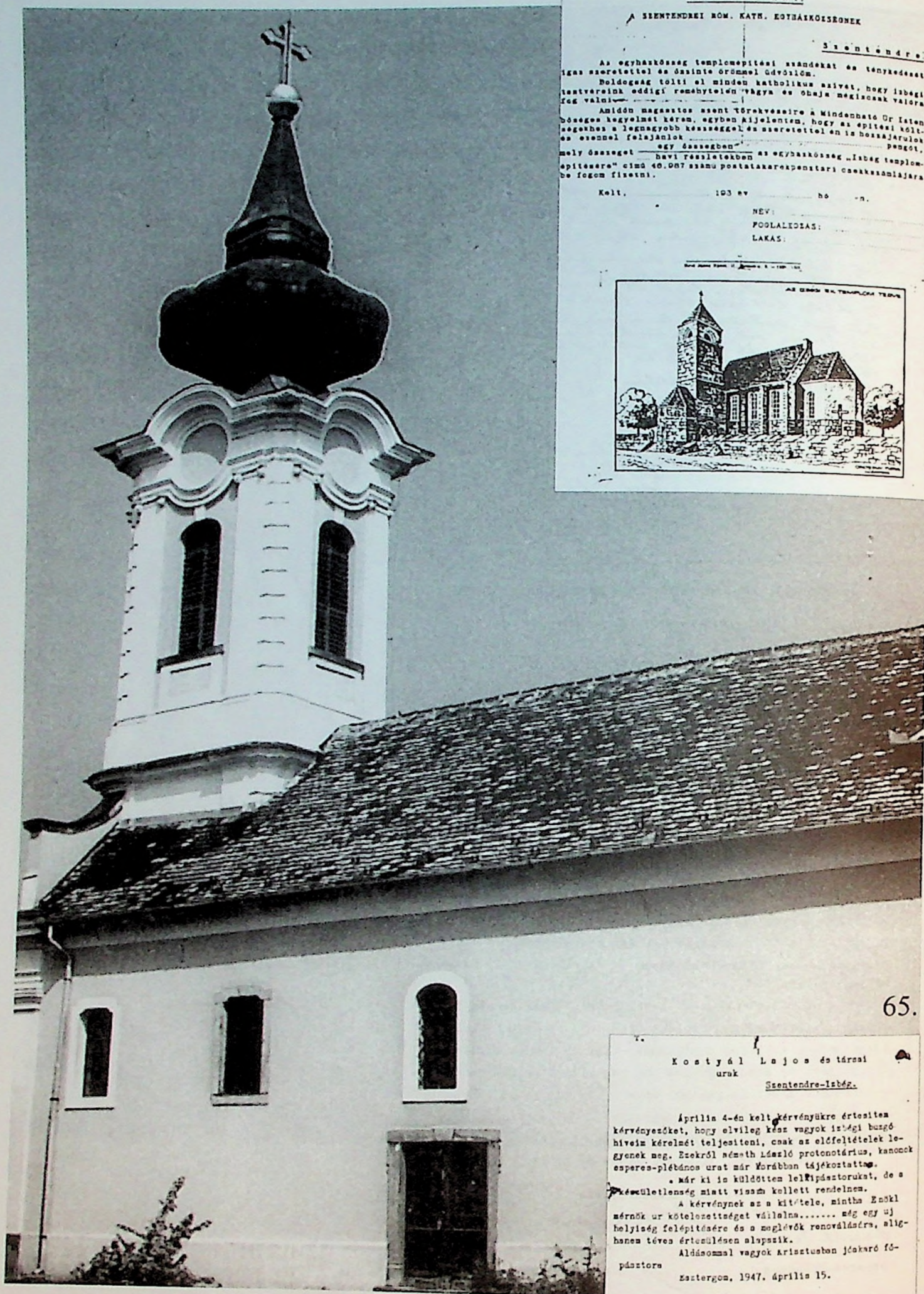
55.

Mortui sunt legentes sepulture postis qui in hunc expositi
 Anno 1759
 Mariae octaviæ Berthius
 Johannis Berthius
 Catharina filia fabri clauy
 Catharina Pagnara
 Josephus filius Pagnara
 Catharina uxor fabri clauy
 Josephus Cavalis victor
 Sepulchri sunt in insula infra episcopium
 iussu Bodan
 proinde sacramentis
 Sepulta est Maria Berthius, quæ etiam mortua in peste, et proinde obijt
 et sepulta quidem in Coetivis pene sippum, proinde, de foret furiis vero.
 Vbi Campanis solvunt et Mariani ex quibus accipit L. 9. 4 gr. 12
 Thabij 12 gr. 12 et ex quibus accipit L. 9. Septem: tunc
 ab una sepulchri Mariani ex quibus accipit L. 9. 4 gr.

(Küldetés után kérések visszaküldeni.)

KÖTELEZVÉNY.

A Szentendrei Róm. Káth. Községi Községi

Szentendrei

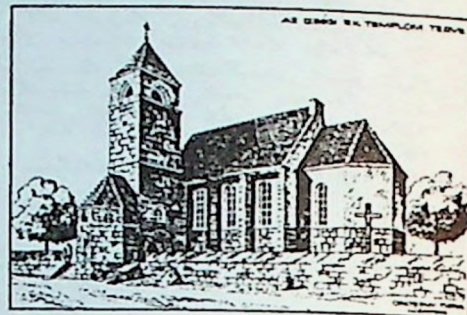
As egyházközség templomépítési szándékát és ténykedését
 igaz szeretettel és őszinte örömmel üdvözlöm.
 Boldogság tölti el minden katolikus szívét, hogy istégi
 testvéreink addigi romhelytelen vágya és óhaja megvalósul
 fog valahányszor.
 Amikor magasztos szent tiszteletre a Mindenható Ur Isten
 órában kegyelmét kérem, egyben kijelentem, hogy az építési köll-
 egekhez a legnagyobb készséggel és szeretettel én is hozzájárulok
 és ezzel felajánlok egy összeget.
 mely összeget havi részletekben az egyházközség „Istég templom-
 építésére” című 40.007 számú postatakarékpénztári csekkönyvjára
 be fogom fizetni.

Kelt. 193 év hó -n.

NEV:

FODLALODIAS:

LAKAS:

Kostyál Lajos és társai
 urak

Szentendrei-Istég.

Április 4-én kelt kérvényükre értesítem
 kérvényesüket, hogy elvileg kész vagyok istégi buzgó
 híveim kérését teljesíteni, csak az előfeltételek le-
 gyenek meg. Ezekről nemeth László protonotárius, kanonok
 esperes-plébános urat már korábban tájékoztattam.

Már ki is küldöttem lelkipástorukat, de a
 kérvényesük miatt vissza kellett rendelnem.

A kérvénynek az a kitétele, mintha Enkl
 mérnök ur kötelezettségét vállalna..... még egy új
 helyiség felépítésére és a meglévő renoválásra, alig-
 hanem téves értenülésen alapszik.

Aláírással vagyok Aristusban járókó fő-
 pásztor

Esztergom, 1947. április 15.

r. József
 bíboros, hercegprímás,
 esztergomi érsek.

Stens Endri lakos Horvátok Andrács és Ettes =
 megeri születésű özvegy István Julianna, min-
 őfe kárapáti kivánsággyal, minnán a körvény
 érsekségben kárapáti ki vanna kiderne, i Andrács
 semmi akadály nincsen kárapáti egybe kelővel ellen;
 kárapáti céljok létesítésére írtas az utraah nevén
 ben el borsáson. Kelt Gömör Jany 29. 1849.

Göböl György
 János. I. perstendi
 ref. pap.

Hogy Mathecs Mark Ref. Catholica, és a néhai Milo-
 sevit Peter özvegy, Milosevit Catholikus S. N.
 Egyesült vallásu jegyzője, a folyó hó 12. előt-
 tásolator 14. határozat perit 15. vasárnap és ün-
 nepe napokon kihirdettem legyen bizonyítva, és
 az 1796. országy ülőve, a vallás dolgául stólo
 26. cikkely 15. §-ly tartalmu, az elegyes hó
 kasságokból, melyeknek mindenkor Catholikus
 Papok előtt kell megkezdülni & nyitváros parat-
 tyolatyára, a fent említett Milosevit Catholikus
 Kivánság, hogy Ref. Catholikus Diplomában, a Völgy
 illető Blébaron által, Jsten nevében megesküd,
 kevesen, edel előtthajton. - Kelt Gömör Endri
 Janyar hó 19. 1847.

Stens Endri
 Smágeri István lakos

Pimfthy Péter
 S. N. E. Blébaron

ter Cameral. Aufgenommen im Jahr 783. von Ob. Rath: Haßy

1871

überflutet

Markt Szent-Endre

A. Andre

Л. Олдрей.

Ch.
Gr. R.
Rel. D. Br. D. 17.

： 天
人
子

234293
Megyei Könyvtár
Szentendre

Ez a könyv,
amely a katolikus egyház keresztmetszetében ismertette
a város történetének ezer esztendejét,
a honfoglalás 1100. évében
és tiszteletére készült.

Köszönet illeti mindazokat, akik a könyv megjelenését
támogatásukkal lehetővé tették:

Szentendrei Római Katolikus Egyházközség

Szentendre Város Önkormányzata

Bácsai Erzsébet, Szentendre
Csíkszentmihályi Róbert, Szentendre
Csizmadia László dr., Piliscsaba
Dorn és Társai Kft., Szentendre
Hernádi Emil dr., Szentendre
Hernádi Márton, Budapest
Kovács János, Canada
Korona Vendéglő, Szentendre
Modulor Kft. - Hörömpő Zoltán -, Szentendre
Nemes Józsefné, Pomáz
Nyáry Ilona, Canada
Nyáry Mihály, Canada
Petrás Tamás, Szentendre
Platty Iván, Szentendre
"Szent Endre Gyógyszertár", Szentendre
Szent Korona Társaság, Budapest
Vörösváry Istvánné Nyáry Irén, Canada
Vörösváry - Weller Könyvkiadó, Canada

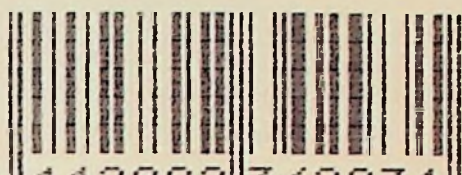
Kiadó:

HUNGA COORD
Kiadói Kft.

Felelős kiadó: Dr. Kollárné Balla Anna

Felelős szerkesztő: Róthler István
Művészeti szerkesztő: Fejérmé Rigó Erika
Műszaki szerkesztő: Thaly Borbála,
Kollár Bence

Nyomás: Váci Nyomda Kft.

2 112802 342931

2-1-1-280-234293-1

Megyei Könyvtár, Szentendre

